



# Att förstå och att förändra världen

En festskrift för Jan-Otto Andersson

Att förstå och att förändra världen — En festskrift för Jan-Otto Andersson

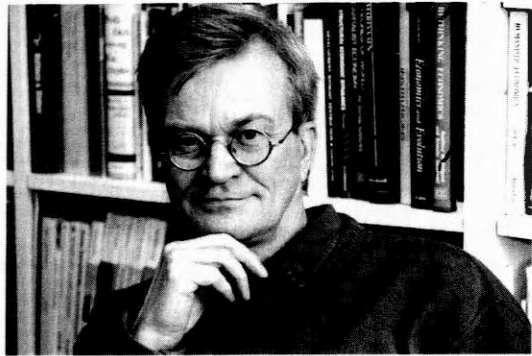
2003

# Att förstå och att förändra världen

En festskrift för Jan-Otto Andersson

**Redaktörer:**  
Ralf Eriksson  
Markus Jäntti  
Johan Willner

Åbo Akademis förlag  
Åbo 2003



Jan-Otto Andersson

Pärm: Tove Ahlbäck

**Åbo Akademis förlag**

Tavastg. 30 C, FIN-20700 ÅBO, Finland

Tel. int. +358-2-215 3292,

Fax int. +358-2-215 4490

E-post: [forlaget@abo.fi](mailto:forlaget@abo.fi)

<http://www.abo.fi/stiftelsen/forlag/>

Distribution: **Oy Tibo-Trading Ab**

Pox 33, FIN-21601 PARGAS, Finland

Tel. int. +358-2-458 9355,

Fax int. +358-2-458 9164

E-post: [tibo@tibo.net](mailto:tibo@tibo.net)

<http://www.tibo.net>

ATT FÖRSTÅ OCH FÖRÄNDRA VÄRLDEN

# Att förstå och att förändra världen

En festskrift för Jan-Otto Andersson

Redaktörer:  
Ralf Eriksson  
Markus Jäntti  
Johan Willner

Åbo Akademis förlag  
Åbo 2003

**CIP Cataloguing in Publication**

**Att förstå och att förändra världen : en  
festskrift för Jan Otto Andersson /  
Ralf Eriksson, Markus Jäntti, Johan  
Willner. - Åbo : Åbo Akademis förlag,  
2003.  
ISBN 951-765-154-6**

ISBN 951-765-154-6  
ISBN 951-765-155-4 (digital)  
Åbo Akademis tryckeri  
Åbo 2003

## FÖRORD

Denna bok har sammanställts för att hedra Jan Otto Andersson i samband med hans 60-årsdag. Den omfattar ett antal uppsatser om ekonomi och samhälle av ett antal av hans vänner och kolleger runtom i Norden. Vi hoppas att bidragen skall kunna ge en bild av hans mångsidighet som forskare, lärare och samhällspåverkare.

Vi vill härmed uttrycka vårt tack till alla författare. Vi är samtidigt medvetna om att Jan Ottos nationella och internationella kontaktnät egentligen skulle ha förutsatt en festskrift i minst tre volymer och vi hoppas på förståelse om vi försummat någon som gärna skulle ha medverkat.

Vi riktar ett varmt tack till Tina Sigfridsson vid Institutionen för samhällsekonomi och statistik för hjälp med administration och layout. Vi önskar även tacka vår förläggare Åbo Akademis förlag.

Ralf Eriksson

Markus Jäntti

Johan Willner

## Jan Otto Andersson 60 år

Jan Otto Andersson föddes den 24 augusti 1943 och blev student från Svenska Samskolan i Åbo samt politices magister 1966 med huvudämnet nationalekonomi. Han är alltså den enda vid Institutionen för samhällsekonomi och statistik som har studerat för professor Carl-Erik Knoellinger, beryktad för sin stränghet, vars festskrift han sedermera kom att redigera. Han blev politices licentiat 1972 vid Åbo Akademi, men deltog i forskarkurser vid Stockholms Universitet under en period som forskningsassistent.

Jan Otto lät första gången tala om sig under sin tid i Stockholm, när han deltog i kretsen Unga Filosofer, som gav ut tidskriften Häftet för Kritiska Studier. Han skrev bland annat en artikel (dock inte i HfKS) som gjorde sig lustig över resonemang som gick ut på att alla vinner på en transaktion. Enligt Jan Otto ledde detta till att han fick sitt livs första ordentliga utskällning av en förgrymrad professor Jungfeldt.

Det nationalekonomiska tänkande som dominerade läroböckerna i slutet av 1960-talet gjorde det svårt att förstå hur bestående orättvisor kunde uppstå och förstärkas. Det bidrog kanske till att en representant för etablissemangen kunde känna sig provocerad, men numera torde varje någorlunda beläst ekonom veta att Jan Otto hade rätt: en bytesjämvikt som är effektiv i läroböckernas bemärkelse kan mycket väl göra en part till ständig förlorare. En paretoeffektiv marknadsekonomisk jämvikt kan rentav innebära att folk dör av svält (Hammond, 1990).

En vänstersinnad nationalekonom behövde i alla fall inte på den tiden upfatta sig stå i ständig motvind. Modeller av en ekonomi där producerade insatser utnyttjades i fasta proportioner hörde då till den absoluta forskningsfronten, både när det gäller teori och empiri. Sådana resonemang påminner starkt om Marx' analys av det så kallade transformationsproblemet. Populariteten hos dessa modeller bidrog till att marxistiska eller marxinfluerade tänkare såsom Piero Sraffa, Luigi Pasinetti, Piero Garegnani, Arighiri Emmanuel, Joan Robinson, Michal Kalecki och Michio Morishima återfanns som antingen författare eller diskussionsobjekt i ledande journaler, ibland i polemik med till exempel Paul Samuelson eller Robert Solow. Morishima skulle något senare utveckla ett elegant matematiskt bevis för att inga vinster kan förekomma utan exploatering (Morishima, 1973).

När Jan Otto återvände som till Åbo Akademi efter att ha utsetts till assistent i nationalekonomi hösten 1969 var han alltså en representant för en strömning som syntes vara på frammarsch och för ett ämne som låg i tiden. Han bidrog säkert personligen till att nationalekonomin snabbt började höra till de populäraste bland de ekonomiska och samhällsvetenskapliga ämnena. Nationalekonomi kom rentav en gång i början av 1980-talet på andra plats vid den nya Ekonomiskstatsvetenskapliga fakulteten efter ämnet redovisning när det gäller utexaminering av magistrar. Att det fanns ett par vänstersinnade lärare, bland dem Jan Otto, bidrog utan vidare till nationalekonomins popularitet i den tidens samhällsklimat,

vilket också omvitnats i Lars Sunds roman *Vinterhamn* (1983), som tilldrog sig bland studenter vid Åbo Akademi. På den tiden skulle vi ha haft nytta av det så kallade resultatansvaret, som infördes senare.

Nationalekonomiundervisningen var organiserad på ett säreget sätt under Jan Ottos första tid som anställd vid Åbo Akademi. Handelshögskolan vid ÅA fungerade som en särskild fakultet men med en mera autonom ställning och egen rektor. Den hade också en helt egen nationalekonomisk institution under ledning av professor Heimer Björkqvist som hade en stark inriktning på ekonomisk historia. Men Jan Otto verkade vid Statsvetenskapliga fakulteten, där institutionen efter prof. Knoellingers avgång 1968 leddes av Holger Berndtson (Svenska Handelshögskolan), som skötte professuren. Bertil Roslin, sedermera ÅA:s kansler, tog över 1974-75. Olle Anckar blev institutionens första överassistent efter att ha varit assistent vid HHÅA, och skötte institutionen vid SF tills han blev prof. Björkqvists efterträdare 1979. Under 1970-talets senare hälft samordnades den högre undervisningen i nationalekonomi vid ÅA:s bägge institutioner. När SF och HHÅA förenades till Ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten sammanslogs också de nationalekonomiska institutionerna, vilket skapade förutsättningar för en betydligt effektivare undervisning samt för regelbundna forskarseminarier.

Jan Otto är en mycket produktiv författare, och det är därför för tidigt att ens försöka sammanfatta hans verksamhet. Vi skall därför nöja oss med att kommentera några subjektivt valda exempel på hans forskning samt gärning som lärare och samhällspåverkare under olika perioder.

Jan Otto disputerade 1976 med en avhandling som behandlade ojämnt utbyte (Andersson, 1976). Hans avhandling bör läsas mot bakgrund av Arighiri Emmanuels analys av exploateringen av u-länderna (Emmanuel, 1972). Karl Marx visade i samband med det så kallade transformationsproblemet att en marknad som likställer räntabiliteten i olika branscher gör varor från kapitalintensiva branscher proportionsvis dyrare än i arbetsintensiva branscher, jämfört med arbetsinnehållet. Emmanuel antar att kapitalrörelserna är fria, att arbetskraften inte är rörlig, och att de rika länderna har mera kapitalintensiv produktion. Denna kapitalrörlighet kommer att pressa upp priserna på i-ländernas produkter samtidigt som u-ländernas produkter blir billigare. Arbetarna i den tredje världen kommer därmed att exploateras av de rika länderna. Emmanuel ser här en motsättning mellan rika och fattiga länder, som även inkluderar arbetarna, vilket enligt honom undergräver förutsättningarna för internationell solidaritet.

Jan Otto vidareutvecklar Emmauels analys, som liksom ofta i utrikeshandelsteori är baserad på två länder och två varor. Avinash Dixit talade om Noaks Ark-modeller i samband med en föreläsningsserie på 1980-talet och påpekade helt riktigt att man på så sätt kan missa viktiga poänger om man antar att det finns exakt två slag av allting. Jan Otto antar att det finns ytterligare en sektor, som dessutom är gemensam för rika och fattiga länder. Det här gör det möjligt att analysera hur förändringar i lönenivån i ett rikt land påverkar lönen i ett fattigt land och vice versa. Det ojämna utbytet tenderar att hämma utvecklingen i den tredje världen också under sådana omständigheter. Men denna process verkar inte att skapa ett tillräckligt starkt ekonomiskt intresse hos arbetarna i i-länderna av att det ojämna utbytet fortsätter. Någon så kallad arbetararistokrati som mutats att

stöda den bestående ordningen kan man alltså inte tala om. Det kan visserligen ibland finnas ett motsatsförhållande mellan lönenivåerna i rika och fattiga länder, men en ökning av någondera lönenivån tenderar i allmänhet att minska det ojämna utbytet, åtminstone om det inte finns inslag av monopolprissättning eller protektionism.

Doktorander skriver i dag hellre artikelavhandlingar än monografier eftersom lokalt utgivna böcker inte anses få tillräckligt stor uppmärksamhet. Jan Ottos traditionellt utformade avhandling fick i alla fall en genomslagskraft som många artikelförfattare kan avundas. Den gjorde honom till en internationellt erkänd expert på ojämnt utbyte. Han finns därför ett decennium senare omnämnd i form av en artikel av da Silva (1987) i *The New Palgrave Dictionary of Economics*. Man kan tala om att Jan Otto bidrog starkt till en guldålder för institutionen både när det gäller studentrekrytering och forskning.

Jan Otto bidrog tillsammans med Bertil Roslin till att nationalekonomiska institutionen fick ett av Åbo Akademis första institutionsråd (dåfortiden kallades de ämneskollegier), vilket lade grunden till en tradition av aktiv medverkan från de studerandes sida i planeringen av undervisningen. Men kontakterna mellan studerande och lärare har också haft en informell sida. Föreningen Metadosis grundades 1973 för att samla studerande och lärare i nationalekonomi vid SF och Hanken. Ämnesföreningar var då på modet, men Metadosis hör till de få föreningar som har överlevt. Jan Otto visste att Aristoteles använde två ord för ekonomi, nämligen 'kappelike', som betyder schackrandets konst, och 'metadosis' som ungefär kan beskrivas som principerna för en rättvis fördelning av den gemensamma produktionen. Föreningen valde enhälligt att omfatta hans namnförslag.

Metadosis har hunnit med en hel del minnesvärda fester och diskussioner samt exkursioner till bland annat Stockholm, Köpenhamn, Dublin, Leningrad, Moskva, Murmansk och Helsingfors. Ett av de stående inslagen på Metadosis' fester har varit solosång med recitation ("Student jag vid Maskvje...") av Jan Otto med avigvänd rock. Festerna har varierat från stora tillställningar till lärarsitser med enstaka student, beroende på hur många studenter som för tillfället verkat vid institutionen.

Institutionen fick till exempel uppleva en period av minskad studentrekrytering från slutet av 1970-talet till mitten av 1980-talet. En examensreform som starkt betonade praktiska yrkesfärdigheter gav kanske ämnet en undanskymd plats. Men det var också då som institutionens undervisning på allvar anpassades till mainstream-teorins starkare betoning av matematik, ekonometri och spelteori. Det här fick nationalekonomi att liksom på Knoellingers tid te sig som en utmaning. Den radikala vågen bland studenterna hade dessutom ebbat ut, så det fanns inte så stor efterfrågan på det kunnande som gjorde institutionen unik. Intresset för marxistiska frågeställningar hade även avtagit internationellt, så institutionens forskning tedde sig inte heller lika tidsenlig som förut.

Forskningen var emellertid inte mindre livlig, och institutionen kom så småningom att hävda sig på nya områden. Men det handlade inte om någon medveten strävan efter att vara trendig, utan om en gradvis förskjutning av intresset till nya områden, som sedermera ändå visade sig bli högaktuella.

Arbetsmarknadsrelaterade frågor spelade till exempel en viktig roll redan i analysen av det ojämna utbytet i Andersson (1976). Jan Otto skrev en empirisk artikel om strejkernas inverkan på reallönerna (Andersson, 1981) för prof. Knoellingers festskrift, som en tribut till grundläggaren av institutionens forskningstradition i arbetsmarknadsfrågor.

Trots mager studenttillströmning under denna period lyckades institutionen också rekrytera nya forskare. Tor Eriksson och Outi Aarnio, numera verksamma som professor respektive lecturer i Århus och Oxford, kom att fortsätta som arbetsmarknadsforskare. Denna tradition lever vidare i form av forskning kring inkomstfördelning, fattigdom och välfärd, tillsammans med representanter från Statistiska institutionen, som numera ingår i institutionen för samhällsekonomi och statistik, samt socialpolitiker från Åbo Unversitet. Jan Otto är en av stöttepelarna inom denna grupp. Institutionens forskning i industriell organisation tog också sina första stapplande steg under perioden 1978-85. Jan Otto kan beskrivas som dess gudfader, eftersom vår forskningstradition i ämnet uppstod i och med ett försök att införa ofullständig konkurrens i Marx-influerade input-output modeller, som ju hans doktorsavhandling också utnyttade. Rune Stenbacka, numera professor vid Svenska Handelshögskolan, bidrog starkt till att institutionen blev känd även för denna forskning.

Nedgången i studenttillströmningen blev lyckligtvis tillfällig, även om smärre fluktuationer har förekommit också efteråt. Den moderniserade undervisningen hann så småningom få sina rätta former, och institutionen hann bli känd för nya forskningsområden men också för insatser i samhällsdebatten. Forskningsintressena avspeglas också i undervisningen, och det förefaller som om institutionen skulle ha fått uppskattning just för sin mångsidighet såväl när det gäller tema som metod.

Flera av Jan Ottos arbeten bär vittnesbörd om att moderiktighet aldrig har varit ett självändamål. Hans bok *Den förbryllande nationalstaten* (1982) fick visserligen på sin tid en hel del positiv respons, men kanske inte av det nationalekonomiska etablissemanget. Världen har i alla fall förändrats sedan den skrevs, och dagens ekonomiska debatt handlar i mycket hög grad om nationalstatens och den nationella ekonomiska politikens möjligheter i en globaliserad värld. Det fanns mycket som man inte kunde förutse 1982, men bokens begreppsapparat innehåller flera intressanta element som det kunde vara skäl att vidareutveckla i dag.

Ett annat och kanske ännu intressantare bidrag som vi väljer att lyfta fram finns i boken *Vänsterframtid* (1988) där han behandlar den så kallade Baumolska paradoxen. William Baumol visade i flera arbeten, bl. a. Baumol (1967) att högre effektivitet i produktionen av vanliga varor gör att det blir allt svårare för samhället att ha råd med offentliga tjänster, eftersom en oförändrad nivå förutsätter ett stigande skattetryck. I den mån man på politiskt håll överhuvudtaget har varit medveten om problematiken så har det i första hand handlat om att effektivisera eller skära ner den offentliga sektorn (se till exempel Salo, 2002). Jan Ottos lösning handlar om mera omfattande statsintervention i den marknadsekonomiska ('nödvändiga') sektorn. Sådana tankebanor kom att uppfattas som helt otidsenliga under 1990-talet, men de håller på att uppleva en renässans i och med att allt flera ekonomer börjat att nyansera den traditionella synen på

marknadernas överlägsenhet. Men Jan Otto föreslår också en satsning på allmännyttiga aktiviteter i den fria sektorn.

Många studenter föreställer sig att Jan Otto är mindre sträng än andra lärare på institutionen, eftersom han brukar varna för överdriven och kanske opportunistisk formalism. Denna vanföreställning brukar försvinna senast när det blir dags att skriva graduavhandlingen. Hans forskning är också samhällstillvänd och lätt att popularisera. Men att ideerna är lätta att popularisera betyder inte att de är lätta att komma fram till. Det är nyttigt att på nytt läsa till exempel Andersson (1982) och Andersson (1988), för det är kanske inte uppenbart för var och en hur starkt hans tankar om medborgarlön och nationalstatens framtid är förankrade i kunskap om samhället men också rigorös och ofta formell teoretisk analys.

Jan Ottos arbeten har på senare tid handlat om bland annat ekologisk ekonomi. Han särskiljer mellan tre slags vänster som svarar mot olika historiska perioder och han för fram ett positivt och normativt begrepp, "Den tredje vänstern", som förutom demokrati och jämlikhet även inbegriper så kallade gröna värden (Andersson, 1996). En färsk artikel (Andersson och Lindroth, 2001) tar fasta på att det kan finnas en ekologisk obalans i den internationella handeln även om den är balanserad i penningmässiga termer. Artikeln introducerar begreppet ekologiskt ojämnt utbyte och pekar på problem som varken kan lösas med frihandel eller protektionism. Det är rimligt att tänka sig att Jan Otto härmed har mutats in ett nytt område för nationalekonomin vid Åbo Akademi.

Institutionen för samhällsekonomi och statistik är i dag mycket internationellt orienterad, vilket syns bland publikationerna och i form av täta utlandsvistelser samt konferensresor. Jan Ottos insatser har varit betydande också på detta område. Vi har redan hunnit nämna hans verksamhet som forskningsassistent i Stockholm. Men han har också hunnit med att vara gästforskare vid IMEMO i Moskva (1974), The Institute of Woeld Economics, Budapest, 1978, vid universitetet i Ålborg 1981, vid universitetet i Grenoble samt vid forskningsinstitutet CEPREMAP i Paris 1985. Han var dessutom ett år Sir John Cass Visiting Fellow vid City of London Polytechnic. Hans verksamhet vid NSU (Nordiskt Sommaruniversitet) har också varit av stor betydelse.

Jan Otto har ofta kritiserat dagens nationalekonomi för att ha snäva intressen i jämförelse med klassiker som Adam Smith och Karl Marx. Den sistnämnda betonade att man inte bara skall förstå utan också förändra världen, och man kan säga att Jan Otto har gjort sitt bästa för att leva upp till denna ambition. Han var länge verksam i DFFF och hörde sedermera till dem som grundade Vänsterförbundet där han numera är aktiv. Han har haft talrika styrelseuppdrag och har ställt upp för politiska förtroendeuppdrag. Han har, vid sidan av sina vetenskapliga arbeten även skrivit kolumner och debattinlägg i dagspress och i synnerhet i Folk tidningen Ny Tid. Han är numera ordförande för Attac i Finland.



## Referenser

- Andersson, Jan Otto (1976), *Studies in the Theory of Unequal Exchange Between Nations*, Åbo: Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi Forskningsinstitut, nr 9.
- Andersson, Jan Otto (1981), 'Påverkas reallönerna av strejker?', ss. 105-120 i Andersson, Jan Otto (red.), *Arbete och kredit. Nationalekonomiska studier tillägnade Carl Erik Knoellinger*, Åbo: Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi Forskningsinstitut, nr 60.
- Andersson, Jan Otto (1982), *Den förbryllande nationalstaten. Två essäer till temat nationalstaten i världsekonomin*, Åbo och Ålborg: Nordisk Sommeruniversitet.
- Andersson, Jan Otto (1988), *Vänsterframtid. Nationalekonomiska studier av fordismens kris och morgondagens alternativ*. Helsingfors: Folkets Bildningsförbund.
- Andersson, Jan Otto (1996), 'Fundamental Values for a Third Left', *New Left Review*, nr. 216, March/April, ss. 66-78.
- Andersson, Jan Otto och Mattias Lindrot (2001), 'Ecologically unsustainable trade', *Ecological Economics*, vol. 37, ss. 113-122.
- Baumol, William J. (1967), 'Macroeconomics of Unbalanced Growth: The Anatomy of Urban Crisis', *American Economic Review*, vol. 57, no. 3, ss. 415-426.
- Da Silva, Ednaldo Araquem (1987), 'Unequal Exchange', ss. 749-751 i Eatwell, John, Murray Milgate och Peter Newman (red.), *The New Palgrave Dictionary of Economics*, Vol. 4, London och Basingstoke: Macmillan Press.
- Emmanuel, Arighiri (1972), *Unequal Exchange: A Study of the Imperialism of Trade*, New York: MR Press.
- Hammond, Peter (1990), 'Theoretical Progress in Public Economics: A Provocative Assessment', *Oxford Economic Papers*, vol. 42, no. 1, pp. 6-33.
- Morishima, Michio (1973), *Marx' Economics. A Dual Theory of Capital and Growth*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Salo, Sinikka (2002), 'Julkiset palvelut ja talouden vakaus', *Chydenius*, no. 2, ss. 13-17.
- Sund, Lars (1983), *Vinterhamn*, Ekenäs: Söderström & Co.

## Tabula Gratulatoria

Aarnio Outi  
 Ahlqvist May  
 Allardt Erik  
 Anckar Dag och Maja  
 Anckar Olle  
 Asplund Rita  
 Berglund Tom  
 Björkroth Tom  
 Blomqvist Hans-Christer  
 von Bonsdorff Max  
 Bäckman Guy  
 Carlsson Christer  
 Eriksson Tor  
 Fagerlund Kristina  
 Forss Mikael  
 Granqvist Lena  
 Hamberg Marina  
 Henriksson Tua  
 Hermansson Ann Sofie  
 Högholm Kenneth  
 Höglund Rune  
 Holm Nils G.  
 Hornborg Alf  
 Isaksson Guy-Erik  
 Joas Marko  
 Jyränki Antero  
 Kalela Jorma  
 Karvonen Lauri  
 Kass Oskar  
 Kevin Torbjörn  
 Knif Johan  
 Kronqvist Helena  
 Lindholm Christer  
 Lindqvist Stig-Göran  
 Lindström Caj-Gunnar  
 Loman Annika  
 Lundgren Svante  
 Nars Ralf  
 Nevalainen Markus  
 Nordberg Leif och Arja  
 Nurmi Hannu  
 Okko Paavo  
 Paloheimo Heikki

Parkatti Lajos  
 Ritakallio Veli-Matti  
 Rosenqvist Gunnar  
 Sandelin Karl-Gustav och Ringa  
 Saxen Hans  
 Scheinin Martin  
 Sigfridsson Tina  
 Silius Harriet  
 Snellman Kenneth  
 Stenius Marianne  
 Ståhl Leila  
 Ståhlberg Krister och Marja-Riitta  
 Suksi Markku  
 Sundback Susan  
 Suominen Sakari  
 Taxell Lars Erik  
 Toivonen Timo  
 Wadensjö Eskil  
 Vesa Unto  
 Wetterstein Peter  
 Öller Lars-Erik  
 Österbacka Eva  
 Institutet för mänskligarättigheter

## Innehåll

<b>Det offentligas metamorfoser eller hur storföretagen kan göras ansvariga</b> Lars D. Eriksson. . . . .	1
<b>The ethics of competition in a global and full world</b> Ralf Eriksson. . . . .	9
<b>Är nationalekonomin ohistorisk?</b> Lennart Erixon. . . . .	31
<b>Updating the Theory of Labour Demand with One Input</b> Ante Farm. . . . .	55
<b>Life style, information and structural change</b> Mikael Forss. . . . .	65
<b>GLISSANDO - om att glida mellan verkligheter utan att få svindel</b> Claes Gustafsson. . . . .	79
<b>The Unequal Exchange of Time and Space: Toward a Non-Normative Ecological Theory of Exploitation</b> Alf Hornborg. . . . .	87
<b>Income inequality and financial flows: an exploratory analysis</b> Markus Jäntti. . . . .	97
<b>Keppiä komisario Andersson! Suomalaisten mielipiteet työttömyysturvan vastikkeellistamisesta</b> Olli Kangas. . . . .	119

<b>Pienet ja suuret hyvinvointivaltiot: kansainvälistymisen ja globalisaation haasteet</b> Pekka Kosonen. ....	133
<b>Pohjoismaat ja Välimeri</b> Tuomo Melasuo. ....	149
<b>Norden in the European state system</b> A presentation of Einar Maseng's forgotten analysis Lars Mjøset. ....	161
<b>Eurooppalainen integraatio ja edistys</b> Jukka Pekkarinen. ....	207
<b>Is our economic model compatible with sustainable development?</b> Inge Røpke. ....	215
<b>Debatten om solidarism och kollektivavtalet – en växelverkan mellan ekonomisk analys och ideologi</b> Juhana Vartiainen. ....	223
<b>Offentligt företagande och ekonomisk utveckling - kan Finlands erfarenheter generaliseras?</b> Johan Willner. ....	235
<b>Jan Otto Anderssons publikationer i urval. ....</b>	257

## Det offentligas metamorfoser eller hur storföretagen kan göras ansvariga

Lars D. Eriksson

Helsingfors universitet

Det har efter grundlagsreformen år 2000 skett några intressanta förändringar i vår användning av begreppet statsmakt. Begreppet har i praktiken ersatts av begreppet "offentlig makt" och i allt större utsträckning av det ännu mera oprecisa "det allmänna". På det sättet har både staten och makten på sätt och vis osynliggjorts i språket. Vad detta beror på är svårt att säga. Personligen är jag böjd att tro att det har någonting att göra med att vi blivit alltmer villrådiga i frågor som har att göra med både staten och makten. Båda begreppen har blivit suddiga.

Det jag i denna artikel försöker göra är att visa hur själva statsmaktsbegreppet förlorat sina gamla konturer och varför vi idag är i behov av en ny uppfattning om vad som egentligen konstituerar offentlig makt. Jag skall försöka visa att våra gamla statsteoretiska och konstitutionella begreppsdistinktioner inte mera är särskilt användbara.

Det fanns en tid, då den politiska makten utgjordes av den makt som staten och kommunerna utövade i stöd av grundlagen och som i sina mera konkreta former baserade sig på riksdagens och kommunfullmäktiges lagar och beslut. På det statliga planet var det riksdagen, regeringen, förvaltningen och domstolarna som företrädde staten och på det kommunala planet kommunfullmäktige, kommunstyrelse och kommunförvaltningen. Många – antagligen den flesta – anser att så fortsättningsvis är fallet. Vi behöver inte några nydaningar på det begreppsliga området!

Jag skall trots detta göra ett försök på att relativisera den gamla uppfattningen. Det har alltid funnits institutioner som befunnit sig på den offentliga maktutövningens gränsmarker. Jag tar här som exempel biblioteken. Är de verkligen representanter för statsmakten? Deras verksamhet är föralldel idag baserad på lagstiftning och de finansieras huvudsakligen av kommunerna. Men de är öppna för alla, de är kostnadsfria och de erbjuder i princip en obegränsad tillgång till såväl bildning som information. De tillhör det område som i dagens anglosaxiska språkbruk tillhör the public domain, ett område som står (borde stå) utanför både politikens och ekonomins inflytelsesfär. Bibliotekens kommersialisering och privatisering vore ett lika förödande slag mot civilsamhället som deras politisering.

Rätten att använda bibliotek är på sätt och vis jämförbar med de traditionella allemansrättigheterna, som ger envar rätt att plocka blommor, bär, svamp, kottar och nerfallna kvistar på annans mark och likaså rätt att fritt röra sig i naturen.

Också allemansrättigheterna tillhör ett område, där varken det offentliga (i betydelsen staten) eller det privata har någon egentlig plats.

Det finns med andra ord områden som inte går att placera in under kategorin "offentlig" just därför att de är envars egendom. De är i ordets egentliga mening allmänna. Det är bland annat därför som jag personligen ställer mig kritiskt till det utbredda missbruket av begreppet det allmänna för att beteckna det som tidigare kallades det statliga eller kommunala. Med det allmänna borde vi avse maktfria rum, med det offentliga rum fyllda av makt.

Privatiseringen av verksamhetsformer som tidigare varit offentliga/statliga/kommunala har bidragit till att vi idag inte mera kan laborera med de enkla och lätthanterliga distinktionerna mellan offentlig och privat verksamhet. Ett privatägt daghem är till exempel till sin civilrättsliga status naturligtvis privat, men till de delar det handhar så kallade offentliga uppgifter är det offentligt. På samma sätt är idag privata sjukhus både civilrättsliga och offentligrättsliga institutioner. Listan kunde förlängas i det oändliga.

Om vi härefter övergår till att se på den renodlat privata företagssektorn, så ser vi att också här stora förändringar skett. Den såsom privat ansedda ekonomiska makten har redan under långa tider kringskurits, bl.a. via konsumentlagstiftning, miljölagstiftning, arbetsskyddslagstiftning, regler om bank- och försäkringsverksamhet, regler om el-distribution och vattenförsörjning osv., osv.. Det som en gång var privat har i allt högre grad blivit offentligt.

Utvecklingen mot en allt större maktkoncentration till de stora och starka och framförallt multinationella företagen har trots allt parallellt mötts av ett rätt starkt offentligt inflytande över den ekonomiska maktutövningen. Det är möjligt att denna utveckling enbart kan skönjas på det nationella planet. På det globala planet tyder ju alla tecken i motsatt riktning. Och jag medger gärna att det neoliberala segertåget på sikt kan leda till en fullständig nedmontering av det offentliga inflytandet över den ekonomiska maktutövningen.

Det som rätt länge likväl bekymrat mig är att även de mest reflekterande globaliseringsmotståndarna ofta ägnat sig åt en ganska defensiv verksamhet (och jag avser här faktiskt inte föremålet för denna festskrift): det gäller att motverka privatiseringen, kommersialiseringen och kapitaliseringen. Det är i och för sig lovvärda målsättningar. Men mig förefaller det som om en mera offensiv strategi vore fruktbarare. Den strategin kan och bör utformas bland annat genom att omdefiniera en del gamla frågor. De omdefinieringarna har just att göra med relationerna mellan det offentliga och det privata.

## En förändrad grundrättighetsuppfattning

De grundrättigheter som ingår i grundlagens II kapitel gäller i första hand relationen mellan de offentliga myndigheterna och de enskilda individerna. Man brukar säga att de har en vertikal verkan: den enskilde kan göra anspråk på – i sista hand inför domstol – att lagstiftaren och myndigheterna inte griper in i de sfärer som är skyddade av rättigheterna, t.ex. yttrandefriheten, hemfriden,

religionsfriheten osv. eller, alternativt, att myndigheterna i verkligheten tillförsäkrar den enskilde de rättigheter och förmåner som grundlagen garanterar, t.ex. rätt till utkomststöd, till sjukvård, ålderspension osv.

Idag har man i allt större utsträckning börjat hävda att grundrättigheterna (och människorättigheterna) även kan ha en horisontal verkan. Det betyder att de även bör tillämpas i relationerna mellan de enskilda individerna. Arbetsgivaren får inte begränsa arbetstagarnas yttrandefrihet, alla former av diskriminering de enskilda emellan är förbjuden, likställighetsprincipen bör gälla även i individernas förhållanden sinsemellan osv. Denna nya uppfattning om grundrättigheternas horisontala verkan har fått sitt mest radikala uttryck i Juha Pöyhönens bok "Uusi varallisuusoikeus", 2000, där Pöyhönen helt sonika konstaterar att hela grundrättighetssystemet bör läggas till grund för den nya förmögenhetsrätten, dvs. det rättsområde som behandlar äganderätten, avtalsrätten och skadeståndsrätten. Drivet till sin spets skulle detta betyda att exempelvis också de sociala och ekonomiska rättigheterna borde ges effekt inom den samhällssektor (det ekonomiska livet) som tillsvidare ansetts autonom, dvs. i princip självreglerande.

Tiden får utvisa hur det går med denna i sanning omstörtande innovation. Klart är i vilket fall som helst att grund- och människorättigheterna i allt större utsträckning börjat ges betydelse också i andra relationer än relationen mellan stat och individ. Pekka Lämsineva understryker i sin viktiga doktorsavhandling "Perusoikeudet ja varallisuussuhteet", 2002, att vi idag bör se grundrättigheterna som ett skydd mot asymmetriska maktförhållanden överlag. Individerna behöver inte enbart skydd gentemot en allsmäktig stat; de behöver också skydd gentemot privata institutioner som utövar faktisk makt. Som exempel nämner jag här banker, försäkringsbolag, affärskedjor, monopolliknande företag och starka organisationer.

Denna utvidgning av grundrättighetsskyddet till att gälla även horisontala förhållanden betyder naturligtvis ett radikalt brott med den klassiska uppfattningen att detta skydd endast gäller det vertikala förhållandet mellan stat och individ. För sin del visar den att vi förr eller senare blir tvungna att ta tjuren vid hornen och ompröva våra inrotade föreställningar om var gränsen går för det offentliga och privata.

## Ett nytt maktbegrepp

Jag tänker inte här gå in på någon djuplodande diskussion om maktbegreppet. Det som vi idag kallar politisk makt har i stor utsträckning att göra med de statliga och kommunala institutionernas rätt och förmåga att påverka såväl de enskilda individernas beteende som samhällsförhållandena i stort. Det är en makt som i sista hand är legalt förankrad i grundlagen.

Också den ekonomiska makten – och jag avser då närmast storföretagens och de ekonomiska giganternas makt – har, hur underligt det än kan låta, en grundlagsfäst förankring. De utövar sin makt i stöd av äganderättsskyddet och avtalsfriheten, som båda är tryggade i grundlagen. Det är just dessa rättigheter som

dragit upp den viktiga gränsen för vad som skall anses offentligt och vad som skall ses som privat. Det är just i stöd av dem de ekonomiska maktutövarna kunnat bygga upp sina från insyn och kontroll skyddade imperier. Äganderättsskyddet och avtalsfriheten är den skyddsmur bakom vilken de ekonomiska maktutövarna kan gömma sin makt och samtidigt göra den oåtkomlig för andra.

Det förefaller som om tiden skulle vara mogen för att rasera den skyddsmuren. Vi vet alla att den ekonomiska makten till sin omfattning och till sina effekter i våra dagar i de flesta länder är större än den makt som utövas av politiska institutioner. Vi är alla medvetna om den stora klyftan mellan den politiska maktutövningens tämligen klara ansvarighetsregler och den ekonomiska maktutövningens nästan fullständiga brist på ansvarighetsregler.

Den stora utmaningen är, som jag ser det, att ifrågasätta den traditionella gränsdragningen mellan offentlig och privat maktutövning. Om vi definierar maktutövning som allt sådant kollektivt handlande som har betydande konsekvenser för en stor grupp människor, så kan vi lätt under den definitionen rymma in både den politiska och den ekonomiska makten. Poängen är att jag tror att de flesta av oss kan acceptera en sådan definition. Svårigheten ligger i att våra inrotade statsteoretiska och konstitutionella föreställningar om gränsen mellan det offentliga och det privata gjort oss blinda för det faktum att den gränsen redan en längre tid blivit allt otydligare.

Två helt motsatta tendenser gör sig gällande i dagens värld. Å ena sidan en utvidgning av det offentliga och å andra sidan en tilltagande privatisering i alla dess former, innefattande kommersialisering och kommodifiering. Om globaliseringsmotståndarna i stället för att koncentrera sig på privatiseringens hotbilder skulle ta fasta på den explosiva potential som ligger inbyggd i den konträra utvecklingen av det offentliga, vore så vitt jag kan förstå mycket vunnet. För om det verkligen är så att både den politiska makten och den ekonomiska makten väsentligen till sina verkningar är jämförbara (även om de till sina former är helt olika), ligger det nära till hands att även börja betrakta den ekonomiska makten som en (ny) form av offentlig makt.

Det sätt på vilket vi tänker och de begrepp vi använder för att tolka verkligheten har omedelbara konsekvenser för hur vi handlar. Begreppen är inte tomma abstraktioner utan de verktyg med vars hjälp vi både gestaltar och omgestaltar verkligheten. Begreppens makt är därför betydligt större än vad vi i allmänhet tror. Det är ett av skälen till att jag här helt enkelt försöker ge begreppet "offentlig" en delvis ny innebörd, en innebörd som gör det möjligt att ställa nya frågor om bland annat de ansvarsprinciper som den ekonomiska maktutövningen bör underställas. När vi funnit svaren på de frågorna, kan vi börja utveckla konkreta handlingsstrategier för hur de idag ansvarsfria i morgon kan göras ansvariga.

Jag nämnde tidigare att grund- och människorättigheterna i allt högre utsträckning börjat ges horisontal verkan och att de i synnerhet bör ges betydelse i så kallade asymmetriska maktförhållanden, då t.ex. en stark ekonomisk aktör står emot en svagt ställd enskild individ. De rättigheter som självklart aktualiseras i dylika situationer är ickediskrimineringsprincipen och likställighetsprincipen och de så kallade miljörättigheterna. Om vi tar steget fullt ut och börjar betrakta den

ekonomiska maktutövningen som en ny form av offentlig maktutövning, kan vi utan betänkligheter underskriva den av Juha Pöyhönen drivna tesen att grundrättigheterna i sin helhet bör läggas till grund för det förmögenhetsrättsliga systemet. Det skulle bland mycket annat innebära att i varje fall de verkligt stora företagen skulle bära ett rättsligt ansvar för att rätten till arbete tryggas för de anställda på ett betydligt effektivare sätt än idag och att beslut om t.ex. företagsnedläggningar skulle kunna göras tvistiga ur grundrättighetssynpunkt.

Jag skall likväl inte här närmare gå in på alla de nya rättsliga ansvarighetsförhållanden som uppstår, då och om den ekonomiska maktutövningen anknyts till grund- och människorättigheterna i sin helhet. Gjorde jag det skulle denna artikel bli ytterligare ett bidrag till grundrättighetsjuridiken. Den uppgiften får yngre jurister - de som är under 60 - ta hand om. Jag skall i stället i det följande diskutera frågan om företagens samhällsansvar utgående från de skissartade synpunkter jag redan presenterat.

## Har företagen ett samhällsansvar?

Det har länge förargat mig att det idag ofta talas och skrivs om företagens moraliska ansvar. Alldeles som om det vore möjligt för en juridisk person, det vill säga en juridisk fiktion, att bära på ett moraliskt ansvar. Det är bara vi i vår egenskap av handlande individer som kan vara moraliskt ansvariga.

Att företagen är juridiska personer ger upphov till en mängd moraliska problem för både företagets ägare och dess anställda. Jag skall här nämna några. Företagen har de dem i rättsordningen tillskrivna rätten att uppträda i eget namn samtidigt som de antas företräda ägarna. Det är lätt att inse att det här kan uppstå konflikter. Företagen fattar i sitt namn beslut för sina ägares räkning utan att dessa behöver bära något som helst juridiskt eller moraliskt ansvar för besluten. Besluten fattas ju inte av dem utan av den juridiska personen.

Ett annat problem är att de som fattar besluten inte i sina beslut utgår från sina personliga värderingar och övertygelser utan från det som de betraktar som företagets intressen. Här händer med andra ord något ganska besynnerligt. Företaget har fått sin egen existens med egna intressen och kanske rentav egna värderingar.

De som fattar de strategiska besluten på företagets vägnar fattar alltså inte några egna beslut, för vilka de skulle vara strikt personligt ansvariga, utan fattar dem i stället utgående från de intressen och värderingar som de tillskriver själva företaget. De blir därför frikopplade från ett egentligt moraliskt ansvar för vad de gör, och de blir - oftast - också frikopplade från det juridiska ansvaret, som ju bärs, om det bärs, av företaget. För att ta ett exempel: det är svårt att utmäta något juridiskt eller moraliskt ansvar för en styrelse som varit oenig beträffande låt oss säga en nedläggning av verksamheten. Beslutet har ju fattats i företagets namn och de som de facto fattat beslutet kan försvara sig med att det inte är fråga om personliga beslut.

En juridisk person (ett företag) är med andra ord en institution, där det personliga ansvaret reducerats till det minsta möjliga. Bakom den juridiska fasaden kan det tryggt fattas beslut som inte motsvarar en enda beslutsfattares moraliska övertygelser. Detta är naturligtvis ett äkta moraliskt dilemma. Och jag tror inte att sakernas tillstånd kommer att förbättras så mycket efter det att moralfilosoferna tagit det som sin uppgift att formulera all världens nya yrkesetiska koder. Om vi överhuvudtaget vill ta det personliga moraliska ansvaret på allvar, så måste vi erkänna att det ansvaret i sista hand alltid är *personligt*. De idag så populära yrkeskoderna är i min bedömning bara ytterligare försök att gömma individerna bakom roller. Våra roller, och alla av oss har många, får inte vara något som befriar oss från vårt medmänskliga ansvar såsom individer.

Det jag vill säga är följande: varken företagets ägare eller anställda kan undfly sitt moraliska ansvar för vad företagen gör genom att antingen gömma sig bakom den juridiska personens skyddsmur eller i sin egen yrkesroll, och företagen själva kan inte göra anspråk på att uppträda som moraliska agenter.

Det företagen däremot kan göra är att ikläda sig – eller kanske bättre: iklädas – ett samhällsansvar. Det är ett ansvar som inte är personligt utan kollektivt. Det kan liknas vid det politiska ansvar en parlamentarisk regering bär för sina åtgöranden och försummelser. En individ ansvarar för sin enskilda handlingar, medan en kollektiv institution som t.ex. ett företag ansvarar för sin verksamhet. Jag är därför böjd för att kalla företagets samhällsansvar för verksamhetsansvar i stället för moraliskt ansvar.

Samhällsansvaret skiljer sig från det personliga moraliska ansvaret bland annat däri, att det innefattar något slag av politiskt, juridiskt, ekonomiskt eller liknande ansvar för de konsekvenser för samhället den bedrivna verksamheten kan komma att ha eller redan haft. Det uttöms alltså inte endast via moraliska fördömanden. Så länge dessa nya ansvarighetsprinciper förblir outvecklade och outtalade riskerar likväl hela diskussionen om företagets samhällsansvar att enbart bli retorisk. Men redan det faktum att samhällsansvaret på allvar kommit upp på dagordningen är ett tecken på att en ny uppfattning om företagets samhällsrelaterade funktioner håller på att ta gestalt. Det är i bästa fall ett tecken på att man också i företagsvärlden börjar bli medveten om att företagsverksamheten inte bara kan ses som en blott privat verksamhet.

Cynikerna kan förstås lätt påstå att diskussionen endast är ett taskspeleri, det vill säga ett försök att ge en verksamhet som ofta ses såsom illegitim ett sken av att vara legitim. Säkert finns också ett sådant element med i diskussionen. Men det förefaller mycket mera fruktbart att ta de nya betoningarna på allvar. De *kan vara* ett uttryck för en förändrad syn på företagen såsom faktiska samhälliga maktutövare, det vill säga såsom utövare av en ny typ av offentlig makt. - Diskussionen bör alltså fördjupas och preciseras.

Jag kan inte i detta sammanhang gå in på hur de nya ansvarighetsreglerna i praktiken borde utformas. Jag saknar helt enkelt de kunskapsmässiga förutsättningarna för att i detta skede kunna presentera några välgenomtänkta och välgrundade idéer om den konkreta utformningen av det nya ansvarssystemet. Men jag är övertygad om att ett sådant system måste utarbetas. - Det hitintills

segervissa neoliberal projektet måste stoppas. Och det kan endast ske genom att effektiva och övertygande motstrategier byggs upp.

## Samhällsansvarets grundprinciper

Även om det enligt min mening är förfelat att tala om företagets moraliska ansvar, är det inte omöjligt att formulera vissa principer för företagets samhällsansvar, det vill säga principer som till sin karaktär är både samhällsmoraliska och politiska och som i sista hand kan ges ett juridiskt innehåll. Min inspirationskälla har varit Hans Jonas bok "Ansvarets princip", 1991, i vilket författaren för all del utgår från att principerna är etiska principer. Personligen kallar jag dem hellre samhällsmoraliska och politiska principer, eftersom jag vill understryka att vi måste göra en skillnad mellan sådana moraliska principer som gäller den enskildes handlande och sådana principer som gäller en verksamhet som bedrivs av kollektiva institutioner.

Jag nöjer mig med att i korthet redogöra för dessa grundprincipers innehåll och avstår från att utveckla dem i detalj. Den som vill få en bättre bild av vad det egentligen är fråga om bör läsa Jonas bok. Den är en guldgruva.

1. Varje företag som vill verka på ett samhällsansvarigt sätt bör ta i beaktande att vi lever i ett risksamhälle. Det viktiga i vår värld idag är att eftersträva en minimering av riskerna och inte att eftersträva ett kvalitativt nytt samhälle.
2. Företagen bör mera koncentrera sig på olycksprognoser än på framtidsprognoser. Om framtiden vet vi mycket litet, men vi kan med en viss sannolikhet förutspå de negativa konsekvenserna av vårt handlande.
3. Företagen bör i all sin verksamhet mera eftersträva varsamhet än radikala förändringar.
4. De bör alltid hålla det globala perspektivet för ögonen i stället för det nationella.
5. De bör alltid beakta fjärrverkningsarna av sin verksamhet i stället för att enbart beakta de lokala och nationella verkningarna. (Jonas talar om fjärretik i motsats till näretik.)
6. Mänsklighetens intressen är alltid viktigare än ideologierna och de snäva egenintressena.
7. Företagen bör alltid mera se på helheten och kontinuiteten än på detaljerna och de snabba förändringarna.
8. De bör hålla sig med ett historiskt perspektiv, det vill säga de bör ta i beaktande såväl gårdagen, denna dag som morgondagen. Företagsverksamheten får inte vara historielös.

Naturligtvis är dessa grundprinciper inte några konkreta handlingsmaximer. De är enbart ett slags metodologiska utgångspunkter. De anger det perspektiv utifrån vilket den ekonomiska (men också politiska) verksamheten bör bedrivas. På sätt och vis tillhandahåller de de allmänna kriterier med vilka vi kan bedöma om ett företag handlat i överensstämmelse med sitt samhällsansvar eller inte.

För det flesta av dagens ekonomiska makthavare ter sig säkert grundprinciperna som fullständigt främmande, på samma sätt som säkert den i denna artikel presenterade uppfattningen om den ekonomiska maktutövningen såsom offentlig gör det.

En viktig uppgift för dem som idag vill mota det neoliberala globala anfallet är att via en nyformulering av gamla utlevda statsteoretiska och konstitutionella begreppsdistinktioner bidra till att skapa en ny förståelse av ett nytt samhälle och att ge samhällsansvarsbegreppet ett innehåll som svarar mot de förändringar som skett i det globala samfundet.

## The ethics of competition in a global and full world<sup>1</sup>

Ralf Eriksson

Åbo Akademi University

### I Introduction

It seems clear that there are many visions informing the free trade movement, or more generally global neo-liberalism. There are the perceived beneficial characteristics that are associated with the theoretical model of perfect competition. These are mainly connected to efficiency (Pareto-related) arguments. However, it is also (although less so) obvious that many of the beneficial arguments are interpreted as ethical ones (as the Pareto-criteria sometimes are, too). This means that certain types of justice, or just consequences, are seen as derivable from the market system. Perhaps the most commonly discussed example of this, that will be discussed below, is that remuneration takes place according to your marginal contribution, i.e. merit.

It is, however, no exaggeration to say that in the presentation of the beneficial effects (or the costs) of a globalized free trade, these ethical points are not expressed very clearly. At any rate, the account is not very elaborate; rather it concentrates on narrow efficiency-based concepts. It is hard to say whether this neglect of the wider ethical issues is a deliberate choice based on convictions of the insignificance of such issues, or whether it is considered strategically wiser to keep quiet about these concerns. Both considerations may be relevant here, but it is also possible that the main building blocks of the world-view of the neo-liberal vision are such that they tend to be process-oriented rather than consequence-oriented. This means that the justness of a (i.e. market) process is given priority over justness of consequences (distributive justice). In any case, as the discussion seems to be largely dominated by the neo-liberal view, there is a vital interest in breaking this monopoly.

The economist Frank Knight published in 1923 an article called the *Ethics of Competition*. In this he presented a "check-list" of the ethical merits of free competition. Knight is one of the founders of the Chicago school – considered one of the most pro-market-minded schools,. Thus it might be – as a partial remedy to

---

<sup>1</sup> This paper was presented at the 6<sup>th</sup> NESS-conference, Turku, Finland 12-14 June 2003 (workshop on Global ecological justice). I thank participants there, as well as the hero of this Festschrift himself, for comments.

the ethics-neglect referred to above – of some interest to reflect over Knight's discussion and try to see whether there are some insights to be gained from this as to the on-going discussion on liberalization of trade, and neo-liberalism in general.

There are reasons to be sceptical about such an endeavour. It might be claimed that things have changed greatly since 1923. Our conceptions about economics and ethics have probably changed. The economy itself has changed. What grounds, if any, are there for considering Knight's opinions as authoritative?

Although, of course, I do not want to claim that Knight was a clairvoyant, it is possible to claim that the questions and language Knight used are still highly topical today. In fact, I believe that Knight's thinking about the ethics of the market system has not lost any of its relevance for today, because the system and its tendencies are precisely the same as what Knight had before his eyes. It is the scope and fervour of the application of the market system that has changed.

It must be admitted, however, that although the ethical problems of the market economy persist, the world has changed. Or rather, the physical world and its limits have remained the same, but the world economy has grown – enormously. Bluntly, the economy has turned from a local and national one to what can be called the global economy. "Global", of course, can be interpreted in various senses. Globalisation can be seen as a cultural or economic phenomenon. Further, the world has turned from an "empty world" to a "full world" (Boulding 1966).<sup>2</sup> Thus, in addition to a critical scrutiny of Knight's thoughts, an important complement has to be made, based on the insights that emanate from the acknowledgement of a full world. In other words the point of departure here is strong sustainability: there is no substitute for "spaceship Earth".

Some might claim at this point that sustainability leaves efficiency and ethics as before and that it makes no difference for whether the world is conceived of as full or not. However – discussing ethics first – it can be admitted that certainly some problems will stay the same, it does seem that we will get some additional problems. For example, many would insist that in a full world it is our duty to be efficient, while this is not the case (a least not as pressing) in an empty world. In any case, the awareness of the fullness of the world seems to have changed (at least some) people's conception of ethics. To take just one of the obvious examples: living in a full world (space-ship) economy has implied that we are using more and more animals as part of the techno-system. This in turn has effected or widened (some people's) ethical understanding on how we should treat animals.

From a slightly different perspective, another question could be: is it not so that what is inefficient in an empty world will be so in a full world as well, so efficiency will always prevail as a fundamental value? It is true that one may say that "economic laws" in a sense hold independently of whether we are talking about relative or absolute scarcity. However, posing such a question may also be

<sup>2</sup> Another corresponding, perhaps more illustrative, pair of terms is "cowboy economy" and "space-ship economy" respectively. In a cowboy economy (empty world) there is an abundance of resources and there is no overall need for efficient resource use, while in a space-ship economy (full world) everything has to be recycled.

seen a sign of what perhaps could be called the *economist's fallacy*. This means that the modern (neoclassical) economist is educated to avoid thinking about values, as the scientific thinker he is supposed to be. There is one, and only one, value that can be accepted by the economist, and this is efficiency.<sup>3</sup> If efficiency is the only value, then the above question is motivated. But we are – as explicitly stated – discussing the question from a wider ethical perspective. This will mean, as we shall see, that the goals for economic activity must<sup>4</sup> be allowed to come from outside the economy.

My method below is quite straightforward; I shall look at Knight's "checklist" and discuss the possible relevance of this for the world of today. The checklist is "simply" a collection of explicit and implicit assumptions that the model of perfect competition is based on and the possible ethical consequences of these. In what follows thus, the standard assumptions of the perfect competition model (such as perfect divisibility, perfect information and so on) are taken to be ideal in theory, but not so in practice.

## II The presuppositions of a competitive system

### 1) Freely contracting individuals

The basis of the liberalistic ideal is that the market is "made up of freely contracting individuals" because no one is capable of making (the best) decisions for others. Nonetheless, Knight says, only

[a] rather small fraction of the population of any modern nation enter into contracts on their own responsibility. Our "individualism" is really "familism" However, among other groups, the majority of adult women, have their status-determining bargains made for them by other persons [...] all the arguments for free contracts are nullified or actually reversed whenever one person contracts on behalf of another. (EC, p. 49).

That the decision unit is the family, is of course no big news, and has been pointed out by many economists before and after Knight. That the lack of extreme individualism is a defect in the model is certainly true, because it is only by the satisfaction of truly individual wants that theory can lead to the optimal result, providing of course that each person knows what he genuinely wants and

<sup>3</sup> See Bromley 1987.

<sup>4</sup> It is also clear that the criteria for the evaluation of a system cannot come from within the system. It is *not* assumed below that economists generally should accept that values should come from within the market system. However, it is thought that accepting the neo-liberal agenda will lead to this.



genuinely wants to make decisions about this. From the point of pure theory the lack of these characteristics may actually be considered defects of personality.

Although "familism" from a strict liberalistic perspective may be seen as a failure, this need not be the case from a less orthodox view. The extent to which the family-members' needs are fulfilled depends of course on the "degree of democracy" in the family. If personal needs can get expression in the choices of the family it is possible that the market can function reasonably well. In practice, of course, it is mostly through "familism" that tradition (market-minded or not) is transferred to the next generation.

For a majority of people in the world, the family is still the decision unit. In the rich western world, it might be said that the development has gone towards the model. Since Knight's days women to a much higher degree today are "free contractors". Families are smaller and single-person households are prevalent. Seen in terms of resource use, this of course implies a much greater per capita (and total) use of resources. In general, it seems plausible to think that in a "familistic" world the use of resources is less wasteful than in an atomised world. That is, although not efficient in the strict sense, a family economy implies certain goods like caring, sharing of goods and so on, which in fact is far less resource demanding than an individualistic system. (Folbre (2001), van Staveren (2001))

It is widely recognised that the introduction or expansion of the market system is and has been quite disastrous for family and local values (even if we forget that this has not always happened under civilized forms). It seems evident that different crusaders and missionaries have been much less successful in their conversion of cultures than the introduction of the market economy. Evidence from around the world shows that conversion has required an *implanting* (by skill or accident) of the new symbols and figures into the old "pagan" religions. Ancient gods and holidays have been reinterpreted into the language of the new religion. The market economy, on the other hand, seems quite rapidly to be able to "turn the sons against their fathers". There are stories that are interpreted as successes of the meeting of traditional values and market values, such as that of Japan. However, even if we accept this, it seems clear that this adaptation has not been costless in terms of cultural values.

From the perspective of a full world, the hard issue here with respect to liberalism is of course that the former imposes restrictions upon the latter. There is simply not enough room for freely contracting individuals anymore. (This is naturally true independently of whether we look at the problem anthropocentrically or bio- or eco-centrally.) In classical, as well as in modern liberalism, the self-realisation of the individual has traditionally been tied to material means, even if not exclusively. Thus, for instance, as much as Amartya Sen's *capability* concept departs from traditional welfare concepts, it is still to be seen as firmly based on materialism. Furthermore, it is in the spirit of liberalism not to inflict upon what others have, but to demand the material increases of welfare from nature. As long as these presumptions prevail, sustainability in the strong sense is impossible. In the language of economics, sustainability would require that an allocation is efficient and sustainable if nobody can be made better off without making somebody worse off, *including nature*, or less generally

expressed: without diminishing the natural capital stock. The latter requirement however, is impossible since there is no one (or at best a small minority) that will take care of nature's veto.

Thus, since in reality we do not, strictly speaking, have freely contracting individuals, but individuals contracting for smaller or larger groups, we could ask whether this is a better or worse situation than the theoretical, atomistic one. In the real, non-atomistic world preferences do not necessarily<sup>5</sup> have to be self-interested, but could represent broader interests. In practice, however (as we have seen lately, but also earlier, in peace-negotiations between super-powers), group-egoistic interests are represented very strongly by e.g. national representatives. Because the weight, and thus effect, of such group decisions can be very big, it is difficult to say whether the result is worse or better than if we had an atomistic world. In both cases, however, it seems inevitable that use restrictions on global, as well as in many cases, local scale, have to be enforced. More will be said about this later.

## 2) Social formability

Social values are transferred not only through the family, but also through the economic system itself:

the freest individual, the unencumbered male in the prime of life, is in no real sense an ultimate unit or social datum. He is in a large measure a product of the economic system, which is a fundamental part of the cultural environment that has formed his desires and needs, given him whatever marketable productive capacities that he has, and which largely controls his opportunities. (EC, p. 49-50).

The big problem for liberalism<sup>6</sup>, indicated by this point, is that the causal direction seen as going from the individual to the society, is actually, if not reversed then seriously disturbed. The economic agent owes, at least to a certain degree, to society what he has and is. This poses problems for the liberal sense of responsibility. If there is a "reverse" effect from the market (culture) on the agent he can no more be held (fully) individually responsible, or take merit<sup>7</sup> for what he is.

However, it is possible to take a restricted neoclassical view (which in fact may be the dominating view today). This would mean accepting the above view in general, i.e. in the sense of seeing the market system as refining the good and useful characteristics in man, such as politeness, industriousness and so on (cf.

<sup>5</sup> Here I do not want to claim that this must be the case for individuals either. I only here want to say that this is the standard assumption.

<sup>6</sup> I will talk about "liberalism" because I trust that we can do without a thorough discussion of the term for the purposes of this paper.

<sup>7</sup> See below section 12 on the ethics of distribution.

Smith). Consequently the neoliberal may maintain that by the growth of the market these good characteristics may be spread around the world – to the benefit of all.

It could be noted that this result can be reached also from a view that neoclassicism is a universally valid view of humans. Such a view would of course claim that the above view is plainly false. Different types of behaviour and culture are just *homo oeconomicus* in disguise, and by introducing markets you simply let real human nature into light.

On the other hand, it is also possible to arrive at an opposite interpretation concerning the consequences of globalized markets from an anti-neoliberal view. If society forms individuals, it is clear that people who have been living in a market system for many generations stand in a very different position compared to people who have not. Although ideally, of course, this is not the case, in practice the globalisation process may to its nature be seen as an un-equalising process. People from market cultures fare better than people who are not and thus there are grounds for a vicious circle here.

In general, the fact that the market culture has such great powers (e.g. through marketing) in forming cultures (people) should lead us to look at the problem as one of loss of diversity. Much in the same fashion as species are the result of (co-) evolutionary adaptation to different environmental pressures, so are local cultures. Both biologically and anthropologically seen, modern economy is increasing monoculture. That is, a culture that is adapted to a local environment will be replaced by an indifferent (universal) culture. In most ethical views such disappearance of culture is considered a bad thing.

Finally, from the point of view of sustainability, taking formability of man as a *possibility*, this is of course a source of hope. However, as long as we have such an uneven distribution of power, as reflected e.g. in the media, this is not a possibility that can be counted on as any real alternative.

### 3) Imperfect divisibility and mobility

This, of course, is one of the main arguments for a free world market: by eliminating trade barriers it is possible to make the world more like the model. Factors are thought to become more mobile and, on the world scale, “scale economies” can be achieved and/or utilized better. Although one can say that perfect mobility will never be achieved, it is probably true that, *ceteris paribus*, the trade liberalisation measures will imply a real world that is nearer this assumption than the world was before.

All the assumed possible effects on the “smoothness” of the economy by globalisation cannot be discussed here. It is however clear that there are limits to what can be achieved by globalisation. Physical laws are still relevant on a global scale, so despite some increase in competition because of decreased trade barriers, there will still be requirements for scale economies, which also on a global scale would mean monopolistic markets. That is, the conflict between economies of scale and atomistic production would prevail. Likewise, the limits to the mobility

of “manpower” will not disappear. There will always be a resistance towards moving. There is a certain difference between moving voluntarily and being forced to move after the jobs. It is always possible to say that when people move they do it voluntarily; by moving they reveal their preferences for so doing. The experiences that we have from much of historical and actual migration show, however, that these are related to high costs, both for individuals and societies. It is one of the main points inherent in Knight’s argumentation that man should not be a means for the economic process. Rather, of course, it should be the other way around. The impression cannot be escaped that much of the neoliberal rhetoric emanates from the core of process-determined justice. That is, irrespective of what the result is, it cannot be unjust if the process is just. We shall return to this later in section 12 f).

According to Knight, this tendency should be compared to contradictory tendencies.<sup>8</sup> That is, the question (which is of course the main question of this paper) is whether one by increasing (by free trade) this “factual tendency” (of increased efficiency) can make up for all the adverse effects on ethics that global trade will have. That is, to what degree can the abolishment of trade barriers contribute to a diminishing of the other negative points that are discussed here – and to what degree will additional drawbacks arise. Some of these will be taken up in the other sections.

### 4) Complete knowledge of the exchange opportunities

Complete knowledge is in reality a scarce resource, that is, contrary to what theory demands, agents do not have all the information they would need about market opportunities. Knight admits that this “is approximated quite closely in the case of a few commodities dealt in on the organized exchanges” (EC, p. 50). In fact, technical development has greatly increased the potential for information collecting and processing since Knight’s days, and thus also the efficiency of the functioning of most markets, especially non-material goods.

Again, in the global view, in this development there is a great difference between the potential and the resources for acquiring knowledge to participate in markets between the developing and the developed world, an abyss that at least judging on the IT-capacity seems to be growing.

Increased knowledge is in general considered to be a good thing, not only in economics. *Ceteris paribus*, increased knowledge should form a firmer basement for prudent housekeeping. However, increased knowledge may be considered to have negative aspects as well. In short, more effective information systems make it more difficult for resources to escape development. Information is today gathered from the bottom of the ocean, Antarctica, as well as the Amazon jungle.

<sup>8</sup> It might be noted in passing that Knight might be seen as a (critical) realist. I.e. he claims that there is no determinate forces in social science, just “tendencies”, which might be stronger or weaker depending on countertendencies (For critical realism, see e.g. Bhaskar 1978).

The "official view" (political or economical) is that it is good to learn to know these resources, so that we can begin to use them rationally. The correct view is, of course, that before knowing these resources they were not used at all – and thus spared. For instance, before Europeans knew about America or Australia, the humans on these continents lived pretty much in harmony with nature (although it is possible to claim that South American town cultures were quite exploitative). Since the west Europeans came there, the sustainable use of resources ceased and exploitation began, with gold, continuing with land, wood, oil, the Amazon... It is possible to claim that this would have happened sooner or later anyway; the Incas would have invented the shotgun, and then invaded North America, then Siberia and so on. Possibly, but this is not the point. The point is that the extension of human information systems, the market system to be sure, and its technical facilities, such as for instance satellite scanning together with increasingly more efficient catching and exploitation methods implies that the white spots of the earth are disappearing at an accelerating rate and are being assimilated into the human techno-system, which is, as a matter of fact, very far from functioning as a space-ship. In other words, the use is not rational in the long run.

### 5) Complete knowledge about the characteristics of a good by the buyer

It is clear that if it is assumed that the consumer "genuinely" knows what he wants – as liberal theory does – to be able to satisfy that, he must get what he wants, i.e. he must have full knowledge of the characteristics of the goods. Knight mentions the technical significance of products. Certainly this is at least as important today as when Knight wrote.

Of course (as Knight mentions) the requirement of perfect knowledge is rather more demanding when discussing future goods. A good example is the mobile phone, a global and globalizing good. Phones have been in common use for nearly a hundred years, but the modern mobile phone actually has qualities that only superficially remind us of its ancestor.

This is a good example of what Austrian economists would call radical uncertainty: we cannot know the future, because it is actually not *created* yet. The world is full of goods and services that could not even have been imagined before. It is hard to say what all ethical implications could be drawn out of this development (people being happier, being more able to communicate with one another, for instance?). However, it is clear that the result of this "destructive creation" (Schumpeter) is increased overall resource use. The material saving that occurs by technical development will be used up in increased consumption of the new product *and its by-products*. For example, a car of today may be produced by a tenth of the material required 50 years ago and may well use only a tenth as much in fuel and lubrication. However, since that, car consumption has increased ten times. In addition to that, the use of the land area for motorways, parking lots etc. have multiplied, as well as the construction machines and factories for the building of these. Add to this gas stations and repairing sites.

Although the car industry is probably quite exceptional in its multiplicative effects, it seems likely that this direction is valid for most durable consumer products, such as household equipment and electronics. It might even be the case that the same goes for food and clothing, at least in the USA nowadays<sup>9</sup>

The direct implication of this assumption for sustainability is that knowledge about absolute scarcity or even vulnerability of some resource is very seldom included in the price or other information that firms provide. That is, as discussed before, although prices do reflect relative scarcity of a resource, this is not an adequate measure of absolute scarcity. Prices do not reflect the scarcity of the commons that are used in production (of course this is a problem that is supposed to be dealt with by imposing property rights). They do not reflect whether an existing (biological) resource has reached a critical value for population reproduction. For instance, giant prawns do not come to EU-citizen's tables with the label "This food has been produced by cutting mangrove trees that are vital for whole ecosystems wetland". A recent example of the imperfection of the price system (combined with the efficiency of modern technology) in giving information about the absolute (or even relative) scarcity of resources is the fisheries industry. Myers and Worm (2003) have showed that since industrial fishing began in the 1950ies, the size of predatory fish populations have decreased to 10 % of what they were then. It is obvious the price increase does not reflect anything nearby this fall in the stock, not to speak about the possible risk and damage done to the aquatic ecosystems.

Neither does a high price prevent the extinction of species: there will always be people eccentric and wealthy enough to be able to buy the last butterfly or parrot of its kind.

### 6) Goals and goal-formation

We have already discussed the "impurity" (from a liberal point of view) of the individual goals in the economy, that is that they are influenced by the economic system. This means that they may be far from the ideal of prudent, genuine goal formation. Concerning the question of general social goals Knight says, "[t]he results of intelligent action are the purposes to which it is directed, and will be ethically ideal only if these ends are true values". A lot could be said about the general rationality in social goals. Suffice it to say here that the rationality of this goal formation, as was said in the introduction, has largely collapsed to one form in the economic policy discussion, that is, that of efficiency.

I will say a few more words, however, about Knight's "true values" (without being able to give a full exposition of these). It should be evident by now that Knight does not consider true values as coming from the market process itself. Rather, the results of the market "must be judged ethically rather than by the wants it generates, the type of character which it forms in its people, than by its

<sup>9</sup> Hitherto unpublished lecture by Juliet Schoor at the 6<sup>th</sup> NESS-conference, Turku, Finland 12-14 June 2003.

efficiency in satisfying wants as they exist at any given time" (EC, p. 51). This may seem a rather demanding requirement for the market economy: Is it the market's task to take responsibility for the moral character of people? Exactly this, however, I believe to be Knight's point here: the market economy is no neutral satisfier of people's genuine wants. Rather, in a real market economy, firms are to a large extent active shapers of people's tastes and wants. Thus, regarding this as an existing fact, it must be that from an ethical point of view, these (character-shaping) traits *should* have more weight than want-satisfaction. It is according to these that we should deem the market economy. Regarding Knight's own judgement of this ethical quality, he is not very talkative. He says with reference to Veblen that one should not condemn advertising unless "one is prepared to repudiate most of education, and of civilisation in general, for most of the desires which distinguish man from the brutes are artificially created." However, he admits this much: "observation of the taste-forming tendencies of modern marketing methods tends perhaps to confirm the view that to substantiate a negative verdict on individualistic activity of this sort" (EC, p. 52).

Leaving aside the influence on character formation of the market in general, one may however say that in a full world, the bolstering of the dream of unlimited possibilities is utterly immoral. The degree of immorality is, of course, directly related to the degree of consciousness of the problem. If sustainability thoughts are present in business life, these are most certainly those of weak sustainability. It is also often claimed (by Friedman 1980, for example) that it is not the task of business to be moral, but rather, it is its duty to (and only to) maximize its profits and growth. Thus there can be no voice in favour of sustainability values. That is, from this perspective the goals of a free market economy are rational only in the sense that firms' goals are. Ideally, of course, these goals *should and could* be compatible with sustainability, but in practice firms have to adjust to current competitive pressure.

Furthermore, sustainability demands that the goals themselves are intelligently chosen. With the knowledge today about externalities, it is clear that in a pure market economy this cannot be the case, because we do not know (or have to care) about the "right" prices, in the first place. As a minimal measure, the externalities must be "internalised" by some authority. From the point of view of strong sustainability, internalisation, however – although important – is far from enough. The goals of sustainability, that is, above all the limits of human scale have to be set, as emphasised e.g. by Daly (1989).

The upshot of this section should perhaps be summarised: There are other goals than just efficiency to be cared for – to be intelligently set – such as justice. There is not room here to discuss what all this means in reality. Suffice it to be said, that besides the widely recognised need for a wide democratic global discussion of goals, there are other dimensions that should be given weight, such as the local one, which is concerned with local knowledge of resources and the right to control over these. Another dimension concerns the status and voice of other parts of the ecosphere. These goals, then, must be kept within the overwhelming goal, that is the physical goal of sustainability, i.e. physical limits to human activity. Needless to say, all these goals are closely related: for instance, what we look at as

"physical limits" are critically dependent on how we define the role and status of humans in the ecosphere (Environmental ethics).

## 7) Monopolistic tendency under free competition

A free market cannot in practice function as a perfectly competitive market. On the contrary, it is in the nature of competition to tend towards monopoly: "[m]en do not have free access to such imperfect markets as exist". Also, free competition contains the seeds of its own destruction, that is, a tendency towards monopoly<sup>10</sup>: "[t]he workings of competition educate men progressively for monopoly" (EC, p. 52). This means that the market economy has effects that both directly through the competitive process, and indirectly, through 'education', lead to monopoly, which is, according to (among others) Knight, ethically unacceptable, because it makes the income distribution more unequal and, more generally, concentrates economic power. Knight mentions "limitations of human nature" and social action as two countertendencies against the monopolising tendency. It is hard to say what has happened to this tendency since Knight wrote, since different industries vary. However, it seems obvious that the practical possibilities to restrict monopoly power in a globalized economy can not be grow – at least not as globalisation is taking place now.

## 8) The Social character of goods

The social character of goods, so well known to marketing people, has been dismissed almost totally by economists up to this day. Knight is very critical against the standard assumption of totally private utility maximisation. Rather: "what is desired is more largely a matter of human relations than goods and services as such; we want things because other people have them, or cannot have them" (EC, p. 52). In the language of economics, one could claim that externalities occur very frequently, or: "[i]n a developed social order hardly any "free exchange" between individuals is devoid of either good or bad results for outsiders." (EC, p. 53).

It is interesting to note that Knight's thoughts seem to be very much in accordance with ideas that have been lately actualised by the so-called happiness research. In this, it is not so much the physical characteristics of goods that are seen as important but rather the social ones ( See Frey and Stutzer 2002). Although the results from this research are not final and have been criticised, it sheds some critical light on (among other things) the assumption of a monotonic relation between income and utility (welfare). This in turn weakens the basis of a stable relation between growth and welfare (at least after some minimum level).

From the point of view of sustainability, it can be said that the sociality of goods gives possibilities both for a wasteful or a sustainable style of living. This

<sup>10</sup> This is one of the obviously few places where Knight gives credit to Marx. (n. p. 52).

means, bluntly put, that people can be about as happy on a lower resource use as on a higher, provided that others too are on the same level. In any case, it seems obvious that this line of research could be a very promising one for those who do not believe in the possibility of material growth. For instance, this might mean that smaller income differences would lead to a situation where people would be more satisfied, and consequently less growth was needed.<sup>11</sup>

### 9) Necessity of monetary control

The banking sector is probably one of those where very few take perfect competition seriously.<sup>12</sup> According to Knight: with "the use of credit highly developed, the control of banking and currency involves a large measure of control over all business, but really free banking would soon reduce all exchange relations to chaos" (EC, p. 53).

On this point Knight has very little to say, probably because he thought that it was quite an uncontroversial matter, and also because he could not foresee the fantastic development induced by the corresponding development in information technology. It is not possible to discuss this problem in depth here, but it seems evident that the negative consequences following from free capital movements are of such a grave kind that many people take it seriously, (including such insiders as George Soros). This is one of the instances where, despite the undeniable efficiency, the negative (ethical) effects are discernible and seen as considerable. In other words, we might say that it is also *because* of the efficiency that we get these negative effects. Thus, as is well known, the volatility of the system through speculation may seriously harm whole economies. It remains to be seen whether agreement about the use of such tools as the Tobin tax will ever be reached, and in the case that so happens, if the tool will be effective.

### 10) Private initiative cannot be trusted when providing resources for future needs

In an individualistic system provisions for progress depend upon the interest of present individuals in future individuals – engendered to an uncertain extent and with uncertain consequences on the form of progress by the family system – or upon their interest in progress itself or some form of it as an ideal value, or upon some accidental connection which makes progress a by-product of activities directed toward other ends.

<sup>11</sup> It is of course possible to turn this conclusion upside down as well; the more income inequality, the more incentives for growth. This is of course what the neoliberals have been claiming all along.

<sup>12</sup> Although exceptions exist, such as Hayek.

None of these, nor all together, produce results invulnerable to criticism; but the problems of social action in the same field are likewise so difficult that it is impossible in short compass to say anything of value about the relation of different forms of social organization to the solution of the problem. (EC, p. 53)

It is possible to claim against this, as do the neoliberalists, and perhaps most consistently of all, the Austrian school, that even (or rather because of) if progress (growth) is a by-product (an unintended consequence) of individual action, the result is still the *best conceivable*. This means that in practice, the free market system is the only system that can make (the best) use of individual knowledge and information. As a matter of fact, it is claimed that an economy in any real sense cannot exist except as such a free market. Thus growth in the *economy*, which is surely an unintended result of *individual* action (which may aim at private growth or not) would give the best result. As for practical growth policies, however, we can nowhere see a system, that is fully atomistic; everywhere growth is directed by public policies of some kind.

Acknowledging absolute scarcity, this question is perhaps one of the most difficult ones facing the world today. Against the frustrating experiences (to make something of an understatement) with socialist central planning, very few people are willing to admit the necessity (or rather possibility, perhaps) of thoroughgoing planning. Yet admitting the absolute limits to the earth's resources and the inability of the market system to recognize scale, it is clear that sustainability or even survival cannot be achieved without global authoritative planning of the optimal scale. At least as painful, studying the contemporary use of resources, must be the acceptance of the fact that modern mass consumption society must end. This does probably not mean that the market system will disappear. On the contrary, it seems clear that we cannot do without it. The role of the system, however, has to be restored to that of a means, not that of a goal.

### 11) Human risk attitude

A rational social order can be realized through individual action only if all persons have a rational attitude towards risk and chance." Although this is strictly speaking an overstatement (not "all" need to be rational), in Knight's view man is generally irrational and "[m]an's attitude towards risk and uncertainty requires public control or administration (from prohibiting gambling to social insurance)". Especially important is to place "control of resources and the direction of wealth-production in the hands of persons reasonably fit and competent to take responsibility; and the freedom of these individuals to take chances has to be further restricted by general regulations. Thus no society has in fact ever treated productive resources as private property in any strict sense. (EC, p. 54)

This can be seen as a straight extension of the preceding argument. Since we are actually here talking about productive resources in their widest and most basic sense, Knight's argument seems very valid here.

Again, this question can be related to the socialist calculation debate. The question can thus be put: is it so that a decentralised system is better because "when small people decide they make small mistakes but when big people decide they make big mistakes", that is a centralised system might make more fatal mistakes than a de-centralised. Although this argument is surely of relevance still today, it may be said to have some of its lost actuality. With this I do not only mean that centrally planned national economies have disappeared, but rather two other points. Firstly: multinational corporations have grown so immensely, that many of these planned economies can easily overshadow most of the former planned national economies. Secondly, as has been emphasised as the main thread along this paper, is that the efficiency of the market economy as a global network has grown and is "planned" to grow immensely. That is, the question at this moment is whether the most fatal decision has already been made (as a "collective" decision?), which is that of extending mass consumption to a global scale.

## 12) The ethics of distribution

Here Knight turns against the quite popular (if not dominating) opinion among neoclassical economists that "productive theory" is ethically well grounded. According to Knight, the theory of marginal productivity is a "causal explanation of what happens in production" (i.e. basically depends on demand and supply). Thus, it is should not in Knight's view, be seen as an ethical theory: it is *not* so that "productive contribution is an ethical measure of desert." (EC, P. 54) and gives us seven different arguments for his view. Generally this is:

The "specific product" of any agency is what it enables society to produce more than could be produced without it, with no reference to what it could produce by itself. We assume that this is a correct use of the word "product," since it is generally true in cause-and-effect relations that "the cause" is only the deciding factor in the antecedent situation, and that which factor is regarded as the deciding is largely a matter of point of view. (EC, n. p. 54-55)

This general remark, I believe, puts the finger on one (if not The) central points in past and present "popular" discussion concerning distributive justice. Productive factors tend to take all the merit of "their" productivity, disregarding such things as societies' contribution to this. As "social capital" can be regarded such factors, as cultural heritage, education, social security and stability and so on. Of course, we should not go *in absurdum*, and claim that there are no such things as individual effort and entrepreneurship working as causes in the above sense. On the contrary, many economic success stories are based on hard work. (It

should be remembered, however, that this was not always followed up by compensating remuneration). However, the main thing to keep in mind is that there is an obvious risk that the decisive members view of the deciding factor tend to turn myopic.

The question about the specific product has in fact greater relevance than that relating to whether productive factors get paid according to their marginal product. This question, among others, will be briefly discussed below in the presentation of the detailed arguments concerning distributive justice.

### a) *The true product seldom finds the real producer*

Due to the lack of (perfect) foresight it is "only a "general tendency" to impute to each productive agency its true product". Income can be very unstable over time and man cannot "live on averages". Neither "can the particular individual whom the tendency passes over live, through free exchange, on the compensating extra share of a more favoured person (EC, p. 53)[...] correct imputation would require perfect technological knowledge and foresight"

Income can be very unstable over time and man cannot "live on averages". Neither "can the particular individual whom the tendency passes over live, through free exchange, on the compensating extra share of a more favoured person". Thus there is an ambiguity and randomness in the market system (i.e. the "general tendency" here should be read as "business cycles"). This amounts to saying that, even if one believes that the market system rewards hard work and effort, this belief has to be modified by the qualification that the reward is allotted in a lottery, where the winning probability is only randomly dependent on the amount of effort and work.

Against this background it is interesting to reflect upon repeatedly expressed claims by the CEO of a major IT-company originating from Finland about lowering income taxes "especially for productive individuals". The most interesting thing is that this shows that it is not considered the companies' task to take care of payment in accordance with productivity, but that the government should also take responsibility in this matter.

In the modern welfare state, it is accepted that this is the way the market system works – with more or less appropriate countermeasures taken. However, it is as obvious that our solidarity for the most part seems to end at the national border. If it is accepted on the national level that the market system has the deficiency referred to above, it should be understood that this will not disappear upon "globalizing". A total liberalisation of trade should be followed-up by a global security system if one wants to use ethical arguments for global free trade.

### b) *The "right" person is seldom in the "right" place*

To an even lesser degree effective than the principle above is the one of placing "each productive agency in the position where it will make the greatest contribution". This interesting claim is not discussed at any length, however. It is, nevertheless, reasonable to believe that Knight is thinking simply that the

tendency of remuneration according to contribution is stronger – once the person is in work – than the tendency of finding the most productive person for a certain vacancy.

On this question it seems undeniable that incorporation of the whole globe into the market system would improve the use of “human resources” already by the fact that a greater population will be taken in use. A recent example of this is the use of Indian programmers in the computer industry. Again, on this point increased efficiency is a two-edged sword. Traditionally seen, this is of course a good thing. Seen from the point of view of resource conservation this will most probably in practice (although not in theory) mean less conservation (cf. section 4) above).

**c) The price does not correspond to the valuation of “the good”**

There is no correspondence between the price of a good and its “ethical value” or “human significance”. This may sound quite trivial or self-evident in the sense that it would be quite a coincidence if the laws of supply and demand would give the same “value status” to something as its ethical valuation. This was a problem for classical political economists, but has long since been dismissed as “moral ballast”. Not to get into the question of whether moral can be given a price – which Knight does not do either – it can be noted that the above characteristic is partly dependent on that [the demand creating factors] “are largely created and controlled by the workings of the economic system itself [...] Hence their result can have in themselves no ethical value significance as standards of judging the system. (EC, p. 55) No one contends ethically that a bottle of old wine is ethically worth as much as a barrel of flour, or a fantastic evening wrap for some potentate’s mistress as much as a substantial dwelling-house.” (EC, p. 56).<sup>13</sup>

To this it might be added that there is also a small correspondence between the price of a good and its “sustainability significance”. Although the scarcity of a good is reflected in its price, the price does not reflect *absolute* scarcity, at least not to a necessary degree. This is, of course, one of the dividing lines between neoclassical and ecological economics. According to the former, price will always give signals that decrease consumption and gives incentives for finding and creating substitutes. According to the latter view, the price mechanism cannot give information for instance about whether some species is living on a level critical to extinction. Neither can it, of course, give information about intrinsic (or more correctly, perhaps existence) value or valuation of coming generations. Despite all ingenuity devoted to “revealing preferences” by contingent valuation and other

<sup>13</sup> We have today plenty of our own examples of similar type. For instance, we could say that no one contends that a baseball players advertising of a sneaker is morally worth as much as 100.000 Pakistani yearly income. The difference compared to the ethical views of the time of Knight that it is today contended that there can be nothing wrong in such a distribution, because people (in the developed world) voluntarily pay for the addition in price that is caused by the “productive contribution” of this baseball player. See sections d) and f) below.

“surrogate methods”, there will always be spheres (of attitudes towards nature) which cannot be caught by these methods. In a (global) market economy, however, the risk is overwhelming that such spheres are *forced* into the economic mould.

**d) The income does not go to “factors”, but to owners,**

That the income goes to owners and not to factors “can in no case have more ethical justification than has the fact of ownership. The ownership of personal or material productive capacity is based upon a complex mixture of inheritance, luck, and effort, probably in that order of relative importance.” (EC, p. 56)

Seen from the point of view of different variants of theories, which animates the neoliberal movement of today, Knight’s statement above points at no problem. Rather, ownership is the solution. Thus, as is well known today, for instance, according to the Coase theorem, an efficient solution to an externality problem will arise if (as soon as) the property rights are defined (no matter who has these rights, the polluter or the victim).

In Knight’s opinion only the effort can have “ethical validity”. And “[f]rom the standpoint of absolute ethics most persons will probably agree that inherited capacity represents an obligation to the world rather than a claim upon it”. (EC, p. 56)

From the standpoint of the ethics of sustainability, this point raises a problem, which cannot be discussed in depth here. Suffice it to give one brief example: the “income” above originates to a higher or lesser degree from the use of natural resources. From the sustainability point of view, the most important part of these are renewable resources, or biomass. This biomass consists of plants and animals and ecosystems. These are the “factors” that give “income” to humans who directly own them (or otherwise exploit them), in unequal proportions, to be sure. However, this inequality is infinitesimal in comparison to the appropriation of the biomass, compared to, say, other animals.<sup>14</sup> It is not necessary to resort to intrinsic value or animal rights. A proper point-of-departure question could be: what would be a fair share of division between humans and the rest of the ecosystem?

**e) Capacity to satisfy demand is not a ground for an ethical claim on the social dividend**

Even if we have an ethically justifiable demand, the capacity (and thus remuneration) “to furnish these services may not be seen as an ethical claim to a superior share of the social dividend, unless it is a result of conscientious effort.” (EC, p. 56-57). Returning to the claims discussed under a), and related ones, emphasising “legitimate” claims of persons in leading positions, it is of course not easy to say what is the right relation between conscientious effort and reward. Furthermore, what could and should be counted as conscientious effort? Successful companies have arisen, surely some as the result of effort, but on the

<sup>14</sup> Estimates of the human part of biomass use goes from 50 % upwards.

other hand, in many cases claims that are presented as being such are in fact the result of luck.

**f) A legitimate claim on the social dividend does not follow from scarcity**

Neither can, claims Knight, scarcity as such form a legitimate claim for remuneration:

The most vital ministrations become valueless if offered in superabundance, and the most trivial performance becomes exceedingly valuable if sufficiently unique and rare, as when human monstrosity satisfies an economic demand by letting people look at him. (EC, p. 57)

Since Knight's days, we have of course been exposed to Nozick (1974), who emphasises that as long as a person has not acquired unjustly, he is entitled to what he has. That is, independently of whether he has inherited, got something by luck, or by effort, we should accept that person's holdings are legitimate. I shall not discuss this question widely here, but it does not seem unreasonable to claim, speaking about a full world, that there are problems with this approach. To see this, it should be remembered that Nozick's master, Locke said: "For this "labour" being the unquestionable property of the labourer, no man can have a right to what that is once joined to, or at least where there is enough, and as good left in common for others (Locke 2003, p. 116). In the language used here, it seems clear that Locke's and thus reasonably also Nozick's, thoughts are made for an empty world, but with a proviso added. That is, when there is not enough left for others, the rights of "the labourer" does not seem unquestionable any more. Rather there seems to be need for new principles.

**g) There are generally accepted exceptions to the rule of productive contribution**

Lastly Knight points out that there is no difference in principle between the generally accepted claim of the disabled and admitting that differences in capacity should allow for compensating income.

Modern society does accept and honour the claim of the entirely helpless to a tolerable human existence, and that there is no difference in principle between this recognition in the extreme case and admitting that difference in degree of competence [from] form no valid basis of discriminatory treatment in distribution. But, after all, does anyone really contend that "competence", as measured by the price system, corresponds to ethical merit. Is it not obvious that "incompetence" follows just as surely if not quite so commonly from being too good for the world as from being blameworthy in character? (EC, p. 57)

It is probably the case that most peoples' intuition would hold that there is a difference between the treatment of, on the one hand, not only the entirely helpless, but also people who have some less serious disability and, on the other hand, people from whom might reasonably be expected a full effort (and thus remuneration according to effort). In fact, agreeing with Knight would mean a large lapse in the protestant ethics, and would give "wrong incentives" (witness: "God does not feed the lazy" [Finnish proverb]).

However, Knight is more radical than "protestant ethics". In this section it is a question of – people being different in their natural abilities ("capabilities") – that they contribute according to (generally speaking) what they have inherited and learned. From the ethical point of view of Knight more cannot be demanded from you. Neither is it something that one should necessarily be rewarded (paid extra) for. Rather our contribution should follow as a "natural thing", or as a duty.

### III Conclusions

Knight concludes his study by noting that the market system's:

[...]standards of value for the guidance of the use of resources in production are the prices of goods, which diverge widely from accepted ethical values; and if the existing order were more purely competitive, if social control were reduced in scope, it seems clear that the divergence would be enormously wider still. (EC, p. 57)

When we look at the tendencies of today it seems possible that we are looking at a future in which this growing divergence is a fact. Of course, we cannot be sure whether this will be the case. That is, it is not impossible that the accepted ethical values have changed, that they have turned more market minded. As Knight himself says, the market system affects peoples' values in different ways. In this connection, as noted at the beginning of this essay, Knight was one of the founders of the (pro market) Chicago school. Against the background of today's experiences, it seems clear that Knight's "pro-marketism" was of the more pragmatic kind and that his critique of the market system was very sharp and fundamental. This may also tell us something about how the world and parts of the economics profession have changed towards a less critical attitude toward the market system.

The point of departure here, however, following Knight, is that it is not so that ethical values should be "corrected" in the direction of market values, but rather the other way around. Thus to say that Knight's critique is "still valid today" would be an understatement. Rather the critique must be seen as necessary and inevitable today, when market values are perceived as the received truth. If Adam Smith would have thought that man can live on market values alone, he would not



have written "The theory of moral sentiments" – which he considered to be his most important book.

The critique gets further strength when the full world limitation is acknowledged. In an empty world, there are two main strategies of defence for the market system: 1) even if the system is admitted to have defects in the real world, it is still claimed to be the (allocatively) best possible system that can function in the real world. 2) even if the market economy may generate income differences, economic growth will lead to increased absolute income for all. However, when admitting the full world limitations, both arguments fail – at least partly. 1) even if we accept the validity of this claim it concerns only allocation. As for setting limits to physical resource use, the market mechanism's informative capacity is drastically decreased. 2) Because there is no growth in a full world to revert to, but rather a constant or a shrinking cake, increased income for someone will mean decreased income for someone else. This is a totally new situation for economic policy for all "players" (at least as it is practiced in the official rhetoric). It remains to be seen whether democracy can handle the problems.

Against this discussion it might be claimed that ideals are ideals and reality is something else.<sup>15</sup> Is there something better to be offered than the market system in practice? It is quite commonly agreed today that a complex economy cannot be managed without the use of the market system. However, it is one thing to use the market as a means, and altogether another thing to treat the market system as a self-determined goal-creating mechanism, with goals that are to be fulfilled without limitations. Such an enterprise shows lack of understanding of the nature of the market system; a market system cannot exist without restrictions (as just noted with reference to Smith). It can only exist within supporting and restricting institutions, from which the ultimate goals also must come. Or the other way around: the same goes for the relation of the market to sustainability. If market values are dear to someone, the full world limits must be given serious attention, otherwise there is eventually no other alternative than a fully planned economy, or even worse.

Albeit quite a lengthy list<sup>16</sup>, the above discussion can be considered at best as a (one) starting point for a more general scrutiny of the ethics of competition in today's world. It is understood that the generally prevailing attitude of today (at least as the media presents it) is that the market should be unhampered and that current remaining restrictions should be gotten rid of. Whether connected to this view or not, it seems that questions about justice are dominantly discussed only in the distributive mode, that is, *assuming* we had a distributive authority globally, how should the market result be distributed. However, there are additional dimensions to justice that the distributive justice perspective does not cover. Two

<sup>15</sup> E.g. Nobel prize winner George Stigler, pupil of Knight, says that "it is wrong to compare "real-world markets" with ideal standards, a procedure which will show any system defective". Stigler 1982, p. 19.

<sup>16</sup> Knight does not finish here, but continues with a critique of the market system as a "big boys' game". Although not irrelevant for the discussion, I shall not follow Knight on this track here.

other forms of justice inspiring this paper are *commutative* justice and *productive* justice. For instance, we can say that the market price is not always fair, depending on different circumstances discussed above, such as imperfect information. Likewise, concerning productive justice, it for example seems that pecuniary compensations cannot really compensate for unemployment, that is, for a person's exclusion from the work community (this, of course, reflects the social character of the labour "market").

This does not mean, however, that distributive justice has lost its relevance.<sup>17</sup> The discussion of distributive questions today, as well as Knight's critique of the productive theory stands in stark contrast with the discussion today (including in Finland such things as propositions about the abolishment of progressive taxation).

It is also clear that all these forms of justice will be of importance, when (if ?) the necessity of implementing the limits required for strong sustainability is recognised. That is – as noted above – in such a situation where empty promises of growth cannot satisfy the hopes for more income, some redistributive measures have to be carried out in order to reach sustainability (that is, in the last resort to avoid outright repression and war). But this will not be enough; further measures have to be carried out in the direction of commutative and productive justice.

Much of what was said above was a general critique of the free market. However, part of the discussion is dependent on whether one believes that the world is full or not. It is possible to claim that it seems hard to find evidence that shows that we cannot find substitutes for most goods in the future; after all: have we not managed to do that *up to this day*? To some extent this is true. On the other hand, these words, I believe, reveal the critical point in the discussion. Hitherto, the world may be said to have been only "locally full". Now we have reached the point where the effects of human activity are global. Clear evidence of this is, for instance, global warming and the drastic diminishing in fish populations mentioned earlier. It should also be kept in mind that there is also (as discussed above) an "information war" going on, where the resources are distributed very unequally, also in the sense that it is always easier to forget the dismal message.

<sup>17</sup> It should for the sake of clarity be added that in the political climate of today any of the three forms of justice should be realised. That is, except, of course, in the form of "justice of the marginal product" discussed in 12.a above.

## References

- Bhaskar, R. (1978) *A Realist Theory of Science*. London, Harvester Wheatsheaf.
- Bromley, D. W. (1987) *Economic Interests and Institutions. The conceptual foundations of public policy*. New York and Oxford, Basil Blackwell.
- Bromley, D. W. and J. Paavola (2002) *Economics, Ethics, and Environmental Policy. Contested Choices*. Oxford UK, Blackwell Publishing.
- Boulding, K. E. (1966) "The economics of the coming spaceship Earth". In *Environmental Quality in a Growing Economy* (ed. H. Jarrett) pp. 3-14. Resources for the Future/Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Daly, H. E. and Cobb, J. B. (1989) *For the Common Good: Redirecting the Economy Toward Community, the Environment and a Sustainable Future*. Beacon Press, Boston, MA.
- DeMartino, G. (2000) *Global economy, Global Justice*. London and New York, Routledge.
- Folbre, N. (2001) *The invisible heart: economics and family values*. New York, The New Press.
- Frey, B. and Stutzer, A. (2002) "What can economists learn from happiness research?" in *Journal of Economic Literature*, Vol. XL, nr 2 pp. 402-435.
- Friedman, M. and R. (1980) *Free to Choose*. Middlesex, Penguin Books.
- Knight, F. H. (EC) (1951) *The Ethics of Competition*. George Allen and Unwin Ltd, London.
- Locke, J. "Two Treatises of Government". Prepared by Rod Hay for the McMaster University Archive of the History of Economic Thought. <http://socserv2.socsci.mcmaster.ca/~econ/ugcm/3ll3/locke/index.html> (10th July, 2003).
- Nozick, R. (1974) *Anarchy, State and Utopia*. New York, Basic Books.
- Sen, A. (1987) *On ethics and economics*. Oxford, Basil Blackwell.
- van Staveren, I. *The Values of Economics: an Aristotelian Perspective*, Routledge 2001
- Stigler, G. (1982) *The Economist as a Preacher*. Oxford, Basil Blackwell.

## Är nationalekonomin ohistorisk?

Lennart Erixon

Stockholms universitet

### Inledning

En vanlig beskyllning mot dagens nationalekonomi är att den är ohistorisk. Kritiken är inte enbart riktad mot nationalekonomin i Sverige, som rentav är en fristående disciplin i förhållande till ekonomisk historia (se även uppdelningen i nationalekonomi och samhällshistoria vid Helsingfors universitet). "The Kansas City Proposal" och "The Cambridge Proposal" var uttryck för ett globalt missnöje bland studenter, forskare och lärare vid universitet och högskolor med den "autistiska" tendensen inom nationalekonomin; ett av upproppen framhöll att det formalanalytiska, ohistoriska angreppssättet inom nationalekonomin ger en begränsad förståelse av ekonomiskt handlande (Kansas City Proposal, 2001). Schumpeterianer, postkeynesianer och institutionella ekonomer har ofta förenats i en kritik av neoklassisk teori för att försumma analysen av historiska processer. Joseph Schumpeter ansåg att ekonomisk historia var en betydligt viktigare angelägenhet för ekonomer än statistik och teori och att bristfälliga historiska kunskaper är den främsta källan för fundamentala misstag i den ekonomiska analysen (Schumpeter, 1954, s. 12-13). Joan Robinson valde till slut att betrakta avsaknaden av ett historiskt perspektiv som den grundläggande svagheten i neoklassisk teori (Robinson, 1974). En annan postkeynesian, Paul David, har nyligen hävdad att en historisk nationalekonomi utgör alternativet till en neoklassisk (David, 2001).

Argumentet om att historielöshet är den grundläggande svagheten hos den dominerande nationalekonomin är inte okontroversiellt. Enligt Hans Linds och Richard Nelsons eklektiska inställning är inga frågeställningar eller förklaringar främmande för den abstrakta nationalekonomin (Lind, 1990; Nelson, 1998). De framhäver snarare att den nationalekonomiska centralteorin har ett problematiskt förhållande till den empiriska tillämpningen (Lind) och att den sällan svarar för nya infallsvinklar och insikter (Nelson). Lind anser dock att kunskaper i ekonomisk historia kan bidra till att minska klyftan mellan analyser av tänkta och faktiska ekonomier (Lind, 1990, s. 168). Nelson anför också en invändning mot nationalekonomisk tillväxtteori som skulle kunna tolkas som en kritik av teorins historielöshet. "Ny" tillväxtteori fokuserar precis som den traditionella neoklassiska tillväxtmodellen ("Solowmodellen") på tillväxtens komponenter snarare än på dess bakomliggande drivkrafter. Vi får därmed ingen egentlig insikt om vad som gör att vissa länder uppvisar hög uthållig tillväxt medan andra länder stagnerar.

Uppsatsen beskriver kritiken mot "mainstream economics" för att den saknar en historisk dimension. Men även argumenten om en historielös nationalekonomi kommer att bli föremål för en kritisk granskning. En viktig utgångspunkt för uppsatsen är att argumentet om den historielösa nationalekonomin inte är entydigt. Jag ska definiera nio typer av tänkbar historielöshet inom nationalekonomin. Uppdelningen är nödvändig för att differentiera kritiken och därmed belysa att nationalekonomins vedersakare inte alltid är överens om i vilket avseende som disciplinen är ohistorisk. Den är också nödvändig för att nyansera bilden av modern nationalekonomi. Beskrivningen av de nio aspekterna på historielöshet inom nationalekonomin kommer att utmynna i en bedömning av kritikens rimlighet.

Kritiken av nationalekonomin för att vara historielös gäller antingen dess begrepp, antaganden eller empiriska förankring. Den kritiska litteraturen hänvisar till någon eller några av följande påstådda svagheter hos nationalekonomin:

1. Tid är ett abstrakt, inte ett reellt, begrepp i nationalekonomiska modeller. Modellerna analyserar inte faktiska ekonomier i ljuset av oåterkalleliga händelser och beslut samt en osäker framtid.
2. Nationalekonomer har ingen dynamisk teori som framhäver betydelsen av cirkulära kumulativa ekonomiska processer.
3. Den ekonomiska teorin behandlar inte sekventiella samband vare sig de ger upphov till kumulativa eller jämviktsskapande processer.
4. Nationalekonomiska analyser av ett historiskt fenomen är alltför selektiva d.v.s. de är koncentrerade till vissa bestämningsfaktorer och underlåter därmed att ge fullständiga förklaringar
5. Nationalekonomen ignorerar politisk-institutionella och kulturella företeelser liksom även ekonomisk-strukturella förhållanden.
6. Fastställandet av exogena variabler vid nationalekonomiska analyser av historiska processer sker alltför snabbt vilket förhindrar uttömmande förklaringar i ett intertemporalt perspektiv.
7. Tillväxtekonomer bortser ifrån att vissa innovationer och investeringar skapar en unik tillväxtbana som begränsar framtida teknologiska valmöjligheter (path dependence).
8. Nationalekonomiska modeller bygger inte på en omfattande historisk kunskap.
9. Nationalekonomen integrerar inte teori och empiri i den bemärkelsen att egna studier av historiska fenomen och förlopp har ett inflytande över teorins utformning inklusive över valet av tänkbara förklaringsfaktorer.

Vi ska inte förneka att det kan vara svårt att separera mellan de kritiska punkterna i några fall. En del invändningar kan betraktas som specialfall av andra. Kritiska nationalekonomer har också hävdad att vissa av argumenten kan härledas tillbaka till någon av de andra. Vi anser dock att det finns tillräckligt starka skäl för att presentera kritiken av nationalekonomin i nio separata angreppspunkter.

Uppsatsen behandlar i första hand den makroekonomiska litteraturen. De flesta kritiker har uppehållit sig vid nationalekonomins behandling av konjunktur- och

tillväxtproblem. Men diskussionen om ämnets historielöshet skulle förmodligen bli ungefär densamma vid en belysning av den mikroekonomiska litteraturen.

## 1 Ett abstrakt tidsbegrepp

En vanlig kritik mot neoklassisk teori är att den inte utgår från ett reellt tidsbegrepp. Kritiken är riktad mot statiska jämviktsmodeller, vare sig de är allmänna och partiella men också, om än inte med samma precision, mot de dynamiska jämviktsmodeller som trots allt behandlar varu- och faktorprisförändringar samt produktionens och konsumtionens fördelning över tiden. Definitionen av begreppet reell tid ("historical time") är inte entydig i den anti-neoklassiska litteraturen.

Många (post-)keynesianer förebrår den neoklassiske ekonomen för att inte beskriva ekonomin utifrån begreppen historia, nutid och framtid. Enligt Joan Robinson var Keynes den som återinförde tid i den ekonomiska teorin genom sin analys av ekonomiska aktörers (främst företags) handlande i en faktisk situation där de inte känner framtiden och historien inte kan göras ogjord (Robinson, 1964, s. 73-74, 1971, ix). Keynes utgår i *General Theory* från en normalsituation med makroekonomisk obalans; den effektiva efterfrågan har gjort att ekonomin har hamnat i ett läge med ett underutnyttjande av samhällets produktionsresurser. Företagens investeringar är inte nödvändigtvis förenliga med en återgång till makroekonomisk balans om framtiden är genuint osäker.

Frågan är om den robinsonska definitionen av ett historiskt synsätt inom nationalekonomin verkligen anger en grundläggande skillnad mellan Keynes modell i *General Theory* och de neoklassiska standardmodellerna. Exogena händelser kan betraktas som ofrånkomliga omständigheter även i en statisk neoklassisk jämviktsmodell. Investeringarna är visserligen oåterkalleliga (irreversibla) i *General Theory* till skillnad från i den neoklassiska standardmodellen; företagen kan inte reducera sin kapitalstock och återfå utlaggen för olönsamma investeringar. (Det finns inga perfekt fungerande andrahandsmarknader för maskiner etc.) Men den neoklassiska efterkrigslitteraturen innehåller hänvisningar till "putty-clay" teknologier - företagen har bara möjligheter att välja fritt mellan olika produktionsmetoder och -kapaciteter vid nyinvesteringar. Historien gör sig ännu mer påmind i de årgångsteorier som Wilfred Salter, Leif Johansen och Robert Solow formulerade under den tidiga efterkrigstiden; teorierna hade för övrigt en direkt motsvarighet i Knut Wicksells arbeten. Tekniska framsteg kan här bara utnyttjas genom en nyinvestering (embodied technological progress). Produktionsteknologin i ekonomin vid en viss tidpunkt är summan av alla de produktionsteknologier (med olika produktivitet) som blev införda genom nyinvesteringar "idag" och vid tidigare tidpunkter och som fortfarande är i bruk. Det finns faktiskt skäl för att betrakta den neoklassiska teorin som mer historisk än *General Theory*!

Keynes teori hade onekligen blivit mer historisk om han antagit att investeringarna är endogena d.v.s. påverkade av makroekonomiska förhållanden.

Han kunde t.ex. ha antagit att investeringarna är en funktion av efterfrågeutvecklingen (se acceleratorteorin) eller att företagens förväntningar och självfinansieringsförmåga är en funktion av deras faktiska vinster. Keynes kortsiktiga sysselsättningsteori är statisk genom sina jämförelser av räntor och reallöner vid övergången från ett stabilt jämviktsläge till ett annat vid förändringar i den effektiva efterfrågan. Keynes förutsatte visserligen att den privata konsumtionen under en viss period är en funktion av BNP (om än utan att äventyra konvergensen mot jämvikt). Men de känsliga investeringarna bestäms, förutom av räntan, av "framåtblickande" förväntningar och psykologi i nuläget, inte av den faktiska ekonomiska utvecklingen. Joan Robinson framhöll i sina sista arbeten förtjänsterna hos postkeynesianerna snarare än hos Keynes vid sin kritik av neoklassikernas historielöshet (se Robinson, 1974 samt följande avsnitt).

Det finns visserligen skäl för att karaktärisera Keynes investeringsteori i *General Theory* som historisk. Tidigare investeringar tenderar att reducera den förväntade avkastningen på realkapital genom konsumentmättnad och stigande priser på investeringsvaror (Keynes, 1936, s. 136). Men genom denna hänvisning till Keynes "historiska" marginalproduktivitetsteori blir det svårt att t.ex. utsluta Wicksells och Solows motsvarigheter från den historiska idétraditionen inom nationalekonomin. (Wicksell hänvisade för övrigt precis som Keynes till konsumentmättnad.) Både Wicksell och Solow brukar räknas som neoklassiska ekonomer även om det särskilt i Wicksells fall är svårt att göra en entydig klassificering.

Argumentet för att utgå *General Theory* vid en kritik av neoklassisk teori för historielöshet försvagas ytterligare om vi beaktar neoklassiska jämviktsmodeller (allmänna eller partiella) som förutsätter tidsfördröjningar i anpassningsprocessen. Marshall hade redan kring förra sekelskiftet analyserat förseningar i löneanpassningen vid förändringar i efterfrågan inom ramen för sin partiella jämviktsmodell. Spindelvävsteoremet i dagens läroböcker visar att den etablerade nationalekonomin tar hänsyn till att marknadsanpassningen till en ny jämvikt inte är omedelbar. Ett argument om att *General Theory* bygger på ett reellt tidsbegrepp förmår knappast fånga essensen hos den keynesianska teoretiska revolutionen. Keynes användning av en grov kronologi (historia-nutid-framtid) var i sig ingen kungsväg till djupa insikter om ekonomins funktionssätt utan snarare en direkt följd av hans (pessimistiska) syn på marknadssystemets förmåga att uppnå makroekonomisk balans efter en störning.

Den centrala idén i *General Theory*, liksom i många postkeynesianska arbeten, är att det inte finns någon automatisk marknadsmekanism som garanterar en återgång till makroekonomisk balans i det fall att en obalans verkligen har uppstått och framtiden är oviss. En pris- och löneanpassning i ett nuläge utan makroekonomisk balans i linje med den (neo-)klassiska modellen kan vara verkninglös och rentav – vilket postkeynesianer poängterar – fördjupa lågkonjunkturen.

Det går en klar vattendelare i amerikansk ekonomisk litteratur mellan nykeynesianer som ser bristande pris- och löneanpassning som det centrala makroekonomiska stabilitetsproblemet och "ortodoxa" keynesianer" (t.ex. James Tobin och Joseph Stiglitz). De senare anser att pris- och lönesänkningar inte kan

upphäva, utan tvärtom förvärpa, obalansen i en situation där en recession redan har uppstått p.g.a. att pris- och löneflexibiliteten inte var fullständig i utgångsläget (Tobin, 1993; Greenwald & Stiglitz, 1993). Keynes själv poängterade att en nominell lönesänkning inte behöver leda till ekonomisk återhämtning om företagen väntar med att investera p.g.a. förväntningar om ytterligare lönesänkningar och om ränteeffekterna är blygsamma med anledning av hushållens likviditetspreferens (Keynes, 1936, s. 260-264). Kritiken av neoklassisk jämviktsteori (även den som beaktar tidsfördröjningar) för att bortse från historien kan, om vi utgår från *General Theory*, reduceras till en invändning mot antagandet om att pris- och löneförändringar kan övervinna en faktisk makroekonomisk obalans. Denna invändning kan i sin tur reduceras till en kritik av ett antagande om perfekt information (eller om möjligheten att upprätta en sannolikhetsskalkyl) vad gäller framtiden.

Antagandet om perfekt information begränsar värdet av den allmänna jämviktsteorins analyser av resursallokeringen över tiden. Behandlingen av det intertemporala resursfördelningsproblemet avviker inte kvalitativt från den i det atemporala fallet. Konsumenternas tidspreferens är förknippad med en uppsättning egenräntor i en konkurrens ekonomi som under vissa förutsättningar är paretooptimala. Den abstrakta synen på "tid" i den intertemporal allmänna jämviktsmodellen illustrerar att tidsbegreppet automatiskt blir reellt vid en klar distinktion mellan en känd samtid och en okänd framtid (som i *General Theory*). Denna fundamentala distinktion kastar bl.a. en skugga över begrepp som "rationella förväntningar". Antagandet om genuin osäkerhet förenar postkeynesianska och schumpeterianska ekonomer i en kritik av neoklassisk ekonomi inklusive Solows tillväxtmodell och den "nya" tillväxtteorin.

Men det är inte oproblemiskt att låta antagandet om genuin osäkerhet ligga till grund för en gränsdragning mellan en etablerad och en kritisk idétradition inom nationalekonomin. Vi har redan stött på en liknande svårighet vid diskussionen om irreversibla investeringar. Den moderna teorin om investeringar under osäkerhet förutsätter både att osäkerheten om framtiden är genuin och att investeringarna är irreversibla (Dixit & Pindyck, 1994). Det kan vara fördelaktigt för företagen att vänta med att investera för att få mer information om framtida efterfrågan, kostnader och konkurrensförhållanden. Vid ett uppskjutande av investeringarna får företagen fler observationer om bl.a. pris-, löne- och ränteutvecklingens trendmässiga och temporära komponenter. Teorin om investeringar under osäkerhet har uppenbara likheter med Keynes *General Theory*.

Diskussionen i detta avsnitt om den ekonomiska utvecklingen irreversibilitet har kretsat kring investeringarna på aggregerad nivå. Johan Åkermans strukturteorier var inspirerade av Schumpeter och av amerikanska institutionalister inklusive Thorstein Veblen. Åkerman kritiserade nationalekonomiska "kalkylmodeller" för att, till skillnad från hans egna historiska "kausalanalyser", inte ta hänsyn till att sociala och politiska processer är irreversibla p.g.a. ekonomiska strukturförändringar och nya institutionella förhållanden (Åkerman, 1960, s. 174). Vi ska dock behandla kritiken mot nationalekonomin för att bortse från "strukturer" under en särskild rubrik; denna kritik är nämligen nära relaterad till andra aspekter på den etablerade nationalekonomins brist på ett historiskt

perspektiv (se punkterna 5 och 6). Den eventuella bristen på ett ekonomisk-strukturellt perspektiv kan också tolkas som en kritik av nationalekonomiska analyser för att vara alltför aggregerade lika väl som för att de saknar en historisk dimension.

Åkerman hade sedan början av 1930-talet pläderat för ett reellt tidsbegrepp vid nationalekonomiska analyser. Men faktum är att Åkerman alltmer kom att framhäva bristen på ett strukturellt-institutionellt perspektiv och det vidhängande aggregeringsproblemet som den grundläggande svagheten hos de nationalekonomiska "kalkylmodellerna". Studier av näringsstrukturella förändringar och av institutionella förhållanden i allmänhet innebär automatiskt en användning av ett reellt tidsbegrepp (se t.ex. Åkerman, 1960, s. 277). Åkermans vetenskapsteoretiska utveckling stödjer hypotesen i detta avsnitt att kritiken av det abstrakta tidsbegreppet kan reduceras till en kritik av andra, mer fundamentala, egenskaper hos den dominerande nationalekonomin.

## 2 Avsaknaden av cirkulära kumulativa samband

Joan Robinson var alltså medveten om att Keynes *General Theory* inte var historisk i alla avseenden. Schumpeter klassificerade Keynes teori som i huvudsak statisk (Schumpeter, 1954, s. 1174-1175). Keynes hade visat att ekonomin kunde fastna i ett kortsiktigt jämviktsläge med arbetslöshet och lägre BNP än den potentiella. Hans *magnum opus* innehåller trots titeln ingen allmän konjunkturteori. Schumpeter poängterade att kapitalstocken är konstant i *General Theory* d.v.s. Keynes behandlade bara investeringarnas efterfrågeaspekter. Enligt Schumpeter hade Keynes heller inte belyst investeringarnas evolutionära sida. Investeringarna bidrar till en konjunkturåterhämtning, men de är också förbundna med innovationer och därigenom med nya och förbättrade produkter samt lägre priser på etablerade produkter genom ökad konkurrens.

Schumpeters egen teori är dock lika ohistorisk som *General Theory* i vissa avseenden – den tonar ned de positiva effekterna på företagets investeringar av en hög faktisk efterfrågan och en god tillgång på egna finansiella resurser. Schumpeters hänvisningar till företagets självfinansieringsförmåga är t.o.m. få vid analysen av en ekonomi där storföretag står för innovationerna (Schumpeter, 1976, s. 101). En kritik av den etablerade nationalekonomin för historielöshet tycks alltså fortfarande vara möjlig även om vi betraktar Keynes och Schumpeter som företrädare för detta etablissemanget.

Roy Harrods dynamiska version av *General Theory* tar hänsyn till att den faktiska efterfrågeutvecklingen kan påverka inte bara hushållens konsumtion (BNP-nivån) utan också företagets investeringar (BNP-förändringen). Harrods multiplikator-accelerator-teori från 1930-talets slut och 1940-talet hade samtida motsvarigheter i konjunkturteorier formulerade av bl.a. Paul Samuelson och Stockholmskolors ekonomer (se nedan). Men multiplikator-acceleratormekanismen hos Harrod kan, liksom hos andra postkeynesianer (t.ex. Michal Kalecki), ge upphov till en kumulativ process som i värsta fall leder till

ekonomisk stagnation och i bästa fall (vid positiva efterfrågechocker) till en uthållig och rentav accelererande tillväxttakt (Harrod, 1948). I Harrods integrerade kort- och långsiktsteori kan makroekonomiska obalanser alltså inte bara bli bestående (se Keynes) utan också ge upphov till negativa och positiva tillväxtspiraler.

Harrodmodellen har kritiserats för att den inte preciserar villkoren för att en initial störning verkligen ska ha långsiktiga tillväxteffekter. Schumpeter hade påpekat redan i *Business Cycles* att förändrade faktorpriser (och räntor) skulle bromsa upp ett kumulativt förlopp vid en enstaka makroekonomisk störning (Schumpeter, 1939, s. 78-79, 89-91, 131-132 och 185-188). I Solowmodellen kommer den kumulativa processen att avstanna vid avtagande avkastning på realkapital och ekonomin att närma sig ett tillstånd av balanserad tillväxt där tillväxten i arbetsproduktivitet bara är bestämd av den givna tekniska utvecklingen. En konvergens mot balanserad tillväxt inträffar även i Solows årgångsteori. "Nya" tillväxtekonomers beskrivning av ett cirkulärt kumulativt förlopp bygger, till skillnad från Harrod- och Solowmodellen, på antaganden om endogena innovationer eller om positiva externaliteter vid investeringar i FoU, humankapital och även i maskiner. De hävdar att en initial makroekonomisk ojämvikt med arbetslöshet i Harrods modell endast medför en kumulativ process så länge bristen på arbetskraft är en realitet; tendensen till avtagande avkastning på fysiska investeringar blir till slut utslagsgivande vid avsaknaden av positiva kunskapsexternaliteter eller nya innovationer (Aghion & Howitt, 1998, s. 24-25). Men en viktigare fråga i denna uppsats är om neoklassisk tillväxtteori är mindre historisk än Harrods dynamiska keynesianska modell.

Harrods multiplikator-accelerator-teori var tillräckligt historisk för att tillfredsställa vissa kritiker av neoklassisk jämviktsteori. Stockholmskolors Ingvar Svernilson hänvisade till Harrods teori om cirkulära kumulativa samband vid sin länderjämförande historiska studie *Growth and Stagnation in the European Economy* (Svernilson, 1954). Men liknande kumulativa samband uppstår också i Solows neoklassiska tillväxtteori genom antaganden om att produktionsfunktionen innehåller realkapital och investeringarna är en funktion av BNP. Skillnaden mellan Harrods och Solows modeller är att Solows förutsätter makroekonomisk balans och avtagande avkastning på realkapital.

Det är kanske möjligt att kritisera Solows restriktiva antaganden vid analysen av en kumulativ process, antaganden som förhindrar att en efterfrågechock – även om den består av en investeringsökning – är förbunden med en långvarig tillväxteffekt. Men Solows teori kan knappast betraktas som mindre "historisk" än Harrods motsvarighet. Både Harrod, Solow och de nya (neoklassiska) tillväxtekonomerna skulle kunna kritiserats för att vara ohistoriska ekonomer; deras kausalanalyser beaktar inte att det förflutna påverkar dagens ekonomiska utveckling i *sekventiell* bemärkelse.

### 3 Bristen på sekventiella samband

John Hicks har definierat två typer av kausalanalys genom sin distinktion mellan samtidiga (contemporaneous) och sekventiella (sequential) samband. Ett samtidigt samband uppkommer mellan två variabler under en och samma period men det är möjligt att behandla en variabel som exogen. Vid ett sekventiellt samband påverkas en variabel av en annan variabel längs en tidsaxel vilket gör det möjligt att bestämma en viss "lagstruktur" (Hicks, 1979, s. 21-24, 74 och 87, se också Hoover, 2001, s. 133-136 och 140). Schumpeter och Ragnar Frisch gjorde en liknande distinktion mellan statiska och dynamiska samband (Schumpeter, 1954, s. 1142-1143; Frisch, 1970, s. 1970, s. 23). Vi ska dock undvika Frisch och Schumpeters dikotomi p.g.a. vår (och många andra ekonomers) distinktion mellan statisk och dynamisk teori.

Ett sekventiellt samband kan vara cirkulärt (ömsesidigt) - en förändring i variabel a under period 0 påverkar variabel b i period 1 som i sin tur resulterar i en ny förändring av variabel a i period 2. Det cirkulära sambandet kan ge upphov till en kumulativ process om förändringarna i a sker i samma riktning. Observera att även samtidiga kausalsamband kan ge upphov till cirkulära kumulativa processer (se föregående avsnitt). Men en sådan kausalanalys tar inte hänsyn till tidsfördröjningar. Sambanden är samtidiga både i Solows balanserade tillväxtmodell och i Harrods multiplikator-accelerator-teori. De dynamiska delarna av Keynes *General Theory* byggde på samtidiga samband (se främst konsumtionsfunktionen) eller på ett begrepp som är problematiskt inom sekvensanalysen (om det inte är förankrat i makroekonomiska data) - förväntningar.

Det är lätt att få gehör hos andra samhälls- och beteendevetare för tanken att en nationalekonomisk analys bara är historisk om den är sekventiell och kanske också för det strängare kravet att en sekvensanalys bara är historisk om sambanden är kumulativa. Men frågan är i vilken utsträckning som "mainstream economics" behandlar sekventiella samband.

Formuleringen av postkeynesianska multiplikator-accelerator-modeller som antar en tidsfördröjning mellan beslut om och genomförandet av investeringar tyder på att sekvensanalysen äger rum utanför den neoklassiska traditionen. Acceleratoreffekten uppstår här genom att de fysiska investeringarna påverkas av vinstförändringar (Kalecki, 1965) eller av kapacitetsutnyttjandet (Steindl, 1979). En makroekonomisk störning kan ge upphov till en nedåt- eller uppåtgående tillväxtspiral i postkeynesianska sekvensmodeller precis som i Harrods "samtidiga" modell.

Det vore dock missledande att hävda, att den etablerade nationalekonomin inte behandlar sekventiella samband. Det första nobelpriset i nationalekonomi 1969 tilldelades två ekonomer som bl.a. hade behandlat sekventiella samband i sina ekonometriska modeller sedan början av 1930-talet: Jan Tinbergen och Ragnar Frisch. Under 1930-talet hade dessutom Stockholmskolan formulerat en sekventiell variant av Keynes teori om frånvaron av en inneboende tendens till makroekonomisk balans i ett marknadssystem.

Stockholmskolas konjunkturanalys byggde på både sekventiella och samtidiga samband. En lågkonjunktur kan fördjupas genom ömsesidiga kumulativa samband (se Myrdal, 1939, s. 163-168). Erik Lindahl, Bertil Ohlin och Erik Lundberg formulerade konjunkturrella investeringsteorier som förebådade (och inspirerade) de multiplikator-accelerator-teorier som senare utvecklades av bl.a. Paul Samuelson. Ingvar Svennilson kombinerade i sin avhandling en sekvensanalys med en mikroteori om förväntningar och planer (Svennilson, 1938). Hans senare analys av kumulativa tillväxtprocesser byggde dock, som redan påpekats, på Harrods multiplikator-acceleratormodell som inte beaktar tidsfördröjningar.

Stockholmskolas sekvensanalys av kumulativa processer innebar tveklöst en utmaning av nationalekonomisk jämviktsteori. Men det är svårt att klassificera dess medlemmar vid en uppdelning av nationalekonomin i en neoklassisk och en "alternativ" gren. Skolans idéer hade sina rötter i Knut Wicksells kumulativa inflationsteori. Wicksell är en "vetenskaplig hjälte" bland ekonomer som anses tillhöra den neoklassiska traditionen. Vissa av Stockholmskolas medlemmar - främst Erik Lindahl och Bertil Ohlin - kan kanske betraktas som "neoklassiska" ekonomer medan andra medlemmar - främst Myrdal och Svennilson - tog starka intryck av institutionell ekonomi under 1940- och 1950-talet. Myrdal betraktade rentav analysen av cirkulära kumulativa samband längs en tidsaxel som en grundläggande egenskap hos den institutionella nationalekonomin (Myrdal, 1998, s. 349-351).

Johan Åkerman ansåg att hans egen sekvensanalys (inom "Lundaskolan") uppfyllde kraven på en kausalanalys i egentlig mening till skillnad från Stockholmskolas och postkeynesianernas sekvensanalys. Hans huvudargument tycks ha varit att Stockholmskolan (och postkeynesianerna) inte behandlade ojämviktsprocessens struktureffekter och vidare att skolans begrepp "förväntningar" och "planer" inte har någon motsvarighet i observerbara data vilket gör dem oanvändbara vid ekonometriska studier (Åkerman, 1960, s. 278-283). Svennilson kom dock i (Svennilson, 1954) att behandla samspelet mellan makroekonomiska *ex-post* variabler och ekonomins omvandling. Han kombinerade också (precis som i sin avhandling) en analys av förväntningar och sekvenser genom att betrakta företagets förväntningar som en funktion av tidigare vinster.

Det är lättare att uttala sig om Stockholmskolas ställning i dagens nationalekonomi än om skolans neoklassiska karaktär. John Hicks fullständigt statiska tolkning av Keynes idéer segrade både över Keynes egen dynamisk-statiska hybrid i *General Theory* och över Stockholmskolas sekvensteori. Tidsdimensionen gick helt förlorad genom den makroekonomiska lärobokens jämförelser av jämviktslägen och uppställningar av simultanekvationer. Genom den tydliga uppdelningen i konjunkturteori och tillväxtteori inom makroekonomin kom också Stockholmskolas integrerade kort- och långsiktanalys att hamna på doktrinhistoriens bakgård.

En viktig anledning till Stockholmskolas teoretiska nederlag är de matematiska svårigheterna att avbilda en kumulativ ojämviktsprocess och precisera villkoren för balanserad respektive obalanserad tillväxt vid tidsfördröjda

samband. Modellerna måste bl.a. beakta att förändringar i priser, pålägg, räntor och hushållens sparbenägenhet med tiden kan ha en uppbromsande effekt på ett kumulativt förlopp. De måste också beakta att exempelvis vinstförändringar har en fördröjd effekt på investeringar. Postkeynesianernas försök att formalisera villkoren för uthållig tillväxtprocess vid en multiplikator-acceleratorprocess med tidsfördröjda samband har inte varit framgångsrika trots antaganden om en stadig innovationstakt och förenklade antaganden om tidsfördröjningar (se t.ex. Kalecki, 1968). Ingvar Svennilson gav vid mitten av 1960-talet upp försöken att modellera en tillväxtprocess som uppstår genom en makroekonomisk obalans (Svennilson, 1964). De allt högre kraven på formalanalytisk stringens inom nationalekonomin kom i hög grad att drabba Stockholmsskolans sekvensteori.

Stockholmsskolans marginalisering genom den ekonomiska teoriutvecklingen ska inte undanskymmas att sekvensanalysen intuitivt uppfattas som rimlig av samhälls- och beteendevetare i allmänhet men också av personer som verkar i nationalekonomins huvudfåra. Det ligger en stor frestelse i att beskriva makroekonomin i sekventiella termer även vid bruket av en statisk jämviktsmodell. "Nykeynesianen" David Romer hänvisar till ett idealfall där en aggregerad efterfrågechock inte har några realekonomiska effekter. En negativ efterfrågechock leder till en nominell lönesänkning på en perfekt arbetsmarknad; lägre lönekostnader kommer att förmå företagen att sänka sina priser vilket återställer den ursprungliga makrojämvikten (Romer, 2001, s. 308-309). Romer verkar här ha glömt bort att pris- och löneanpassningen är samtidig och omedelbar i den statiska jämviktsmodell som är hans utgångspunkt. Historien är levande för dagens makroteoretiker om än sällan i deras modeller.

#### 4 Inga fullständiga förklaringar

En vanlig kritik från historiker är att nationalekonomiska historiska analyser blir alltför selektiva. Nationalekonomen ägnar intresse åt ett begränsat antal bestämningsfaktorer, framför allt åt sådana som kan bli föremål för ekonomisk politik. En historiker försöker däremot att ge en fullständig bild av orsakssambanden. Historikerns studie blir därmed mer omfattande och fullständig än nationalekonomens analys av en liknande frågeställning (Parker, 1956). En bred historisk analys av t.ex. den europeiska civilisationen, inklusive av det västeuropeiska "tillväxtundret," behandlar inflytandet från faktorerna a och b men också också från c, d, e, f... (jämför Jones, 1987; Davies, 1997).

Den moderne nationalekonomens historiska analys är definitivt mer selektiv än historikerns. Solow hävdar t.ex. att tillväxtekonomen måste koncentrera sig på ett fåtal allmängiltiga drivkrafter trots risken för felaktiga estimat vid regressionsstudier p.g.a. utslutna variabler. Tillväxtekonomen kan därmed undvika triviala slutsatser i stil med att det japanska efterkrigsundret fram till 1990-talet förklaras av japanska förhållanden under den analyserade perioden (jämför Solow, 1994, s. 51). Det är också odiskutabelt att den moderne nationalekonomen har en tendens att koncentrera den historiska analysen till

policyrelevanta förklaringsfaktorer. Den nationalekonomiska selektiviteten går ofta ut över analysen av svärpåverkbara institutionella förhållanden (kulturella föreställningar, politiska institutioner etc.). Men nationalekonomen har även en benägenhet att koncentrera sig på ett fåtal variabler vid "ekonomiska" kausalanalyser.

Selektivitet vid historiska analyser är faktiskt något som förenare den etablerade och alternativa nationalekonomin. Ekonomer inom den svenska tillväxtskolan (främst Johan Åkerman och Erik Dahmén) förordade visserligen en institutionell kausalanalys. De ifrågasatte också den keynesianska och stockholmska fokuseringen på faktorer som är ekonomisk-politiskt relevanta. Men den svenska tillväxtskolan förordade samtidigt att den historiska undersökningen skulle utgå från vissa makroekonomiska begrepp och hypoteser om väsentliga drivkrafter. Johan Åkerman framförde en direkt kritik av historiska studier som inte försöker urskilja primära stabila samband under en viss tidsepok (Åkerman, 1960, s. 183). Åkermans selektiva ståndpunkt överensstämmer i stor utsträckning med Solows. Historikers "induktiva" kritik av nationalekonomin för att inte ge fullständiga (ekonomisk-)historiska förklaringar sätter dem i motsatsställning till såväl neoklassiska som institutionella och schumpeterianska ekonomer.

Kritiken av nationalekonomin för att inte ge en heltäckande bild av ett visst historiskt fenomen är inte den mest slagkraftiga. Makroekonomisk forskning måste med nödvändighet utgå från vissa begrepp och antaganden och göra ett urval av rimliga bestämningsfaktorer. En "teorilös" historisk analys riskerar att bli alltför ytlig; en arbetsfördelning mellan historiker och nationalekonomer är nödvändig även om överlappningar inte kan undvikas. En fullständigt induktiv historisk analys blir dessutom godtycklig genom att den ofrånkomligen är styrd av vissa underliggande begrepp och föreställningar om väsentliga orsakssamband.

Vi ska dock inte kasta ut barnet med badvattnet genom att kategoriskt avfärda historikernas kritik av nationalekonomin för att vara alltför selektiv. Friedrich Hayek och den österrikiska skolan drev tesen att naturvetenskapen fick ett negativt inflytande över nationalekonomin genom sina "monoförklaringar". Nationalekonomer har otvivelaktigt en tendens att behandla alltför få aspekter på ett samhällsekonomiskt problem. De binder sig tidigt vid en eller ett par hypoteser i forskningsprocessen i stället för att inta en öppnare attityd till tänkbara orsakssamband. Nationalekonomers snabba val av en huvudhypotes kan vara en lika godtycklig forskningsstrategi som historikers obenägenhet att på förhand redovisa sina föreställningar om viktiga drivkrafter. Denna kritik av den nationalekonomiska studien riktar sig dock inte i första hand mot dess selektivitet utan mot bristen på historisk kunskap, en kunskap som eventuellt kan förvärvas genom en sammansmältning av den teoretiska och empiriska forskningsprocessen (se nedan).

## 5 Bristen på institutionell teori

Kritiken mot nationalekonomin för att inte producera fullständiga historiska förklaringar är inte sällan identisk med en kritik av att den försummar institutionella faktorer. En heterogen grupp ekonomer, som ändå betonar värdet av ekonomisk teori, har efterlyst en mer "institutionell" nationalekonomi. Gunnar Myrdals institutionella ekonomi omfattar inte bara en analys av cirkulära kumulativa samband utan också ett beaktande av "icke-ekonomiska" faktorer d.v.s. av "hela samhällssystemet" (Myrdal, 1998, s. 340-343 och 349-350).

Institutionella ekonomer betonar att drivkrafterna bakom och effekterna av människors handlande är en funktion av deras nations-, klass- och socialgruppsstillhörighet, av politiska förhållanden (partiväsen, utbildningssystem, fördelningspolitik, hälsovård, FoU-institutioner, regleringar m.m.) och av det civila samhällets organisationer (religiösa samfund, fackföreningar, yrkesförbund etc.). Studier av sociala och regionala nätverk är populära uttryck för institutionell analys inom samhällsvetenskapen idag.

En del ekonomer inkluderar även marknadssystemets institutioner och konkurrensvillkor vid definitionen av ett lands institutionella förhållanden, t.ex. ekonomins öppenhet för utländsk konkurrens, monopolförhållanden i näringslivet samt finansmarknadernas omfattning och effektivitet. (Marknadens institutioner kan dock påverkas av offentliga regelverk, internationella samarbeten m.m.) Vissa ekonomer tar också hänsyn till närings- och industristrukturen vid definitionen av den institutionella ekonomin.

En kritik av modern nationalekonomi för att försumma analysen av institutionella faktorer sammanfaller ofta med en kritik av ämnets historielöshet (se framför allt Johan Åkerman). Institutioner är oftast historiska i den bemärkelsen att de inte kan förändras på kort sikt. De hamnar därför i bakgrunden vid nationalekonomiska studier som fokuserar på policyrelevanta faktorer. Möjligheten att dra lärdom av andra länders erfarenheter är ju begränsade om deras framgångar har berott på institutionella förhållanden som inte kan kopieras, åtminstone inte inom överskådlig tid.

Johan Åkerman har påpekat att nationalekonomer inte bör bortse från institutioner även om de är tröga. Kausalanalytikerns viktigaste uppgift är att studera hur t.ex. investeringar och ekonomisk politik påverkar samhällets institutioner, en uppgift som är självklar enligt Åkerman om vi beaktar effekterna på ekonomins omvandling (näringsstrukturen). Med andra ord – kausalanalytikens huvuduppgift är att behandla orsakerna till strukturella skift i tidsserieanalysens regressionskoefficienter. Åkermans strukturprogram har stöd i den moderna litteraturen om makroekonomisk kausalanalys. Kevin Hoover menar i *Causality in Macroeconomics* att ekonometriker bör koncentrera sig på att försöka identifiera institutionella och historiska förhållanden som leder till skift i regressionskoefficienterna (Hoover, 2001).

Det finns skäl för att kritisera neoklassisk nationalekonomi för att den ignorerar institutionella förhållanden. Antagandet om en envaruekonomi i Solowmodellen och viss ny tillväxtteori utgör extremexempel på en analys som inte beaktar

näringsstrukturella förhållanden (se också neoklassiska teorier om "real business-cycles"). Men det har blivit allt irrelevantare att betrakta bristen på hänvisningar till institutioner och ekonomiska omvandlingsprocesser som en avgörande skiljelinje mellan "skolor" i nationalekonomin. Näringsstrukturen beaktas i centrala delar av den nya tillväxtteorin (se bl.a. Grossman & Helpman, 1991) och även i neoklassiska modeller av den ekonomiska politikens effekter (Norman, 1986). Analyser av sociala nätverk, korruption och politiska institutioner (styrelseskick, juridiska organ, valsystem etc.) har blivit allt vanligare inom makroekonomin (se t.ex. den politiska konjunkturteorin). Den viktigaste skillnaden mellan neoklassisk och annan nationalekonomi är förmodligen inte vad som analyseras utan hur analysen är utformad. Det finns dessutom skäl för att bortse från institutionella faktorer vid nationalekonomiska studier. Vissa frågeställningar och förklaringsfaktorer måste ofrånkomligen hamna inom sociologi, statsvetenskap och historia även om de är av intresse vid en ekonomisk analys.

En kritik av den empiriska nationalekonomin för att vara fixerad vid kvantifierbara variabler och samband vid institutionella studier har dessutom blivit allt trubbigare. Dagens tillväxtekonomer använder ofta rangordnande index vid länderjämförande regressionsanalyser. Många "kritiska" ekonomer, bland dem Åkerman och Myrdal, hade också målsättningen att formulera kvantitativa kausalsamband.

Men vi ska ånyo akta oss för att kasta ut barnet med badvattnet genom att helt avfärda kritiken mot dagens nationalekonomi för att nonchalera institutionella faktorer. Det har visat sig vara svårt att betrakta dessa faktorer inom ramen för den centralteoretiska tillväxtmodellen inte minst med anledning av sambandens sekventiella karaktär. Den teoretiska tillväxtlitteraturens behandling av underliggande drivkrafter (den "sociala infrastrukturen") har en tydlig ad-hoc-karaktär (se nästa avsnitt). Vidare befinner sig den nationalekonomiska analysen av innovationers, investeringars, arbetsmarknaders och ekonomisk-politiska åtgärders effekter på den ekonomiska strukturomvandlingen fortfarande i sin linda. Exempelvis är den moderna nationalekonomins analyser av löne- och valutapolitikens effekter på näringsstrukturen fåtaliga och endimensionella. Litteraturen om den solidariska lönepolitikens praktik i Sverige har hittills inte belyst framväxten av inhemska branscher som har kunnat utnyttja att den okvalificerade arbetskraften blev en dyrare produktionsfaktor (se exemplen IKEA och ABB:s robotdivision).

Strukturstudier inom nationalekonomin har hämmats av den vattentäta uppdelningen mellan ekonomisk-politiska kortsiktsanalyser och tillväxtanalyser inom makroekonomin. Den moderna konjunkturteorins betoning av pris- och löneflexibilitetens betydelse för makroekonomisk balans (se framför allt den rationella förväntningsteorin) utesluter egentligen inte att efterfrågeförändringar kan ha oåterkalleliga struktureffekter t.ex. genom att påverka de utlandskonkurrerande, kapitalintensiva och FoU-intensiva sektorernas andel av produktion och sysselsättning. En annan anledning till att strukturanalysen fortfarande är rudimentär inom nationalekonomin är att studier av innovationers drivkrafter är outvecklad. (IKEA- och ABB-exemplen ovan åskådliggör även att



förändrade relativa faktorpriser kan ge upphov till innovationer.) Innovationsteorins brister speglar delvis en bristande historisk kunskap (se avsnitten 8 och 9 nedan).

## 6 För korta orsakskedjor

En sekvensanalys skulle säkert tillfredsställa många av nationalekonomins belackare även om den vore kvantitativ. Kritiker har emellertid påpekat att nationalekonomer har en benägenhet att hugga av orsakskedjan alldeles för tidigt vid kausalanalyser. Den neoklassiska tillväxtteorin, inklusive den "nya", utgör ett extremfall genom att den bara behandlar samtidiga samband; orsakskedjan bryts innan vi ens nått fram till en sekventiell länk. I den nya tillväxtteorin kommer t.ex. FoU-investeringar att utlösa en endogen kunskapsprocess som under vissa förutsättningar medför uthållig tillväxt i arbetsproduktiviteten. Men teorins förklaringspotential är sedan uttömd. En sekvensanalys skulle ha kunnat visa att FoU-investeringarna i ett land har ökat genom en tidigare utveckling av marknaderna för riskkapital som i sin tur kan förklaras av att landets kapitalägare är industriellt orienterade vilket i sin tur... Kritiker anser att neoklassisk tillväxtteori knappast erbjuder "förklaringar" i egentlig mening till varför vissa länder och tidsperioder uppvisar hög (eller låg) tillväxt.

Exemplet ovan illustrerar att en kritik av nationalekonomin för att bryta orsakskedjorna för snabbt ofta är liktydig med en kritik av att den bortser från institutionella förhållanden. Ett tidigt brott i orsakskedjan kan exempelvis ha gått ut över analysen av ekonomiska strukturförändringar. Men ett snabbt fastställande av exogena faktorer vid en nationalekonomisk sekvensstudie kommer inte enbart att drabba analysen av institutioner och strukturförändringar. FoU-investeringarna i ekonomin kan t.ex. ha stimulerats av en ekonomisk-politisk åtgärd som ökade FoU-sektorns andel av BNP men också FoU-investeringarnas omfattning i alla sektorer.

Johan Åkerman ansåg att orsaksanalyser baserade på makroekonomiska variabler som penningmängd, relativpriser och vinster inte är kausalanalytiska i verklig mening även om de tar hänsyn till "lags" och "leads" (som gör sambanden sekventiella och cirkulära). Kausalanalytikern måste definiera de bakomliggande orsakerna till strukturella skift i de koefficienter som anger sambanden i en makroekonomisk regressionskvation (Åkerman, 1960, s. 184-185). Amartya Sen ger en felaktig bild av Åkermans kausalanalys när han hävdar i en kritisk recension av (Åkerman, 1960) att denne "...is not as altogether alone as he seems to think..." (Sen, 1961, s. 1009).

Åkermans tvekan inför att betrakta den makroekonomiska tidsserieanalysen som kausalanalytisk speglade bl.a. ett förordande av studier av långa orsakskedjor (Åkerman, 1960, s. 273). Hans omfattande undersökning av industrialismens drivkrafter framhävde de tekniska framstegens ultimata betydelse i förhållande till befolkningsökningar, attitydförändringar, politiska förhållanden, framväxten av

kreditmarknader, företagskoncentration, fackföreningar och förändringar i inkomstfördelningen (Åkerman, 1960, del II och s. 212).

En viktig anledning till att tillväxtekonomer undviker en jakt på Nilens källa är att den skulle försvåra en formalanalytisk beskrivning av kumulativa processer och av villkoren för balanserade och obalanserad tillväxt. Tillväxtteorin har under senare år, parallellt med och delvis under påverkan av tillskotten till den empiriska litteraturen, påbörjat en analys av vad som bestämmer omfattningen av och avkastningen på investeringar i humankapital, realkapital och FoU. Nationalekonomer har bl.a. behandlat finansmarknadernas, inkomstfördelningens, utrikeshandelns och det politiska styrelseskickets betydelse. Men dessa försök att gå bortom "tillväxtens komponenter" har varit svåra att förena med den grundläggande neoklassiska tillväxtmodellen. Integrationsförsöken har hittills haft en stark ad-hoc-prägel.

En omfattande analys av bakomliggande orsakssamband i syfte att definiera ultimata förklaringsfaktorer gör det svårt att upprätta en distinktion mellan en abstrakt ekonomisk teori och en analys av faktiska ekonomier. Formuleringen av teorier som tar hänsyn till långa historiska orsakskedjor skulle tveklöst minska avståndet mellan teori och empiri inom nationalekonomin. Men den skulle samtidigt försvaga ekonometrins dominerande ställning inom den empiriska nationalekonomin. En förlängning av orsakskedjorna vid tidserie- och panelanalyser kommer att innebära längre "lags" och ökade krav på förklaringar av de skift i regressionskvationens koefficienter som oftast betraktas som givna idag.

## 7 Inga tillväxtbanor

Postkeynesianen Paul David hävdar att förekomsten av tillväxtbanor ("path dependence" eller "growth trajectories") är det klaraste uttrycket för att "history matters" och därtill den allvarligaste utmaningen av neoklassisk teori. Davids definition av "path dependence" är stokastisk (David, 2001, s. 4-7). Låt oss här i stället definiera en tillväxtbana i deterministiska termer - vissa företag utlöser en evolutionär process genom att deras innovationer och marknadsexpansion kommer att stimulera men också sätta gränser för utvecklingen av nya innovationer och industrier. Litteraturen om tillväxtbanor refererar även till betydelsen av teknologiska och organisatoriska inlärningseffekter. Men den fokuserar på de komplementära innovationer och investeringar som uppstår genom utvecklingen av "produktstandards" (se t.ex. hegemonin för QWERTY- och VHS-systemen genom vissa företags tidiga framgångar vid marknadsföringen av skrivmaskiner respektive videokassetter).

Förekomsten av tillväxtbanor brukar ofta sättas i samband med uppkomsten av "inlärningseffekter". En viss tillväxtbana kan innebära en låg tillväxttakt i ett visst företag eller i hela ekonomin om tillväxtpotentialen är liten jämfört med den längs andra tillväxtbanor eller om denna potential helt enkelt har blivit uttömd. Teorin om inlärningseffekter förklarar uppkomsten av stabila "paretodominerade"

tillstånd (lokala stabila jämvikter) med betydelsen av rutiner eller med svårigheten att åstadkomma en koordinerad övergång till förmånligare tillväxtbanor p.g.a. samordnings- och informationsproblem i ett marknadssystem. En övergång kan också försvåras av att expansionen längs den nuvarande tillväxtbanan har givit upphov till omställningskostnader i sig (Magnusson & Ottosson, 1997, s. 4; David, 2001, s. 11).

Begreppen tillväxtbanor och inläringseffekter har inte bara en teknologisk och organisatorisk innebörd i den makroekonomiska litteraturen. De har också används för att belysa att en industriell koncentrationsprocess kan binda upp resurser – inte minst finansiella – och därmed förhindra framväxten av nya företag och branscher. Detta synsätt genomsyrade en studie av den storföretagsdominerade svenska tillväxtmodellen och dess undanträngningsmekanismer under den tidiga efterkrigstiden (Erixon, 1997).

"Mainstreamekonomen" har tveklöst en benägenhet att överdriva möjligheten av faktorsubstitution i produktionen och kapitalmarknadernas effektivitet. Men de senaste decenniernas analys av tillväxtbanor och inläringseffekter har vissa motsvarigheter i neoklassisk teori. Antagandet om "clay-clay" teknologier förutsätter att möjligheterna att ändra produktionsmetoderna är helt låsta. Enligt en tänkbar tolkning av Solows konvergensteori är valet av ny teknologi bestämt av teknologin i "best-practiceanläggningen". Men teorin om tillväxtbanor förutsätter en given teknikparadigm snarare än en given teknologi. Den gör också ett antagande om bestämda ramar för utvecklingen av nya teknologier.

Teorin om "path dependence" har motsvarigheter i den äldre alternativa nationalekonomi. Den kan ses som ett specialfall av Stockholmskolans sekvensteori. I Ingvar Svennilsons tillväxtversion kan innovationer ge upphov till nya innovationer i en tillväxtprocess där dock den effektiva efterfrågan och produktionstillväxten snarare än den teknologiska interdependensen är katalysatorer (Svennilson, 1954). Erik Lundberg har diskuterat förekomsten av finansiella inlåsnings effekter (Lundberg, 1985, s. 19). Schumpeters diskussion om innovationskluster och sekundära innovationer i *Business Cycles* är en annan föregångare till den nya litteraturen om "stigbundna" evolutionära processer. Johan Åkermans behandling av irreversibla historiska processer p.g.a. ekonomiska strukturförändringar är också lätt att införliva i litteraturen om "path dependence". Begreppet tillväxtbana har en direkt motsvarighet i Erik Dahmén's begrepp "utvecklingsblock" (Dahmén, 1950, s. 67). Dahmén's diskussion om avslutade utvecklingsblock skulle kunna ligga till grund för en analys av inlåsnings effekter.

Neoklassiker har kritiserat dem som påstår att "path dependence" inte går att analysera inom ramen för en traditionell nationalekonomisk modell (Liebowitz & Margolis, 1995). En paretodominerad tillväxtbana kan vara optimal med tanke på omställnings- och informationskostnaderna. Rationella aktörer har däremot ingen anledning att hålla fast vid paretodominerade alternativ om en förändring även är lönsam efter hänsyn till omställnings- och informationskostnader. (Se dock hänvisningen ovan till tidigare strategivals betydelse för omställningskostnadernas storlek.) Begreppet "inlåsnings effekter" skulle också kunna användas av nya tillväxtekonomen vid deras argumentering för ett antagande om avtagande avkastning vid successiva ökningar av kunskapsstocken i ekonomin. (Vid ett

sådant antagande måste befolkningstillväxten vara positiv för att ekonomin ska uppvisa uthållig produktivitetstillväxt.)

Nationalekonomers övertygelse att disciplinens standardmodeller även är användbara vid analyser av tillväxtbanor illustrerar tesen i denna uppsats att ingen frågeställning är främmande för den neoklassiske ekonomen. Fenomenet tillväxtbanor synes dock vara ett tacksamt studieobjekt för kritiker av nationalekonomins historielöshet. Analysen måste ofrånkomligen bygga på ett reellt tidsbegrepp och beakta sekventiella kumulativa samband, institutionella faktorer samt långa händelsekedjor. En neoklassisk analys av tillväxtbanor baserad på antaganden om reversibilitet, perfekt information, jämviktsklarande processer och envaruekonomier skulle knappast vara meningsfull. Men vi har tidigare givit flera exempel på "neoklassiska" modeller som bryter mot dessa antaganden. Vår viktigaste invändning mot nationalekonomi är att historiska studier kan försvåras av den dominerande formalanalytiska ansatsen, en svårighet som ställs på sin spets vid "growth dependence". Beskrivningen i matematiska termer av tillväxtbanor blir ytterst komplicerad vid rimliga antaganden om tidsfördröjningar, komplementära teknologier och strukturförändringar. Om nationalekonomen i stället väljer att göra extremt förenklade antaganden om dessa företeelser uppstår å andra risken för att väsentliga aspekter på fenomenet tillväxtbanor går förlorade.

## 8 Bristande historisk kunskap

I inledningen hänvisade vi till Schumpeters kritik under den tidiga efterkrigstiden av nationalekonomens bristfälliga historiska kunskaper. En liknande kritik har t.o.m. framförts under senare år av paradigmbildare inom nationalekonomi. Solows kritiska betraktelse över modern tillväxtteori utmynnade i en rekommendation om omfattande historiska studier, intervjuer och fallstudier för att frambringa relevanta hypoteser om drivkrafterna bakom innovationer (Solow, 1994, s. 53).

Schumpeter och Solow har säkert rätt i att ökade historiska kunskaper minskar risken för snedvridningar inom den nationalekonomiska teoribildningen. Bristen på historiska kunskaper är sannolikt en viktig anledning till det godtycke som ofta kännetecknar valet av frågeställningar och hypoteser inom den etablerade nationalekonomi. Det finns tecken på ett ökat intresse bland nationalekonomen för problem och studier inom de historiska disciplinerna. Men det växande historiska intresset speglar inte alltid att nationalekonomen har fått en ökad insikt om värdet av historiska kunskaper vid utformningen av abstrakta modeller utan snarare att denne har haft ambitionen att bredda tillämpningsområdet för dessa modeller. Nationalekonomen har sedan 1960-talet utnyttjat sina formalanalytiska redskap för att analysera samhällsfenomen som traditionellt har behandlats av sociologer, statsvetare och historiker. Nationalekonomens intrång på andra discipliners forskningsområden kommer förhoppningsvis att så småningom leda till ett omvänt, men fredligt, gränsöverskridande – historikern skulle kunna bistå

nationalekonomen vid utvecklingen av bättre, i betydelsen mer realistiska, modeller.

De senaste decenniernas nationalekonomi bekräftar Schumpeters (och Solows) farhågor för att teoriutvecklingen kan bli missriktad vid en bristande historisk kunskap. Exempelvis måste slutsatsen i den nya tillväxtteorin att hög befolkningstillväxt medför hög tillväxt i arbetsproduktivitet p.g.a. att fler personer är engagerade i kunskapsutveckling framstå som dubiös för en historiker; denne hade förmodligen framhållit ett motsatt positivt samband mellan befolknings- och produktivitetstillväxt.

### 9 Bristande integration mellan historiska studier och ekonomisk teori

Solow anser att nationalekonomiska (tillväxt-)modeller saknar förankring i historisk forskning. Men han ifrågasätter inte den dominerande metodologin i nationalekonomin som innebär en klar separation mellan teori och empiri. Den nationalekonomiske modellbyggaren kan lära av historien men han är och förblir en renodlad teoretiker. En annan paradigmbildare inom nationalekonomin, Paul Samuelson, har betonat värdet av en nationalekonomi som integrerar historisk analys och teoretiskt utvecklingsarbete (Samuelson, 1966. s. 588). Den tilltagande specialiseringen av nationalekonomin medförde att Samuelson uppgivit karaktäriserade sig själv som den "siste generalisten" vid slutet av 1960-talet; han åsyftade dock snarare sin teoretiska bredd och journalistiska verksamhet än sin (begränsade) empiriska forskning.

En integrerad forskningsstrategi inom nationalekonomin skulle kunna innebära att samma personer ägnar sig åt både historisk forskning och teoretisk utvecklingsverksamhet. Å nationalekonomer motsätter sig att historiska studier ska byggas på ekonomisk teori. Men denna forskningspolicy utesluter inte att formuleringen av begrepp, antaganden och hypoteser kan behöva modifieras under den empiriska undersökningens gång. Följaktligen kan kritiken av nationalekonomin här reduceras till en invändning mot den klara separationen mellan teori och empiri i allmänhet inom disciplinen.

Den samuelsonska kritiken skulle kunna utnyttas i ett ifrågasättande av den abstrakta modellens hegemoni inom nationalekonomin. Richard Nelson har gjort en distinktion mellan en "förklarande" (appreciative) och en formalanalytisk nationalekonomi med en särskild referens till tillväxtteorin (Nelson, 1998). Den förklarande teorin är oftast verbal och empiriskt förankrad till skillnad från den formalanalytiska. Nelson går emot den förhärskande uppfattningen inom nationalekonomin att den stiliserade formalanalysen är överlägsen den förklarande. Men han vill samtidigt inte ersätta den formella analysen med en förklarande. Både angreppssätten är värdefulla och viktiga inspirationskällor för varandra, ett synsätt som vi har stor förståelse för. Det är oftast förklarande ekonomer som har svarat för nya insikter och idéer inom nationalekonomin medan formalanalytikern har preciserat under vilka förutsättningar som den förklarande

teorins slutsatser är giltiga. Den formella teorins huvuduppgift är att disciplinera och precisera den förklarande teorin enligt Nelson. Men han ger också exempel på att den formella tillväxtanalysen har givit nya insikter. Utan Solowmodellen hade det inte varit möjligt att visa att förändringar i samhällets sparbenägenhet bara har tillfälliga tillväxteffekter vid avtagande avkastning på kapital.

Hans Linds pluralistiska syn på frågan om nationalekonomins metod har stora likheter med Nelsons. Men Lind betonar samtidigt att tillämpningen av modellen över en "tänkt ekonomi" är problematisk i sig. Linds ståndpunkt kan illustreras med hjälp av Solows tillväxtmodell – vad är egentligen Solowmodellens slutsatser om den förändrade sparbenägenhetens tillväxteffekter värda om vi beaktar modellens förenklade antaganden om makroekonomisk balans, exogen teknisk utveckling och avsaknaden av externa kunskapsexternaliteter? Den nya tillväxtteorin har visserligen släppt några av Solowmodellens antaganden. Men den har samtidigt infört nya modellrestriktioner, t.ex. för att förhindra att tillväxttakten accelererar i takt med att ekonomin utvecklas. (Den nya tillväxtteorin måste anta att befolkningstillväxten är noll och den sociala avkastningen på investeringar i fysiska kapital, FoU och humankapital är konstant för att en tillväxtprocess ska vara uthållig men inte explodera.) Denna kritik av nationalekonomin berör inte bristen på "historia" utan snarare övergången från teori till empiri i allmänhet.

### Slutsatser

Det är svårt att presentera entydiga svar på frågan om nationalekonomin är historielös. För det första är det inte självklart vilka nationalekonomer som ska betraktas som "etablerade", "neoklassiska", "dominerande", "moderna", "ledande", "mainstream" eller rentav som "autistiska". En del ekonomer som brukar räknas som etablerade o.s.v. har ägnat mer tid åt historisk teoribildning och empiri än flera av de ekonomer (bl.a. Schumpeter) som har lämnat bidrag till eller blivit använda som motbilder vid kritiken av nationalekonomins historielöshet. Representer för den etablerade nationalekonomin har också själva framfört kritik mot nationalekonomins bristande historiska förankring. Det uppstår onekligen gränsdragningsproblem vid bestämningen av vem som är skytt och vem som är måltavla vid diskussionen om nationalekonomins historielöshet.

För det andra är argumentet om den historielösa nationalekonomin inte entydigt. Vi har behandlat *nio* aspekter på kritiken. Det finns alltså fler än en måltavla för en kritik av nationalekonomin även om kritikerna inte alltid gör klart för utomstående att de skjuter mot flera mål.

Vid beskrivningen av argumentet om det abstrakta tidsbegreppet i nationalekonomin hävdades med utgångspunkt från Keynes *General Theory* att kritiken för historielöshet kan reduceras till en invändning mot antagandena om reversibla investeringar och fullständig information i nationalekonomiska modeller. En kritik av nationalekonomin för dessa antaganden har blivit mindre

verkningsfull genom utvecklingen av modeller som förutsätter att investeringar är irreversibla och beslutade under genuin osäkerhet.

En postkeynesiansk multiplikator-accelerator-teori Harrodmodellen - fick utgöra referens vid en kritik av den dominerande nationalekonomin för att den bortser från uppkomsten av cirkulära, kumulativa samband. Liknande dynamiska processer studeras dock inom den neoklassiska tillväxtteorin. Det finns här anledning igen att kritisera specifika antaganden i denna teori snarare än bristen på ett historiskt perspektiv *per se*. De postkeynesianska tillväxtteorierna kan å andra sidan kritiseras för att inte ange villkoren för att en integrerad kort- och långsiktmekanism ska ge upphov till uthållig tillväxt.

En kritik av nationalekonomin för att inte behandla sekventiella samband i allmänhet och cirkulära kumulativa samband över tiden i synnerhet tycks ha stöd av det faktum att dessa samband utgör grundstenar i den institutionella ekonomin (se fr.a. Gunnar Myrdal och Johan Åkerman). Vi håller med om att sekvensanalysen är eftersatt i modern nationalekonomi trots att inga frågeställningar och orsakssamband egentligen är främmande för dagens nationalekonomer. Det är ytterst komplicerat att formulera matematiska modeller över sekventiella kumulativa processer vare sig processerna avstannar eller fortsätter oavbrutet. Ett sådant modellbyggande kräver extremt förenklade antaganden om kausalsambandens karaktär. Diskussionen om sekventiella samband inom nationalekonomin illustrerar att det finns en "tradeoff" mellan kraven på realism och kraven på stringens enligt det formalanalytiska synsättet.

Kritiken av nationalekonomin för att inte ge fullständiga förklaringar vid analyser av historiska företeelser är förmodligen den minst relevanta av de nio invändningarna i uppsatsen. En förutsättningslös ("teorilös") studie, som heller inte har ambitionen att faställa primära drivkrafter under den "induktiva" forskningsprocessens gång, riskerar att bli ytlig, godtycklig och sakna allmänintresse. Få ekonomer inom de kritiska teoritraditionerna pläderar för en "fullständig" historisk analys.

En anklagelse mot nationalekonomin för att bortse från institutionella faktorer (inklusive ekonomiska strukturförändringar) tar kanske inte tillräcklig hänsyn till behovet av en arbetsfördelning inom samhälls- och beteendevetenskaperna. Nationalekonomer kan och bör inte studera alla samhällsproblem. Många av dem har en övertro på den nationalekonomiska metodens användbarhet vid analyser av problem som traditionellt behandlas inom andra discipliner. Den institutionella kritiken har dessutom förlorat i styrka genom att den etablerade tillväxtteorin har börjat analysera "fundamentala" faktorer. I analogi med det sekventiella fallet uppstår dock svårigheter vid försöken att införliva analysen av underliggande drivkrafter med den traditionella tillväxtmodellen. Denna svårighet är också en viktig anledning till att nationalekonomer har en tendens att analysera relativt korta orsakskedjor i stället för att försöka hitta primära drivkrafter i en utdragen utvecklingsprocess.

Nationalekonomin behandlar inte möjligheten av tillväxtbanor (growth dependence) enligt den kanske vanligaste kritiken av ämnets historielöshet idag. Vi är inte helt övertygade om att analyser av tillväxtbanor (och inlåsnings effekter) är oförenliga med en neoklassisk tillväxtmodell. Men samtidigt vill vi inte förneka

att de matematiska svårigheterna att avbilda tillväxtprocessen ökar ytterligare vid existensen av tillväxtbanor. Modellen måste ta hänsyn till existensen av både sekventiella samband, strukturförändringar och långa orsakskedjor.

Ett argument om att den nationalekonomiske teoretikern har dåliga historiska kunskaper är lätt att försvara med tanke på att det även har framförts av ledande nationalekonomer. Kritiken av en bristande integration mellan ekonomisk teoriutveckling och historisk analys är en mer systemkritisk invändning mot den formalanalytiska metodologin inom nationalekonomin. Den dominerande metoden utesluter att modellarbetet äger rum i direkt anslutning till en analys av faktiska ekonomier.

Genomgången av kritiken mot nationalekonomin för att sakna historisk förankring har fokuserat på betydelsen av specifika antaganden i abstrakta modeller, men till syvende og sist på den metod som huvudsakligen används vid teoretiskt utvecklingsarbetet inom disciplinen. Det möjligt att definiera vissa gemensamma metodologiska egenskaper hos nationalekonomin som motiverar användningen av begrepp som den "etablerade", "moderna", "neoklassiska" skolan. Genom sina stiliserade antaganden (som oftast inte är harmlösa) och svaga empiriska förankring avviker den nationalekonomiska centralteorin från en mer "intuitiv", men också mer empiriskt orienterad, nationalekonomi. Det är den naturvetenskapligt inspirerade metoden snarare än enskilda antaganden som är den moderna nationalekonomins främsta kännetecken. Dagens nationalekonomi ifrågasätter rentav de antaganden om nyttoximering och rationalitet som ofta betraktas som disciplinens "kärna" såväl av anhängare som motståndare till den förhärskande paradigmen. Den nationalekonomiska metodens höga krav på formalanalytisk pregnans utgör det viktigaste hindret mot en teoribildning om historiska processer. Vår granskning av argumenten om nationalekonomins historielöshet har innehållit många reservationer och försök till nyansering. Men vi konstaterar ändå till slut att det ligger något i kritiken.

## Litteratur

- Aghion, Phillippe och Howitt, Peter (1998). *Endogenous Growth Theory*. MIT Press, Cambridge.
- Dahmén, Erik (1950), *Svensk industriell företagarverksamhet. Kausalanalys av den industriella utvecklingen 1919-1939*. Industriens utredningsinstitut, Stockholm.
- David, Paul A. (2001), "Path dependence, its critics and the quest for 'historical economics'". I *Evolution and Path Dependence in Economic Ideas: Past and Present* (P. Garrouste och S. Ioannides, redaktörer). Edward Elgar Publishing, Cheltenham, England och Northampton, MA.
- Davies, Norman (1997), *Europe - A History*. Pimlico, London.
- Dixit, Avinash och Pindyck, Robert S. (1994), *Investment Under Uncertainty*. Princeton University Press, Princeton New Jersey.

- Erixon, Lennart (1997), "The golden age of the Swedish model. The coherence between capital accumulation and economic policy in Sweden in the early postwar period". *Report 97:9*. Institut for samfunnsforskning, Oslo.
- Frisch, Ragnar (1970), "From utopian theory to practical applications: the case of econometrics". Lecture to the memory of Alfred Nobel, June 17, 1970. I *Nobel Lectures, Economies 1969-1980*. World Scientific Publishing Co., Singapore.
- Greenwald, Bruce och Stiglitz, Joseph (1993), "New and old Keynesians". *Journal of Economic Perspectives*, vol. 7, no. 1, 23-44.
- Grossman, Gene och Helpman, Elhanan (1991), *Innovation and Growth in the Global Economy*. MIT Press, Cambridge, MA.
- Harrod, Roy F. (1948), *Towards a Dynamic Economics. Some Recent Developments of Economic Theory and Their Application to Policy*. MacMillan & Co., London.
- Hicks, John (1979), *Causality in Economics*. Basil Blackwell, Oxford.
- Hoover, Kevin D. (2001), *Causality in Macroeconomics*. Cambridge University Press, Cambridge UK.
- Jones, E.L. (1987), *The European Miracle. Environments, Economies, and Geopolitics in the History of Europe and Asia*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Kalecki, Michal (1965), *Theory of Economic Dynamics – An Essay on Cyclical and Long-run Changes in Capitalist Economy*. Modern Reader Paperbacks, New York och London. Först publicerad på engelska 1954.
- Kalecki, Michal (1968), "Trends and business cycles reconsidered". *The Economic Journal*, vol. 78, no. 310, 263-276.
- Kansas City Proposal (2001), "An international open letter to all economics departments". [http://www.btinternet.com/~pae\\_news/KC.htm](http://www.btinternet.com/~pae_news/KC.htm)
- Keynes, John Maynard (1936), *The General Theory of Employment Interest and Money*. MacMillan St Martin's Press, London.
- Liebowitz, Stan J. och Margolis, Stephen E. (1995), "Path dependence, lock-in, and history". *The Journal of Law, Economics & Organisation*, vol. 11, no. 1, 205-226.
- Lind, Hans (1990), *Tankar bakom tänkta ekonomier. Om forskningsstrategi i modern nationalekonomi*. Akademeja, Stockholm.
- Lundberg, Erik (1985), "The rise and fall of the Swedish model". *Journal of Economic Literature*, vol. 23, no. 1, 1-36.
- Magnusson, Lars och Ottosson, Jan (1997), "Introduction". I *Evolutionary Economics and Path Dependence* (L. Magnusson och J. Ottosson, redaktörer). Edward Elgar, Cheltenham, UK.
- Myrdal, Gunnar (1939), *Monetary Equilibrium*. William Hodge & Company, Ltd., London.
- Myrdal, Gunnar (1998), "Institutionell ekonom". I *Vägvisare. Texter av Gunnar Myrdal* (Ö Appelqvist och S. Andersson, redaktörer). Norstedts, Stockholm. Utdrag ur *An American Dilemma* och föredrag vid Utrikespolitiska institutet 1972 och University of Wisconsin 1977.
- Nelson, Richard R. (1998), "The agenda for growth theory: a different point of view". *Cambridge Journal of Economics*, vol. 22, no. 4, 497-520.

- Norman, Viktor D. (1986), *En liten, öppen ekonomi*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Parker, William N. (1956), "Growth and stagnation in the European economy – a summary and critical comments". *The Scandinavian Economic History Review*, vol. 4, no. 1, 239-255.
- Robinson, Joan (1964), *Economic Philosophy*. Penguin Books, Victoria Australia. Först publicerad 1962.
- Robinson, Joan (1971), *Economic Heresies. Some Old-Fashioned Questions in Economic Theory*. MacMillan, London och Basingstoke.
- Robinson, Joan (1974), "History versus equilibrium". *Thames Papers in Political Economy*, Autumn.
- Romer, David (2001), *Advanced Macroeconomics*. Second Edition. McGraw-Hill, Boston.
- Samuelson, Paul A. (1966), "Economic theory and mathematics – an appraisal". *Collected Scientific Papers, Vol. I*. The MIT Press, Cambridge, MA. First publicerad i *American Economic Review* 1952.
- Schumpeter, Joseph A. (1939), *Business Cycles. A Theoretical, Historical, and Statistical Analysis of the Capitalist Process*. Volume I. McGraw-Hill Book Company Inc., New York och London.
- Schumpeter, Joseph A. (1954), *History of Economic Analysis*. Allen & Unwin, London.
- Schumpeter, Joseph A. (1976), *Capitalism, Socialism and Democracy*. George Allen & Unwin Ltd., London. Först publicerad 1943.
- Sen, Amartya K. (1961), "Theory of industrialism – causal analysis and economic plans". *Journal of the American Statistical Association*, vol. 56, no. 296, 1008-1009.
- Solow, Robert M. (1994), "Perspectives on growth theory". *Journal of Economic Perspectives*, vol. 8, no. 1, 45-54.
- Steindl, Josef (1979), "Stagnation theory and stagnation policy". *The Cambridge Journal of Economics*, vol. 3, no. 1, 1-14.
- Svennilson, Ingvar (1938), *Ekonomisk planering. Teoretiska studier*. Almqvist & Wicksell, Uppsala.
- Svennilson, Ingvar (1954), *Growth and Stagnation in the European Economy*. Förenta Nationernas Ekonomiska Kommissio för Europa, Genève.
- Svennilson, Ingvar (1964), "Economic growth and technical progress". I *The Residual Factor and Economic Growth*. OECD Study Group in the Economics of Education, OECD, Paris.
- Tobin, James (1993), "Price flexibility and output stability: an old Keynesian view". *Journal of Economic Perspectives*, vol. 7, no. 1, 45-65.
- Åkerman, Johan (1960), *Theory of Industrialism. Causal Analysis and Economic Plans*. Gleerups Förlag, Lund.

## Updating the Theory of Labour Demand with One Input

Ante Farm

Stockholm University

### 1 Introduction

What are the determinants of employment in the short run, when the capital stock is given? The most well-known and widely used proposition in this field is that a competitive firm chooses its level of employment by setting the value of the marginal product equal to the wage,

$$(1) \quad pF'(N) = w \text{ if } F'' < 0,$$

where  $N$  denotes employment (in hours),  $w$  the nominal wage,  $p$  the product price, and  $F$  the production function.<sup>1</sup> The corresponding result for a non-competitive firm is

$$(2) \quad (1 - 1/\eta) pF'(N) = w \text{ if } F'' < 0,$$

where  $\eta$  denotes the price elasticity of the firm's product demand.<sup>2</sup> And in the case of  $\nu$  identical firms producing under imperfect competition the conventional labour demand function is

$$(3) \quad L = \nu F'^{-1} \left( (w/p) / (1 - m) \right) \text{ if } F'' < 0,$$

where  $m$  denotes the mark-up over marginal cost as a fraction of the product price ( $m = 1/\eta$  if  $\eta > 1$ , where  $\eta$  denotes the firm-specific elasticity of product demand).<sup>3</sup>

The outcome of this traditional approach to labour demand is microeconomic labour-demand relations where labour demand is represented as a function of the real wage. Such relations can be influenced by the level of product demand only if the level of product demand affects either the marginal product of labour or, with imperfect competition, the mark-up or the number of firms. It consequently appears as if labour demand only indirectly depends on the level of product

\* I thank participants of seminars at SOFI, and in particular Jim Albrecht, Anders Björklund, Susan Vroman, and Eskil Wadensjö, for useful comments on previous versions.

<sup>1</sup> See, for instance, the textbooks by Hamermesh and Rees (1993) and Ehrenberg and Smith (1994).

<sup>2</sup> See, for instance, Hamermesh (1993 p. 22).

<sup>3</sup> See, for instance, Lindbeck (1998 p. 171).

demand, which makes it difficult to explain the transmission of product-demand shocks to the labour market, as emphasized, for instance, by Lindbeck (1998).

This paper argues, however, that the basic motivation for a downward-sloping labour-demand curve for a firm or an industry is not the existence of diminishing returns to labour ( $F'' < 0$ ), as suggested by (1), but a downward-sloping product-demand curve, as suggested by Marshall's law of derived demand. In fact, the role of decreasing returns to labour is not to be the source of, *but to reduce*, the sensitivity of employment to wage changes. Moreover, labour demand is a function of the *nominal* wage, not the real wage, and it depends *directly* on the level of product demand.

These results are demonstrated in Section 2 for a non-competitive firm; in Section 3 for a competitive or non-competitive industry; and in Section 4 for a *representative* competitive firm – as opposed to a *single* competitive firm. The analysis is straightforward, even if it takes some simplifying assumptions to show, without using numerical methods, exactly how the elasticity of the labour-demand curve is related to the elasticity of the product-demand curve when there are capacity constraints (decreasing returns to labour).

Throughout the paper we study labour demand as usually defined, that is, the relation between employment and wages on the assumption that firms can hire all the labour they want at a given wage rate. But we also assume that firms are free to adjust prices and employment to wages once wages have been set, with or without bargaining. In fact it is this extension of the static theory of labour demand to include price formation which is the basic idea of the paper.

## 2 The labour-demand function of a non-competitive firm

Our point of departure is the observation by Layard, Nickel and Jackman (1991 p. 341) that equation (2) is an equilibrium relationship: "It is not a labour demand function because prices are chosen jointly with employment". This insight has important consequences for the specification of labour-demand functions. To see what they are, let us start with a single non-competitive firm and rewrite (2) as

$$(4) \quad p = \mu w / F'(N),$$

where  $\mu = 1/(1-m)$  with  $m \neq 1$ .

This form of equation (2) is valid even when the marginal product of labour is constant,  $F'(N) = a$ , in which case it is particularly clear that equation (2) should be interpreted not as a labour-demand function but as a *price equation*. Employment, on the other hand, is determined by

$$(5) \quad N = (1/a)D(\mu w/a) \text{ if } F'(N) = a,$$

and in general by the equation

$$(6) \quad N = F^{-1}\left(D\left(\mu w/F'(N)\right)\right),$$

where  $D$  is the firm's product-demand function.

Let us consider the firm's choice of price and employment somewhat more in detail. Suppose, for simplicity, that the marginal productivity is constant,  $F'(N) = a$ , up to a certain employment level equal to  $K$ , where it begins to fall. If in addition the fall in marginal productivity is very strong, employment and output cannot be much higher than  $K$  and  $aK$ , which consequently characterize the firm's *capacity* (or its *full-employment level* and *full-employment output*). This example is not only useful as a bench-mark but probably also rather realistic.<sup>4</sup>

To initiate sales the firm has to announce a price. If, for example, the firm anticipates that product demand will be low in relation to its capacity, it will announce  $p = \mu w/a$  as its price. This formula shows how the firm adjusts its price to changes in wages and productivity for a given mark-up, while the mark-up is adjusted by the firm according to its perceptions of the price elasticity of product demand. And as long as  $D(\mu w/a) \leq aK$  or, equivalently,  $w \geq w^k$ , where  $w^k = aD^{-1}(aK)/\mu$ , the firm adjusts its production and employment to what the firm can sell at  $p = \mu w/a$  without revising this price.

If instead  $D(\mu w/a) > aK$  or, equivalently,  $w < w^k$ , price and employment are adjusted until (4) and (6) are satisfied. In the special case when the fall in marginal productivity is very strong for employment above  $K$ , employment is (approximately) equal to  $K$ , while the price is raised until (quantity) rationing has been eliminated, that is, until the price is (approximately) equal to  $D^{-1}(aK)$ . In this case the firm's labour demand is (almost) completely inelastic if  $w < w^k$ , suggesting that the effect of capacity constraints ( $F'' < 0$ ) is to reduce the elasticity of the labour-demand curve.

More precisely, when a firm is producing below full capacity ( $N < K$ ), so that  $F'(N) = a$ , it follows from (5) that the wage elasticity of the labour-demand curve ( $\eta_L$ ) is equal to the price elasticity of the product-demand curve ( $\eta$ ). The effect of capacity constraints ( $F'' < 0$ ) is to reduce the elasticity of the labour-demand curve below the elasticity of the product-demand curve,  $\eta_L < \eta$ . This is proved in Appendix 1, assuming that the marginal productivity is constant up to a certain employment level, where it begins to decline linearly.

## 3 The labour-demand function of a competitive or non-competitive industry

All of these results also apply to the labour-demand function of an *industry*, assuming that an industry's product demand is independent of its labour costs.

<sup>4</sup> See, for example, Layard et al. (1991 p. 340).

Suppose, for simplicity, that an industry has  $\nu$  identical firms, each with employment  $N$  and production function  $F$ . Then the market price  $p$  and the industry's employment  $L = \nu N$  are determined by the system of equations

$$(7) \quad p = \mu w / F'(N),$$

$$(8) \quad \nu F(N) = D(p),$$

where  $D$  is the industry's product-demand function,  $w$  the wage level and  $\mu \geq 1$  ( $\mu = 1$  for a competitive industry). It follows that the industry's employment is determined by

$$(9) \quad L = (1/a)D(\mu w/a) \text{ if } F'(N) = a,$$

while in general it is determined by

$$(10) \quad L = \nu F^{-1} \left[ (1/\nu) D(\mu w / F'(L/\nu)) \right].$$

This labour-demand function shows how employment in an industry depends not only on the industry's (nominal) wage level, production function, and mark-up, but also on the level of product demand. The real wage does not enter as an argument of the labour-demand function, because the real wage is not exogenous to the industry (since the market price is endogenous).

Labour demand also depends on the number of firms, but note that the effect is not proportional to the number of firms, as in the conventional labour-demand function (3). The reason is, according to (10), that more firms will decrease the market share of each firm ( $1/\nu$ ). This effect is particularly clear when the level of product demand is so low that firms are producing below full capacity ( $N < K$ ). In this case equation (9) is applicable, and labour demand is completely independent of the number of firms.

Let us now study the industry somewhat more in detail, assuming that the marginal productivity is constant,  $F'(N) = a$ , up to a certain employment level equal to  $K$ , where it begins to fall linearly. Then each firm will set  $p = \mu w/a$  and sell  $D(\mu w/a)/\nu$  in equilibrium if  $D(\mu w/a)/\nu \leq aK$  or, equivalently, if  $w \geq w^k$ , where  $w^k = aD^{-1}(\nu aK)/\mu$ .

Moreover, if  $w > w^k$  and firms are producing below full capacity ( $N < K$ ), so that  $F'(N) = a$ , it follows from (9) that the wage elasticity of the labour-demand curve ( $\eta_L$ ) is equal to the price elasticity of the product-demand curve ( $\eta$ ). And if

$w < w^k$  the effect of capacity constraints ( $F'' < 0$ ) is to reduce the elasticity of the labour-demand curve below the elasticity of the product-demand curve,  $\eta_L < \eta$ , as shown in Appendix 1.

#### 4 The labour-demand function of a competitive firm

Employment in a *representative* competitive firm is, according to (10) with  $\mu = 1$ , determined by

$$(11) \quad N = F^{-1} \left[ (1/\nu) D(w/F'(N)) \right],$$

and not by equation (1). Thus, employment in a 'small' firm in a competitive product market depends on the firm's production function ( $F$ ); the consumers' ability and willingness to buy the industry's products at the current market price,  $D(p)$ ; and the number of firms which share the market ( $\nu$ ). Moreover, the market price  $p$  depends on the industry's (nominal) wage level ( $w$ ), labour productivity ( $F'$ ), and in general also the product-demand function and the interaction between product demand and capacity constraints.

The labour-demand function of a competitive firm is determined by equation (1) only in very special cases. Consider, for example, a wage decrease in a small price-taking firm, *assuming that wages in all other firms are given*. Then the firm finds it profitable – according to (1) – to increase its supply to the market at the given market price  $p$ . Of course the firm will only be able to sell the added production if the 'given' market price falls, assuming that the price is market-clearing before the wage change.<sup>5</sup> But if the firm is 'small', then a 'small' fall in the market price is also sufficient to clear the market. It follows that the market price  $p$  is approximately the same as before, so that equation (1) should give a good approximation of the labour-demand function of a competitive firm in this case.

On the other hand, if the market price falls, then the supply of all other firms will also fall (at given wages), according to equation (1). And the sum of 'small' changes over 'many' firms is not negligible. In fact, the net effect on total production of a change in a single firm's wage is  $D(p') - D(p)$ , where  $p'$  denotes the new market price. The corresponding net effect on total employment is determined by the distribution of production changes between firms and the corresponding marginal productivities. Assuming, for simplicity, that all firms have the same marginal productivity, the corresponding increase in total employment is not determined by (1) but equal to  $(D(p') - D(p))/F'(N)$ .

<sup>5</sup> If the 'given' market price doesn't fall, then the firm will be able to sell more than before only if there is excess demand in the product market before the wage change.



## 5 Conclusions

Excluding exceptional cases with excess demand in the product market, we have found, firstly, that wage changes affect the demand for labour in a firm or an industry only if they affect product prices, and, secondly, that the effect of capacity constraints (diminishing returns to labour) in a firm or an industry is to reduce the wage elasticity of labour demand below the price elasticity of product demand.

For example, in a recession labour demand in a competitive industry is restricted exclusively by the level of product demand as long as firms are producing below capacity (with constant returns to labour). Lower wages will lower prices and raise sales, production and employment until firms run into capacity constraints, in which case labour demand becomes increasingly inelastic, reflecting the fact that labour demand is restricted not only by the level of product demand but also by capacity constraints.

### Appendix 1. On the effect of capacity constraints on labour-demand functions

Consider first a price-setting firm with a downward-sloping product-demand function,  $D = D(p)$ , and a production function  $F = F(N)$ . Such a firm chooses price  $p$  and employment  $N$  such that  $D(p) = F(N)$  in equilibrium. Its profit is

$$(1) \quad \pi = pF(N) - wN,$$

where  $w$  denotes the wage rate. We assume that  $F'(N) \geq 0$  and  $F''(N) \leq 0$ , so that  $F'(N)$  is nonnegative and nonincreasing in  $N$ . We also assume (for simplicity) that  $\eta$ , the price elasticity of demand for output, is constant (and greater than 1). Since in addition  $p = D^{-1}(F(N))$  is decreasing in  $N$ , it follows that

$$(2) \quad \frac{d\pi}{dN} = p(1 - 1/\eta)F'(N) - w \text{ is decreasing in } N,$$

a result we shall need later on. The firm's profit-maximizing employment is given by the well-known equation

$$(3) \quad (1 - m)pF'(N) = w,$$

where  $m = 1/\eta$ .

To derive the elasticity of this labour-demand function  $N = N(w)$  we begin by differentiating (3). This yields

$$(4) \quad (1 - m)(p'F'F' + pF'')dN = dw,$$

so that

$$(5) \quad \eta_L \equiv -\frac{dN/N}{dw/w} = \frac{\eta}{-\eta[(1-m)p'F'F' + (1-m)pF'']}(N/w).$$

Substituting  $(1-m)p = w/F'$ ,  $\eta = -pD'/D$ ,  $p' = 1/D'$ , and  $D = F$ , it follows after some calculation that

$$(6) \quad \eta_L = \frac{\eta}{\frac{NF'}{F} - \frac{NF''}{F'}\eta}.$$

This general formula for the firm's elasticity of labour demand obviously reduces to  $\eta_L = \eta$  if  $F'' = 0$  and  $F' = a$ . To study the effect of capacity constraints ( $F'' < 0$ ) we assume, for simplicity, that

$$(7) \quad F'(N) = a \text{ if } N \leq K \text{ and } F'(N) = 0 \text{ if } N \geq M, \text{ while}$$

$$(8) \quad F''(N) = a \frac{M-N}{M-K} \text{ if } K \leq N \leq M.$$

Thus, the firm's marginal productivity  $F'(N)$  is assumed to be constant up to a certain employment level,  $N = K$ , where it begins to decline, with

$$(9) \quad F''(N) = -\frac{a}{M-K} \text{ if } K < N < M.$$

PROPOSITION 1. With assumptions as specified above the labour-demand function of a non-competitive firm has the following properties:

$$(10) \quad N(w) < K \text{ and } \eta_L = \eta \text{ if } w > w^k, \text{ while}$$

$$(11) \quad N(w) > K \text{ and } \eta_L = \eta/\beta \text{ if } w < w^k, \text{ where}$$

$$(12) \quad w^k = (1-m)aD^{-1}(aK),$$

$$(13) \quad \beta \rightarrow 1 + \frac{K}{M-K}\eta \text{ if } w \uparrow w^k,$$

$$(14) \quad \beta > 1 + \frac{K}{M-K}\eta \text{ if } w < w^k,$$

$$(15) \quad \beta \rightarrow \infty \text{ if } w \rightarrow 0.$$

*Proof.* To prove (10) we note that according to (2) we have  $N < K$  in equilibrium if and only if

$$d\pi/dN = D^{-1}(F(N))(1-m)F'(N) - w < 0 \text{ for } N = K,$$

which reduces to  $w > w^k$ . Next, it follows from (8) and (9) that

$$(16) \quad -\frac{NF''}{F'} = \frac{N}{M-N} \text{ if } K < N < M,$$

so that

$$(17) \quad \eta_L = \frac{\eta}{\frac{NF'}{F} + \frac{N}{M-N}} \text{ if } w < w^k.$$

It follows that

$$\eta_L \rightarrow \frac{\eta}{1 + \frac{K}{M-K}\eta} \text{ if } w \uparrow w^k,$$

and since  $N(w) = M$  if  $w = 0$ , we obtain from (17) the asymptotic result that  $\eta_L = \eta/\beta$  where  $\beta \rightarrow \infty$  if  $w \rightarrow 0$ . Finally, to prove (14) we begin by observing that if  $K < N < M$  then

$$(18) \quad \frac{NF'}{F} > \frac{NF'}{aN} = \frac{M-N}{M-K}.$$

It follows from (11), (6), (18) and (16) that

$$(19) \quad \beta = \frac{NF'}{F} - \frac{NF''}{F'} \eta > \frac{M-N}{M-K} + \frac{N\eta}{M-N} \equiv \rho.$$

Moreover,

$$(20) \quad \frac{d\rho}{dN} = -\frac{1}{M-K} + \frac{M\eta}{(M-N)^2} \text{ if } K < N < M.$$

To complete the proof we note that  $d\rho/dN$  is increasing in  $N$  for  $N > K$ , and that  $d\rho/dN$  is positive for every  $N > K$  if  $\eta > 1$ , which is true in profit-maximizing equilibrium for a non-competitive firm.

Consider next the labour-demand function of an industry as defined in Section 3. Differentiating (7) and (8) in Section 3 we obtain

$$(21) \quad pF''dN + F'dp = \mu dw,$$

$$(22) \quad vF'dN - D'dp = 0,$$

where  $F' = F'(N)$ ,  $F'' = F''(N)$ , and  $D' = D'(p)$ . Solving for  $dN$  we find that

$$(23) \quad \frac{dN}{dw} = \frac{\mu}{pF'' + vF'F'/D'}.$$

and substituting  $\mu w = pF'$ ,  $vF' = D$ , and  $-pD'/D = \eta$  below it follows after some calculation that

$$(24) \quad \eta_L \equiv -\frac{dL/L}{dw/w} = -\frac{dN/N}{dw/w} = -\frac{\mu w}{(pF'' + vFF'F'/FD')N} = \frac{\eta}{\frac{NF'}{F} - \frac{NF''}{F'}\eta},$$

which is the same formula as (6) for a non-competitive firm. Hence Proposition 1 (with obvious modifications) also applies to a competitive or non-competitive industry.

## References

- Ehrenberg, R. G. and Smith, R. S. (1994), *Modern Labor Economics*, fifth edition, HarperCollins College Publishers.
- Hamermesh, D. S. (1993), *Labor Demand*, Princeton University Press.
- Hamermesh, D. S. and A. Rees (1993), *The Economics of Work and Pay*, fifth edition, HarperCollins College Publishers.
- Layard, R., Nickell, S. and Jackman, R. (1991), *Unemployment. Macroeconomic Performance and the Labour Market*, Oxford University Press.
- Lindbeck, A. (1998), 'New Keynesianism and Aggregate Economic Activity', *Economic Journal*, 108 (January), 167-180.

## Life style, information and structural change

### Modelling 'chaotic' economies

Mikael Forss<sup>1</sup>

Social Insurance Institution, Finland

### 1 Introduction

Structural change, its causes and consequences are not usually part of economic analysis. On the other hand, such change is certainly part of every day life. Change in the western world has been characterised by a movement from an agricultural, rural society over an industrialized society and further beyond. This manifests itself in very radical changes in life characteristics, such as place of residence, consumption, income, occupation, as well as in attitude and manner. Firms and industries have undergone radical changes in technology and organization towards concentration, specialisation and new, information- and learning- oriented ways of organising and doing things. Far-reaching and partly violent political processes take place all over the world.

It could be thought that economists are badly equipped to explain or even describe such changes on a micro level, and to draw macro conclusions from such explanation or description. At first sight the micro-economic apparatus seems just too simplistic and static, and if dynamic, too deterministic. It is the main purpose of this paper to show with some simple examples, that with some enhancement, common microeconomics can help to explain and understand various forms of structural change. To show this, I shall follow an approach which leaves most common features of textbook micro-modelling intact. I hold the view that the theoretical difficulties that we undoubtedly meet, might not arise from typical *homo oeconomicus* -assumptions such as selfishness and maximizing, but rather from the way in which we view the outcome in static walrasian equilibrium, with virtually no space at all for changes in attitude and behaviour.

The individual decision procedure in the life-style model below is the following: first an individual makes his choice between life styles. Knowing the central characteristics of that life style he/she is able to calculate an expected or deterministic utility given by any particular choice of life style. After this, having some information on macro distributions between different life styles, possible equilibrium, or maybe rather disequilibrium, allocations may be discussed.

<sup>1</sup> The article is based on an unpublished manuscript prepared in the early 1990:s while the author was working at Åbo Akademi University.

The theoretic idea to this approach comes from game theory, especially the theory of games with incomplete information by Harsanyi (1968-9), combined with some writings in the so called 'disequilibrium macro-economics', (cf. Malinvaud (1977), Cuddington, Johansson and Löfgren (1984)). The connection to Harsanyi is evident: The roles, or types of Harsanyi, are here characterised by life styles, including all central characteristics of an agent. The choice of a life style is made by the agent himself, whereas exogenous factors restrict the set of possible choices. Agents may have more or less complete information, but as we shall see, in this context information will always be in some sense incomplete, because the type of an agent is not known at all *ex ante*, not even by himself in principle, but remains open until the choice has been made *ex post*. A fundamental difference to ordinary game theory is that we do not assume that an individual can fully evaluate and compare the possible consequences of a choice of lifestyle; therefore that choice is made in some sense blindfold, and the best we can do is to assume it is made by chance according to probabilities given, for example, by macro distributions. This in turn means that an agent is not able, for example, to compute expected utilities concerning different lifestyles, hence he is not able to be 'meta-rational' in the choice between different life styles, only partially rational, given any life style. But as we shall see, not even complete awareness of the situation and complete possibilities to compare different life styles would save us from deep trouble in some cases. The situation is similar to an prisoner's dilemma or to the free-rider problem in voluntary public goods-models, where individual rationality leads to a socially inoptimal situation. The connection to disequilibrium analysis, and their fix-price models also becomes apparent. It turn out to be a natural approach in this context; prices will simply lose in importance in comparison with a normal walrasian approach, because economic-man rationality is only partial, and may be overruled by more important life-style decisions that are more or less irreversible. Thus, it seems rather natural in this analysis to assume that prices are fixed, for example, in the production process.

## 2 Life style and economic decisions

Thus far we have used and discussed the concept *life style* without really saying what it means. Webster's dictionary defines life style as follows:

*the consistent, integrated way of life of an individual as typified by his manner, his attitudes, his possessions etc.*

*Manner, attitudes, possessions*; all of these are extremely important for understanding economic behaviour. Social psychology, sociology, etc have interesting traditions of life-style-related research, but we shall not dig too deep into that here. We should instead try to understand what this concept could mean in economic terms. To take a simple example of life-style decisions which

concerns most of us: When an individual grows and finally reaches adulthood, there are many important choices to be made. One is the choice of occupation and another one is the choice of family circumstances, especially the number of children. Furthermore, we have the choice of form and place for residence, the choice of acquaintances and friendships, of hobbies etc. Business partnership is a very important decision, to be compared with marriage. These relationships are not too difficult to get involved in but quite difficult to get out of and when that day comes. These decisions together with other more or less important ones form the life style of an adult person. It is to be observed that as a total, these decisions or choices are quite irreversible, or difficult to change once they are made. Maybe therefore weekend journals are full of stories about persons and families who managed to change their lives in some radical, interesting way.

Although in this paper we shall mostly concentrate on the main themes of economics, *ie.* consumer behaviour and labour markets, it must be noted that life-style decisions will be very important for the production side as well. Political power-seeking, deep religiosity, philosophical convictions etc influence economic life on the whole, not only consumption decisions. In considering long-term economic activity and structural change, the life-style components of entrepreneurship and self-employment will of course be of special interest. In this connection Max Weber's (1920) 'Protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus', must also be mentioned. His characteristics for describing the ethical basis of capitalism are more or less part of our daily life style: Accumulation of wealth, the tendency to account for 'dignity' in terms of worldly riches, labour as a goal in itself, individualism, the tendency to think rationally and thus to rule out spontaneous acts, competition between individuals and groups and finally the repression of sexual and other enjoyment. A rather dull picture, isn't it! Nevertheless, this way of life and way of thinking has influenced, not only daily life, but also economic thinking; it forms the very essence of Economic Man.

On the other hand, the common walrasian equilibrium approach seems rather paradoxical, being as it is the outcome of a liberal, bourgeois 18<sup>th</sup> century philosophy claiming that free Men are masters of their fortune. If it is really the case that Man can rule his fortune, which I think is true at least to some extent, then economic theory should also capture changes which in the end have to do with life style. By allowing an agent to pick a particular life style in the decision process, Man can restore free will, and become at least partial master of his fortune. Certainly I am aware that Man will never be a total master of that fortune. There will be unconscious parts which are outside his conscious control, and there will be exogenous factors, also beyond individual control. The latter may come from natural events such as climate, but may also be fed back as a result of joint micro behaviour. In our model, this shows up as restrictions on possible choices of life style.

In main stream consumer theory, however, the consumer is reduced to a robot whose choice is perfectly predictable given preferences and resources, neither of which are usually not subject to decision. His happiness is given by utility, determined from access to goods which are measurable in quantitative, material terms. I claim that this is quite a good picture, taken in a *ceteris paribus* context.

However, when other things may change, situations may no longer be comparable according to material standards. Many economists seem to hold the view that a static walrasian equilibrium approach can be defended in all circumstances, because at the very last end, money is what counts. That is a normative statement leading to further advice that people should change their attitudes, for example in wage negotiations so as to fit the walrasian model, rather than that economists should maybe try to adjust the walrasian model so as to fit the way in which people behave. As I shall argue below, stickiness in prices and wages may well be due to life-style choices, which tend to be irreversible. There may therefore be a sort of prisoners dilemma, for example, in cases when too many people go for a certain life style. 'Too many' in this instance might mean that a particular production technology requires that some types of workers, such as computer engineers, are supplied in a certain proportion to other types of workers. If too many people decide to become computer engineers, there is oversupply of that particular type of work, and consequently also undersupply of some other type, and thus unemployment if computer engineers are reluctant to switch occupation. And switching may not be easy, the choice of an occupation nowadays means an investment in human capital which must be paid for and cannot easily be changed. Knowing all this, still too many people may decide to become computer engineers, simply because they like computers, they like the status of being a computer engineer or whatever. They may take a calculated risk (expected utility) of becoming unemployed or even believe that 'it will not happen to me'.

It should thus be observed that there is a strong connection between individual life style and technology of production. One could even say that in our model, the life style could be named the 'technology' of an individual agent, or vice versa, the technology is the 'life style' of a firm. These two characteristics must play in interaction as we shall clearly see in an example below.

### 3 Information

It is realistic to assume that nobody is really able to fully evaluate the consequences of these life-style decisions, which are thus done more or less blindfolded, seen from the individuals point of view. Still it is quite possible to evaluate the consumption pattern followed, for example, by families as compared to single persons. Furthermore an individual can himself compare a Porsche to a Jaguar, but he can probably not very easily compare the cute laughter of his two-year old boy or girl to the thrilling noise of sports cars, if he is forced to make this choice. Marriage and children very substantially reduce possibilities to choose ones way of life. Life is never the same after becoming a parent, as many of us know. One must have proper housing and income etc, on the other hand one cannot work too much overtime, since the children need their parents, which in turn affects the upper limit of resources. From demographic data we can draw quite reliable probabilistic conclusions about macro behaviour, and thus make future plans, on an individual level as well as in firms and governments. There

may certainly be dissatisfaction, causing unhappy marriages and divorces, with substantial macro consequences. However, changes do not appear overnight, but slowly from generation to generation.

When it comes to the choice of occupation, the situation is more complex and troublesome. Most occupations in modern society require an education, the acquisition of which lasts several years, so the choice has to be made long before the occupation and be practiced. The problem from an individual's point of view is the close connection between occupation/education and production structure. If these don't fit together, he may not be employed in the corresponding occupation after finished education. And even if he manages to get a job, he may discover that the occupation was not at all what he had expected. Thus, the choice may end in something that he had not wanted at all. On a macro level, this shows up in structural unemployment and maybe also in work and social failure and thus increased costs, lower productivity and quality of production.

The main difference to ordinary utility theory here is incorporated in the decision rules, thus that it is possible for the individual to choose amongst several uncertain futures between which he must discriminate according to his prior beliefs of what others do and what his own future life-styles will be. However, he must make this decision on a very shaky basis, with virtually no information, or very vague information on future prospects. Therefore the choice will be based on discrimination between alternatives which can not really be compared at all on a rational basis. It would thus be wrong to name behaviour resulting from this model irrational, seen from the individual point of view. We could, in addition to 'limited rationality' name terms like 'chaotic' and 'arbitrary'. When an agent really is uninformed, it is not irrational to make the choice in an arbitrary way, for example by throwing dice. In a sense, we have here a model of 'multiple minds', at least *ex ante*. Seeming irrationalities could follow in that individuals decide to follow a particular life style, containing for example non-smoking, but after some time, due to some unforeseeable exogenous reason they are not able to continue on the healthier, seemingly better or 'meta-rational' path, but return to unhealthy, sub-optimal smoking.

Long-run intertemporal optimising is thus impossible in this framework, unless we assume perfect foresight and fully comparable situations. Then, on the other hand, we lose the interesting chaotic effect. Creativity and true progress requires some amount of chaos. Still, future plans must be made, will be made, and will certainly also fail to some extent, with plan revision, or changes in life style as an inevitable consequence. The increased number of divorces, to continue the former example, indicates such plan revision, migration likewise. The large number of unemployed or inadequately employed, but seemingly well-educated, people in modern society tells about badly functioning labour markets. It could also tell us there is something wrong in the choice of life styles. These plan revisions account for substantial efficiency losses in welfare on a macro level.

#### 4 Structural change

Life-style changes, it may be assumed, occur rather slowly when it comes to individual decisions. Of course, unemployment and other exogenously determined factors, like wars and catastrophes may speed up the process but the changes still are subject to heavy friction. Not even dictatorship helps much, but probably ends up in new catastrophes like the example of Russia and even more strikingly, that of Cambodia, shows. Also, it is quite evident that the older a person becomes, the more reluctant will he be towards radical life style changes. However, these changes happen from generation to generation, and at times of unemployment, war and uncertainty they happen at a faster rate than usual. And I believe these life style decisions to be very important for the economy and the society as a whole. Therefore, in opposition to common economic reasoning, I shall assume that economic decisions are not *ruling* but are rather *ruled* by other decisions. We thus assume that Economic Man is subject to an arbitrary element brought in partly by the free will of his own, and partly by the joint behaviour of others and by exogenous and/or unconscious events. In examples below I have outlined some ways to do this.

The term 'structure' is used here in a rather loose way, to mean 'social structure' in general, thus containing consumption and production structure etc. Life-style changes will be important only if they can be assumed to change individual parameters in the model in a significant way. On a macro level, a structural change may be induced after some critical 'trigger' point is reached. Such a trigger effect is, for example, induced when firms decide to go out of business and thus cause unemployment at the first stage. That could generate migration and the appearance of new entrepreneurship, etc that induces further significant changes in the consumption structure. It will make new services available for a large amount of people, at same time as it will make some other consumption goods unnecessary and deprive some settlements of old services. Thus individuals will substitute some needs for new ones. Income may change as well as information. This will happen both in the urban central and in rural areas.

Religious movements like Islam, Calvinism, Lutheranism, and political/ethical movements such as the labour movement and the green movement, certainly affect consumer behaviour *en masse*. For example, the anti-fur campaign in central Europe caused, together with some other factors, a regional depression in the fur-producing area of West-Finland in the late 1980's. In that region, unemployment brought new entrepreneurship and self-employment, and thus out of chaos a new structure slowly emerged. Thus, no important migration has took place, but in the 1960's when a similar situation, caused by technical change in agriculture, large groups moved to Sweden and southern Finland.

With diminishing marginal utility to material goods in an affluent society, the individual propensity to *shift* in life style may also increase. Thus more individuals may prefer a life style containing less of material goods, maybe, but more of something else. The 'green wave' of the 1970's, and the occasional 'baby-booms' in some countries indicate this. The same should also hold for other life-style

components like status or power. Advertisement campaigns undertaken by multinational firms competing with local firms may have considerable structural effects on a regional or national level, as is also sketched in an example below.

#### 5 A way to model life style

Assume that an individual life style can be chosen by the individual from the set of possible general life styles, incorporating features discussed above. In an economic model, this life style manifests itself through the following elements: A, the preference ordering. B, the income (or resources) C, the state of information. And we shall call a set consisting of these three elements or properties the economic life style of an individual. Given a certain life style, an individual is assumed to behave in an ordinary Economic Man-manner. The choice to be made by each individual is restricted to individual sets given by sex, age, education, personal relations etc. Exogenous factors of all kinds also enter through these restrictions in the set of possible life styles. The commodity space and form of production is left open at this stage, to be specified only in examples below. Furthermore the time-dependence is not specified. One may think of the decision-process as an extensive-form game where the life style is chosen at stage 1, after which, normal static optimization takes place.

We proceed to model these ideas in a conventional micro-economic setting. Let the set of possible types or life-styles be  $S$  with elements  $s^k$   $k \in K$ . This set is thought to be the union of individual sets  $S_j$ , an element of which is equal to some  $s^k$ , so that we have a corresponding division of the index-set  $K$  in individual sets  $K_j$ . Each of these elements orders a unique preference ordering and a unique set of resources to any individual following that particular life style, and it also specifies what the individual knows, so each element  $s$ , then specifies a unique economic life style. This means that, whenever two individuals share the same lifestyle, they will behave identically in an economic model. Thus, we are not distinguishing the individuals in any other way than by limiting their personal possibilities by defining the sets  $S_j$ . This does not exclude of course, that the sets  $S_j$  define a partition, in which case identity of any pair of agents is completely excluded. For completeness we shall also assume that all sets  $S_j$  are non-empty.

We thus assume that there exists a (one-to-one, or possibly many-to-one) mapping from the set of possible general life styles to the set of economic life styles, thus that each life style defines a unique economic life style. So different behavioural parameters in a model are here always regarded to stem from different life styles.

To illuminate this further, assume that the preference orderings in  $S$  are generally described by utility functions of the usual Cobb Douglas (CD) type,

$$u(x_i : i \in I) = \prod_i x_i^{\alpha_i}$$

where  $I$  is an index set of possible products. The  $\alpha$ 's are to be regarded, not as constant, preset taste-parameters but will be partly subject to individual decision and may also be changed or manipulated by outside factors. This is the main difference in comparison to an ordinary micro model. Life style will thus affect the  $\alpha$ 's and income,  $m$ . Information may enter into this model in at least three ways: 1. Product information may change  $\alpha$  (awareness, positive information), the opposite might also happen (forgetting, negative information, phobia, religious taboo etc.). 2. Information about future events. 3. Information about other individuals, which is relevant if some of the goods contain externalities, which may enter this kind of model for example through production of information, or public goods.

It is clear that commitments to certain ways of life, like vegetarianism, or family relations, etc will enter into the utility function in an analogous way. The grand total will finally result in a set of desired commodities  $I_j$ , a set of taste-parameters  $\{\alpha_{ij}, I_j\}$  and an income,  $m_j$ , all of which may change from period to period. In the Cobb-Douglas case, then, we may give an individual formulation to suit the individual set of possible life styles as

$$u_j(x_{ij} : i \in I_j) = \prod_{i \in I_j} x_{ij}^{\alpha_{ij}}$$

to be maximised given an income  $m_j$ , and prices  $p_i, i \in I_j$ . It should be noted that the sets  $S_j$  may intersect and even be identical for groups individuals. The set  $S_j$  now determines the range of variation for the alphas and for the income.

The final equilibrium (disequilibrium) allocation is here dependent on the proportion between the four groups in society. Denote these by  $e_k, k \in S$  the final demand allocation is then given by

$$\sum_{k \in S} e_k \bar{x}_k$$

where  $x_k$  is a demand vector given by life style  $s^k$ . The reader observes that this conclusion demands a fixed price model, i.e. consumers assume that goods are available at prices fixed and thus independent of life-style decisions. Therefore we do not have a walrasian situation where markets react to life-style decisions. This is not very unrealistic, as also argued by the so-called disequilibrium macroeconomics, which got so much attention in the 1970's (cf Malinvaud (op.cit.)). One question of particular interest in such a model is the possible consistency of decisions, which is the most important presumptive source of individual failure.

If all people decide to become tradesmen, nobody will produce, and there is nothing to trade. Since we assume that life-style decisions, whether completely conscious and rational, inherited, 'mass-hypnotic' or whatever, easily overrule economic rationality it is quite natural to calculate with disequilibrium, i.e various forms of constraints on buying and selling, sticky prices and wages etc.

However, since these overruling life-style decisions are almost irreversible, we do also not expect very fast changes. Under such circumstances, one would still

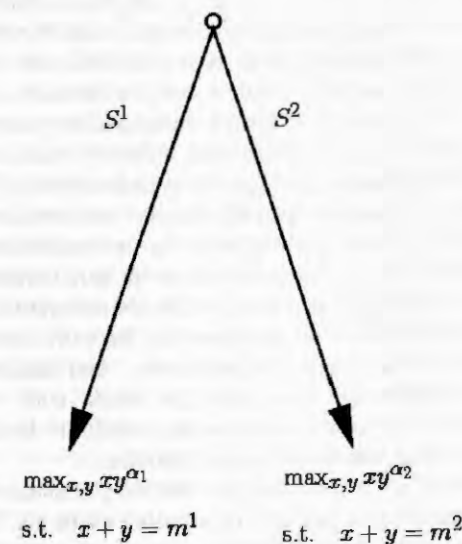
imagine that markets are able, even with slowly moving prices, to react properly without 'chaos', for example in the form of unemployment. And so, a relative stability should characterize the system to please those who propose a walrasian approach. However, in reality as well as in theory, with slowly moving prices, planning discrepancies between firms and private households and trigger mechanisms force new instability and chaos into the model as in the examples below.

## 6 Some examples

We shall now demonstrate how this framework may be used in some rather simple examples. We shall be concerned with changes in life-style brought in both ways, endogenously, and exogenously.

### 6.1. Endogenous life style decision and planning discrepancy

To illustrate the logic let there be two possible life styles and  $N$  individuals. Let utilities over two goods  $x$  and  $y$ , given by  $u(s^1) = xy^{\alpha_1}$  and  $u(s^2) = xy^{\alpha_2}$  the corresponding incomes are given by  $m^1$  and  $m^2$ . With fixed prices, we may assume both prices to be unity. This means that each individual faces the following decision problem:



Let the estimated probability that an agent goes for life style 1 be  $e^1$ . The expected demand vector is then simply given by weighting the possible outcomes in the decision tree and multiplying by  $N$  as

$$\begin{bmatrix} \hat{x} \\ \hat{y} \end{bmatrix} = N \begin{bmatrix} e^1 \frac{1}{1+\alpha_1} m^1 + (1 - e^1) \frac{1}{1+\alpha_2} m^2 \\ e^1 \frac{\alpha_1}{1+\alpha_1} m^1 + (1 - e^1) \frac{\alpha_2}{1+\alpha_2} m^2 \end{bmatrix}$$

Assume this is a long-run equilibrium situation, so that all agents really get what they want, and there is full employment at given wage rates. Assume that the life styles represent 'blue collars'(1) and 'white collars'(2), and that both types are employed in the production of both goods at the same proportion, say  $\frac{1}{2}$ . This means that in long-run equilibrium, the choices must be such that  $e^1 = \frac{1}{2}$ . However, there is nothing to guarantee that choices are made in this way. Assume instead that 60% of the agents go for  $s_2$  and decide to become white collars. This creates, at fixed wages, an oversupply of white-collar workers, amounting to 20 % of the population, and with a simple Leontief technology given by

$$x = \text{Min}\{L_1^x, L_2^x\}$$

and similarly for  $y$ , we have a drop in output by one 20 % as well.

This means that there is an externality in the system, that the choices made by white collars cause a sort of prisoners dilemma, since it may well be that each of these agents, even if they know the situation, still calculates in terms of 'it will not happen to me' and thus for each single agent, the decision to follow one particular life style appears dominant. Seen from a social welfare point of view, in a welfare state, the unemployed are to be supported, either by reducing the consumption of those employed through a tax, by importing and borrowing from abroad or both. In any case, this is a socially inoptimal situation measured by any standard. There is no immediate mechanism to clear, or to prevent such disequilibrium situations. Even if the walrasian auctioneer is put into work here to increase the price of blue collars relative to white collars, that may help somewhat in the long run, but not in the short run, since white-collar workers may be quite unwilling to attend blue-collar jobs, even if the wage rate increases. And independent of their own willingness, an employing firm may be stuck with its fixed technology investments, and also the white-collar worker would not be able to carry out blue-collar jobs just like that, but would require training.

Furthermore, even in the long run there are no guarantees that better blue-collar wages are preferred by new generations to more status etc. The long-run solution then would have to be complemented. One must start to import blue-collar workers, and to divide production processes, such that blue-collar jobs such as welding or sewing are made abroad, whereas white-collar jobs such as planning and administration jobs are kept at home. A further possibility is to change the

technical structure so that proportions between jobs shift in favour of white collar jobs. That in turn may cause short-run unemployment on the blue-collar market, although that problem is easier to fix, since in a situation with overall undersupply of blue collars, it requires only quantitative investment, not new ideas and concepts. In fact, we have observed all these adjustments in recent decades, and it is now probably so that technology and trade arrangements were for quite a long period able to adjust to increased output of white collars, whereas unskilled jobs became scarce. However, recently also white collars, and skilled workers go to unemployment due to heavy restructuring.

## 6.2. Exogenous shocks and trigger effect

One should not underestimate the effect of information in this context. Just as one tries to introduce family planning in developing countries, and thus to affect life style, citizens of developed countries are overthrown with propaganda and advertising all the time, which attempts to influence life style. In the white collar, blue collar example this is also an evident way to influence choices: In the famous slogan 'US Army (Uncle Sam) needs You', army may well be substituted to manufacturing industry, health care, etc. To take another example, let 1 stand for 'rural' life style and 2 for 'urban' life style. Let the rural life style at first be characterized by utility  $xy^{\alpha_1}$ . Now introduce an urban substitute for the good  $y$  to the rural population, and denote it by  $y'$ . The utility function then changes to  $xy^{\alpha_1}y'^{\alpha_2}$ . Let the rural population be supplied by local production, whereas the urban substitute is produced elsewhere. It may be thought of as introducing multinational beer, to compete with the local beer brand. Since there are huge positive scale effects in advertising, the local market may be assumed to be already informed, at zero extra cost for the big firm, and thus local demand immediately is shifting away from the local brand, so that  $\alpha_1$  approaches zero. This in turn may be the first signal to a bankruptcy or close up of the local industry, which is a trigger effect with immediate consequences.

If we study regional development in different parts of the world, we may notice that in many local markets just this has happened. The first signal may of course be a self-fulfilling prophecy in itself, if the local firm(s) or entrepreneur(s), their employees, their bankers etc are looking pessimistically to the future. Local closure may also be a simple effect of lacking demand for the local product.

To speak in formal terms then, the taste parameter for the local product is very sensitive, and thus easily changed. So although beer in itself may be part of one's life style, the brand does not matter too much, or the new brand could be part of a more desirable urban life style. On the other hand we also discover regions, e.g. in Germany, where local beer production is still going strong, and compete well on the local market with big multinational brands. This in turn is to be explained for example with long brewing traditions which have made the local brand part of the inhabitants life style. Also one could think of local loyalty with the employees or the firm as possible explanations to failure for the big brand.



In case of local closure, which is in reality by far the most common case in many markets, we immediately get local unemployment and thus incentives for a life-style change, for example by moving into town. Also, unemployment again increases the incentive to change occupation, and if possible to revise familyplans, the incentives to be self-employed and so forth. The local settlement must in any case pay for its new imports, and that of course requires an increase in its exports, something which might not be possible. In that case the local economy and the multinational firm, both encounter a failure that reminds us of the situation in some developing countries. In those countries, failure to produce repaying exports is replaced with subsidies from other countries.

## 7 Conclusions

I have outlined here a simple way to incorporate life-style decisions in economic models. Even in the simple examples given we could get interesting results. It should be noted as an evident fact, that in some markets prices react only slowly to changes in demand, thus causing rationing either on sellers or buyers. Some of this stickiness in price-movements may be due to life-style decisions, which are rather slow and unpredictable. The reason why unemployment can not be handled effectively through wage rates may thus be due to life styles in the end. It is probably the case that the wage rates in combination with a certain occupational status are an important part of an individual's life style. This is further reflected in trade union behaviour etc, who are willing to accept unemployment rather than a reduction in wage and/or status. This would thus mean that life-style decisions effectively prohibit the walrasian auctioneer from doing his job. A walrasian model would require a smooth ability to shift between jobs and/or willingness to work for the highest wage offered at any situation, and that is not the case.

Market failure in this sense occurs not only in the labour market, but also in some of the common goods markets, where prices seem quite sluggish. This may also be due to life-style decisions as reflected to the decisions of dealers and producers. For example, the sales of new cars in Finland have from time to time varied very sharply (plus/minus 50%). The same is also true for other durables. Still prices have not changed very much, firstly, since dealers may believe that within a few years, consumers take up old buying habits, secondly, because dealers and producers are caught in the costs of labour and technology investments of past years, which effectively prohibit deflation, in which case the only way out is bankruptcy. Thus in firms' 'life-style' or technology choices, we have also an irreversibility caused by investments in capital, physical as well as human, which effectively prohibits fast changes in cost structures and thus in price movements.

The relative unimportance of prices is also seen when the government tries to influence demand, or to collect money, or both, by levying a tax on 'life-style goods' like gasoline, tobacco, coffee, alcohol etc. The demand first declines but then rapidly reaches the old level, in case there is no rationing. It seems therefore that life-style decisions also prohibit substitution between goods predicted by a

walrasian model. Companies therefore can not enter price competition, but rather 'life-style competition', which is a struggle to 'gain souls' for the own brand, to keep a good quality, or at any rate, to make consumers believe in quality difference.

Although I have not made any concrete connection to evolutionary perspectives, it is easy to see that such connections exist. Changes in this model occur mainly through life-style changes, which only slowly reflected in price changes but are rapidly so in quantity adjustments. In these circumstances, the inventories, and the markets for labour and capital act as a safety-valve, and react through physical inventories and investments, interest rates and prices of stocks, and the number of involuntary unemployed. All this to hinder a final explosion or breakdown. Such a safety system was not employed in socialist countries, hence probably a quite concrete and visible chaos occurred in those societies after the fall of the Berlin Wall. One could therefore claim that unemployment, to a certain extent, is a dynamic factor keeping incentives intact in the capitalist system, by promoting 'survival of the fittest'.

On the other hand, unemployment is an evil in itself, and if one has the political desire to deal with this problem, one can not hope for market solutions, since they take too long if they work at all. Maybe things simply don't work out by themselves: 'they didn't in the 30:s, and they don't now', as the American playwright Arthur Miller once said in a TV-interview. When discrepancies in life style and technology become big enough, there are externalities in the system, and governments must intervene by bringing new incentives and help for people to change their life style, especially their occupation: re-education programmes for the unemployed, courses and advice for the self-employed and small enterprise as well as restructuring of normal education and advisory activities of all kinds should be a first priority, in addition to more traditional macroeconomic advice concerning monetary instruments etc. Otherwise we may easily get a permanent situation with very high unemployment, and the thus following sharp divisions between citizens. At least part of the military conflicts in the world could probably be avoided if decision makers accepted and adopted this attitude.

It is also easily seen and common sense, that the smaller and the less manifold the society involved, the more substantial are the effects of life-style decisions. Therefore macroeconomic observers and advisors of a small state or region must take such considerations more seriously than those working in a big society, where neoclassical economics may be easier to defend on an 'as if' basis due to the law of great numbers. When encountered with an exogenous shock, an individual living in a small society may not be able to maintain all life-style characteristics, he/she may have to choose between the change of occupation and or the change of residence. He/she should thus be creative and flexible. On the other hand, small societies usually don't promote new ideas and flexibility, rather the opposite. That fact, I believe, is a major reason for the present depopulation, demoralisation and economic deterioration of the countryside in most countries of the world.

Globalisation and electronic media transmit new ways of life and new consumption patterns to all corners of the world at an accelerating pace. Therefore the understanding of the psychological, sociological and political processes

involving life-style changes and the structural changes following from them are increasingly important, not least in economic analysis and especially for experts with some influence on world economic development such as those working with the World Bank, the IMF, the OECD and the WTO, not to mention thousands of national and international experts at finance institutes, central banks and ministries of finance all over the world.

Finally, it should be quite clear that for this type of model to be used in any serious policy environment it must be more solidly founded on empirical evidence. Data on life-style characteristics, such as demographic data and data on occupation, education, consumption and so forth are quite detailed and easy to obtain in most developed countries. However, I claim that the framework outlined above is so simple that it should not be too difficult to put into an empirical framework. That's another story, however.

## References

- Cuddington, J.T, Johansson, P-O, Löfgren, K-G: *Disequilibrium Macroeconomics in Open Economies*. Oxford 1984.  
 Harsanyi, J.C: *Games with Incomplete Information Played by 'Bayesian Players*, I-III, *Journal of Management Science* vol 14 1967-68.  
 Malinvaud, E: *The Theory of Unemployment Reconsidered*, Oxford 1977.  
 Weber, M: *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus*. Tübingen 1920.

## GLISSANDO - om att glida mellan verkligheter utan att få svindel

Claes Gustafsson

Kungliga Tekniska Högskolan

Pratet om projekt förs ofta medelst mer eller mindre realistiska exempel på framgångsrika projekt - "projects as success" - och på sådana som misslyckats - "projects as disasters". Förmodligen får vi dock utgå från att verklighetens projekt placerar sig någonstans mellan dessa två ytterligheter. Förmodligen *bör* vi göra det. Företagsekonomi är, eller borde vara, en empirisk teori. Den handlar om den verkliga världen och om vad som i den är möjligt och praktiskt genomförbart. I det perspektivet utgör det hypotetiska idealfallet av ett perfekt genomfört projekt endast en irrelevant dröm, inte något att grunda vare sig teori eller handling på. På samma sätt har inte det totala misslyckandet någon större pragmatisk relevans, förutom som avskräckande exempel.

Av någon anledning tas ofta operahuset i Sydney fram som ett projektteoretiskt exempel. Anledningen ligger i en, om man så vill, paradoxal poäng. Som byggnadsprojekt var Sydney Opera House såtillvida ett komplett misslyckande, att budgeten överskreds mångfaldigt. Ett totalt misslyckande kan det dock inte anses ha varit, då huset i varje fall blev färdigställt.

Samtidigt verkar Sydney Opera House vara ett missledande pedagogiskt exempel. Det används för att visa att ett (antaget) misslyckande ändå till slut kan visa sig vara en stor framgång. Huset står nu som en symbol för hela Australien. Nämnar någon ordet Sydney, ser de flesta genast i sin inre blick operahuset framför sig, med dess endivebladsliknande taktytor profilerade mot hamnen. Det är, i mitt fall, faktiskt den enda bild från Sydney jag kan dra mig till minnes, det enda som för mig på ett konkret sätt symboliserar Sydney.

Ändå är det skäl att begrunda exemplet lite närmare. Kan ett projekt samtidigt på detta sätt vara både ett misslyckande och en framgång. Mitt svar på den frågan är nej, i strikt mening kan det inte. Paradoxen är skenbar, den är och används som ett lustigt pedagogiskt trick. Fråga är nämligen om var vi sätter gränserna för diskussionen, för det vi talar om. I det ena fallet betraktar vi projektet "bygga Sydney Opera House" inom ramen av sedvanlig projektdiskurs. Inom denna kan man säga att ett projekt som aldrig blir färdigt, eller ett projekt som mångfaldigt överskrider budgeten, är ett misslyckande. I det andra fallet tar vi med frågeställningar som inte alls behöver ha varit aktualiserade i den första diskussionen.

Skulle Wittgenstein ha tillfrågats, hade han förmodligen pekat på just detta. Han hade framhållit att det är fråga om två helt olika språkspel, och att orden "misslyckande" respektive "framgång" har relevans endast så som de brukas inom

respektive språkspel. Vad vi således kan säga är att inom ramen för diskussionen "projektgenomföring" så utgör Sydney Opera House ett exempel på ett misslyckande. Inom ramen för diskussionen "lönsamma australiska satsningar" utgör det däremot ett exempel på en framgång – möjligen en oavsiktlig och oväntad sådan, men ändå en framgång. Det gick rätt, fast på fel sätt.

Det kan ibland vara viktigt att se skillnaden. Trots att Rudolf Höss i sina memoarer klagar på att "Projektet Auschwitz" mötte svårigheter och problem, så måste man bedöma hans karriär som utrotningslägersadministratör som mycket framgångsrik. Dessutom placerade han för all framtid denna lilla hålas namn på världskartan. (Och, kan man förmoda, trakten har nu relativt goda inkomster från sorge- och skräckturismen.) Så här i efterhand kan man dock diskutera huruvida detta framgångsrika genomförande kan anses ha haft några goda effekter för Tyskland då eller nu. Fast, om hans personliga mål hade varit att skaffa sig herostratisk ryktbarhet, var förmodligen hans projekt nära nog lika framgångsrikt som en gång greken Herostratos projekt att bränna templet i Efesos.

### Detta väcker frågan om vad ett misslyckande egentligen innebär.

Svaret är dock enligt mitt förmenande ganska enkelt: Det gäller att hålla språkspelen isär. Då vi talar om ett projekt och vill bedöma huruvida detta lyckats eller misslyckats, gör vi detta inom en intentionalistisk diskussion, där framgångsfrågan ställs i relation till en för givna tagen intention eller serie intentioner. Man kan inte misslyckas utan att ha haft en avsikt och man kan misslyckas blott i relation till denna. Ett projekt definieras för det mesta i en serie mer eller mindre väl preciserade dimensioner av typen tid, kostnad, produkt/kvalitet, vilka man har för avsikt att uppnå respektive hålla sig inom. Frågan om huruvida projektets lyckats eller misslyckats bör i första hand ställas i förhållande till dessa.

I verkligheten är situationen självfallet mer komplicerad. Inom ett storprojekt är serien av specifikationer och underspecifikationer stor, ja ofta oöverskådlig. Den är för det mesta inte komplett och kan brista i inre konsistens. Detta kan göra att diskussionen om misslyckande eller framgång blir svår att genomföra i detalj. Det kan t.o.m. vara tänkbart att ett försök att genomföra en strikt detaljerad bedömning förfelar målet.

Vidare tillkommer den normlogiska svårigheten, att absolut detaljerade normsystem egentligen inte finns (Gustafsson, 1988, Sundby, 1978). Normer och regler är i princip avsedda att verka i relation till en mer eller mindre vag uppsättning av situationer. Varje norm och regel innehåller sålunda en "öppen ända", en ospecificerad eller tolkningsbar del, vilken kan bestämmas först vid tillämpningen. Den slutliga specifikationen sker i handlingen. Den sker i en erfarenhets- och skicklighetsbaserad individuell tolkning och anpassning till den i nuet rådande situationen.

Detta innebär att framgångsbedömningar till sin natur alltid är i viss mån globala, riktade mot de huvudsakliga generella målen. Men samtidigt, bör vi hålla i minnet, ställs frågan i relation till de allmänna specifikationer som så att säga definierat projektet.

En svårighet tillkommer dock: Vi kan inte vara säkra på att projektet ens i begynnelsen har en entydig definition. Olika intressenter kan ha helt olika prioriteringar, helt olika uppfattningar om målet. De främsta olikheterna är självfallet de mellan säljare och köpare. Vi behöver inte dess mera orda om skillnaden mellan å ena sidan att försöka tillverka och sälja ett kraftverk till högsta möjliga pris och med minsta möjliga kostnad, och, å den andra, att försöka skaffa sig ett så välfungerande kraftverk som möjligt till lägsta möjliga kostnad. Också om säljare och köpare har många gemensamma intressen, också om varderas intentioner och sub-intentioner kan vara mångfacetterade och komplicerade, så föreligger vissa "naturliga" skillnader i intentionsmönster.

Dessa tillförs projektet genom underhandlingar, och formar ett slags intentionellt slutmönster i form av kontrakt. Inom den form kontraktet slutgiltigt får, med alla dess oklarheter, alla öppna ändor och all tolkningsmån, kommer sedan ett nytt prioritetsmönster att uppstå för parterna. Givet att kontraktets klausuler gäller kan olika sub-intentioner och prioriteringar formas, vilka sedan styr delar av processen.

Vi kan se alla dessa olika intentionsmönster som skilda språkspel i Wittgensteins mening. Eller som potentiella språkspel, vilka sedan kan ta sig uttryck i språkhandlingar av typen underhandling och kontrakt. Ett annat sätt att uttrycka samma sak på, vore att säga att de var och en för sig formar en skild "logik" eller serier av "logiker" - logiska nätverk. Här bör möjligen påpekas att jag i detta sammanhang inte använder vardagsspråkets uttryck "logik" i betydelsen "LOGIKEN". I stället nyttjar jag begreppet som en beteckning för vilket som helst tanke- och argumentsystem som för den tänkande och/eller argumenterande skapar en "sanningsupplevelse" (Gustafsson, 1994) dvs. en känsla av "just så!", av "det är så här!", av "det är sant!" I snäv mening skulle då en komplett "logik" eller ett komplett "språkspel" helt enkelt utgöras av ett subjektivt tautologiskt system av begrepp - eller föreställningar.

En av Wittgensteins stora insatser, vid sidan av att han i pedagogiskt syfte introducerade föreställningen om olika språkspel, var - enligt mitt förmenande - att han visade hur språket (och därmed det praktiska tänkandet) fungerar "globalt", holistiskt. Det levande språket, det levande samtalet - "talet" - fungerar som "fuzzy logic", som ett slags suddig logik. Ordens, och därmed det pågående spelets, innebörd flyter hela tiden lite grann och kan plastiskt ändras allteftersom man byter språkspel. På något sätt klarar vi dessutom av att slira mellan språkspel och/eller att hålla på med flera samtidigt. Att samtala innebär sålunda i många fall att man skickligt åker slalom mellan olika betydelser. Det konstiga är att man kan göra det utan att det svindlar, utan att man tappar bort sig, utan att man trasslar in sig. Eller, kanske är det så att det hela tiden svindlar, att man hela tiden trasslar till det och att man hela tiden tappar bort sig - men att man i just detta känner sig som hemma. Lite som att åka karusell: Så länge den snurrar och man sitter där, känns allt fullkomligt normalt. Det är först då man stiger av, som man förlorar balans

och orientering och faller omkull. Den absolut klara logiken, den självklara konsekvensen, upplever man blott som tomhetens obalans. Det är en obalans lik den man möter, då man klättrar uppför vindstrappan och i misstag tar ett extra, överflödigt steg, när trappan redan tagit slut.

Svindeln behöver förvisso inte vara negativ. En speciell variant av detta sug i magen i magen, denna plötsliga svindel, utgörs av vitsen, av den korta humoristiska berättelsen. En stor del av de klassiska vitsarna går, som Arthur Koestler visar i sin insiktsfulla bok om insiktsupplevelser, *The Act of Creation* (Koestler 1970) ut på just detta. Berättaren lägger upp en sammanhängande "berättelse", ett språkspel, en logisk struktur, för åhöraren, som sedan plötsligt finner att han lurats in i en helt annan logik, in i en helt annan men lika logiskt sammanhängande berättelse. Den plötsliga och i det sammanhanget positiva känslan av att förlora fotfästet – AHA, jag blev lurad igen – ger upphov till de välkända ryckiga muskelsammandragningar i mellangärdet och till de, av dessa aktiverade, skällande ljud vi kallar skratt – "HAHA".

I andra sammanhang ges kanske inte denna kraftfulla utlösning. I stället driver vi vidare i den hela tiden logiska, men smidigt och omärkligt spårbytt berättelsens irrgångar. Vi känner oss hela tiden vakna och klart medvetna om samtalets detaljer, men kommer aldrig fram till någon klar och entydigt fast slutsats. Hur många gånger har du inte gått från ett samtal och i efterhand grubblat på vad det var ni egentligen diskuterade, vad ni egentligen kom fram till?

"Om jag säger åt någon 'Stå ungefär här!' - kan inte denna förklaring fungera perfekt? Och kan inte varje annan misslyckas?" Det frågar sig Wittgenstein i "undersökningar". (s. 68) "Javisst, men det beror på!", syns svaret vara. "Det existerar inte ett unikt noggrannhetsideal; vi vet inte vad vi skulle mena med det..." fortsätter han. Det finns således inte någon entydig allmän innebörd i exakthetsansatser. Livet är inte sådant att man i alla dess situationer skulle på ett förnuftsmissigt och meningsfullt sätt kunna eftersträva en slutgiltigt exakt exakthet.

Det påstås om Fredrick Winslow Taylor, att han som barn hade problem med att spela fotboll, då han blev så upptagen med att exakt mäta ut planens absolut riktiga storlek, att han aldrig hann spela. Vi ser detta som ett exempel på psykisk störning - vilket kan vara intressant med tanke på Scientific Management och dess betydelse för hela den västerländska kulturen. Vissa former av galenskap eller kognitiva störningar - möjligen blott milda sådana - tar sig kanske uttryck just i en överdriven fokusering på enstaka dimensioner i ett normsystem.<sup>1</sup> Möjligen betraktar vi dem som milda just för att vi alla i den meningen står så nära samma galenskap. Möjligen är modernismen helt enkelt en utbredd form av galenskap?

<sup>1</sup> Parentetiskt kan det vara värt att notera att olika former av mild "autism", t.ex. Aspergers syndrom, ofta tar sig uttryck i ett överdrivet intresse för reglers och texters bokstavstroga tolkning och tillämpande. Det visar sig också att personer som lider av det slagets kognitiva och emotionella störningar, men vilka i någon annan dimension kan uppvisa stor intellektuell förmåga, ofta söker sig till tekniskt-naturvetenskapliga utbildningar. (Grandin, 1996)

I vissa samtal kan sålunda exakthetskravet ligga på nanometernivå, i andra sammanhang räcker det med att nämna rum, hus, stad eller landsdel. I vissa fall innebär ordet "nu" en exakthet på mikrosekunder, i andra fall decennier eller århundraden. "Förr var sexualmoralen mycket striktare, men nu har vi en mera öppen inställning till sådana frågor." "För hundra miljoner år sedan strövade dinosaurierna kring överallt på jordklotet, men nu har däggdjuren tagit över." Det verkar som om alla utom begreppshysteriker och logiknördar skulle klara av denna slirighet utan att ens notera den.

Slirandet är dock inte alltid så oskyldigt och betydelselöst som exemplen ovan skulle kunna tänkas antyda. Slapp vetenskaplig argumentering, brännvinsadvokatur och sofisteri lever, tror jag, på eleganta omärkliga mer eller mindre medvetna eller omedvetna glidningar mellan olika språkspel. Det slaget av slirande argumentering är också mycket vanlig inom vissa delar av human- och samhällsvetenskap och inskränker sig härvid inte enbart till den extrema socialkonstruktionismens förledande ordlekar.

Nationalekonomer, visar Hans Lind (1990), gör ibland samma sak på ett annat sätt. De drar eleganta slutsatser ur sina abstrakta logiskt deduktiva modeller och antyder i nästa andedrag att slutsatserna skulle gälla förhållanden i det "verkliga livet", trots att det verkliga livet rent tekniskt sett aldrig ingått i algoritmen - annat än ibland som extremt abstraherad och innehållsmässigt perverterad avbild. Man har, som Paul Feyerabend noterar i sin posthuma bok "Conquest of Abundance" (Feyerabend, 2000), ur verkligheten rensat allt det damm, den smuts och det trassel som denna fylls av, ja som formar den - och kallar därefter den sterila resten "verklig".

På samma sätt använder många statistiker, den neoklassiska nationalekonomins andliga bröder, med stor självsäkerhet uttrycket "förklarar" på ett sätt som inte har något som helst samband med vardagsspråkets motsvarande ord. De glömmar dock i regel att påpeka detta. Att kalla förfarandet för lurendrejeri vore dock att gå för långt - missförstånd eller intellektuellt slarv är förmodligen lika ofta förklaringen.

Exakthet, korrekthet, riktighet, rätt lösning, fel lösning, sanning, förståelse, insikt - alla är de begrepp som på samma sätt lätt kan leda till exakthetsmissförstånd. I det analytiskt deduktiva tänkandets perspektiv förleds man sålunda lätt att söka en chimär, den exakta exaktheten. Finner man den inte, tror man att det föreligger något slags fel. Men kanske är det inte så. Kanske vi i alla dessa fall snurrar i oklarhetens karusell och upplever en någorlunda trygg känsla av att vi "vet" hur det ligger till. I ett analytiskt deduktivt perspektiv är det vardagliga livet kaotiskt och uppenbarligen då helt omöjligt att leva. Ingen förnuftig människa, kunde man tycka, kan klara av en sådan osäkerhet och ovisshet.

För en människa som sällan i sina personliga livsupplevelser stöter på något som helst *livsrelevant* - av typen koka gröt, gå på gatan, läsa en bok, slåss, älska, peta sig i näsan - som skulle ha denna matematiska säkerhet, är förvirringen dock kanske inte så förvirrande. Den är det enda hon känner, den är så som det ju alltid är. Hon har levt hela sitt liv i karusellen och hon kommer aldrig att stiga av den. Hur skall en sådan människa kunna förstå att hon borde känna sig förvirrad? I

relation till vad skall hon vara förvirrad? Såsom de fastbundna människorna i Platons grottmetafor kan hon ju inte ens föreställa sig vad en sådan exakthet i livet skulle kunna innebära eller vartill den skulle behövas.

Fast, vi vet ju inte med säkerhet vem som sitter fastbunden inne i grottan och vem som skuttar omkring i friheten utanför. Tänk om förhållandet är det omvända! Om man lever hela sitt liv i inexakthetens fria och livsbejakande rörlighet utanför grottan, kan man inte föreställa sig hurudant livet vore, om man alltid vore fastbunden med ansiktet mot grottväggens exakta geometriska figurer. Enkelt och oproblemiskt, javisst, det kan man tycka, men skulle det verkligen gå att *leva* så? Om man aldrig kommer längre än till att i all evighet mäta upp fotbollsplanen, kan möjligen livet till slut bli ganska torftigt.

Nog kan det verka förvånande och förvirrande att en hel kultur - modernismen - har kunnat lura sig att tro att den suddiga verklighet man lever i *egentligen* är exakt och att dess påtagliga inexakthet och suddighet egentligen är ett mätfel.

Dock, det slår mig på något sätt att - på något sätt - tanken på diskreta särskiljbara språkspel kan vara ett återfall i den entydighetsformalism som vi i enlighet med Wittgenstein här just nu försöker undvika. Kanske är det just så, att flytet mellan språkspel - "zoomandet" - också är genuint. Wittgensteins stora steg från Tractatus till Investigations innebär uppenbarligen en insikt om att det levande, brukade språket - vardagsspråket - är genuint, primärt, och att det formella, klara, idealistiskt grammatikaliska språket - logiken - är en sekundär ansats och i vissa fall en synvilla. Det inexakta språket är inget misstag, utan det är primärfenomenet.

Wittgenstein syns klara av detta genom att se flytet och sliret som en förflyttning mellan olika språkspel. Men om så är fallet, då riskerar vi förledas att tro att det *går* att finna exakta, kompletta och entydiga språkspel - och att poängen blott är att inse att de är alternativa, icke helt kompatibla. Men inom ett givet språkspel borde det ändå vara möjligt att tänka en sammanhängande, konsekvent tanke. Risker i denna bild är dock följande: om vi tänker oss stora, möjligen ändlösa mängder av alternativa och icke fullt kompatibla - men internt logiska - språkspel, följer därmed lätt antagandet att dessa kunde tänkas kopplas ihop i ett sammanhängande nätverk, ett system. Det gäller bara att kartlägga och förstå transformationsprinciperna. Därefter, kunde man då tänka sig, återstår bara att rensa lite och att sortera upp alla de olika språkspelen, och kvar blir ett komplett makro-språkspel - Tractatus revisited!

Det är detta jag tror är fällan. Suddet, luddet och fuzzet *är* genuint, zoomandet och slirandet mellan ordens betydelser inom olika spel *är* flytande - ibland si och ibland så, utan slutgiltig diskret entydig klarhet. Språket är ett sanningssystem, ett insiktssystem, vilket formas av kulturen. Det finns inget *utom språket* stående system med vars hjälp vi kan bedöma språkets riktighet. Allt existerar *inom* språket. Inom dess glidande och sliriga sammanhang kan vad som helst upplevas som sant och följdriktigt om det upplevs som sant och följdriktigt. Vad som helst, allt!

Vad betyder detta? Vad kan det betyda? Ja, uppenbarligen att vi också i den dimensionen lever i karusellen. Språket fungerar helt enkelt så att vi slirar *både* mellan språkspelen och inom språkspelen. Språkspelen finns inte i entydig form.

Ordens betydelse glider än hit och än dit och spelen flyter omärkligt över i varandra. Det finns ingen entydig logik som sträcker sig över klyftorna mellan spelen. Vi glider från ett spel till ett annat, utan att märka att betydelsen ändras - *av den enkla anledningen att vi inte störs av det*. Allteftersom vi glider iväg, glider också spelets fokus och formar sig omärkligt på nytt i nya betydelser.

Vad har allt detta då för relevans för frågan om misslyckanden och framgångar. Jo, följande: Påståenden kan på ett analytiskt meningsfullt sätt, på ett felsökande och dömande logiskt sätt, diskuteras eller bedömas enbart i relation till det språkspel som varje gång avses. Framgångspåståenden - påståenden rörande misslyckande och/eller framgång - skapar, då orden uttalas, ett intentionalistiskt eller intentionsrelaterat språkspel. Redan orden i sig bär med sig spelplansmarkörer. Uttrycken "att lyckas" och "att misslyckas" anknyter sålunda till den implicita fortsättningen "i sitt försök att *inom den givna budgetramen* bygga Sydney Opera House". I och med detta har spelplanen bestämts. Man kan inte misslyckas om man inte *avsett* att göra något, om man inte avsett att lyckas. Man kan misslyckas endast i relation till denna avsikt.

Detta för oss över till en helt annan sida i misslyckanden: ansvar och skuld. Misslyckande som tekniskt språkspel är, som ovan visades, en ganska enkel affär. Man jämför utfallet med de planer som ursprungligen lades upp. Som exemplet Sydney Opera House visar, samtalar vi dock på ett flertal nivåer samtidigt då vi uttalar oss om framgång och misslyckande. Min förmodan är att anledningen här inte är ekonomiskt kalkylmässig, utan moralistisk - och kanske på ett konstigt sätt framåtriktad. Vi använder inte uttrycken i något slags avkört och neutral kamrerarsperspektiv, inte heller som en enkel teknisk utvärdering. Vi vill komma åt någon, eller tvärtom belöna honom. Vi vill bruka bedömningen som en hävstång eller ett bräckjärn i kommande situationer, mot vänner eller ovänner, mot medarbetare eller konkurrenter. Så det intressanta i ett påstående om misslyckande eller framgång ligger kanske inte all så mycket i den process eller det projekt som analyseras, utan snarare i vem det är som uttalar sig och vem det är som träffas - och vilka framtider bedömningen avses vara relevant för.

Mest verkar det dock som framgång och misslyckande skulle fungera som mytologiska ikoner, som dramatiserade inledningar till vandringshistorier. Dessa kan ha bakomliggande syften lika väl som de kan ha fullständigt oplanerade och oavsiktliga effekter. Sydney Opera House har sålunda fått den mytologiska rollen av markör, av inledning till dramatiska berättelser om hur det kan gå och om hur det aldrig går riktigt som man tror. Likt myter och historier i andra kulturer, ger denna berättelse en tankeram för förståelse och förvirring inom just den specifika målinriktade moderna kultur, med tillhörande kaotisk och svårkontrollerbar verksamhetsmiljö, till vilken modern projektindustri hör. Den berättas på dagen vid den kulturens förståelseproducerande riter - managementkurserna - lika väl som på kvällarna vid de mera sociala kulturella ritualerna - efter bastun, på Viking Club i utkanten av Dacca. Och deltagarna i samtalet glider utan besvär in och ut i historierna och språkspelen, nickar insiktsfullt och förstående, skrattar på rätt ställe och tar ännu en klunk ur glaset med gin tonic.

**LITTERATUR:**

- Grandin, Temple (1996). *Thinking in Pictures: And Other Reports from My Life with Autism*, Vintage Books: USA
- Gustafsson, Claes (1988). *Om företag, moral och handling*, Studentlitteratur: Lund
- Gustafsson, Claes (1994). *Produktion av Allvar. Om det ekonomiska tänkandets metafysik*, Nerenius & Santerus Förlag: Stockholm
- Feyerabend, Paul (2000). *Conquest of Abundance A Tale of Abstraction Versus the Richness of Being*, Univ. Of Chicago Press, Chicago
- Koestler, Arthur (1970). *The Act of Creation*, Pan Books, London
- Lind, Hans (1990). *Tanken bakom tänkta ekonomier. Om forskningsstrategi i modern nationalekonomi*, Stockholm: Akademeja
- Sundby, Nils-Christian (1978). *Om normer*, Universitetsforlaget, Oslo
- Wittgenstein, Ludwig (1978). *Filosofiska Undersökningar*, Bonniers: Stockholm

## The Unequal Exchange of Time and Space: Toward a Non-Normative Ecological Theory of Exploitation<sup>1</sup>

Alf Hornborg

Human Ecology Division, Lund University, Sweden

### Introduction

Many social scientists, looking at the world around them, are intuitively convinced that there is such a thing as 'unequal exchange', but would admit to having a hard time defining it. The problem of 'unequal exchange' is a paradigmatically Marxian topic in that *our difficulties in conceptualizing it can be seen as part of the conditions for its existence*. Thus it cannot be understood other than through an analytically demanding combination of epistemological and ontological arguments that require at different steps in the analysis the approaches of both deconstruction and objectivism. This seems to be the only way open to those of us who want to pursue Maurice Godelier's (1998) understanding of power as based on consent; i.e., on the sharing of the same representations among the powerful and the powerless alike, such that the powerless will often see unequal exchanges as reciprocal. In this paper, I will first try to show how and why mainstream economic ideology must ignore the material substance of global commodity flows in order to reproduce the image of market forces as serving the interests of the many rather than the few. I will then suggest some analytical tools for deconstructing this image by identifying, beyond and underneath the price tags, asymmetric flows of material, productive potential (gauged in terms such as energy, labor time and hectare yields). Finally, I will briefly reflect on the implications of this line of reasoning for contemporary discussions of the epistemological ambitions of anthropology.

### Exchange and the Value of Things

Few mainstream economists would recognize the notion of 'unequal exchange' as an acceptable and objective category of economics.<sup>1</sup> The implicit notions of

<sup>1</sup> Economists nevertheless acknowledge problems of inequality deriving from conditions of imperfect information. The economists' solution is thus to try to create conditions for more perfect information flow. I would add that one very crucial kind of information that

'fairness' that underlie economic reasoning hinge on the subjective experience of the participants in exchange, rather than in any objective analysis of the substance of this exchange. As long as exchange is conducted in terms of monetary exchange values, and prices are understood to reflect the rational or even benevolent logic of market forces, there is no way—other than under conditions of monopoly—that a market transaction can be classified as 'unequal'. A million dollars' worth of Swedish Volvos exchanged on the market for a million dollars' worth of Venezuelan oil is *by definition* perfectly 'equal' in terms of exchange value, which is the only gauge that neoclassical economic theory is capable of applying. It is simply beyond the horizons of neoclassical economic analysis to ask, for instance, what the difference between these two volumes of commodities might be in terms of productive potential; i.e., in terms of their physical contribution to the accumulation of productive infrastructure, or capital. However profoundly we manage to deconstruct the phenomenon of money as a semiotic delusion—aptly classified by Marx as a species of 'fetishism'—the ideological and practical hegemony of exchange value remains more intact than ever. The foundations of Ricardo's science were devised by and for British bankers and stock traders in the early 19th century (cf. Gudeman 1986), yet continue globally to pervade the lives and thoughts of dominator and dominated alike. But as the material and ecological inequalities of global society are accentuated, we have every reason to critically scrutinize the assumption that money and exchange value are the measures of all that is significant for understanding processes of economic growth and accumulation. Marxian theory has from the very start struggled with the analytical problem of how to effectively challenge the mainstream trust in money and in the fairness of market logic. Marx suggested that the market price of labor did not do justice to its 'real' value. He thus offered a *normative* theory of value in the sense that it defined 'value' not in terms of the actual valuations of market actors—as in the neoclassic notion of 'utility'—but in terms of an analytical construct (the labor theory of value) that claimed to show how things *ought* to be evaluated.<sup>2</sup> Beyond the mystifying price tags on labor that we know as wages, Marx thought that he had found the objective foundation of value. In some of his early work, Godelier experimented with applying the Marxian labor theory of value so as to identify unequal exchange between tribal groups in New Guinea (Godelier 1969). Such unequal exchange in labor time is not difficult to identify (cf. Emmanuel 1972), but as a critique of neoclassical economic theory it remains toothless as long as invested labor is presented as (a) a measure of *value*, and (b) as the *only* alternative gauge to warrant consideration.

seems universally to be 'imperfect' is the physical properties of the traded products and thus their capacity to contribute to the accumulation of infrastructure/capital (see below).

<sup>2</sup> I am well aware that Marxists would not agree with me that the labor theory of value is normative, but I maintain that a theory claiming to be able to identify true sources and measures of value must be so classified. See next section for an elaboration of this argument.

Although meant to serve a commendable political purpose in Marx's own time, this normative approach to 'value' must be rejected as analytically untenable. Marx realized that in order to challenge the market ideology it would be necessary to acknowledge some other gauge than exchange value, but made the mistake of confusing this other gauge with the notion of 'value'. I believe that such approaches represent a dead end street. I doubt that it will ever be possible to convince economists or market actors that scientists have a better knowledge of the 'real' value of things than the market actors themselves. So, what does this other gauge—invested labor—represent, if not value?

The answer may be easier to detect if we turn to another kind of normative theory of value, namely those theories that recognize, underneath the price tags, not primarily labor but more generally *energy*. This notion has a special heritage in ecological anthropology following the early contributions of Leslie White (1959), whose argument on energy appropriation was in fact presented as an elaboration of Marxist theory. There have been many proponents of energy theories of value over the years, including the so-called Technocrats in the 1930s and, over the last few decades, the ecologist Howard T. Odum (Odum 1988; Odum and Arding 1991; see also Bunker 1985). Odum's notion of *eMergy* (or 'energy memory') echoes Marx in suggesting that the 'real' value of a commodity should be gauged in terms of the amount of energy that has been invested in its production. To Odum, value is added to raw materials through the production process as increasing amounts of energy are invested in it, and differences in value between commodities reflect differences in invested energy.

Now, what both 'labor' and 'energy' have in common is that they are measures of *productive potential*. They are literally the 'productive forces' of any production process. But, contrary to Marx and Odum, there is no specifiable relation between the amount of productive potential that has been invested in a commodity and the way it will be evaluated on the market. Rather than reduce economics to thermodynamics, then, our task should be to see how the two are related. We have to keep them analytically separate while showing how they are interfused in actual social processes. In what follows I will try to show that the relation between energy and value, although of great significance, is better stated in terms diametrically opposite to those of Odum.

### A Non-Normative Ecological Theory of Exchange

Rather than say that we as social or natural scientists have access to a more authentic measure of 'value' than the people who do the valuing, I think we need to agree with the mainstream economists that 'value' is defined by the cultural preferences of consumers. This agrees well with anthropological studies of the semiotics of consumption following the work of Jean Baudrillard (1972) and Marshall Sahlins (1976), who argued that value or 'utility' is always symbolically constituted. Theories of value should tell us something about the evaluations that people actually make, not about how we as theorists think that they *should* value

things. Normative theories of value make the mistake of inserting themselves on the same logical level as the phenomena they are to explain. To say that land, labor or energy is the ultimate gauge of value is itself a value judgment. How can we posit the occurrence of 'unequal exchange' without recourse to a normative theory of value? This can be done by analytically demonstrating that there is, after all, in very general terms, a systematic relation between the investment of productive potential, on the one hand, and 'utility', value, or price, on the other. But this relationship is not usefully expressed, as Marx or Odum would have it, so that investment of labor or energy somehow translates into value. Rather, there is a kind of *inverse* relation between productive potential and price that follows with logical necessity from the juxtaposition of the Second Law of Thermodynamics and the social institution of market exchange. We know that energy is not so much 'invested' as it is *dissipated* in a production process (Georgescu-Roegen 1971). Finished products must represent an increase in entropy compared to the resources from which they were produced, yet they must be priced higher. If we consider, longitudinally, the transformation of a given set of natural resources into an industrial product, Odum's metaphysical measure of 'energy memory' will correlate positively with 'utility' or price, but objectively speaking, the amount of available energy will be *negatively* correlated with price. As utility or price increases, there will be less of the original, available energy (or what Georgescu-Roegen and others have referred to as 'negative entropy') left. This means that industrial centers exporting high-utility commodities will automatically gain access to ever-greater amounts of available energy from their hinterlands. The more energy they have dissipated today, the more "new" energy they will be able to buy—and dissipate—tomorrow. Although most of this transfer of available energy to industrial sectors is dissipated in production, and a small share returned to their hinterlands in the form of industrial products, a significant part of it is indeed 'invested' in an expanding, industrial infrastructure in core areas of the world system. A self-reinforcing logic involving economies of scale in industry and the geographical constraints of resource extraction (cf. Bunker 1985) will continuously augment this process of accumulation and the unequal exchange of energy and entropy on which it is founded. This, of course, is a very different way of describing what economists know as 'growth'. An intensification of industrial production will generally mean more competitive prices, expanding market shares, and rising profits for industrial sectors, which in turn means more purchasing power with which to appropriate even greater amounts of energy and other resources from peripheral sectors. An intensification of natural resource extraction, on the contrary, will ultimately lead to local resource exhaustion and ecological degradation, prompting investments to be shifted elsewhere.

Note that this account of unequal exchange is *not* tantamount to an energy theory of value, but rather the opposite. Like Marx and Odum argued, it is necessary to refer to another gauge for assessing market exchange than prices, but unlike their work this account avoids the pitfall of parading this alternative gauge as a better measure of *value*. In *not* offering an alternative theory of value, we not only avoid having to systematically contradict the evaluations that people actually make, we are also free to suggest additional gauges of productive potential that

could be used alongside energy and labor to illuminate processes of unequal exchange (see next section). As I have previously argued, to observe that there is an asymmetric exchange of those resources that are crucial for the *material* accumulation of productive infrastructure is *not* the same as saying that these resources have a high *value*, a concept that should be reserved for actual valuations by market participants.

## The Unequal Exchange of Time and Space

I would like to suggest that one alternative gauge of productive potential might be expressed as the unequal exchange of time and space. Both labor time and natural space are sources of available energy for industrial infrastructures, but I am thinking here of 'time' and 'space' as *human* as well as productive resources. Human time can be saved as well as invested (as labor) in production, and the same goes for space. When considered in relation to the fundamental rationale of most modern technology, this means that time and space can be redistributed in global society through unequal exchange. Most technology can be visualized as devices for 'saving' time or space: 'saving' time by increasing velocity (e.g., railways, cars, airplanes) and 'saving' space by intensifying the use of land (e.g., through high-rise buildings or modern agricultural machinery). What we seldom take into account is that this local 'saving' of time and space is made possible precisely by the expenditure or *loss* of time and space elsewhere in the global system. Just to give an early and fairly simple example, railways in the 1840s may have saved time—and accessed more space—for those who could afford to use them, but obviously at the expense of the labor time of vast armies of miners, loggers, steelworkers and railway workers, as well as of the natural spaces where clearcuts and strip mines were all that remained of the landscapes that had to be sacrificed in the name of technological progress. Again, this is not to propose that labor time or natural space could provide us with a gauge of 'value', only to observe that there are alternative ways of gauging economic transactions that could provide us with objective measures of asymmetric flows.

The unequal exchange of time has to a large extent already been exposed by Marxian theory, notably in the work of Arghiri Emmanuel (1972), who showed that low-wage countries have to export greater volumes of products in exchange for a given volume of imports from high-wage countries than they would if the wage level were uniform. Yet I doubt that the Marxists themselves have fully grasped the implications of this analysis for our understanding of the very nature of modern technology. If machines from the very beginning of the Industrial Revolution can be visualized as devices for saving time *for some* at the expense of the time available to *others*, it would not make sense to view the "development of the productive forces" as a cornucopia promising to emancipate the global proletariat.

If we add the more recent recognition that there is also an unequal exchange of *space*—for example in the notion of 'ecological footprints' (Wackernagel and Rees



1996), such hopes of technological emancipation seem even more untenable. The Industrial Revolution was not so much an emancipation from natural constraints as the local accumulation of a capacity to export and redistribute such constraints in global society (cf. Wilkinson 1973). What the 'post-development' world might teach us is that technological 'progress' or 'growth' may not be the cornucopia that Ricardo and Marx believed, but local expressions of a global, zero-sum-like game. And what this means in terms of our understanding of concrete technology as a thoroughly *social* construct is even harder to digest, because it means that a tangible piece of machinery like a tractor or railway engine would *simply not be feasible* were it not for the uneven ways in which human time and natural space are *priced* in global society (Hornborg 2001). The contemporary, social condition of 'time-space compression,' identified by the Marxian geographer David Harvey (1990), relies on global processes of *time-space appropriation*. The high-tech sectors of global society presently celebrating their efficient use of time and space appear largely oblivious of the extent to which this 'efficiency' has been made possible by exploiting vast investments of human time and natural space made, historically and presently, elsewhere in the world system. Although such connections are generally concealed from their sight by virtue of geography or the passing of time, 'developed' sectors owe as much to slavery and ecological devastation as to genius and entrepreneurship.

Our fundamental conundrum, in struggling to comprehend the mysteries of economic 'growth,' is that production is a *material* process that yields—and hinges on—*symbolic* values. There is no mechanism to link an item's relative, *material* contribution to a production process to its relative, *symbolic* value. The various components of a production process are reduced to a common, symbolic standard (money), by which they are evaluated and exchanged vis-à-vis each other, but there is no correspondence between this evaluative scale and their relative, *material* significance in the production process. The criterion for such assessments must hinge on the occurrence of *accumulation* of material and productive capacity in certain sectors of society, indicating a history of *unequal exchange of productive potential*. This permits a buildup of productive infrastructure in certain areas. Once such a perspective is adopted, of course, we are faced with the question of how such historical hindsight can be translated into an understanding of *present* terms of trade that could provide a foundation for policies aiming at more equitable trade relations. (This, however, is definitely beyond the scope of this paper.)

Methodologically, the perspective on economic growth outlined here could perhaps best be tested by systematically translating a given set of exchanges between two nations—say between England and one of its colonies around 1800—into hours of labor and hectare yields that were invested in traded commodities, and those that were 'saved' (i.e., substituted for) by the buyers. Such analyses would probably become more difficult and complex to carry out the closer in time we get to our contemporary, more thoroughly globalized economy.

One of the benefits of the suggested framework is that it would help us to analytically distinguish between different kinds of 'environmental problems' in

world system history. In view of the twin problems of importing available energy ('negative entropy') and exporting entropy, different historical and contemporary cases of environmental crisis require different analytical tools. There are cases, such as the Classic Maya or Easter Island, where ecological overshoot is not so much a consequence of long-distance resource extraction as of locally generated overexploitation of resources. There are clearly also a great number of cases, such as Roman North Africa, British North America, or the Sahel region of Africa, where environmental degradation was or is the result of the systematic appropriation of local resources by distant centers. A third type of environmental problem would be represented by 19th century London or 20th century Moscow, where the accumulation of distantly derived resources is not sufficiently balanced by an export of entropy (pollution, waste) generated in the process. Finally, the recent North-to-South export of the most polluting industries, as well as waste itself, suggests a fourth version of ecological crisis, where world system peripheries are converted into dumping grounds for entropy generated by affluent core areas. With reference to the final two versions, problems of 'environmental justice' and 'environmental load displacement' can thus be shown to have two distinct aspects, since peripheral areas can be exploited both as sources of 'negative entropy' and as sinks for entropy.

I should emphasize that I have been using the notion of 'unequal exchange' not in the moral sense of not getting one's money's worth, but in the naturalistic or realist sense of an objectively asymmetric transfer of some quantity or metric (other than money) by which the productive capacity of one social group is augmented at the expense of that of another. My argument is that industrial capitalism is founded and dependent on such objective, net transfers of productive potential. It is thus not a moral argument at the level of analysis, but can of course *inspire* a moral argument when articulated with the observation that an asymmetric transfer (net import) of energy to one region or social group is the basis of a self-reinforcing accumulation of technological superiority and power vis-à-vis other regions or social groups.

### Can We Claim to Know More Than the Economists?

There is a long-standing assumption in economics that assertions of unequal exchange must imply an underlying standard of value. My main point in this paper, on the contrary, is that unequal exchange can be conceptualized without recourse to the notion of 'value'. To observe that there is an unequal exchange of available energy between world system centers and their hinterlands is no more of a value judgment than to observe that such an unequal exchange is a prerequisite to the survival of any living system. All organisms, for instance, must appropriate more available energy from their environments than they can return to them. The difference between world system centers and organisms, however, is that for the former, the appropriation of available energy is an asymmetric *social* exchange. Core areas of the world system accumulate industrial infrastructure by

appropriating available energy and other material resources from an increasingly impoverished periphery.

For an anthropologist to present such an alternative—and admittedly more pessimistic—account of world trade and economic growth is more at odds with the mainstream discourse of the discipline today than it would have been thirty years ago, when the legitimacy of pursuing an 'etic' (objective) perspective was generally taken for granted. How can an anthropologist today claim to be offering 'truths' about human economies that are external and invisible to the participants' own representations of exchange? Maurice Godelier is one of the comparatively few anthropologists who continue to keep this door open. In order for the consent of dominated groups to exist, he says, the unequal relations 'must, in one way or other—by means of some mysterious process that we must analyze—present themselves as a *reciprocal exchange* of services' (Godelier 1994:105). Godelier clearly wishes to retain the anthropological prerogative to contradict the representations of the participants. This is indeed crucial if anthropology is to continue to deliver critical cultural analyses of power. Godelier has used the example of the Inca emperor's relations to his subjects to show how an exchange perceived by the most disempowered participants as reciprocal—or even generous—can be objectively analyzed as unequal. Thus, we should not be content with asking, as the economists do, if people 'get what they want.' Conventional economic science is not at all equipped to deal conceptually with the physical dimensions and material logic of industrial accumulation. The preferences of the transactors are not in any way systematically geared to the material, accumulative potential of traded goods and services. This applies as much to the role of oil in industrial capitalism as to the role of maize in the metabolism of the Inca Empire. Whether the illusion of reciprocity is maintained by the institutionalized maize beer parties of the Inca emperor or by Western notions of 'market prices', we must continue to have the ambition to know more about exchange than the participants in that exchange. In the modern world, this means claiming to know something about exchange that the economists don't know.

## References

- Baudrillard, J. (1972) *Pour une critique de l'économie politique du signe*. Paris: Gallimard.
- Bunker, S.G. 1985 *Underdeveloping the Amazon: Extraction, unequal exchange and the failure of the modern state*. Chicago: University of Chicago Press.
- Emmanuel, A. (1972) *Unequal exchange: A study of the imperialism of trade*. Translated by Brian Pearce. New York: Monthly Review Press.
- Georgescu-Roegen, N. (1971) *The entropy law and the economic process*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Godelier, M. (1969) *La monnaie de sel des Baruya de Nouvelle-Guinée*. *L'Homme* 9(2):5-37.
- Godelier (1994) "Mirror, mirror on the wall... The once and future role of anthropology: A tentative assessment," in *Assessing cultural anthropology*. Edited by R. Borofsky, pp. 97-109. New York: McGraw-Hill.
- Godelier, M. (1998) *Deconstructions, changing perspectives and progress in understanding social phenomena: An anthropologist's point of view*. *Folk* 40:5-23.
- Gudeman, S. (1986) *Economics as culture: Models and metaphors of livelihood*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Harvey, D. (1990) *The condition of postmodernity: An enquiry into the origins of cultural change*. Oxford: Blackwell.
- Hornborg, A. (2001) *The power of the machine: Global inequalities of economy, technology, and environment*. Walnut Creek, CA: AltaMira/Rowman & Littlefield.
- Odum, H.T. (1988) *Self-organization, transformity, and information*. *Science* 242:1132-1139.
- Odum, H.T., and J.E. Arding. (1991) *Emergy analysis of shrimp mariculture in Ecuador*. Working paper, Coastal Resources Center, University of Rhode Island, Narragansett.
- Sahlins, M. (1976) *Culture and practical reason*. Chicago: University of Chicago Press.
- Wackernagel, M., and W.E. Rees. (1996) *Our ecological footprint: Reducing human impact on the earth*. Gabriola Island, BC: New Society Publishers.
- White, L.A. (1959) *The evolution of culture: The development of civilization to the fall of Rome*. New York: McGraw-Hill.
- Wilkinson, R.G. (1973) *Poverty and progress: An ecological model of economic development*. London: Methuen.

## Income inequality and financial flows: an exploratory analysis

Markus Jäntti

Åbo Akademi University

### 1 Introduction

The purpose of this paper is to empirically explore links between income inequality and financial markets, to shed light on both the structure of income inequality in developed nations and on the inequality consequences of internal and external financial market liberalization. Financial market liberalization is bound to have a very large number of (higher order) consequences that vary by country-specific circumstances. The approach I take here is to examine broad changes across countries by looking at first-order incidence. As high-quality data on the dispersion of property income are in short supply, such an exploratory analysis may be in order. I explore the rôle of capital income in recent changes in income inequality and examine to what extent such changes can be accounted for by changes in factors associated with increased internal and external openness of financial markets.

The paper is exploratory. I examine inequality changes using data from countries where *comparable* microdata are readily available and economic and social conditions have been broadly stable since the breakdown of Bretton Woods – meaning the 'old' OECD countries included in the Luxembourg Income Study (LIS).<sup>1</sup> Further, linkages between inequality and financial markets are examined only descriptively.

The remainder of this paper is structured as follows. Section 2 discusses the income distribution data that are used and presents the methods used to study income inequality. Section 3 presents estimates of levels and trends of the inequality of both disposable and property income. The section also shows changes over time in the factor share of property income and the contribution of changes in the distribution of property income to the change in overall inequality. Section 4 discusses a few factors potentially associated with changes in the distribution of property income and Section 5 concludes.

<sup>1</sup> See <http://www.lisproject.org>.

## 2 Data and methods

### 2.1 Income distribution data

Although the inequality of income is currently of primary interest, as it is associated with the distribution of (at least opportunities for) economic well-being, it would clearly be relevant to study (also) the distribution of wealth (the stock from which property income flows). Unfortunately, comparable microdata on the distribution of wealth are to the best of my knowledge unavailable and thus I can only examine incomes. Also, given the exploratory nature of this paper, I decided to concentrate on a set of surveys with a high degree of cross-national comparability, the Luxembourg Income Study (LIS). LIS mainly includes countries of the "old" OECD, traditional "first-world" countries (see below, Table 1 for a list of countries included). While this is akin to the drunkard's searching of his keys under the light rather than where he lost them, the problems with measuring property incomes are such that it is wise to start with a fairly homogeneous set of countries and expand only later.

The Luxembourg Income Study was created in order to minimize the problems that are due to data inconsistencies in international comparisons using microdata. The major advantage with the LIS data is that, as far as possible, the income variables and households have been similarly defined.<sup>2</sup> I am restricted to the specific years of data available in LIS. I use data up to Wave 4 of LIS.

Disposable income consists of earnings, property income, other (private) income, social and means-tested transfers and payroll and income taxes (see Expert Group on Household Income Statistics (The Canberra Group), 2001). Earnings includes the wages and salaries of head, spouse and other household members and the self-employment income of all members. Self-employment income consists, conceptually, of both a labour and a capital income component, but the magnitudes of these components are difficult to assess and LIS does not attempt such a separation. LIS property income is the only capital income components we can measure. All social transfers, means-tested social transfer income and near-cash transfers (e.g. food stamps) as well as universal or earnings related – are included in social transfers. Currently only employee-contributed and self-employed payroll taxes are included in taxes, in addition to direct income taxes.<sup>3</sup>

The research population consists of households, where all members are related through blood or marriage and includes single-person households. There are exceptions to this, though. In particular, of the countries included, Switzerland and

<sup>2</sup> See <http://www.lisproject.org>. See, e.g., Atkinson et al. (1995) or Smeeding et al. (1990), for a description of the LIS data base

<sup>3</sup> Since the shares of payroll taxes paid by employers and employees varies between countries, the chosen procedure underestimates the share of taxes in disposable income. As the current focus is on capital (property) income, this reservation is unlikely to affect the results.

Sweden only included tax units, which consist of nuclear families less adult children. The household definition (as opposed to examining families) appears to be most commonly available in LIS. The likely impact on measured inequality of the two exceptions is an upward bias in the estimated indices. Swedish inequality is in the low end of inequality orderings, but Switzerland appears to have quite high inequality. As the focus in this paper is changes over time and Switzerland was observed only once in 1982, I have excluded it from the analysis.

The unit of analysis is the individual, to whom I assign the equivalent household income using the equivalence scale defined below.<sup>4</sup> Technically, I only have information on the family (or, income-receiving unit). To study the individuals, rather than their families, I reconstruct the population of individuals by multiplying the sample weights by the number of individuals in each family. I assume that all individuals within each family are allotted an equal share of income, that is the possibility of age- or sex-discrimination within households is not taken into account.<sup>5</sup> To standardize for differences in needs between households of different composition, I use the equivalence scale

$$\text{Equivalent adults} = (\text{adults} + c \times \text{children})^d, \quad 0 \geq c, d \geq 1 \quad (1)$$

where  $c$  and  $d$  are the age and family size parameters. I set  $c = .7$  and  $d = .85$ , which yields a scale that lies very close to the OECD scale.<sup>6</sup>

In including countries, I first selected the data points in LIS up to Wave 4. I have excluded from this analysis all transition economies, early data points (before 1975) from OECD countries and a few other data points that yielded estimates that appear to be outliers. I have currently made no adjustment for negative or zero incomes. As the focus here is on linkages between financial markets and disposable incomes, and property income typically includes very large negative components, there appears to be no obvious way to adjust *both* disposable income and each of its constituents without losing much information. A regrettable consequence of this choice, however, is that Gini coefficients can (and, for property income, often do) exceed one.

### 2.2 Measurement of income inequality

There is no best way of decomposing income inequality indices by income source, just as there is no one best income inequality index. Two commonly used measures, which satisfy some standard axioms, such as the principle of transfers,

<sup>4</sup> Thus, I use person weights and assign household income divided through by the number of equivalent adults. See Danziger and Taussig (1979), Sen (1979) or Uusitalo (1989).

<sup>5</sup> In fact, all within-family inequality is assumed away – a dubious assumption which is the norm in income distribution research. Lazear and Michael (1988), as well as Thomas (1990), explicitly study the allocation of income between adults and children.

<sup>6</sup> See National Research Council (1995) and Jenkins and Cowell (1994). See also Coulter et al (1992a, 1992b) for reviews and possible pitfalls with respect to equivalence scales. See also Buhmann et al (1988) for extensive empirical analyses, and Lazear and Michael (1988), for a theoretical treatment of the topic.

symmetry, Lorenz-dominance and sub-group consistency are the squared coefficient of variation  $CV^2 = \sigma^2 / \mu^2$ , where  $\sigma^2$  is the variance and  $\mu$  is the mean of income, and the Gini coefficient. (Cowell 2000)

The Gini coefficient can be written in many different ways, relating it to the area below the Lorenz curve, as one half of the expected income difference of pairwise income comparisons in a population and, conveniently for present purposes, as twice the covariance of income relative to its mean with income rank:

$$G = 2 \frac{\text{Cov}(y, F)}{\mu}, \quad (2)$$

where  $y$  denotes income,  $F$  its distribution function and  $\mu$  is mean income. Equation (2) is useful for the present purposes, as it allows me to decompose inequality by  $K$  income sources. The Gini coefficient of  $y = \sum_k y_k$  can be expressed as the weighted sum of component Ginis ( $G_k$ ), where the weights are the product of the component's income share and its *Gini correlation* ( $R_k = \text{Cov}(y_k, F) / \text{Cov}(y_k, F_k)$ ):

$$G = 2 \sum_k \frac{\mu_k}{\mu} \frac{\text{Cov}(y_k, F)}{\text{Cov}(y_k, F_k)} \frac{\text{Cov}(y_k, F_k)}{\mu_k} = \sum_k \frac{\mu_k}{\mu} R_k G_k = \sum_k S(G)_k. \quad (3)$$

I also decompose the  $CV^2$  into a sum of  $K$  terms:

$$CV^2 = \sum_k \frac{\text{Cov}(y_k, y)}{\mu^2} = \sum_k \rho_k CV_k CV \frac{\mu_k}{\mu} = \sum_k S(CV^2)_k, \quad (4)$$

where  $\rho_k$  is the correlation coefficient between  $y_k$ , the  $k$ th component and  $y$ , disposable income. Dividing through an index  $I$  of disposable income, I get the relative contribution of each  $k$  components,  $s(I)_k$ , to overall income inequality:

$$\sum_k \frac{S(I)_k}{I} = \sum_k s(I)_k = 1. \quad (5)$$

These relative contributions can then be compared across years to assess the importance of each income component.  $S_k$  and  $s_k$  are measures of the importance of a component for total  $I$ . Looking at how these terms change reveals how the contribution of each separate source of income changes in total inequality.<sup>7</sup>

<sup>7</sup> See Jenkins (1994) or Shorrocks (1982). The proper interpretation of income source decomposition components are discussed by Cancian and Reed (1997, 1998). See also Lerman and Yitzhaki (1984).

I am also interested in another type of question, namely: What was the share of each component in the change in  $I$  from the first year we have data,  $t1$ , to the second year,  $t2$ ? This can be studied by decomposing the *change* in the  $I$  into separate parts. Define the annualized change in either index as

$$\% \Delta = \frac{I_{t2} - I_{t1}}{I_{t1}} \cdot \frac{1}{\tau}, \quad (6)$$

where  $\tau = t2 - t1$ . This can be decomposed into a sum of the  $k$  parts; in order to study  $\% \Delta$  in terms of the percentage change in each components contribution,  $\% \Delta S_k$ , write

$$\% \Delta = \sum_k \frac{S_{k,t2} - S_{k,t1}}{S_{k,t1}} \cdot \frac{S_{k,t1}}{I_{t1}} \cdot \frac{1}{\tau} = \sum_k \Delta S_k \cdot s_{k,t1}, \quad (7)$$

giving the contribution of each component to total change. The first part in the product in equation 7 is the annualized relative change in the contribution and the second part is the relative contribution of the  $k$ th income component in the starting period. Thus, the change in the inequality index is expressed as the percentage change of each components contribution weighted by the relative contribution of that component in the base year.

### 3 Income inequality

#### 3.1 Overall income inequality

I show in Table 1 the estimated level of inequality, as measured by the Gini coefficient (upper panel) and the squared coefficient of variation (lower panel), in the latest wave of LIS data for selected countries.

In order to summarize the changes over time in income inequality across the included countries, I show for each country its time trend as estimated by the slope coefficient in a regression of inequality index against time. While such a measure of trend is not particularly robust in a statistical sense and use of only a linear trend may hide interesting patterns of change, the estimated time trends are nonetheless effective in summarizing recent changes.

The direction of change differs between the two measures in Denmark and the Netherlands. In both countries, the Gini coefficient decreased but the  $CV^2$  increased, which suggests that the Lorenz curves in different years intersect. In all other cases, however, the direction of change is the same across indices. Only in Belgium did inequality decrease, while it was fairly flat in many European countries.

**Table 1 Income inequality in LIS countries – Levels and trends for CV2 and Gini of disposable income**

Country	Year	Level		Change
		Gini	Years	
Australia	1994	0.320	1981–1994	0.003
Belgium	1992	0.226	1985–1992	-0.001
Canada	1994	0.286	1981–1994	0.022
Denmark	1992	0.231	1987–1992	-0.004
Finland	1995	0.221	1987–1995	0.000
France	1989	0.300	1979–1989	0.000
Germany	1994	0.269	1981–1994	0.001
Italy	1995	0.346	1986–1995	0.004
Luxembourg	1994	0.239	1985–1994	0.000
Netherlands	1991	0.282	1983–1991	-0.001
Norway	1995	0.233	1979–1995	0.001
Spain	1990	0.306	n.a.	
Sweden	1992	0.225	1975–1992	0.001
United Kingdom	1995	0.346	1979–1995	0.005
United States	1994	0.363	1974–1994	0.002

Country	Year	Level		Change
		CV <sup>2</sup>	Years	
Australia	1994	0.402	1981–1994	0.010
Belgium	1992	0.186	1985–1992	-0.004
Canada	1994	0.324	1981–1994	0.024
Denmark	1992	0.321	1987–1992	0.010
Finland	1995	0.247	1987–1995	0.004
France	1989	0.449	1979–1989	0.000
Germany	1994	0.444	1981–1994	0.012
Italy	1995	0.559	1986–1995	0.005
Luxembourg	1994	0.224	1985–1994	0.002
Netherlands	1991	0.460	1983–1991	0.016
Norway	1995	0.455	1979–1995	0.013
Spain	1990	0.514	n.a.	
Sweden	1992	0.227	1975–1992	0.006
United Kingdom	1995	0.608	1979–1995	0.028
United States	1994	0.545	1974–1994	0.006

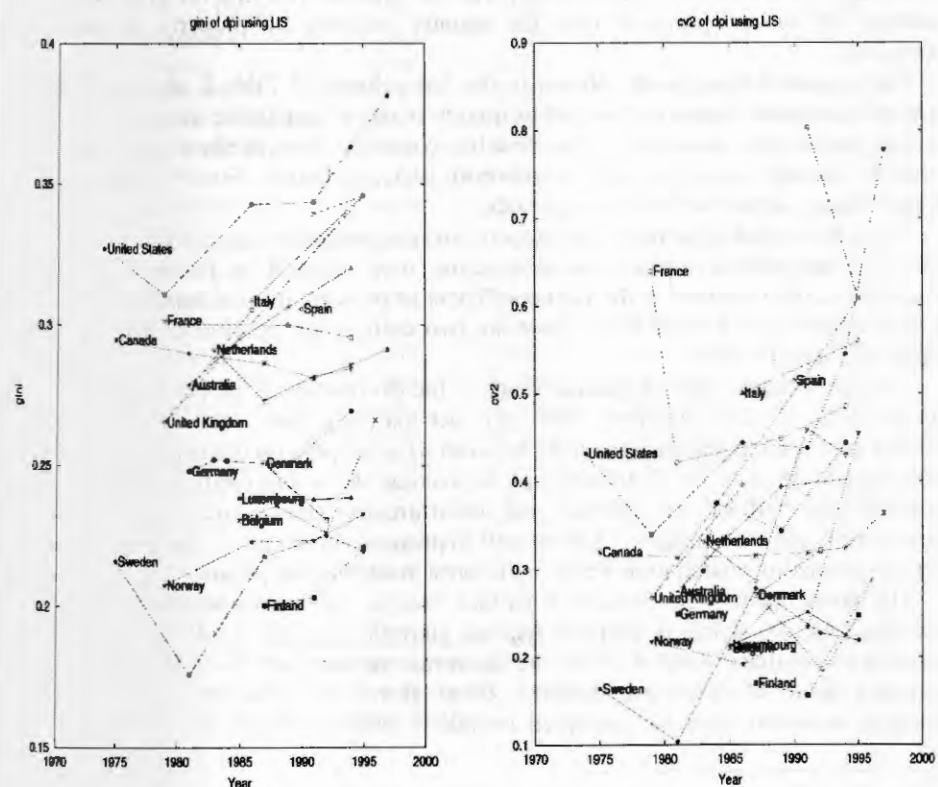
Note: Numbers shown are estimated inequality index in the last available LIS data and the slope coefficient of the regression of time trend against the index.

Source: Author's estimates from LIS data.

More interesting patterns of recent inequality changes can be seen in Figure 1, where I have plotted the estimates for the country-year points. Two quite striking visual impressions arise from this figure. Looking first at the Gini coefficient, shown in Panel A, suggests the fairly low estimated time trends appear in many cases to be due to U-shaped time paths, with inequality declining initially to rise fairly steeply later. Thus, the United States, Sweden, Canada, the Netherlands and Italy have experienced substantial increases in inequality as measured by the Gini coefficient in the 1990s, but summarized across time this is moderated by an initial decline.

The second impression is that the estimated CV<sup>2</sup> appear vastly more variable than the Gini coefficients. There are theoretical reasons to expect this to be the case, since the CV<sup>2</sup> is not robust with respect to measurement errors, while the Gini coefficient is. Since large deviations from the mean exert considerable influence on the estimated CV<sup>2</sup>, and large measurement errors are by definition more likely to accumulate at the tails, the CV<sup>2</sup> need to be viewed with some caution.

Overall, however, it is difficult to escape the impression that inequality seems to be on the increase in most of the countries included here. While this is no news for countries such as the United States and United Kingdom, where the increases started early and have been more pronounced, these latest data from the LIS seem to suggest inequality is on the rise elsewhere as well.<sup>8</sup>

**Figure 1 Inequality in LIS countries – Gini and CV2 of disposable income**

<sup>8</sup> See Gottschalk and Smeeding (2000). See also Atkinson and Brandolini (2001) for much richer evidence on inequality changes over time for some of the countries included.

### 3.2 The role of property income

The distribution of property income, summarized in Table 2, is much more unevenly distributed than disposable income, a hardly surprising finding. As I have not excluded negative incomes, and these can be very large at times, the estimated Gini coefficients often exceed one. Indeed, it may be helpful in interpreting these Ginis to recall the following interpretation of the Gini. The Gini equals one half of the expected difference in any two income comparisons relative to mean income. Thus, for instance, the point estimate of .728 for Sweden in 1992 means that the average difference in the property income of two randomly picked Swedes is 146 percent of average property income.

The non-robustness of the CV<sup>2</sup> is even more evident in this case than when looking at disposable income, due in part to the fact that property income is much more frequently negative than disposable income (and all deviations from the mean are squared). Also, there are many households with zero property income and likely a few with very large values. However, *changes* over time are of greater interest for current purposes than the country ordering by property income inequality.

The estimated time trends, shown in the last column of Table 2, show more diverse directions of change than did inequality trends of disposable income, both within and across countries. The Benelux countries now all show declining property income inequality (also across both indices). France, Sweden and the United States, appear to have mixed trends.

The more varied experiences of property income inequality are evident in the plots of the patterns within countries across time, showed in Figure 2. The variation across countries in the Gini coefficient of property income appears to be much smaller than for the CV<sup>2</sup>. There are two outliers on the Gini coefficient, Spain and Italy in 1995.<sup>9</sup>

Not much can be said of general trends in the distribution of property income on the basis of these estimates. The very fact that they show such varied and diverse patterns suggests that the links between what happens on financial markets and what happens to the distribution of the income flows that financial markets generate may both be very complex and, unfortunately, much prone to errors in observation and measurement. The overall impression, however, is that property income inequality tended to increase in the latest available data points.

The point about measurement is further brought out by inspection of the estimated income shares of property income, showed in Figure 3, where the are, again, a few outliers. Panel A shows the factor income share and Panel B property income's share of disposable income. These shares do, however, show less apparent noisiness than the estimated inequality indices.<sup>10</sup> Here, the pattern is

<sup>9</sup> The Italian LIS data stem from a different source in 1995 than in the earlier years. This change in data source may account for part of the large change. The Spanish CV<sup>2</sup> in 19980 was about 800, which is why I excluded that data point.

<sup>10</sup> That these share are less variable is in part due to the fact that large measurement error in the numerator also appear in the denominator and thus tend to get canceled out.

almost the opposite from that shown for overall income inequality. With the exceptions

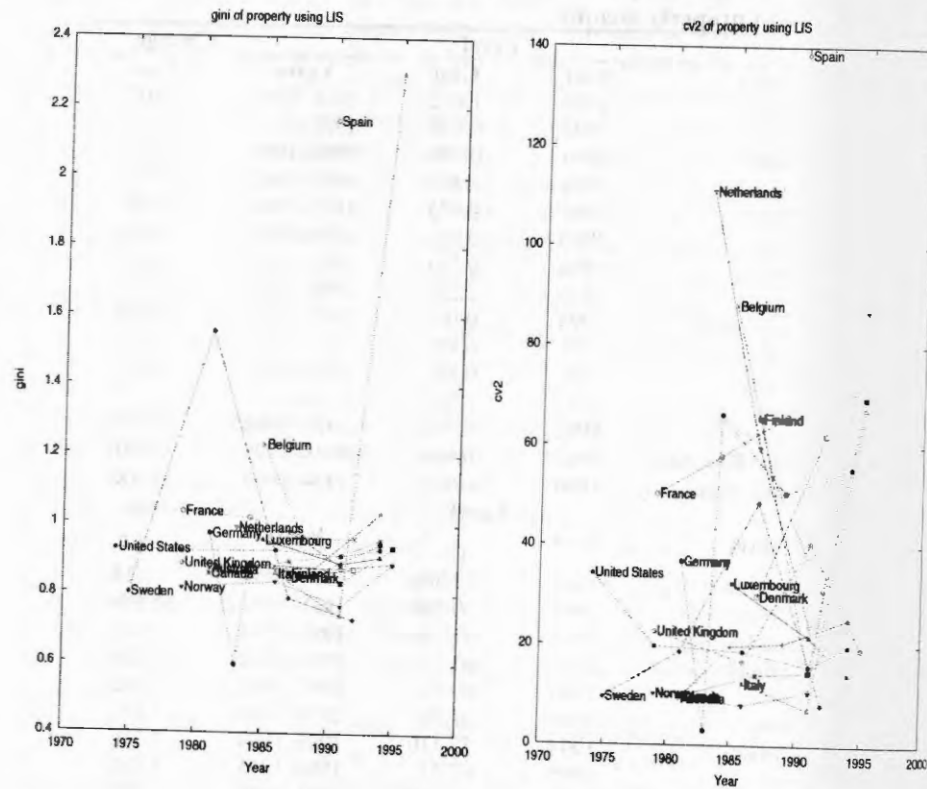
**Table 2: Income inequality in LIS countries – Levels and trends for Gini and CV<sup>2</sup> of property income**

Country	Year	Level		Change	
		Gini	Years	Gini	
Australia	1994	1.032	1981–1994	0.012	
Belgium	1992	0.959	1985–1992	-0.036	
Canada	1994	0.956	1981–1994	0.070	
Denmark	1992	0.872	1987–1992	0.005	
Finland	1995	0.935	1987–1995	0.009	
France	1989	0.956	1979–1989	-0.000	
Germany	1994	0.944	1981–1994	0.008	
Italy	1995	2.296	1986–1995	0.152	
Luxembourg	1994	0.907	1985–1994	-0.006	
Netherlands	1991	0.881	1983–1991	-0.014	
Norway	1995	0.887	1979–1995	0.002	
Spain	1990	2.161	n.a.		
Sweden	1992	0.728	1975–1992	-0.017	
United Kingdom	1995	0.889	1979–1995	0.000	
United States	1994	0.929	1974–1994	-0.000	
Country	Year	Level		Change	
		CV <sup>2</sup>	Years	CV <sup>2</sup>	
Australia	1994	25.386	1981–1994	1.124	
Belgium	1992	30.780	1985–1992	-8.056	
Canada	1994	25.266	1981–1994	1.165	
Denmark	1992	62.133	1987–1992	6.451	
Finland	1995	69.467	1987–1995	0.502	
France	1989	65.967	1979–1989	1.389	
Germany	1994	55.430	1981–1994	2.054	
Italy	1995	67.312	1986–1995	5.818	
Luxembourg	1994	14.219	1985–1994	-1.987	
Netherlands	1991	23.974	1983–1991	-10.879	
Norway	1995	87.020	1979–1995	3.935	
Spain	1990	138.502	n.a.		
Sweden	1992	8.182	1975–1992	0.554	
United Kingdom	1995	19.349	1979–1995	0.307	
United States	1994	19.853	1974–1994	-0.662	

Note: Numbers shown are estimated inequality indices in the last available LIS data and the slope coefficient of the regression of time trend against the index.

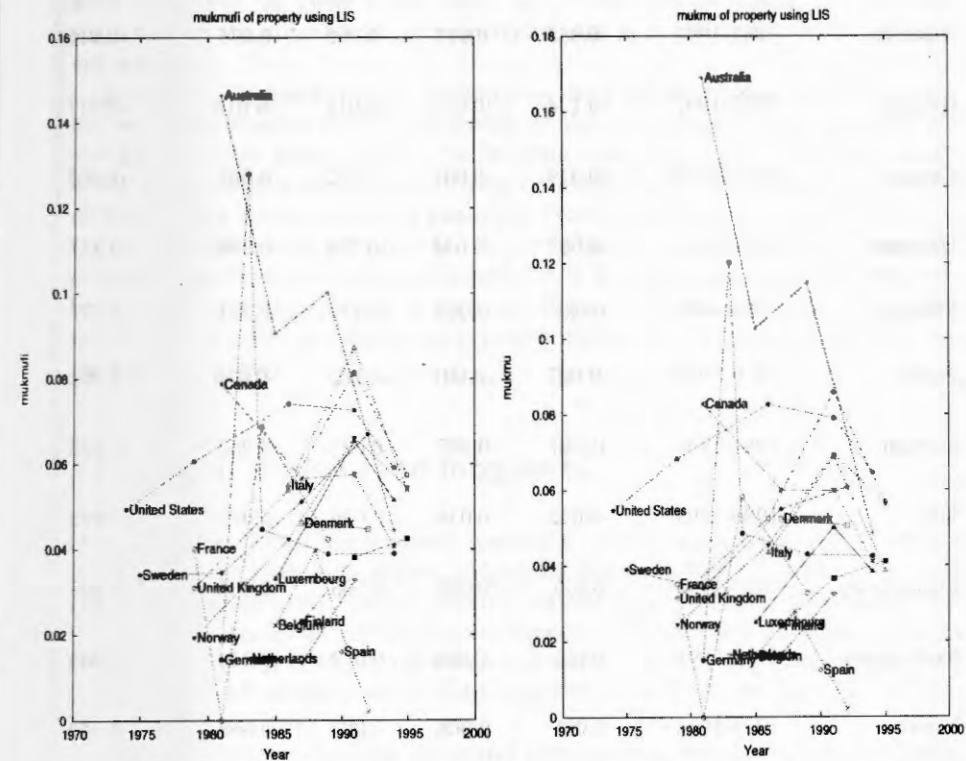
Source: Author's estimates from LIS data.

Figure 2 Inequality in LIS countries - Gini and CV of property income



of Canada and Australia (where the shares decline over all observed data points), property income's shares tended to increase until the early 1990s after which they have decreased. While we would in general expect profits to decline at the early stages of a business cycle downturn, far from all the countries we observe are about to enter a recession as they are observed in LIS.

Figure 3 The share of property income in factor and disposable income



Despite the problems with measuring the dispersion of property income that are suggested by the erratic patterns in Figure 2, I proceed to examine the rôle of property income in accounting for changes in disposable income inequality. I show, in Table 3, the change in property income's share of disposable income, the annualized percentage change in the overall inequality and property income's contribution to this change (see equation (6)), measured between the first LIS year and the latest available. The decompositions of levels of inequality (see equation (3) and (3) are shown in the appendix (for property income and earnings).

Recall that equation (6) decomposes the annualized percentage change in inequality into a sum of  $k$  parts, some of which may be negative and and sum positive. Thus, the contribution to inequality change of a particular component (in this case property income) may be larger or smaller, even of a different sign, than



Table 3 Property income in the decomposition of change in Gini and CV2

Country	Year	Income		Gini		CV	
		share	Gini	contri	CV	contr	
Australia	1981-1994	-0.055	0.011	-0.055	0.036	-0.016	
Belgium	1985-1992	-0.124	-0.003	-0.014	-0.016	-0.017	
Canada	1981-1994	-0.039	-0.001	-0.012	0.003	-0.005	
Denmark	1987-1992	-0.007	-0.016	-0.018	0.038	0.057	
Finland	1987-1995	0.088	0.002	0.010	0.021	0.037	
France	1979-1989	-0.007	-0.001	-0.002	-0.030	0.002	
Germany	1981-1994	0.140	0.007	0.007	0.060	0.028	
Italy	1986-1995	-0.012	0.014	0.036	0.013	0.015	
Luxembourg	1985-1994	0.059	0.000	0.006	0.006	0.003	
Netherlands	1983-1991	0.122	-0.004	0.012	-0.048	0.003	
Norway	1979-1995	0.081	0.008	0.007	0.068	0.079	
Sweden	1975-1992	0.033	0.003	-0.010	0.023	0.009	
U.K.	1979-1995	0.051	0.019	0.005	0.080	0.013	
U.S.	1974-1994	0.009	0.006	0.001	0.013	0.001	

Source: Author's estimates from LIS data.

the overall change. This frequently turns out to be the case. For instance, The Gini coefficient declined between 1983 and 1991 in the Netherlands but the contribution of property income goes the other way. That is, had not other income components changed by more to offset it, property income changes would have induced an increase in income inequality.

In many cases, property income alone would suggest larger changes than those that actually took place, suggesting other income components tended to work in the opposite direction, offsetting the changes in Gini coefficients. Thus, for instance, in Belgium, Canada and Denmark, where the Gini coefficient declines a little over the two years, the Gini contribution of property income declines by even more. Similarly, in Finland, and Italy, where the Gini increased, the increase suggested by the contribution of property income is even larger than that which did occur.

In Canada, Denmark and the Netherlands, the Gini coefficient declined across the two years whereas the CV<sup>2</sup> increased. In the other countries, the direction of change is shared across indices. In Belgium and France, inequality decreased while it increased in the rest. The inequality contribution of property income has different signs across indices in Denmark, France and Sweden, all in which the Gini contribution is negative but the CV<sup>2</sup> contribution is positive. In the rest of the countries, the direction of change is the same. It is negative in Australia (likely to be driven by the large decline in share, see Figure 3, Belgium and Canada. In the other countries, the distribution of property income would tend to contribute to increased inequality.

#### 4 Financial markets and inequality

In this section, I examine selected changes in factors associated with financial markets and changes both within and across them. In Table 4 I show selected indicators that are likely to affect property income flows from financial markets to households. I have calculated (simple) averages and standard deviations across OECD countries of GNP *per capita* growth rates, inflation, real interest rates and foreign direct investment's (FDI) share of GDP across three time periods, 1960 - 73, 1974 - 85 and 1985 - 96.

Rates of economic growth decreased after the first oilprice shock and have since 1985 been on average only a little higher than between 1973-85. Inflation rates have on average been lower in the last period than prior to the first oil shock after a period of (on average) double digit inflation. Real interest rates, unchanged before and after the oil shock have increased dramatically in the era of financial deregulation, while FDI has doubled.

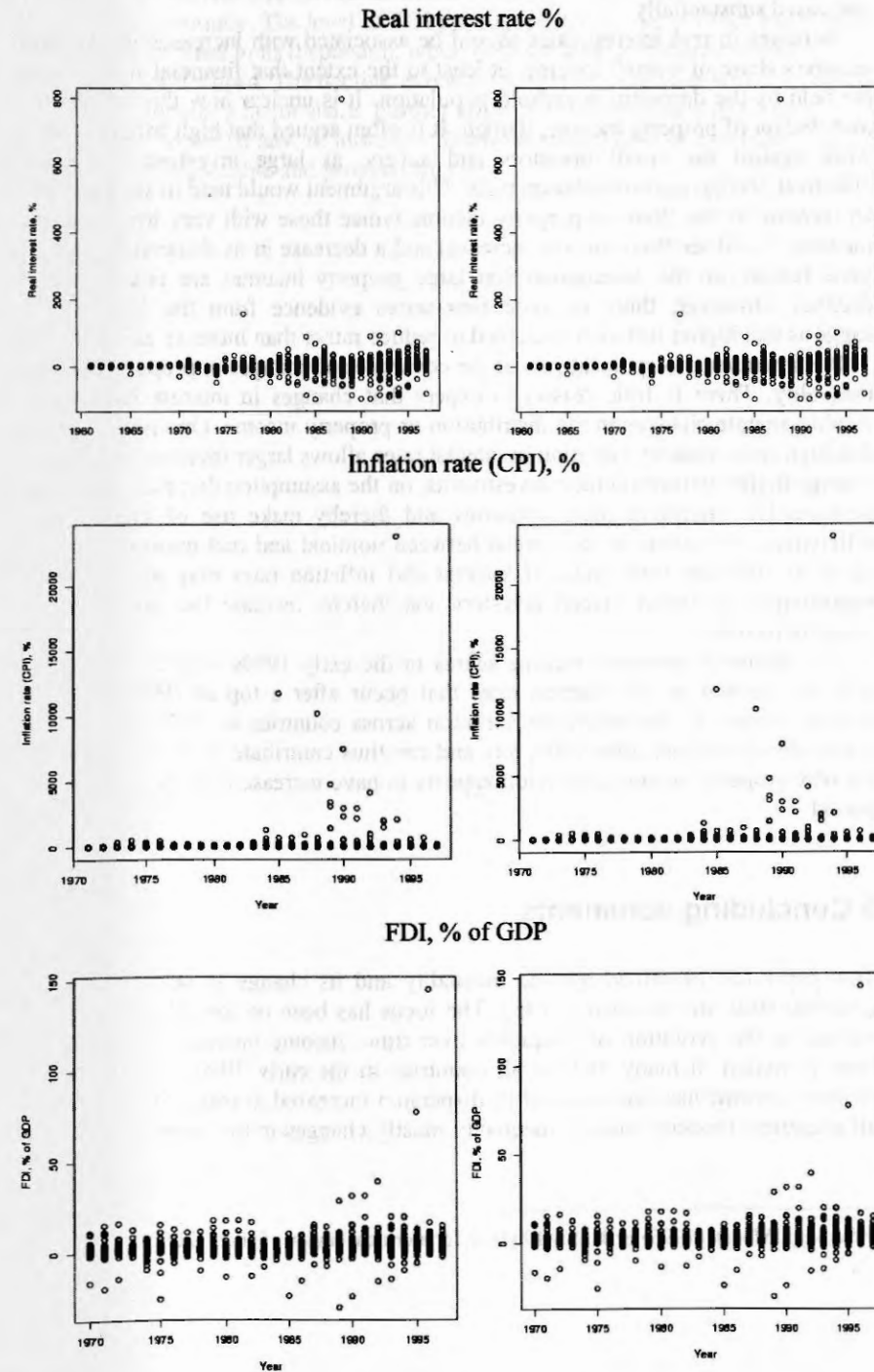
**Table 4 Selected financial indicators**

Measure	1960 - 73	74 - 85	1985 - 96
<b>A. Average</b>			
GNP p.c. growth, %	4.5	1.9	2.2
Inflation rate (CPI), %	5.1	12.1	4.5
Real interest rate	1.9	1.9	6.8
FDI, % of GDP	1.0	0.7	1.3
<b>B. Standard deviation</b>			
GNP p.c. growth, %	3.2	2.8	2.7
Inflation rate (CPI), %	3.2	9.7	4.2
Real interest rate	2.4	4.7	3.1
FDI, % of GDP	0.8	0.8	1.2

Note: Numbers shown are unweighted averages and standard deviations across OECD countries.

Source: World Development indicators, 1997.

**Figure 4: Selected financial indicators - means (upper row) and standard deviation (lower row) across time**



FDI thus increased very unevenly even across the OECD countries. Real interest rate and inflation rate variability was less driven by an increase in the dispersion of rates across countries. Indeed, in the 1973-85 period, there appears to have been greater variation about the mean for these two series but after that, variation decreased substantially.

Increases in real interest rates should be associated with increases in property income's share of overall income, at least to the extent that financial instruments are held by the domestic household population. It is unclear how this affects the *distribution* of property income, though. It is often argued that high inflation rates work against the small investors and savers, as large investors can more effectively hedge against inflation risks. This argument would tend to suggest *both* an increase in the share of property income (since those with very low property incomes would see their income increase) and a decrease in its dispersion (for the same reason, on the assumption that large property incomes are unaffected or decline). However, there is some time-series evidence from the U.S. which suggests that higher inflation rates tend to reduce rather than increase inequality.<sup>11</sup>

It is interesting to speculate about the covariates of changes in property income inequality. There is little reason to expect that changes in interest rates alone would generate changes in the distribution of property income. One possibility is that high cross-country variation in interest rates allows larger investors to earn on average higher returns on their investments, on the assumption that they are better positioned to invest in other countries and thereby make use of interest rate differences. Variations in the spread between nominal and real interest, brought about by different time paths of interest and inflation rates may also increase opportunities of better placed investors and thereby increase the dispersion of property income.

The decline in property income shares in the early 1990s may be associated with the decline in real interest rates that occur after a top at 1990 (see first column, Figure 4). However, the variation across countries in real interest rates declined substantially after 1990, too, and can thus contribute little to accounting for why property income dispersion appears to have increase over that same time period.

## 5 Concluding comments

This paper has examined income inequality and its change in selected OECD countries (that are included in LIS). The focus has been on the rôle of property income in the evolution of inequality over time. Income inequality is found to have increased in many, but not all countries in the early 1990s. The share of property income has declined and its dispersion increased in many, but again not all countries. Property income inequality mostly changes in the same direction as

<sup>11</sup> See e.g., Mocan (1995) or Jäntti (1994) or for a critical review, Parker (2000).

income inequality and would tend to increase inequality more than occurred had not other income components offset these changes.

Real interest rates increased substantially in the later part of the 1980s. In the 1990s, however, real interest rate declined while their dispersion across countries declined substantially. The level of FDI increased after the early 1980s but mainly through an increase in its dispersion, while both the level and dispersion of inflation rates declined. The decline in real interest rates coincides with the decline in property income's factor share. Further analysis is needed to establish the quantitative impact, if any, of indices of financial market operation on the dispersion of disposable and property income.

## Appendix

Table 5 Decomposition of level of Gini coefficient

Country	Year	Income Source	Income Share	Gini correlation	Gini of Source	Contribution	Gini Share
Australia	1994	earning	1.042	1.078	0.492	0.553	1.728
		property	0.049	2.104	1.032	0.105	0.329
Belgium	1992	earning	1.033	1.265	0.466	0.609	2.695
		property	0.002	3.584	0.959	0.007	0.032
Canada	1994	earning	0.967	1.192	0.472	0.545	1.906
		property	0.041	1.875	0.956	0.074	0.258
Denmark	1992	earning	1.078	1.239	0.473	0.631	2.736
		property	0.051	2.290	0.872	0.101	0.438
Finland	1995	earning	0.924	1.316	0.489	0.595	2.694
		property	0.041	1.429	0.935	0.055	0.248
France	1989	earning	0.739	1.318	0.505	0.492	1.640
		property	0.033	1.529	0.956	0.048	0.159
Germany	1994	earning	1.045	1.378	0.485	0.699	2.594
		property	0.042	1.314	0.944	0.053	0.196
Italy	1995	earning	0.676	1.476	0.493	0.492	1.421
		property	0.039	1.725	2.296	0.153	0.441
Luxembourg	1994	earning	0.705	1.422	0.412	0.413	1.729
		property	0.038	1.528	0.907	0.053	0.223
Netherlands	1991	earning	0.955	1.371	0.482	0.631	2.238
		property	0.032	1.710	0.881	0.049	0.173
Norway	1995	earning	0.978	1.228	0.435	0.522	2.243
		property	0.056	1.435	0.887	0.072	0.308
Spain	1990	earning	0.755	1.267	0.442	0.422	1.381
		property	0.012	2.840	2.161	0.076	0.247
Sweden	1992	earning	0.845	1.298	0.499	0.547	2.430
		property	0.061	2.267	0.728	0.100	0.445
UK	1995	earning	0.932	1.181	0.571	0.628	1.816
		property	0.057	1.599	0.889	0.081	0.234
US	1994	earning	1.026	1.155	0.505	0.599	1.648
		property	0.065	1.365	0.929	0.082	0.226

Table 6 Property income and earnings in the decomposition of level CV

Country	Year	Income Source	Income Share	Correlation	CV of Source	Contribution	CV <sup>2</sup> Share
Australia	1994	earning	1.042	0.918	0.966	0.586	1.458
		property	0.049	0.304	5.038	0.047	0.117
Belgium	1992	earning	1.033	0.770	0.856	0.293	1.577
		property	0.002	0.120	5.548	0.001	0.003
Canada	1994	earning	0.967	0.845	0.922	0.429	1.323
		property	0.041	0.337	5.027	0.040	0.122
Denmark	1992	earning	1.078	0.664	0.891	0.361	1.126
		property	0.051	0.503	7.882	0.114	0.354
Finland	1995	earning	0.924	0.670	0.922	0.284	1.149
		property	0.041	0.581	8.335	0.099	0.400
France	1989	earning	0.739	0.732	1.010	0.366	0.816
		property	0.033	0.505	8.122	0.090	0.200
Germany	1994	earning	1.045	0.830	1.227	0.709	1.598
		property	0.042	0.467	7.445	0.098	0.222
Italy	1995	earning	0.676	0.687	0.976	0.339	0.606
		property	0.039	0.515	8.204	0.122	0.218
Luxembourg	1994	earning	0.705	0.751	0.770	0.193	0.860
		property	0.038	0.387	3.771	0.027	0.118
Netherlands	1991	earning	0.955	0.702	0.952	0.433	0.942
		property	0.032	0.305	4.896	0.033	0.071
Norway	1995	earning	0.978	0.577	0.833	0.317	0.696
		property	0.056	0.773	9.328	0.274	0.603
Spain	1990	earning	0.755	0.824	0.950	0.424	0.824
		property	0.012	0.252	11.769	0.026	0.051
Sweden	1992	earning	0.845	0.766	0.943	0.291	1.282
		property	0.061	0.401	2.860	0.033	0.146
UK	1995	earning	0.932	0.837	1.166	0.709	1.166
		property	0.057	0.387	4.399	0.075	0.124
US	1994	earning	1.026	0.854	1.029	0.665	1.221
		property	0.065	0.454	4.456	0.096	0.177

## Bibliography

- Atkinson, Anthony B & Andrea Brandolini (2001), 'Promise and pitfalls in the use of secondary data-sets: Income inequality in OECD countries as a case study', 39(3), 771-799.
- Atkinson, Anthony B, Lee Rainwater & Timothy M Smeeding (1995), *Income distribution in the OECD countries: the evidence from the Luxembourg Income Study*, Vol. 18 of *Social Policy Studies*, OECD, Paris.
- Bradbury, Bruce & Markus Jäntti (1998), Child poverty across industrialized countries, Occasional paper, UNICEF, International Child Development Centre, Florence.
- Buhmann, Brigitte, Lee Rainwater, Guenther Schmaus & Timothy Smeeding (1988), 'Equivalence scales, well-being, inequality, and poverty: Sensitivity estimates across ten countries using the Luxembourg Income Study (LIS) database', *Review of Income and Wealth* 34, 115-142.
- Cancian, Maria & Deborah Reed (1997), The impact of wives' earnings on income inequality: Issues and estimates. Unpublished manuscript, University of Wisconsin-Madison.
- Cancian, Maria & Deborah Reed (1998), 'Assessing the effects of wives' earnings on family income inequality', *Review of Economics and Statistics*. forthcoming.
- Coulter, Fiona A E, Frank A Cowell & Stephen P Jenkins (1992a), 'Differences in needs and assessment of income distributions', *Bulletin of Economic Research* 44(2), 77-124.
- Coulter, Fiona, Frank Cowell & Stephen P Jenkins (1992b), 'Equivalence scale relativities and the extent of inequality and poverty', *The Economic Journal* 102, 1067-1082.
- Cowell, Frank (2000), Measurement of inequality, in Anthony B Atkinson & François Bourguignon, eds, 'Handbook of Income Distribution', North-Holland, Amsterdam, chapter 2, pp. 87-166.
- Danziger, Sheldon & Michael Taussig (1979), 'The income unit and the anatomy of income distribution', *The Review of Income and Wealth* 25(4), 365-375.
- Export Group on Household Income Statistics (The Canberra Group) (2001), *Final Report and Recommendations*, Ottawa.
- Gottschalk, Peter & Timothy M Smeeding (2000), Empirical evidence on income inequality in industrialized countries, in Anthony B Atkinson & François Bourguignon, eds, 'Handbook of Income Distribution', North-Holland, Amsterdam, chapter 5, pp. 261-307.
- Jenkins, Stephen P (1994), 'Accounting for inequality trends: Decomposition analyses for the UK 1971-1986', *Economica* 61(4), 1-35.
- Jenkins, Stephen P & Frank A Cowell (1994), 'Parametric equivalence scales and scale relativities', *Economic Journal* 104(425), 891-900.
- Jäntti, Markus (1994), 'A more efficient estimate of the effects of macroeconomic activity on the distribution of income', *Review of Economics and Statistics* 76(2), 372-378.

- Lazear, Edward & Robert Michael (1988), *Allocation of Income within the Household*, University of Chicago Press, Chicago.
- Lerman, Robert I & Shlomo Yitzhaki (1984), 'Income inequality effects by income source: A new approach and applications to the united states', *The Review of Economics and Statistics* pp. 151-156.
- Mocan, H Naci (1995), Structural unemployment, cyclical unemployment and income inequality. Unpublished manuscript.
- National Research Council (1995), *Measuring Poverty: A New Approach*, National Academy Press, Washington.
- Parker, Simon C (2000), 'Opening a can of worms: the pitfalls of time-series regression analyses of income inequality', *Applied Economics* 32(2), 221-230.
- Sen, Amartya K (1979), 'Issues in the measurement of poverty', *Scandinavian Journal of Economics* 81(2), 285-307.
- Shorrocks, Anthony F (1982), 'Inequality decomposition by factor components', *Econometrica* 50, 193-211.
- Smeeding, Timothy, Michael O'Higgins & Lee Rainwater (1990), *Poverty, Inequality and Income Distribution in Comparative perspective*, Harvester Wheatsheaf, Hemel Hempstead.
- Thomas, Duncan (1990), 'Intra-household resource allocation, an inferential approach', *Journal of Human Resources* 25(4), 635-664.
- Uusitalo, Hannu (1989), *Income Distribution in Finland*, Studies No. 148, Central Statistical Office of Finland, Helsinki.

## Keppiä komisario Andersson! Suomalaisten mielipiteet työttömyysturvan vastikkeellistamisesta

Olli Kangas

Turun yliopisto

1990-luvun suuren laman jäljiltä työttömyys on Suomessa edelleenkin korkealla tasolla voimakkaasta taloudellisesta kasvusta huolimatta. Työttömyyden alentamislääkkeiksi on tarjottu useita erilaisia rohdoksia. Eräs näistä liittyy työttömyysturvaan ja työttömyysturvan ehtojen muuttamiseen. Perusmantra, jonka nimeen kaikki vannovat, on aktivoiminen. Aktivoiminen tosin saa puhujasta tai puhuntatavasta – tai sosiologisemmin diskurssista – riippuen hyvin erilaisen sisällön.

Aktivoimiskeskustelussa on erotettavissa kaksi ääripäätä. Ensimmäisessä, punavihertävässä ja ihmisten vapauttamista korostavassa diskurssissa lähdetään siitä, että tarjoamalla kansalaisille riittävä perustulo (kansalaistulo, kansalaispalkka, tms.) vaikeasti työllistettävät ihmiset voisivat työllistyä pienemmällä palkalla joutumatta silti ylivoimaisiin toimeentulo-ongelmiin. Lisäksi perustulo takaisi valinnanmahdollisuuksia, ja vähentäisi työvoiman tavaraluonnetta. Näiltä osin perustulo sopisi mitä mainioimmin Esping-Andersenin (1990) hahmottaman dekommodifikaation välineeksi. Tällaisen emansipatorisen linjan eräs huomattavin puolestapuhuja Suomessa on ollut Jan Otto Andersson, joka useissa tutkimuksissaan on ottanut kysymykseen kantaa (Andersson 1988, 1993, 1998a, 1998b, 2000).

Toisessa ääripäässä taas lähdetään siitä, että keppi on paras aktivoimiskeino: työttömyysturvan ehtoja on kovennettava, ja tarvittaessa työtön on pakotettava ottamaan tarjottu työpaikka vastaan. Valtiosihteeri Raimo Sailaksen keväällä 2003 esittelemä työllisyyspaketti on usein luettu tähän keppikategoriaan kuuluvaksi.

Tämä artikkeli kietoutuu edellä mainitun tematiikan ympärille. Artikkelin pohjautuu aineistoon, jonka Jan Otto Anderssonin kanssa tilasimme kesällä 2002 Suomen Gallupilta. Kyseisen aineiston pohjalta kirjoitimme artikkelin suomalaisten perustulomielipiteistä (Andersson & Kangas 2002). Käsillä olevalla tutkimuksella on yhtymäkohtia yhteiseen artikkeliimme. Tarkastelen samaa tematiikkaa. Perspektiivini on kuitenkin toinen. Tavoitteena on selvittää suomalaisten mielipiteitä edellä lyhyesti hahmotetusta kahdesta työllisyyslinjasta.

Haluavatko suomalaiset tukea ehdotonta perustuloa ja sen perustalle rakentuvia työllisyys-/työttömyyspoliittisia ratkaisuja? Missä määrin suomalaiset ovat valmiita seuraamaan anderssonilaista porkkanalinjaa? Toisaalta haluan selvittää, missä määrin suomalaiset olisivat valmiita hyväksymään keppikurin? Jos

työttömyysturvan ehtoja oltaisiin valmiita koventamaan, kuinka pitkälle suomalaiset olisivat valmiita tinkimään tarjotun työn ja työttömän ammatin vastaavuuden välillä, ts. olisiko työttömän otettava vastaan ammattiaan vastaamatonta työtä. Tutkimusongelmana on, antavatko suomalaiset tukensa Anderssonille ajatuksille vai Sailaksen sapelille. Millaiset yhteiskunnalliset ryhmittymät ovat kunkin ajatuksen takana?

Ihmisten mielipiteet tulojen tai laajemminkin yhteiskunnallisen hyvän uudelleenjaosta ovat vahvasti kytköksissä siihen, kuinka oikeudenmukaisena yhteiskunnallisten resurssien ensijakoa pidetään. Jos ensimmäisen kertaluokan jakoa, esimerkiksi tulojen jakaantumista pidetään oikeudenmukaisena, ei ole mitään syytä käydä harrastamaan valtion tai minkään muunkaan elimen toimesta toisen kertaluokan jakoa (esim. Kangas 2000; Andersson & Kangas 2002). Niinikään avuntarpeen syyllä on vahva yhteys ihmisten uudelleenjakomielipiteisiin (van Oorschot 1997). Jos avuntarpeen syyn katsotaan liittyvän ihmisen omiin tietoihin valintoihin, auttamishalukkuus hiipuu. Miksi auttaa sellaista, joka itse on ongelmat päälleen manannut? Jos avuntarve taas johtuu yksilön ulkopuolisista tekijöistä – synnynnäinen vamma, yhteiskunnan rakenteellinen epäoikeudenmukaisuus jne. – auttamishalukkuus on suurempaa. Näistä syistä tässä tutkimuksessa tavanomaisten vastaajien sosiaaliseen statukseen ja taustaan liittyvien muuttujien lisäksi mitataan sitä, missä määrin vastaajat pitävät vaikeuksissa olevien ihmisten ongelmia yhteiskunnallisten epäkohtien tai yksilöllisten valintojen seurauksena. Olettamuksena on, että yhteiskunnallista epäoikeudenmukaisuutta painottavat asettuvat selkeästi anderssonilaisen linjan taakse. Yksilöllisiä syitä painottavien taas oletetaan antavan tukensa työhön keppittämislle.

## Aineisto

Aiemmistä tutkimuksista tiedämme, että kysymysten sanamuodoilla on oma vaikutuksensa ihmisten vastauskäyttäytymiseen (esim. Kangas 1995; Forma 1999). Kysymyksen kehystäminen tiettyyn tulkintaraamiin, lisäinformaation antaminen jne. voi saada vastaajat katsomaan asiaa uudesta perspektiivistä, harkitsemaan ja jopa muuttamaan kokonaan mielipidettään kysymyksestä. Aineistonkeruu perustui osaltaan tähän olettamukseen. Siksi Suomen Gallup keräsi samanaikaisesti käyttöömmekaksi aineistoa. Molemmat aineistot edustavat kattavasti 15-80 -vuotiasta väestöä (ks. Andersson & Kangas 2002). Mielipidetietojen ohella käytössämme on tavanomaisimmat sosiaalitutkimuksessa käytetyt taustamuuttujat: sukupuoli, ikä, tulot, koulutus, sosioekonominen asema, työmarkkina-asema, puoluekannatus ja asuinpaikka.

Ensimmäistä aineistoa varten haastateltiin puhelimitse vuoden 2002 toukokuussa 1 000 suomalaista. Tässä otoksessa työttömyysturvan tiukentamista koskeva kysymys kuului seuraavasti:

1. ”Työttömiä pitäisi kannustaa töihin tiukentamalla työttömyyskorvauksen ehtoja, jos työtön kieltäytyy ottamasta vastaan hänelle tarjottua työtä.”

Tähän väitemuodossa esitettyyn kysymykseen tarjotut vastausvaihtoehdot olivat: täysin samaa mieltä, osittain samaa mieltä, osittain eri mieltä, täysin eri mieltä, ei mielipidettä / en osaa sanoa.

Toisessa aineistossa vastikkeellistamiskysymys oli identtinen, mutta kysymykseen liitettiin tarjottua työtä koskeva lisämääre, jonka ajateltiin vaikuttavan mielipiteisiin.

2. ”Työttömiä pitäisi kannustaa töihin tiukentamalla työttömyyskorvauksen ehtoja, jos työtön kieltäytyy ottamasta vastaan hänelle tarjottua työtä *vaikka työ ei vastaisikaan työttömän ammattitaitoja.*”

Uusi, kehystetty kysymys esitettiin 500 lisävastaajalle, jotka olivat taustaltaan muiden vastaajien kaltaisia. Kehystys antaa mahdollisuuden arvioida, miten ehdoton työttömyysturvan vastikkeellistamisvaatimus on. Tarkastelen lyhyesti myös sitä, mitkä väestöryhmät ovat erityisen herkkiä kehyksen muuttamiselle.

Suomalaisten asennoitumista automaattiseen, kaikille kansalaisille taattavaan perustuloon kartoitettiin muutamalla kysymyksellä, joista tässä tarkastellaan kolmea. Nämä ”porkkanalinjaiset” kysymykset oli muotoiltu seuraavasti:

3. ”Mitä mieltä olet järjestelmästä, jossa tulot ja verot yhdistettäisiin siten, että pienituloiset saisivat automaattisesti tulosiirtoja (ns. negatiivinen tulovero) ja ne joilla on suuret tulot maksaisivat normaaliin tapaan veroa tulosta, joka ylittää tietyn rajan?”

4. ”Mitä mieltä olet järjestelmästä, jossa kaikille maassa pysyvästi asuville taattaisiin automaattisesti tietty perustulo?”

5. ”Työttömiä pitäisi rohkaista hankkimaan työtä siten, että heille maksettaisiin tietty perustulo, jonka he saisivat pitää vaikka hankkisivatkin lisätuloja.”

Ensimmäinen vaihtoehto (kysymys 3) viittaa negatiiviseen tuloveromalliin, toinen (kysymys 4) kansalaispalkkatyypiseen perustuloratkaisuun, kolmas vaihtoehto (kysymys 5) muistuttaa Atkinsonin (1998, 148-149) esittämää ”osallistumistuloa” (participation income), joka annettaisiin niille, joilla on työ, jotka ovat työttömiä tai jotka voivat osoittaa, että he tekevät palkatonta työtä tai opiskelevat.

Kuten edellä lyhyesti pohdittiin, se pidetäänkö ihmisten ongelmia yhteiskunnan vai ihmisten omana vikana, vaikuttaa uudelleenjakoa koskeviin mielipiteisiin. Näillä tekijöillä voidaan olettaa olevan oma vaikutuksensa myös perustuloa ja työhön keppittämistä koskeviin mielipiteisiin. Yksilön syyllistämistä (kysymykset 6 ja 7) mitattiin seuraavilla kysymyksillä:

6. ”Työttömyys on työttömän oma vika.”

7. ”Köyhyys johtuu siitä, että ihmiset eivät yritä tarpeeksi.”

Myös näissä kysymyksissä vastausasteikko oli viisiluokkainen. Kysymyksistä 6 ja 7 muodostetun summamuuttujan vaihteluväli on 2-10. Tarkastelun yksinkertaistamiseksi muuttuja, ”yksilön syyllistäminen”, luokitettiin uudelleen kolmiluokkaiseksi siten, että suurin arvo (3) edustaa niitä vastaajia, jotka ovat ehdottomasti sitä mieltä, että ongelmat johtuvat yksilöistä itsestään (alkuperäiset arvot 7-10). Pienin arvo (1) puolestaan viittaa niihin, joiden mielestä ongelmat eivät missään nimessä ole yksilön oma vika (alkuperäiset arvot 2-4) vaan johtuvat yhteiskunnallisista epäkohdista. Keskimmäiseen luokkaan (2 = alkuperäiset arvot 5-6) kuuluvat luonnollisestikin edustavat miedompaa kantaa.

### Anderssonin ajatuksilla kannatusta

Taulukkoon 1 on kerätty suomalaisten mielipiteet erilaisista perustuloratkaisuista (Andersson & Kangas 2002, 298). Suomalaiset näyttävät olevan selkeästi perustulon kannalla mallista riippumatta. Suurimman kannatuksen saa malli, jossa yhdistyisi sekä perusturva että työnteko. Myös negatiivisen tuloverotuksen kannatus on vahvaa. Hivenen epäilevämmän suomalaiset suhtautuvat täysin vastikkeettomaan perustuloon. Lisäksi yhteisestä tutkimuksestamme (Andersson & Kangas 2002) ilmeni, että perustulokysymyksen kehystäminen kansalaispalkkakysymykseksi laski mallin kannatusta – kansalaispalkkaakin tosin puolsi lähes 60 prosenttia vastaajista. Suomalaiset haluavat kernaammin yhdistää työn ja turvan kuin antaa pelkkää turvaa. Vastaavasti työ ilman turvaa ei miellytä.

Perustulomallien kannatus vaihtelee väestöryhmittäin. Merkittäviä eroja löytyy iän, sosiaalisen aseman, työmarkkinaposition, koulutuksen ja puoluekannatuksen välillä.

**Taulukko 1.** Perustulon kannatus Suomessa: myönteisesti vastanneiden prosentiosuus (p-arvot<sup>1</sup> sulkeissa).

	Negatiivinen tulovero	Perustulo	Osallistumistulo
<b>Kaikki</b>	76	63	79
<b>Sukupuoli</b>	(.125)	(.142)	(.100)
Naiset	79	65	81
Miehet	74	61	78
<b>Ikä</b>	(.000)	(.000)	(.000)
15-24	81	78	76
25-34	72	63	87
35-49	74	59	77
50-64	82	61	84
65-	73	68	72
<b>Kaupunki</b>	(.040)	(.370)	(.429)
Pääkaupunki	68	61	79
Suuret kaupungit	76	61	79
Pikkukaupungit	80	61	79
Maaseutu	82	68	82
<b>Sosioekonominen asema</b>	(.000)	(.000)	(.050)
Työntekijä	86	65	78
Ylempi toimihenkilö	64	54	84
Alempi toimihenkilö	72	58	80
Maanviljelijä	83	55	83
Yrittäjä	72	50	82
Opiskelija	80	78	77
Eläkeläinen	75	64	77

Muu	86	77	82
<b>Työmarkkina-asema</b>	(.000)	(.000)	(.032)
Työssä	75	57	79
Työtön	93	91	87
Työvoiman ulkopuolella	78	68	78
<b>Koulutus</b>	(.000)	(.001)	(.366)
Peruskoulu	83	70	78
Ammattikoulu	80	65	78
Opiskelija	73	60	82
Yliopistotutkinto	60	54	81
<b>Tulot Euroa/vuosi</b>	(.000)	(.000)	(.454)
< 20 000	81	65	80
20 000-40 000	81	66	81
40 000-55 000	72	61	80
> 55 000	63	43	78
<b>Puoluekanta</b>	(.002)	(.001)	(.032)
SDP	82	60	74
Keskusta	79	61	80
Kokoomus	63	48	73
Vasemmistoliitto	86	85	88
Vihreät	82	70	92
Muut	83	59	89
Ei kantaa	74	64	77

<sup>1</sup> Taulukossa 1 on esitetty mielipiteitten jakaumat taustamuuttujien mukaisissa luokissa. Sulkeissa olevat arvot ovat erojen tilastollista merkitsevyyttä ilmaisevia ns. p-arvoja. Jos p-arvo on .05-.01 erojen sanotaan olevan tilastollisesti melkein merkitseviä. Jos p- saa arvoja välillä .01-.001, erot ovat tilastollisesti merkitseviä. .001:stä pienemmät arvot osoittavat erojen olevan tilastollisesti erittäin merkitseviä.

Taulukon 1 pohjalta voidaan sanoa, että anderssonilaisilla perustuloajatuksilla on suomalaisten tuki takanaan. Jotta voisimme tutkia hivenen moniulotteisemmin tämän tuen taustoja, taulukon kolme kysymystä sulautettiin yhdeksi summamuuttujaksi. Pääkomponenttianalyysissä muuttujat muodostivat yhden faktorin, johon yksittäiset muuttujat latautuivat voimakkaasti (negatiivinen tulovero .74; perustulo .71; osallistumistulo .57). Summamuuttujan rakentamiseksi erilliset viisiluokkaiset muuttujat koodattiin uudelleen siten, että ”en osaa sanoa” vaihtoehto, joka alunperin sai arvon 5, koodattiin neutraaliksi kolmoseksi. Näin päädyttiin uuteen summamuuttujaan ”perustulo”, jonka vaihteluväli on 3-15. Lopulta muuttuja käännettiin siten, että suurin arvo 15 kuvaa kaikkein positiivisinta asennoitumista anderssonilaisiin ideoihin ja arvo 3 edustaa niitä vastaajia, jotka ovat kaikissa kolmessa vastauksessaan olleet ehdottomasti perustuloratkaisuja vastaan.

Summamuuttujan keskiarvo on 11.3 ja hajonta 2.43, mikä ilmentää jo sitä edellä esille tullutta asiaa, että suomalaiset ovat vahvasti perustulon kannalla. Vaikka tiettyjä ryhmäkohtaisia eroja onkin, mielipiteiltään suomalaiset ovat suhteellisen homogeenisia. Tästä homogeenisuudesta huolimatta on kiintoisaa



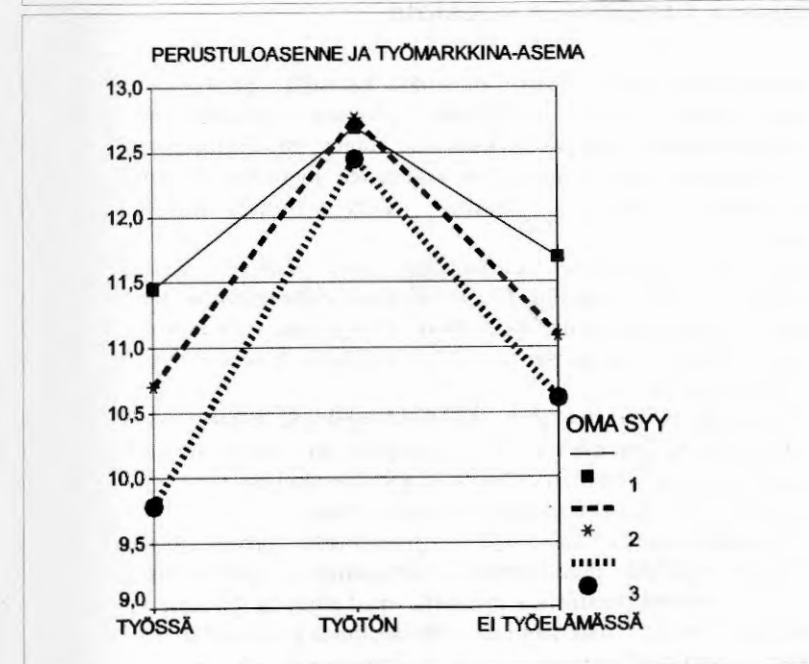
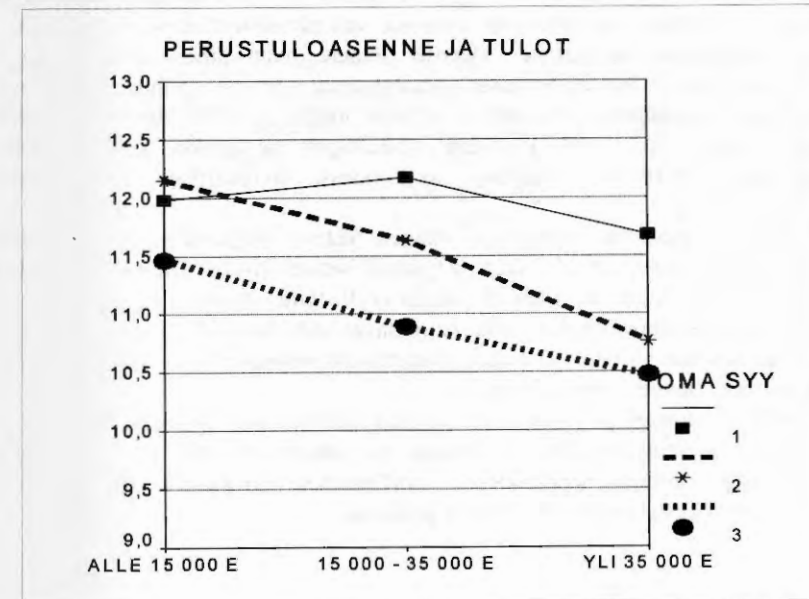
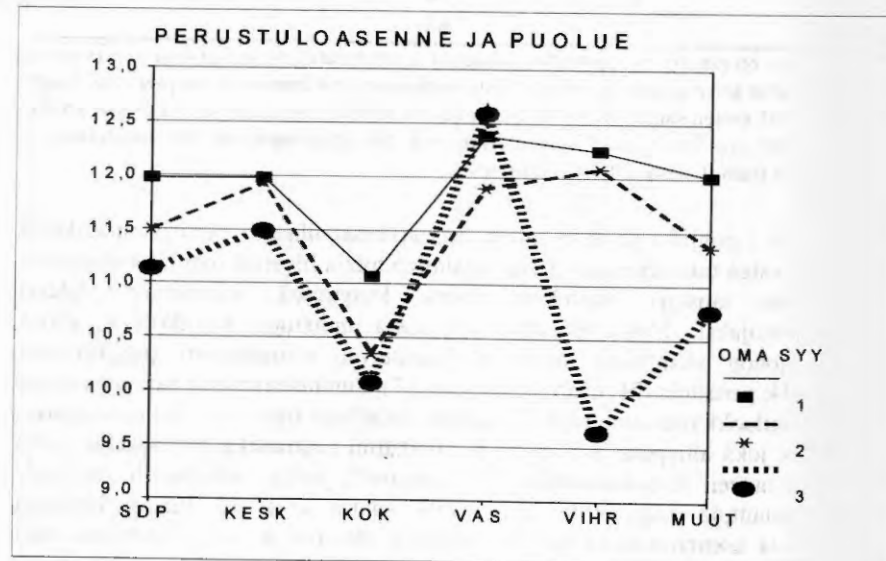
kaivaa tarkemmin esiin tekijöitä, jotka erottelevat perustuloa koskevia mielipiteitä toisistaan. Keiden piiristä Anderssonin perustuloajattelu ammentaa vankimman kannatuksensa?

### Avuntarpeen syy ja politiikka vaikuttavat

Seuraava tarkastelu perustuu ANOVA varianssianalyysiin. Havainnollisuuden vuoksi tarkastelemme tuloksia vain visuaalisesti.

Aiemmassa tutkimuksessa saimme selville, että perustulomielipiteet liittyvät voimakkaimmin yksilön työmarkkina-asemaan, puoluekantaan ja yksilön syyllistämiseen omista vaikeuksistaan. Tarkoituksena on pureutua tematiikkaan hivenen perusteellisemmin ja ennen muuta analysoida tarkemmin interaktioita, joihin ei aiemmin ole paneuduttu. Mallissa, jossa ikä on mukana kovariaattina, syyllistämismuuttujan yhdysvaikutus on tilastollisesti merkitsevä tai erittäin merkitsevä puoluekannatuksen, tulojen ja työmarkkina-aseman välillä.

**Kuvio 1.** Puoluekannatuksen, tulojen, työmarkkina-aseman ja yksilön syyllistämisen (1 = yhteiskunnan syy, 2 = neutraali; 3 = yksilön syy) yhteys perustuloasenteisiin.



Avun tarvetta tai yksilön syyllistämistä kuvaavan muuttujan vaikutus näkyy selvästi kaikissa kuvioissa. Lähes poikkeuksetta ne, joiden mielestä köyhyys ja työttömyys johtuvat yhteiskunnallisista syistä, kannattavat muita innokkaammin perustuloa. Kuvioista ilmenee myös kiintoisia yhdysvaikutuksia. Puolueiden suhteen perustulon kannatus on suurinta vasemmistoliittolaisten keskuudessa joskin vihreiden kannattajat yleensä ottaen ovat lähes samalla tasolla vasemmistoliiton kanssa tuessaan Anderssonin ideoille. Vihreät poikkeavat vasemmistoliittolaisista siinä, että ne vihreät, joiden mielestä huono-osaisuus on yksilön oma vika, ovat kaikkein nihkeimpiä perustuloa kohtaan. Myös sosialidemokraattien ja "muiden" keskuudessa avuntarpeen syy vaikuttaa mielipiteisiin.

Tulojen ja perustulomielipiteen välinen yhteys pääpiirteissään lineaarinen. Pienituloiset ovat ajatuksen takana. Hyvätuloiset sen sijaan eivät samassa määrin lämpene idealle. Yksilön vs. yhteiskunnan syyllistämisen ja tulojen yhdysvaikutus on kiintoisa. Ne suurituloiset, jotka painottavat yhteiskunnallisia epäkohtia, eivät juurikaan poikkea vastaavalla tavalla ajattelevista pienituloisista. Näyttää siltä, että tässä kohden asenne voittaa rahan.

Työmarkkina-aseman vaikutus perustuloasenteisiin on selvä. Työttömät kannattavat perustulomallia. Työllisten ja jossain määrin myös työelämän ulkopuolella olevien keskuudessa syyllistämiskysymyksellä on suurempi erotteluvoima kuin työtä vailla olevien joukossa.

### Sailaksen sapelillakin suosiota

Suomalaiset ovat siis selkeästi perustulon kannalla. Tämä viittaisi siihen, että anderssonilainen linja peittoaisi työhön pakottavan keppikurin. Mielipidemittauksen luonteeseen kuitenkin kuuluu, että ihmisten vastaukset voivat olla ristiriitaisia ja epäloogisia, tai vastausten logiikkaa on ensi silmäyksellä vaikea havaita. Siksi on paikallaan vähän silmitellä myöskin keppilinjan kannatusta.

Keppilinjan oikeutusta haarukoidaan esiin kahdella kysymyksellä (ks. kysymykset 1 ja 2 edellä). Ensimmäisessä vaihtoehdossa kysyttiin yleensä vastaajien halukkuutta tiukentaa etujen ehtoja, jos työtön kieltäytyy hänelle tarjotusta työstä. Toisessa vaihtoehdossa asetettiin lisäehto: tarjottu työ ei ole ammattitaitoa vastaava.

Täsmennyksellä on oleellinen vaikutus keppikurin ankaruuteen (Taulukko 2). Yleisemmässä kysymyksessä 74% vastaajista on valmis koventamaan otteita. Kysymyksen täsmentäminen vähentää kuritusherkkyyttä. Tästä huolimatta selvä enemmistö (61%) haluaa nykyistä kovempia otteita.

Työmarkkina-asema on tässäkin mielipiteitä jakava tekijä. Työttömät suhtautuvat työllisiä merkittävästi kielteisemmin työttömyysetujen ehtojen kiristykseen. Sosioekonomisista ryhmistä opiskelijat ja yrittäjät ovat tiukimmin vaatimassa ehtojen tiukentamista. Opiskelijoiden kohdalla asenne muuttuu kuitenkin varauksellisemmaksi, jos vaatimuksena on minkä tahansa työn

vastaanottaminen. Sen sijaan maatalousyrittäjille työn laadulla ei ole merkitystä: työ kun työ on vastaanotettava. Sama näkyy myös keskustan kannattajien asenteissa. Vihreiden ja vasemmistopuolueiden äänestäjät ovat haluttomimpia kepin käyttöön.

**Taulukko 2.** Työkannustinväitteisiin myönteisesti vastanneiden prosenttiosuudet sekä kehystyksen vaikutus (p-arvot sulkeissa)

	Tiukemmat ehdot	Tiukemmat ehdot vaikka työ ei vastaisikaan ammattia	Erotus = kehystyksen vaikutus
<b>Kaikki</b>	74	61	13
Sukupuoli	(.041)	(.287)	
Naiset	75	56	19
Miehet	74	65	9
<b>Ikä</b>	(.000)	(.000)	
15-24	84	67	17
25-34	75	64	11
35-49	72	59	13
50-64	67	59	8
65-	77	58	19
<b>Kaupunki</b>	(.222)	(.127)	
Pääkaupunki	74	50	14
Suuret kaupungit	78	65	13
Pikkukaupungit	70	57	13
Maaseutu	77	65	18
<b>Sosio-ekonominen asema</b>	(.000)	(.051)	
Työntekijä	64	60	4
Ylempi toimihenkilö	74	61	13
Alempi toimihenkilö	73	54	19
Maanviljelijä	72	78	-6
Yrittäjä	78	69	9
Opiskelija	85	66	19
Eläkeläinen	74	57	17
Muu	70	65	5
<b>Työmarkkina-asema</b>	(.000)	(.000)	
Työssä	75	63	12
Työtön	39	45	-6
Työvoiman ulkopuolella	77	60	17
<b>Koulutus</b>	(.001)	(.017)	
Peruskoulu	74	63	11
Ammattikoulu	73	66	7
Opiskelija	74	55	19
Yliopistotutkinto	76	58	16
<b>Tulot Euroa/vuosi</b>	(.008)	(.059)	

< 20 000	74	62	12
20 000-40 000	70	56	14
40 000-55 000	71	67	14
> 55 000	85	56	29
<u>Puoluekanta</u>	(.002)	(.002)	
SDP	67	48	19
Keskusta	78	72	6
Kokoomus	91	68	23
Vasemmistoliitto	63	20	43
Vihreät	60	54	6
Muut	70	63	7
Ei kantaa	70	60	10

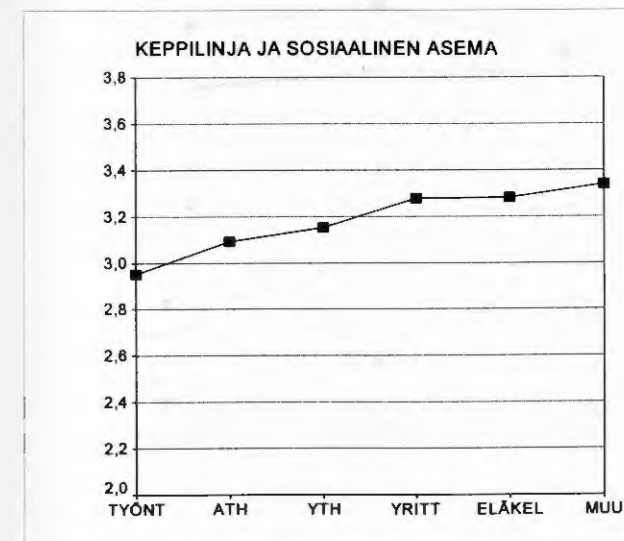
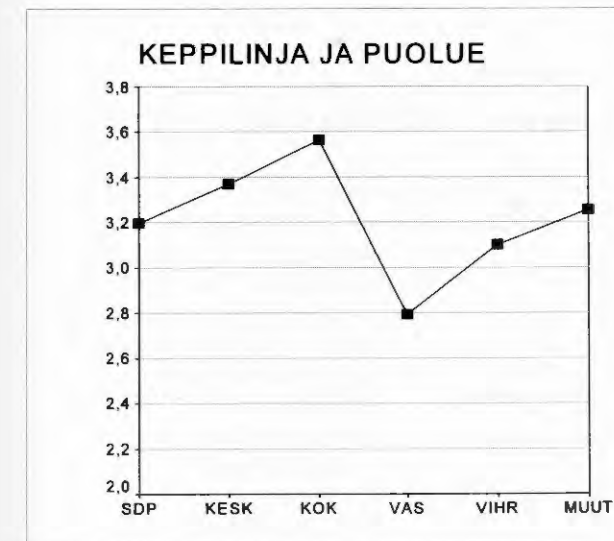
Kehyksen vaikutus on huomattava ennen muuta vasemmistoliiton ja kokoomuksen kannattajien keskuudessa. Vasemmistoliitto ei huikasti poikkea muista ryhmittymistä mitä tulee yleisempään kysymykseen. Sen sijaan työttömyysehtojen tiukentamisen kannatus laskee peräti 43 prosenttiyksikköä siirryttäessä yleisemmästä kehystettyyn kysymykseen. Myös kokoomuksen äänestäjät ovat kehysensitiivisiä. Niinikään naiset, iäkkäät, maaseudulla asuvat, opiskelijat sekä suurituloiset reagoivat muita herkemmin työttömyysturvan ehtoja koskevan kysymyksen sanamuotoon.

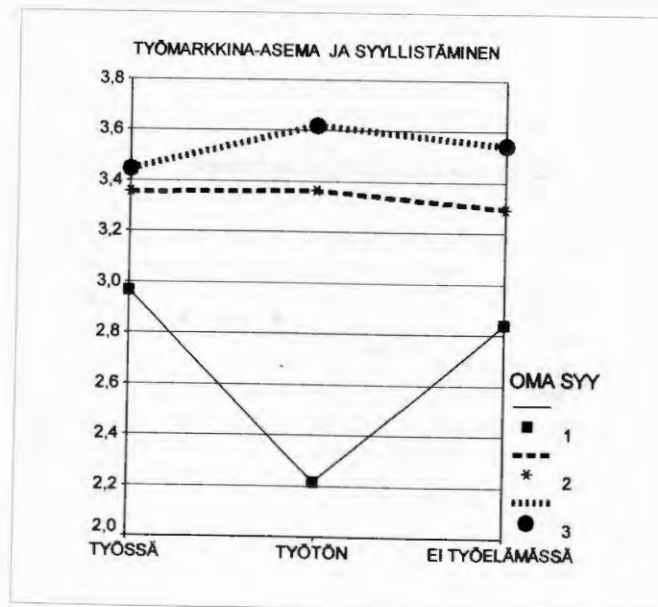
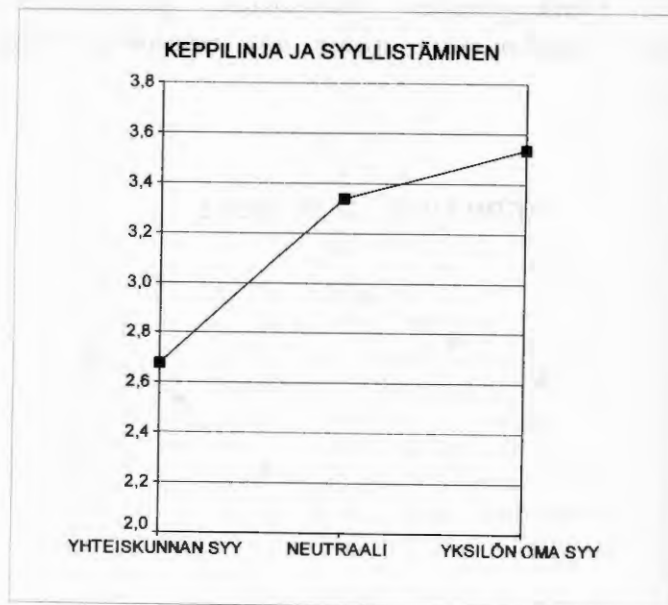
Edellä taulukossa 2 esitetyn yksiulotteisen tarkastelun lisäksi on kiintoisaa katsoa, miten eri muuttajat yhdessä vaikuttavat keppilinjan kannatukseen. Myös tässä tarkastelu perustuu yksinkertaisiin varianssianalyysin tulosten graafisiin tarkasteluihin. Tarkastelun kohteena on kehystämätön ja yleisempi kysymys (kysymys numero 1 edellä).

Yksittäisistä muuttujista selvimmän esiin tulevat puoluekanta, yksilön syyllistäminen sekä sosioekonominen asema. Puolueista kaikkein selvimmän työttömyysehtojen tiukentamisen takana ovat keskustan ja kokoomuksen kannattajat, mikä tuli esille jo edellä olevassa taulukossa. Tilanne ei muuttunut vaikka muiden muuttujien vaikutus otettiin huomioon. Vasemmistoliittolaiset puolestaan ovat muita selvästi haluttomampia turvautumaan kuritukseen.

Sosioekonomisen aseman vaikutus on siinä mielessä kiintoisa, että palkansaajaryhmät – olipa kyse sitten työntekijöistä tai ylemmistä toimihenkilöistä – ovat muita sosiaaliryhmiä nihkeimpiä työttömyysturvaehtojen koventamiselle. Yrittäjien arvomaailmaan näyttää kuuluvan yksilöllisyyden ja yksilöllisen suoriutumisen korostaminen olipa sitten kyse menestyksestä tai menestyksen puutteesta. Eläkeläiset ja "muut" sen sijaan olisivat muita valmiimpia keppittämään työttömät töihin. Samoin kuin perustulokysymyksessä myös työttömyysehtojen tiukentamisen suhteen näkemys avuntarpeen syystä on tärkeä mielipidettä määrittävä tekijä. Yhteiskunnan moittijat ovat muita haluttomampia turvautumaan keppiin työllisyysongelman ratkaisemiseksi.

**Kuvio 2.** Työttömyysehtojen tiukentamisen, puoluekannan, yksilön syyllistämisen, sosioekonomisen aseman sekä työmarkkina-aseman välinen yhteys.





Ainoa selkeä yhdysvaikutus liittyy työmarkkina-asemaan ja syyllistämestekijään. Ne, joiden mukaan työttömyydessä on kyse ihmisen omasta yrittämättömyydestä, ovat työmarkkinapositionaan huolimatta suhteellisen samanmielisiä ja kannattavat ehtojen tiukentamista. Ero yhteiskunnan syyllistäjiin on selvä. Ja ennen muuta ero niihin työttömiin, joiden mukaan työttömyydessä on kyse yhteiskunnallisesta ongelmasta, on huomattavan suuri. Mutta jälleen kerran suomalaiset ovat mielipiteiltään yllättävänkin yhdenmukaisia. Selvimmän poikkeuksen muodostavat vasemmistoliittolaiset suhteessaan ammattia vastamaattoman työn pakkovastaanottamiseen.

### Kullekin tarpeensa mukaan ja kultakin kykyjensä mukaan

Edellä esitetyt tulokset ovat siinä mielessä kiintoisia, että alussa hivenen keinotekoisesti ja leikkimielisesti viritelty jännite anderssonilaisen perustuloajattelun ja sailaslaisen keppilinjan välillä ei oikein toimi. Suomalaiset kannattavat yhtä lämpimästi kumpaakin ajattelumallia. Ajattelumalleilla on kuitenkin jossain määrin eri kannattajakunta. Perustuloajattelun vahvin kannattaja on vasemmistoliittoa äänestävä pienituloinen työtön, jonka mukaan työttömyydessä ja köyhyydessä on kyse yhteiskunnallisesta epäkohdasta, ei yksilöllisestä valinnasta. Työttömyysehtojen tiukentaja, vannoutunein työhön kepitäjä, taas löytyy todennäköisimmin niiden kokoomusta äänestävien yrittäjien joukosta, jota pitävät työttömyyttä yksilön omana valintana ja ongelmana, johon yhteiskunnan varoja ei tulisi tuhlat. Ongelma ratkeaa itsestään, kunhan työttömyysturvan ehtoja tarpeeksi kovennetaan.

Kaiken kaikkiaan tutkimuksen sanoma on selvä. Suomalaiset kannattavat perustuloideaa, mutta samalla he haluavat kannustaa kaikkia töihin, jopa kepitäten. Asiassa ei välttämättä ole ristiriitaa. Suomalaiseen eetokseen kuuluu työnteon korostaminen. Korostukseen liittyy se, että kaikkien työhön kykenevien edellytetään myöskin työskentelevän. Mikäli työttömyys nähdään yksilön omana valintana, suomalaiset ovat valmiita käyttämään ankarampia otteita, tarvittaessa jopa keppiä. Mutta samaiseen suomalaiseen eetokseen kuuluu myös aimo annos vahvaa yhteisvastuullisuutta. Jos ihminen on ongelmissa ilman omaa syytään, yhteiskunnan velvollisuudeksi katsotaan auttaa häntä. Suomalaiset elävät – kenties tietämättään – Karl Marxin ja Jan Otto Anderssonin periaatteiden mukaan: kullekin tarpeen mukaan ja kultakin kykyjensä mukaan.

### Lähteet

Andersson, Jan Otto: Vänsterframtid. Nationalekonomiska studier av fordismens kris och morgondagens alternativ. Folkets Bildningsförbund, Helsingfors 1988

Andersson, Jan Otto: "Mistä uusi perusta hyvinvointivaltiolle", Teoksessa Hyvinvointivaltio ristiaallokossa. Arvot ja tosiasiat. WSOY, Helsinki 1993, 247-282.

Andersson, Jan Otto: "Kansalaistulo ja kansalaispalkka - toimeentulon välineet", Futura 2/1998a, 25-33

Andersson, Jan Otto: "Inkomst utan arbete? Debatten om medborgarlön i Finland och Sverige". Historisk Tidskrift för Finland 2/1998b, 356-377.

Andersson, Jan Otto: "The history of an idea: Why did basic income thrill the Finns but not the Swedes?" Teoksessa Robert van der Veen & Loek Groot (toim.): Basic Income on the Agenda. Amsterdam University Press 2000, 224-237.

Andersson, Jan Otto: "Perustulon kannatus Suomessa." Yhteiskuntapolitiikka Vol. 67 (2002) 4, 293-307.

Esping-Andersen, Gøsta: Three worlds of welfare capitalism. Policy Press, London 1990.

Atkinson, Anthony: Poverty in Europe. Blackwell, London 1998.

Forma, Pauli: Interests, Institutions and the Welfare State. Studies on public opinion towards the welfare state. Stakes, Helsinki 1999.

Kangas, Olli: "Metsä vastaa, miten huudetaan: kysymysten kehystämisen vaikutus tuloksiin." Politiikka 2/1995, 128-137.

Kangas, Olli: "Self-Interest and the Common Good: The Impact of Norms, Selfishness and Context in Social Policy Opinion", Journal of Socio-Economics Vol. 26, 5/1997, 475-494.

Kangas, Olli: "Muurahaiset ja heinäsiirkka: australialaisten ja suomalaisten mielipiteet oikeudenmukaisista sosiaalieduista." Yhteiskuntapolitiikka Vol. 65 (2000) 5, 406-421.

van Oorschot, Wim: Who should get what, and why? On deservingness criteria and the conditionality of solidarity among the Dutch public. Working Papers 04/ Onderzoekschool Arbeid, Welzijn, Sociaal Economisch Bestuur, Tilburg 1997

## Pienet ja suuret hyvinvointivaltiot: kansainvälistymisen ja globalisaation haasteet

Pekka Kosonen

Helsingin yliopisto

Firenzen Galleria dell'Accademiaassa sijaitsee erikoinen jättikokoinen patsas. Nimeltään yksinkertaisesti David. Tekijäksi mainitaan muuan Michelangelo. Gallerian edessä on aina kymmenien metrien jono – onhan patsas kiinnostava nähtävyys. Sen koko voi kuitenkin tuntua paradoksaaliselta: Raamatun Daavidhan oli se pieni kaveri, joka kukisti suuren ja pahan Goljatin. Eikä suinkaan raa'alla voimankäytöllä, siinähan Goljat olisi ollut etulyöntiasemassa. Daavidin valtteina olivat oveluus ja innovatiivisuus, uuden teknologian yllättävä käyttöönotto. Kyseessä on varhainen esimerkki siitä, kuinka pieni voi voittaa suuremman.

Pienet ja suuret hyvinvointivaltiot eivät suinkaan käy yhtä konkreettiseen yhteenottoon. Silti niidenkin voi tulkita olevan kilpailutilanteessa, jossa ratkaisevaa on milloin sosiaalisen hyvinvoinnin edistäminen, milloin pyrkimys sosiaaliseen kilpailuun hyvinvoinnin kustannuksella. Kilpailun ohella esiintyy myös paljon yhteistyötä ja yhteisten päämäärien muotoilua.

Esityksessäni pyrin vertailemaan pieniä ja suuria hyvinvointivaltioita sekä tarkastelemaan niiden keskinäistä suhdetta, erityisesti kansainvälistymisen ja globalisaation prosessin näkökulmasta. Aluksi pohdin lyhyesti sitä, missä mielessä voi yleensä puhua globalisaation vaikutuksista. Tämän jälkeen yritän täsmentää, mitä esityksessä tarkoitetaan pienillä ja suurilla mailla. Kyse ei ole niinkään pinta-alasta eikä myöskään yksinomaan väkiluvusta, vaan lisäksi otetaan huomioon maan asema kansainvälisessä järjestelmässä. Hyvinvointivaltion tarkastelu alkaa kysymyksestä, mitä aiempi tutkimus sanoo kansainvälistymisen ja hyvinvointivaltion laajenemisen välisestä suhteesta. Seuraavana askeleena on kysyä, muodostaako nykyinen globalisaatioprosessin vaihe jollain tavalla uuden tilanteen, joka pakottaa muuttamaan aiempia arvioita. Erikseen pohdin pienten hyvinvointivaltioiden erityisyyttä kansallisen yhteenkuuluvuuden, koheesion, näkökulmasta. Ja lopuksi on syytä kysyä, missä määrin kaikkien maiden asema on nopeasti muuttumassa sen myötä, mitä muurin murtuminen ja EU-Euroopan yhdyntymisen aiheuttavat.

Voidaan tietenkin kysyä, onko mitään järkeä vertailla pieniä maita ja suuria maita, jos pieni maa on pienempi kuin suuren maan megakaupunki? Vastaus: siinä on järkeä silloin ja niin kauan kun maat ovat organisoituneet valtiollisiksi yksiköiksi eli kansallisvaltioiksi, toisin kuin kaupungit. Jos ja kun kansallisvaltiolliset tunnusmerkit (lopullisesti) katoavat, pientä maata voidaan tarkastella vaikkapa EU:n maakuntana. Sinänsä kaupunkien mukaanotto tuki rikastuttaisi analyysia. Esimerkiksi Dogan (2002) katsoo, että Ranska, Itävalta,

Tanska, Irlanti ja Suomi ovat 'makrokeskittyneitä' maita, kun taas Saksa, Italia ja Hollanti ovat 'monikeskittyneitä' maita, ja tällä voi olla merkitystä maita vertailtaessa. Esityksessäni tarkastelen maita yksikköinä, mutta huomautus on syytä pitää mielessä.

### Mitä voi tarkoittaa kansainvälistymisen ja globalisaation 'vaikutuksella'?

Käsitteellisesti kansainvälistyminen ja globalisaatio ovat lähellä toisiaan, ja joskus niitä käytetäänkin viittaamassa samaan asiaan. Erottelua voi kuitenkin lähestyä toteamalla, että kansainvälistymisen käsitteessä näkökulmana ovat kansallisvaltioiden keskinäiset suhteet tai ainakin eri kansallisvaltioissa toimivien yksilöiden ja yritysten suhteet, kun taas globalisaation käsitteeseen sisältyy maailmanlaajuisten prosessien ja maailmanjärjestelmän tasoisten vaikutussuhteiden näkökulma. Usein eroa on myös luonnehdittu niin, että kansainvälisiin suhteisiin liittyy aikaavievä etäisyyksien ylittäminen, mutta globaaleissa suhteissa etäisyyksien voittaminen vaatii merkityksettömän vähän aikaa (Scholte 1996, 46).

Globalisaatiota täsmennettäessä Roland Robertsonin (1992) määritys käy yleiseksi lähtökohdaksi. Sen mukaan globalisaatio on prosessi jossa maantieteelliset rajoitukset erilaisille sosiaalisille yhteyksille vähentyvät ja jossa ihmiset myös tulevat tästä kasvavassa määrin tietoisiksi. Robertson näkee prosessin paljolti kulttuurisena muutoksena, mitä se varmaan onkin, mutta myös taloudelliset ja poliittiset muutokset on syytä ottaa huomioon. Lisäksi hän näkee globalisaation monta vuosisataa kestäneenä prosessina ja määrittää sen läpimurtovaiheen ('take-off') ajanjaksoon 1870-luvulta 1920-luvulle, joskin vasta viime vuosikymmeninä muutos on voimistunut. Etenkin rahoitusmarkkinoiden kansainvälisten mullistusten ja maailmanlaajuisten tietoisuuden kasvun vuoksi on kuitenkin syytä pitää 1980- ja 1990-lukuja erityisenä uuden globalisaatiokehityksen vuosikymmeninä, ja esityksessäni viittaan tähän uuteen vaiheeseen.

Tiivistäen globalisaation määrittämisessä voi siis nähdä kaksi elementtiä (ks. Kosonen 1999). (1) Globalisaatio on sosiaalinen prosessi, jossa maantieteelliset ja kansallisvaltiolliset rajoitukset taloudellisille, sosiaalisille ja kulttuurisille yhteyksille vähenevät ja jossa (2) ihmiset tulevat kasvavassa määrin tietoisiksi tästä rajoitusten vähenemisestä ja myös osallistuvat sen toteutumiseen. On syytä tähdentää, että kyseessä on prosessi eikä lopputila, ja globalisaatio onkin osuvinta määrittää prosessikäsitteenä.

Varsin yleisesti puhutaan kansainvälistymisen tai globalisaation vaikutuksesta esimerkiksi tietyn maan talousvaikeuksiin, hyvinvointivaltioon tai kansalliseen kulttuuriin. Bruno Palier ja Robert Sykes (2001) kuitenkin kyseenalaistavat suoraviivaisen tavan tarkastella (esimerkiksi) hyvinvointivaltioita globalisaation vaikutuksen kohteina. Tällaisen tarkastelutavan valinneista tutkijoista osa (mm. Ramesh Mishra) on ollut taipuvaisia pitämään globalisaation vaikutusta vahvana –

ja yleisesti ottaen negatiivisena -, kun taas toiset (kuten Paul Pierson) katsovat globalisaation merkitystä liioitellun, sillä hyvinvointivaltion muutokset johtuvat pääosin demografiasta, teknologiasta ja uusista riskeistä. Pulmana tosin on, että tällaiset tutkimukset käsittelevät yleensä vain muutamaa valittua maata, usein Isoa-Britanniaa ja Yhdysvaltoja.

On kuitenkin ilmeistä, että yritysten kansainvälistymisen tai rahoitusmarkkinoiden sääntelyn purkamisen vaikutukset hyvinvointivaltioon ovat välillisiä. Välittäviä tekijöitä ovat raha- ja finanssipolitiikka, työmarkkinat – ja ennen kaikkea poliittisen ja ideologisen ilmapiirin muuttuminen. Palier ja Sykes (2001) tähdentävät myös kansallisvaltioiden institutionaalisten rakenteiden ja poliittisten reaktioiden huomioon ottamista. Siten vaikutus riippuu hyvinvointivaltion tyyppistä ja sen poliittisesta perustasta. Eri hyvinvointivaltiot kohtaavat erilaisia globalisaation haasteita, ja ne myös vastaavat haasteisiin eri tavoin. Näin Palier ja Sykes päätyvät 'vaikutuksen' sijasta puhumaan molemminpuolisesta vuorovaikutuksesta.

Palaan näihin kysymyksiin, mutta pienten ja suurten hyvinvointivaltioiden erottelun näkökulmasta. Ensin on kuitenkin tarkennettava pienten ja suurten erottelua.

### Pienet ja suuret maat: väestön koko ja talouden avoimuus

Pienten ja suurten valtioiden välille ei voi vetää täysin yksikäsitteistä rajaa, vaan näitä käsitteitä käytetään monella eri tavalla, osin näkökulmasta ja tutkimustehtävästä riippuen. Tässä esityksessä tähdennän kahta luonnehdintaa: maan väestön kokoa ja maan asemaa kansainvälisessä järjestelmässä. Tämä merkitsee, että ainakin kaksi muuta kandidaattia jää määrittämisestä ulkopuolelle. Yhtäältä kyse ei ole maan pinta-alasta, millä tunnusmerkillä esimerkiksi Suomi olisi varsin suuri (eli laaja) maa. Pinta-ala on toki tärkeä vaikkapa liikenneväylien rakentamisen kannalta, mutta tämä on oman selvityksensä paikka. Toisaalta puhe pienistä ja suurista hyvinvointivaltioista ei viittaa siihen, kuinka laaja-alaisesti julkiset tulonsiirrot ja palvelut on järjestetty tai kuinka korkea on sosiaalimenojen taso bruttokansantuotteeseen suhteutettuna. Itse asiassa – kuten jäljempänä esitän – pienillä mailla on yleensä varsin laajat hyvinvointijärjestelmät. Koska painotus on hyvinvointivaltion tarkastelulla, keskustelu koskee lähinnä (perinteisiä) OECD-maita ja usein vieläpä läntisen Euroopan maita.

Vaikka maan väestön koko on yleisimmin käytetty pieniä ja suuria valtioita erotteleva kriteeri, koon määrittelystä on erilaisia käsityksiä. Osa tutkijoista on samastanut pikkuvaltiot sellaisiin minivaltioihin, joissa asukkaita on alle miljoona ja jotka maailmanmitassa ovat usein saarivaltioita (ks. Käkönen 1981). Ehkä yleisimmin pienen maan väestön ajatellaan jäävän alle kymmenen tai viidentoista miljoonan asukkaan. Tässä sovellan viidentoista miljoonan rajaa. Tällöin luonnollisesti Yhdysvallat on suuri valtio, ja läntisessä Euroopassa ainakin Iso-Britannia, Italia, Ranska ja Saksa. Kun Espanjan väkiluku on noin neljäkymmentä miljoonaa, se pyrkii esimerkiksi EU:n paikkajaoista kiisteltäessä esiintymään –

suurten maiden joukossa, ja edellä mainitun määrittämisen mukaan se todella on lähempänä Euroopan suuria kuin pieniä valtioita. – Näitä erotteluita on varmaankin tarpeen tarkistaa EU:n laajennuttua vuonna 2004.

Maan kokoa voi ajatella mitattavan myös bruttokansantuotteen määrällä, esimerkiksi valtion vuotuisen bruttokansantuotteen määrällä (ei niinkään per capita, vaan kokonaisuutena). Siten vauraat valtiot olisivat väestömääränsä 'suurempia'. Tunnusluvulla on merkitystä erityisesti kun analysoidaan maan sisämarkkinoita ja ulkomaisia taloussuhteita.

Miksi koolla pitäisi sitten olla merkitystä? Ehkä keskeisiä perusteluja on, että pienten kehittyneiden maiden oletetaan olevan *avoimia talouksia*. Niiden kotimarkkinat ovat pienet ja vastaavasti tuonnin ja viennin suhteet kansantuotteeseen on niissä suuri. Pienten maiden on paljon suurempia vahvemmin suuntauduttava tuotteidensa vientiin, ja koska niiden taloudet yleensä ovat erikoistuneet tiettyihin tuoteryhmiin, niiden on vastaavasti tuotava monia välttämättömiä kulutushyödykkeitä ja investointitavaroita. Pienten maiden kansallisten talouksien kansainvälistyminen alkoi ulkomaankaupasta, mutta myöhemmin myös useiden maiden suorat sijoitukset ulkomaille ja ulkomailta ovat kasvaneet. Toisaalta suuremmilla valtioilla on isommat kotimarkkinat, ja usein ne ovatkin vähemmän riippuvaisia viennistä ja tuonnista. Tosin tilanne on viimeisten muutaman vuosikymmenen aikana muuttunut molemmintyyppisissä maissa: kansainvälistymisen aste on yleisesti kasvanut, vaikka eroja edelleen löytyy. Tässä suhteessa myös pienet maat eroavat toisistaan. Ulkomaankaupan ja suorien sijoitusten osuuksia vertailemalla voidaan nimetä joukko erittäin kansainvälistyneitä talouksia, kuten Belgia, Hollanti, Irlanti ja Sveitsi. Eräissä muissa avotalouksissa avoimuuden aste on ollut pienempi ja paljolti kohonnut vasta 1980-luvun puolivälin jälkeen. Tähän ryhmään kuuluvat Norja, Itävalta, Ruotsi, Suomi, Tanska ja Uusi-Seelanti. (Ks. Kosonen 1998.)

Pieniä, avoimia talouksia luonnehtii usein suuri haavoittuvuus. Erityisesti yhden hallitsevan vientisektorin maat ovat riippuvaisia kansainvälisistä suhdannevaihteluista, joilla on vahva vaikutus koko taloudelliseen toimeliaisuuteen ja työllisyyteen. Talouspolitiikan avulla voidaan tosin pyrkiä tasaamaan näitä nousu- ja laskusuhdanteita, tai sitten talouspoliittiset toimet voivat jopa kärjistä vaihteluita, kuten Suomen esimerkistä tiedämme (Andersson, Kosonen & Vartiainen 1993). Ulkomaankaupan vaihteluiden lisäksi kansainvälisten investoijien – tai spekulanttien – toiminta asettaa haasteita avotalouksien talous- ja sosiaalipolitiikalle.

Jan Otto Andersson (1992) on kiinnittänyt huomiota maan kansainvälistymisen ja työttömyyden väliseen suhteeseen. Hänen määrittämisensä mukaan maa on sitä enemmän 'sisäisesti kansainvälistynyt' mitä riippuvaisempi se on ulkomaankaupasta, mitä laajempi kansainvälisten yritysten osuus on sen taloudessa ja mitä riippuvaisempi se on kansainvälisistä rahamarkkinoista. Vaikka useat länsieurooppalaiset valtiot olivat jo 1980-luvulla tässä mielessä 'sisäisesti kansainvälistyneitä', pienet EU-maat – kuten Belgia, Hollanti ja Irlanti – olivat sitä selvästi enemmän kuin pienet Efta-maat kuten Pohjoismaat. Edellisissä työttömyyden taso ja kasvu olivat suurempia kuin jälkimmäisissä. Havaintoa Jan Otto Andersson selittää (ranskalaisen sääntelykoulun käsittein) pienten ja

vähemmän sisäisesti kansainvälistyneiden maiden tuotannollisen järjestelmän 'tiheäsilmäisyydellä' ja vastaavan kansallisen talouspoliittisen sääntelyjärjestelmän olemassa ololla.

Nykynekökulmasta havaittu suhde tuntuu mutkikkaammalta. Voi tosin panna merkille, että useimpien pienten, kehittyneiden valtioiden 'sisäinen kansainvälistyminen' on (edelleen) kasvanut ja että monessa näistä maista työttömyyden taso on kohonnut. Voi tulkita maiden kansallisen talouspoliittisen sääntelyjärjestelmän heikentyneen, etenkin euroalueen maissa. On kuitenkin mielenkiintoista, että työttömyyden taso on painunut varsin alhaalle sellaisissa aiemmin työttömyysongelmista kärsineissä maissa kuin Hollanti, Irlanti ja Tanska. Suomessa työttömyyden taso jäi 1990-luvun laman jälkeen korkeaksi, vaikka alenikin vuosikymmenen puolivälin jälkeen. Jokaiselle tapaukselle voi tietysti löytää spesifit selityksensä, mutta myös yleisempi työttömyyden ja työllisyyden dynamiikan muutos kaipaa selvitystä.

### Suuret ja pienet valtiot: asema kansainvälisessä järjestelmässä

Varsin toisenlainen näkökulma kuin väestön koko ja talouden avoimuus on tarkastelun kohdentaminen pienten ja suurten valtioiden asemaan kansainvälisessä järjestelmässä. Tässä lähtökohdasta on, että valtio ei ole vain oma erillinen yksikkönsä, jonka ominaisuuksia vertaillaan muiden valtioiden ominaisuuksiin. Olennaista on tarkastella valtioiden keskinäisiä suhteita, siis valtioita suhteessa toisiinsa. Yleensä kun puhutaan pienistä valtioista, niitä ajatellaan suhteessa muun tyyppiin valtioihin, erityisesti suurempiin valtioihin. Se, millaisia muutoksia tapahtuu tietyn valtion sisällä, on 'ulkoisten' prosessien ja koko valtioiden järjestelmän ehdollistamaa.

Maiden kansainvälistä asemaa tarkasteltaessa voidaan käyttää myös erottelua vahvat ja vähemmän vahvat valtiot, jolloin kyse on niiden välisestä riippuvuudesta. Pienen tai heikomman valtion politiikassa on mukana reagointi suurempien tai vahvempien valtioiden intresseihin ja poliittisiin linjauksiin. Riippuvuussuhteesta huolimatta pienillä valtioilla on kuitenkin yleensä paljon mahdollisuuksia suunnata omia ratkaisujaan. Ulkoisten suhteiden ohella keskeiseksi nousee, kuten Dieter Senghaas (1982) tähdentää, millaisia ovat maiden *sisäiset yhteiskunnalliset rakenteet* ja instituutiot. Historiallisessa tarkastelussaan hän havaitsee keskeisiksi rakenteelliseksi tekijöiksi maan omistuksen ja tulojen jakautumisen tasaisuuden, koulutustason, oikeusjärjestelmän sekä poliittisen järjestäytymisen ja poliittiset instituutiot. Sisäisten rakenteiden heikkous on jarruttanut esimerkiksi Latinalaisen Amerikan ja Etelä-Euroopan maiden kehitystä. Onnistuneina kansallisina malleina Senghaas nostaa esiin erityisesti Pohjoismaat, joiden suhteellisen tasainen maanjako on perustana viennin ja kotimarkkinoiden yhtäaikaiselle laajentumiselle ja joiden koulutusjärjestelmä ja poliittinen järjestelmä ovat mahdollistaneet väestön laajan

osallistumisen työmarkkinoille ja päätöksentekoon sekä sosiaalisen turvallisuuden kehittämisen.

Erilaisten valtioiden suhteita analysoitaessa vastakkaistetaan usein *keskusta ja periferia*. Wallersteinilaisessa kapitalistisen maailmanjärjestelmän teoriassa näiden välille asettuu vielä semiperiferia, mutta tämän käsitteen osuvuutta ja pulmallisuutta en aio tässä tarkastella. Tärkeää on sen sijaan kiinnittää huomiota kansainvälisiin valtarakenteisiin ja vallan prosesseihin, tässä yhteydessä Euroopassa.

Shmuel Eisenstadt (1985) näkee, että keskiajan ja varhaisen modernin eurooppalaisia yhteiskuntia luonnehti niiden suhteellisen selkeä erottuvuus. Samalla Eurooppaa luonnehti monien keskusten ja alakeskusten olemassaolo, ja nämä saattoivat olla joko poliittisia, uskonnollisia tai kulttuuris-sosiaalisia keskuksia. Sekä keskukset että alakeskukset vaativat itselleen tiettyä autonomiaa ja pysyvää roolia suhteessa toisen keskuksen 'keskeisiin' tehtäviin, siis uskonnollisiin suhteissa poliittisiin tai kulttuuris-sosiaalisiin, ja toisin päin. Toiseksi oli tyypillistä, että jokaisella näistä keskuksista oli kyky tukea vaatimustaan autonomisella pääsyllä resurssien materiaaliseen perustaan ja valtaperustaan. Ja kolmanneksi kehkeytyi eriasteisia ensisijaisia ja toissijaisia keskuksia, joilla oli jokin määrä autonomiaa ja jotka saattoivat vaatia jonkinlaista autonomiaa suhteessa korkeampiin keskuksiin.

Siten keskusta-periferia -suhteiden institutionaaliset seuraukset on mahdollista ymmärtää vain yhteydessä erityisiin historiallisiin ja poliittisiin ehtoihin, joissa nämä suhteet ovat muotoutuneet. Tärkeä on esimerkiksi eurooppalaisen kulttuurin rajojen suhteellinen jatkuvuus ja pysyvyys, mutta toisaalta poliittisten ja taloudellisten toimintojen rajojen jatkuva muuttuminen ja vaihtuvuus. Keskusten muodostumisen ja taloudellisten ja kulttuuristen instituutioiden rakentamisen välillä onkin vallinnut läheinen yhteys. Toisaalta eri ryhmien ja eliittien välillä on ollut jatkuvaa kilpailua siitä, ketkä pääsevät muodostamaan ja hallitsemaan näitä keskuksia.

Tässä esitetty keskustan ja periferian erottelu ei välttämättä samastu väestön kokoon perustuvaan erotteluun. Kaikki 'pienet' maat eivät suinkaan ole samanlaisessa perifeerisessä asemassa eurooppalaisessa järjestelmässä, vaan niilläkin saattaa olla keskeinen rooli erityisesti alueellisesti. Tässä mielessä 'alakeskusten' tarkastelu on kiinnostavaa. Esimerkiksi Ruotsia voi (tai on voinut) pitää tällaisena alakeskuksena Pohjoismaiden joukossa, sekä taloudellisessa että poliittisessa mielessä. Jonkin kansainvälisessä järjestelmässä vähemmän vahvan ja tavallaan periferiaan kuuluvan valtion ei myöskään voi olettaa automaattisesti jäävän köyhäksi tai esimerkiksi hyvinvointivaltiona kehittymättömäksi – itse asiassa tämän esityksen intressinä on tutkailla tällaisenkin valtion taloudellisen ja sosiaalisen kehityksen mahdollisuutta.

On siis syytä tähdentää, ettei keskustan ja periferian suhdetta voi pitää muuttumattomana ja ikuisena, vaan kansallisvaltioiden asema on alituissa muutoksessa. Uusia sysäyksiä näille muutoksille juontuu globalisaatiosta ja EU-eurooppalaistumisesta, jotka asettavat kansallisvaltioiden aseman uuteen valoon. Näihin palaan vielä lopussa. Mutta muutoksista huolimatta kyse on edelleen kansallisvaltioista ja niiden keskinäisistä suhteista.

## Talouksien kansainvälistymisen ja hyvinvointivaltioiden laajenemisen yhteys

Kun tutkitaan hyvinvointivaltion laajenemista pitkällä aikavälillä, Bismarckin 1800-luvun sosiaalilaeista lähtien ja erityisesti toisen maailmansodan jälkeisenä aikana, hyvinvointivaltion yhteys talouksien kansainvälistymiseen käy ilmeiseksi. Kyse ei suinkaan ole hyvinvointivaltion vahingollisuudesta kansainvälistymiselle ja kilpailukyvyille, kuten nykykeskustelussa monet väittävät, vaan positiivisesta vuorovaikutussuhteesta. Kun todetusti pienet maat usein ovat avotalouksia, tämä vuorovaikutussuhde koskee paljolti niitä.

Eräänä ensimmäisistä David Cameron (1978) tähdensi, kuinka avoimessa taloudessa kysyntä, hinnat ja voitot määräytyvät paljolti ulkoapäin, jolloin maan talouspolitiikalle asettuu haasteita, jotka johtavat julkisen talouden kasvuun. Hän tutki julkisten tulojen bruttokansantuoteosuuden kasvua vuosina 1960-75 kahdeksassatoista kehittyneessä maassa suhteessa talouden avoimuuteen eli viennin ja tuonnin osuuteen bruttokansantuotteesta. Tulos oli selkeä: yksinkertainen korrelaatio avoimuuden ja julkisten tulojen osuuden välillä oli .78. Avotalouksissa julkinen sektori kasvoi varsin eriväristen hallitusten aikana.

Selitystä Cameron etsi ulkoisten ja sisäisten tekijöiden välityksestä. Pieniä avotalouksia luonnehtii teollisuuden suuri keskittyneisyys ja työntekijöiden järjestäytyneisyys, joka taas on tärkeä edellytys vasemmistolaisen hallitusten synnylle. Työntekijöiden järjestöt voivat olla mukana rajoittamassa palkankorotuksia, mutta vastapainoksi ne ajavat käytettävissä olevan tulon laajentamista julkisen talouden kautta.

Havaittu yhteys on myöhemmin vahvistettu monissa tutkimuksissa, samalla kun muiden muuttujien vaikutus on otettu huomioon. Huber, Ragin ja Stephens (1993) tarkastelevat seitsemäntoista maan hyvinvointivaltiota (sosiaalimenoja, siirtomenoja ja julkisia tuloja) monen selittävän muuttujan näkökulmasta. Kiinnostavaa on, että sekä sosiaalidemokraattien että kristillisdemokraattien hallitusvalta selittää hyvinvointivaltion kasvua, mutta sosiaalidemokraattinen vaikutus on selvin julkisten kokonaistulojen osalta ja kristillisdemokraattinen vaikutus näkyy siirtomenojen laajuutena. Myös maan vaalijärjestelmällä ja federalismilla on merkitystä. Mutta myös talouden avoimuus säilyy selittävänä tekijänä, joskaan ei yhtä vahvasti kuin aiemmissa vertailuissa.

Talouden avoimuuden ja julkistalouden kasvun suhde on myös Dani Rodrikin (1998) lähtökohtana. Julkistaloutta hän mittaa julkisilla menoilla, julkisilla kulutusmenoilla ja erikseen myös sosiaaliturva- ja hyvinvointimenoilla. Avoimuus ja lisäksi myös maan koko (pienuus) selittävät julkistalouden kasvua. Rodrikin maajoukko on laaja: hän osoittaa näiden yhteyksien pätevän myös yli sadan maan vertailussa.

Ehkä kiinnostavampi on Rodrikin esittämä selitysmalli. Sen perusajatuksena on tarkastella julkisia menoja sosiaalisena vakuutuksena ulkoisia riskejä vastaan. Näitä riskejä voi mitata ensinnäkin ulkomaankaupan hintasuhteen riskillä: tulovirrat muuttuvat tämän suhteen muuttuessa. Toista riskiä voi mitata viennin tuotekeskittyneisyydellä: maat jotka vievät vain muutamia hyödykkeitä ovat



alttiimpia ulkoisille riskeille kuin hajautetun vientivalikoiman maat. Nämä kaksi riskiä eivät välttämättä mene päällekkäin, mutta käytännössä kahden mitan korrelaatio on varsin vahva. Lisäksi on ilmeistä, että sekä hintasuhteiden vaihtelut että viennin keskittyneisyys koskevat usein pieniä talouksia. Rodrikin analyysoimien riskien selitysvoima julkistalouden laajuuteen osoittautuu vahvaksi. Sosiaaliturva- ja hyvinvointimenojen osalta selitys ei saa tukea koko laajassa maajoukossa, mutta sen sijaan se toimii hyvin kehittyneiden OECD-maiden joukossa. Siten näissä maissa sosiaaliturvaa voi pitää vakuutuksena ulkoisten riskien vaikutusta vastaan.

Talouksien kansainvälistyminen ja hyvinvointivaltion laajeneminen näyttävät siis liittyvän yhteen, vaikka hyvinvointivaltioon vaikuttaa toki joukko muitakin tekijöitä. Mutta kuinka tätä yhteyttä tulisi selittää? Peter Katzenstein (1985) esittää, että pienissä avotalouksissa on kehittynyt 'demokraattisen korporatismiin' järjestelmä. Tämä mahdollistaa näille maille joustavan mukautumisen, erityisesti teollisuuspolitiikan joka turvaa uudistumisen ja teollisen kilpailukykyyn ylläpitämisen. Kansainvälistyneissä talouksissa tarpeellisen sisäisen kompensaation mahdollistamiseksi maat ovat laajentaneet hyvinvointijärjestelmiä. Katzenstein ei siis näe hyvinvointivaltioiden kumpuavan suoraviivaisesti talouden avoimuudesta, vaan myös sosiaaliset ja poliittiset rakenteet selittävät talous- ja sosiaalipolitiikan suuntauksia.

Katzensteinin selitykseen on viitattu usein, ja sen voi arvioida vaikuttaneen paljon pienten hyvinvointivaltioiden tutkimukseen. Voi kuitenkin kysyä, kuinka pitkälle selitys on yleistettävissä. Katzenstein valitsi tutkittavakseen sellaisia pieniä maita, joita luonnehti 'demokraattinen korporatismi'. Kaikki pienet maat, esimerkiksi Belgia eivät sovi tähän malliin, ja suuremmista maista ainakin Saksassa vallitsee vahva korporatismiin perinne. Uudenlaiset korporatiiviset järjestelyt ovat kyllä lisääntyneet viime vuosina – tähän palaan jäljempänä.

Useissa tutkimuksissa on siis päädytty tähentämään talouksien avoimuuden ja kansainvälistymisen osuutta hyvinvointivaltion kasvussa. Tämän voi vielä täsmentää 'ulkoisiksi riskeiksi', kuten ulkomaankaupan hintasuhteen riskiksi ja viennin yksipuolisuuden riskiksi, ja mukaan voisi liittää vielä esimerkiksi rahamarkkinoiden epävarmuuden riskin. Tällainen 'ulkoinen' selitys on kuitenkin liitettävä 'sisäiseen' selitykseen, kunkin maan sisäisiin sosiaalisiin ja poliittisiin instituutioihin. Kuten vertailuissa on osoitettu, hyvinvointivaltion laajeneminen riippuu poliittisesta järjestäytymisestä ja etujärjestöjen toiminnasta. Kyse ei ole vain vasemmiston tai sosiaalidemokraattien vallasta, jota erityisesti Walter Korpi on painottanut, vaan laajemmasta tarkastelussa myös kristillisdemokraattien rooli nousee esiin. Suomalaisittain on tärkeää eritellä vasemmiston ja keskustan yhteistyötä, jossa ne ovat pyrkineet yhdistämään kummankin kannattajakunnan etuja.

Katzensteinille keskeisiin sisäisiin instituutioihin kuului demokraattinen korporatismi, jota on sittemmin kutsuttu myös sosiaaliseksi korporatismiksi. Sitä luonnehtii se, että työntekijäjärjestöt pidättäytyvät ajamasta suuria palkankorotuksia, mutta vastapainoksi niille luvataan (ainakin periaatteessa) huolehtia työllisyydestä ja sosiaaliturvasta. Kaikkia kehittyneitä hyvinvointivaltioita ei voi kuitenkaan luonnehtia sosiaalisen korporatismiin maiksi.

Hollannissa hyvinvointivaltion laajeneminen 1960- ja 1970-luvuilla perustui toisenlaisiin institutionaalisiin ratkaisuihin, eri ryhmiä edustaviin 'pilareihin' (Therborn 1989). Tällaiset ratkaisut saattavat siis vaihdella maittain, mutta keskeistä on tarkastella ulkoisten riskien ja sisäisten instituutioiden vuorovaikutusta.

Edellä on puhuttu paljon pienistä avotalouksista. Mutta myös suurempien maiden osalta voi kysyä talouden avoimuuden ja hyvinvointivaltion välistä suhdetta. Näin tekevät Elmar Rieger ja Stephan Leibfried (2001) vertaillen Yhdysvaltoja ja Saksaa toisiinsa. Kirjoittajia kiinnostaa erityisesti hyvinvointidemokratian ja kauppapoliittisen protektionismin yhteys: nämä maat ovat olleet itse asiassa melko suljettuja talouksia, joskin niiden avoimuuden lisääntymisessä on eroja, ja sosiaalipolitiikan rakenne on yhteydessä taloudellisen sulkeutumisen ja avautumisen prosesseihin. Sosiaalipolitiikan erot eivät heijastele vain eri yhteiskuntaryhmien erilaisia intressejä sosiaalipoliittisessa päätöksenteossa, vaan myös ulkomaankauppapoliittisessa päätöksenteossa. Yhdysvaltain suhteellisen kehittymätön hyvinvointivaltio mahdollistaa institutionaaliset uudelleenjärjestelyt, mutta samalla tämä estää avautumista kauppapolitiikassa. Sulkeutumisen suojassa hyvinvointia voidaan pitää yllä työllisyyden ja palkkojen avulla, ei niinkään hyvinvointivaltion toimin. Sen sijaan kehittyneempi saksalainen hyvinvointivaltio perustuu laajaan sosiaalivakuutusjärjestelmään, mutta se asettaa vahvoja rajoituksia sisäiselle uudelleenjärjestymiselle (jäykkyydet), joskin samalla suosii suhteellisen suurta kansainvälistä, talodellista vuorovaikutusta. Rieger ja Leibfried näkevät siis hyvinvointivaltion ja kansainvälistymisen vuorovaikutuksen, joka kuitenkin voi toimia eri tavoin.

### Kansainvälinen asema taustana pienten maiden hyvinvointivaltioille?

Hyvinvointivaltion kehitystä tietyssä maassa voi myös tarkastella valtioiden välisten keskinäissuhteiden näkökulmasta. Kiinnostavia ovat erityisesti suhteet toisaalta suurten ja vahvojen, toisaalta pienten ja riippuvaisten valtioiden välillä. Voidaan ajatella, että ulkoisten haasteiden alla pienet ja riippuvaiset valtiot pyrkivät korostamaan *kansallista kiinteyttä, koheesiota*, voidakseen vastata näihin haasteisiin. On tietysti mahdollista tavoitella eräänlaista 'pakotettua yhtenäisyyttä', kaikkien kansalaisten taipumista vallanpitäjien tai voimakkaiden ryhmien tahtoon. Pitkällä aikavälillä kansallista kiinteyttä edistää kuitenkin paremmin kansalaisten sosiaalisen ja taloudellisen turvallisuuden edistäminen, joko julkisen sosiaaliturvan ja palvelujen kautta tai muilla turvaa lisäävillä keinoilla.

Monien pienten valtioiden suhde suureen naapuriin, varsinkin entiseen emämaahan, on ongelmallinen. Tapaukset kuitenkin ovat erilaisia. Irlannin ja Englannin suhde Irlannin tasavallan perustamisen jälkeen vuonna 1922 oli varsin kaksijakoinen (ks. Brown 1990). Toisaalta Irlanti oli varsinkin taloudellisesti ja

ulkomaankaupan osalta erittäin riippuvainen Englannin markkinoista. Toisaalta nuori tasavalta pyrki sosiaalisesti, kulttuurisesti eikä vähiten uskonnollisesti pesäeroon naapuristaan. Kansallista kiinteyttä ei kuitenkaan ensi sijassa edistetty taloudellisen ja sosiaalisen turvallisuuden kohottamisen kautta. Pikemminkin reaktiona oli kääntyminen sisäänpäin, ensin 'irlantilaiseen Irlantiin' ja 1930-luvulla 'omavaraiseen Irlantiin'. Tämä tie johti talouden ja yhteiskunnan kriisiytymiseen, maastamuuton laajamittaiseen jatkumiseen ja konsensuksen ylikorostamiseen. Vasta 1960-luvulta ja erityisesti viimeisen kymmenen vuoden aikana kansallinen kiinteys on kääntynyt talouskasvun ja työllisyyden edistämiseksi ja – ainakin varovaiseksi – sosiaaliturvan laajentamiseksi.

Lars Bo Kaspersen (2002) kytkee Tanskan hyvinvointivaltion kehityksen eri kansainvälistymisjaksoihin. Vielä 1500-luvulla Tanskaa saattoi pitää jonkinlaisena alueellisena suurvaltana, mutta 1600-luvun puolivälistä ja varsinkin 1800-luvun alussa Tanska oli heikentynyt – siitä oli tullut pieni valtio. Yhdistyvä Saksa nousi 1800-luvun puolivälin jälkeen suurvallaksi, joka vei myös Tanskan eteläisiä alueita, ja Saksan pelko leimasi tanskalaista politiikkaa. Tämä oli ainakin yhtenä taustana ensimmäisille hyvinvointivaltiollisille laeille 1890-luvulla, ja vaikka Saksa koettiin potentiaalisesti viholliseksi, pontimina olivat Bismarckin sosiaalilait. Jos nouseva työväenliike ajattelikin lähinnä työläisten aseman turvaamista, sosiaaliliberaalit näkivät hyvinvointivaltiossa ennen kaikkea kansallisen kiinteyden säilyttäjän: tanskalainen hyvinvointivaltio onkin näiden erisuuntaisten pyrkimysten kompromissi. Uusi kansainvälistymisvaihe toisen maailmansodan jälkeen merkitsi läheisempää kumppanuutta Yhdysvaltojen ja NATOn kanssa. Kaspersenin mukaan Yhdysvaltoja ja tanskalaisia sosiaalidemokraateja yhdisti yksi asia, kommunismiongelma. Siksi Yhdysvallat näki sosiaalidemokraatit läheisempänä yhteistyökumppanina kuin porvarilliset puolueet, ja tuki myös hyvinvointivaltion laajentamista kommunistien kannatuksen torjumiseksi. Kaikkiaan tanskalainen hyvinvointivaltio on muodostunut sisäisten toimijoiden ja maan kansainvälisten haasteiden vuorovaikutuksena.

Ulkoisiin haasteisiin reagoiminen on luonnollisesti ollut tärkeää myös Suomessa, idän ja lännen välissä sijaitsevassa valtiossa. Hyvinvointivaltiollisesta näkökulmasta Ruotsin esimerkki on ollut keskeinen, joskin suomalaiset sovellutukset ovat poikenneet mallista. Toisaalta tietenkin Venäjän ja Neuvostoliiton puolelta koettu uhka on sekin vaikuttanut suomalaisen politiikkaan. Kun Pekka Kuusi 1960-luvun alussa hahmotteli uutta sosiaalipoliittista linjaa, hän mielsi Suomen olevan kilpailutilanteessa, jossa avainasemassa on taloudellisen kasvun nopeuttaminen: "Eikä paluuta metsään ole. Ei edes jäämistä nykyisijöille. Jos mielimme Ruotsin ja Neuvostoliiton, kahden kasvutietoisien ja –kykyisen kansan, välissä jatkaa omaa elämäämme, me olemme tuomitut kasvamaan." (Kuusi 1963, 34.) Mutta Kuusen ohjelman varsinaisen tarkoitus oli osoittaa, että tämä kasvu liittyy olennaisesti hyvinvointivaltioon ja tulonsiirtojen lisäämiseen. "Tulontasauksen kehitykseen on vaikuttanut ratkaisevasti se, että tulontasointu ja taloudellinen kasvu ovat nyky-yhteiskunnassa liittyneet onnellisella tavalla toisiinsa: tulontasointu on tukenut kasvua ja kasvu taas on keventänyt tasoittamisen painetta." (Kuusi 1963, 68.)

Neuvostoliiton (ja kommunismin) uhalla oli sodanjälkeisessä Suomessa vaikutuksensa kansallisen yhtenäisyyden tai koheesion vaatimukseen, joka edellytti yksimielisyyttä kaikissa kansakuntaa koskevissa 'suurissa kysymyksissä'. Nämä kysymykset liittyivät – ja liittyvät yhä – pääosin ulkopolitiikkaan, mutta yksimielisyyden odotuksen saattoi aistia myös talous- ja sosiaalipoliittikan perustavissa kysymyksissä. Tähän perustuu talous- ja sosiaalipoliittinen 'Suomen malli', joka suurelta osin on sisäistetty kyselemättömänä totuutena yli kieli-, puolue- ja luokkarajojen (ks. Andersson, Kosonen & Vartiainen 1993). Myös suomalaisen hyvinvointivaltion (myöhäinen) laajeneminen ja sen erikoispiirteet, kuten eri etujen yhteensovitus ja laajojen kompromissien painotus, voidaan ymmärtää tästä näkökulmasta. Nytemmin ulkoisia haasteita eivät luonnollisesti enää aseta Neuvostoliitto tai Ruotsi, vaan eurooppalaistuminen ja globalisaatio.

## Globalisaatio uutena haasteena

Globalisaation nykyvaihe on kiistämättä muuttanut monia asioita. Onko nyt kansainvälistymisen ja hyvinvointivaltion yhteinen taival päättynyt? Tai kansallisvaltion taival jo taivallettu?

Ramesh Mishra (1999) mieltää kansallisvaltioiden työllisyys- ja talouspolitiikan mahdollisuuksien kaventuneen globalisaation paineessa. Paineet kohdistuvat työmarkkinoihin, verotukseen, sosiaalimenoihin ja sosiaaliturvaan. Suuntana on alasajo. Eniten on kärsinyt täystyöllisyyden oppi, mutta myös sosiaaliturvaan on kohdistunut iskuja. Kaikkiaan siis kansallisvaltiollisen päätöksenteon mahdollisuudet ovat heikentyneet. Joitakin eroja toki löytyy, ja esimerkiksi Ruotsissa hyvinvointivaltio on säilynyt vahvempaan kuin anglosaksisissa maissa. Mutta Mishra näkee Ruotsin mallinkin murentuneen kansainvälistyneen pääoman irtautuessa kansallisvaltiosta.

Juuri tämänkaltaisen 'globalisaatioteesin' (ei tosin juuri Mishran) kimppuun käy Geoffrey Garrett (1998) tutkimuksessaan poliittisen vaikuttamisen roolista globalisaation oloissa. Hänen kiinnostuksen kohteena on erityisesti nk. sosiaalidemokraattinen korporatismi. Siis onko globalisaatio nakertanut kansallista päätöksentekoa ja sosiaalidemokraattista vaihtoehtoa markkinakapitalismille? Varsin laajan vertailevan analyysin tuloksena on, että näin ei ole tapahtunut. Jopa päinvastoin: vasemmiston poliittinen mahdollisuus puuttua epätasa-arvoon ei ole vähentynyt, vaan lisääntynyt. Talouspolitiikan ja kansantaloudellisen menetyksen vertailu osoittaa, että sosiaalidemokraattinen korporatismi on menestynyt hyvin. Garretin vertailussa pienet maat ovat selvinneet hyvin. 'Globalisaatioteesin' arvioinnin kannalta pahana pulmana on kuitenkin se, että empiirinen aineisto on pääosin 1970- ja 1980-luvuilta, jolloin pääomamarkkinoiden sääntelyn purkamisen tai EMU-ehdotusten vaikutukset eivät vielä näkyneet.

Duane Swankin (2002) vertaileva tutkimus pyrkii kumoamaan 'globalisaatioteesin'. Teesi kertoo että pääoman liikkuvuus vahvistaa kansainvälisen pääoman asemia suhteessa kansallisiin hallituksiin, varsinkin niihin jotka edistävät hyvinvointijärjestelmiä – ja siten tietysti – suhteellisen kireää

verotusta. Kansainvälisesti liikkuva pääoma voi rajoittaa demokraattisesti valittujen hallitusten toimia markkinaoperaatioiden kautta. Vaikutuskanava voi olla myös poliittinen: verohelpotusten vaatiminen uhkaamalla toiminnan lopettamisella tai toiminnan siirtämisellä veroparatiiseihin.

Näin siis 'globalisaatioteesin' mukaan. Swank koettelee teesiä tutkimalla sekä pieniä että suuria maita. Tulema on, että hyvinvointijärjestelmät ovat pääosin säilyneet niissä maissa, joiden poliittiset instituutiot tukevat niitä. Niihin kuuluvat Pohjoismaat ja suuri osa Manner-Euroopan maista.

Olisi kuitenkin hyvä kysyä, millä tavoin rahoitusmarkkinoiden sääntelyn purkaminen – ja tapa jolla se toteutettiin – asetti ruotsalaiset ja suomalaiset päätöksentekijät säästöpäätösten eteen. Päätöksethän olivat suurelta osin kotoperäisiä, joskin kansainvälisten markkinoiden muutokset vaikuttivat taustalla. Hyvinvointivaltio ei kadonnut, mutta se kaventui – ainakin kansalaisten näkökulmasta (Palme et al. 2002; Saari 2002).

### Kansainvälistyminen, globalisaatio ja kansallinen kiinteys

Etsiessään kansallisten talouksien menestyksen syitä Kenworthy (1995) erottelee kooperatiiviset ja individualistiset taloudet. Vertailujen päätulema on, että juuri kooperaatio, yhteistoiminta, on taloudellisen menestyksen keskeinen perusta, päinvastoin kuin monet muodikkaat markkinoita ja kilpailua painottavat teoriat pyrkivät todistelemaan. Kenworthy näkee monenlaisia kooperaation muotoja ja alueita, erityisesti työmarkkinoilla, hallituksen ja etujärjestöjen välillä, sijoittajien ja tuottajien välillä, ja eräänä muotona voi pitää työnantajien pitkän aikavälin sitoutumista (työllisyystakuu). Kun erityyppiset kooperaation muodot otetaan huomioon, päädytään taloudellisen kooperaation indeksiin. Korkeimmat arvot tällä indeksillä saavuttavat Japani, Itävalta, Saksa, Norja, Ruotsi, Suomi ja Tanska. Matalimmat arvot puolestaan löydetään Kanadasta, Yhdysvalloista ja Iso-Britanniasta. Esitykseni teeman kannalta on aiheellista kysyä, voisiko pienten ja suurten maiden erottelulla ja toisaalta kooperaation asteella olla jonkinlaista systemaattista yhteyttä.

Kenworthyn indeksin pohjalta ei voida esittää täysin suoraviivaista yhteyttä maan koon ja kooperaation asteen välille. Kuitenkin sellaiset suuret maat kuin Yhdysvallat ja Iso-Britannia ovat selkeän individualistisia, ja Japania ja Saksaa lukuunottamatta kooperatiiviset maat kuuluvat pienten valtioiden ryhmään. Samalla nämä maat ovat niitä, jotka usein on myös esitetty sosiaalisen korporatistisen mallina.

Mikäli kooperaatio, tai hieman toisin ilmaisten kansallinen kiinteys, luonnehtii paljolti pieniä maita, voidaan kysyä tämän yhteyden syitä. Ensimmäisenä mahdollisena taustasyynä on väestön homogeenisuus kielellisessä, kulttuurisessa ja uskonnollisessa mielessä. Yhteiset arvot ja taustatekijät lisäävät yhteistoiminnan mahdollisuutta. Homogeenisuus ei kuitenkaan luonnehdi kaikkia pieniä maita, esimerkiksi käytännössä lähes kahtiajakautunutta belgiaa, ja muuttoliike on lisännyt kulttuurista kirjoa kaikissa maissa viime vuosikymmeninä. Toinen

kooperatiivisuutta voimistava tekijä on jo aiemmin mainittu pienten maiden haavoittuvuus kansainvälisten paineiden edessä ja tästä seuraava tarve luoda yhteisiä toimintamekanismeja. Tosin tässäkin suhteessa pienet maat eroavat toisistaan.

Hyvinvointivaltion ja kansallisen kiinteyden suhteen voi ajatella molemminpuoliseksi. Toisaalta hyvinvointivaltion kehitys epäilemättä vaatii tietynasteista kooperaatiota ja kansallista kiinteyttä, muutoin yhteisiä päätöksiä ei saataisi aikaan. Toisaalta hyvinvointivaltio voi esimerkiksi uudelleenjakavalla toiminnallaan ja palveluja tuottamalla tuottaa tai pitää yllä kansallista kiinteyttä. Tämä ei kuitenkaan ole varmaa, vaan paljon riippuu hyvinvointivaltion tyyppistä. Jotkut hyvinvointivaltiot ovat omiaan pitämään yllä kiinteyttä, kun taas toiset saattavat kylvää vastakohtia eri yhteiskuntaryhmien välille.

Globalisaation katsotaan usein vaarantavan kansallisen kiinteyden ylläpidon: syntyy globaaleja voittajia ja häviäjiä. Ruotsin tapaus on esitetty esimerkkinä siitä, että globaali kilpailu ja kiinteyttä tukeva korporatistinen järjestelmä eivät sovi yhteen. Ruotsissahan talous kansainvälistyi nopeasti 1980-luvulla, ja samoihin aikoihin perinteinen ruotsalainen työmarkkinayhteistyö alkoi rakoilla ellei suorastaan katketa. Työnantajat kieltäytyivät 1990-luvun alussa keskitetyistä neuvotteluista ja vetivät edustajiaan pois monista työryhmistä tai lautakunnista. Monien mielestä tämä kielii siitä, ettei kansainvälinen pääoma enää tarvitse yhteistyöhön keä kotikentällä.

On kuitenkin uskaliaasta yleistää Ruotsin tapausta. Itse asiassa on havaittu nk. sosiaalisten sopimusten, paktien, uusi tuleminen 1990-luvun mittaan (ks. Pochet 1999). Yli puolet läntisen Euroopan maista on kokenut uudenlaisen kolmikantaisen neuvottelun syntymän. Pochet selittää tätä sillä, että talous- ja rahaliitto EMU on toiminut kansallisten sopimusten vauhdittajana, varsinkin maissa joissa on vaikeuksia saavuttaa alhainen inflaatio ja tiukka budjettikuri. Sopimuksilla on pyritty takaamaan se, että makrotaloudellisten tavoitteiden vastapainoksi sovitaan myös työllisyys- ja tulotavoitteista; jälkimmäiset tavoitteet tosin ovat yleensä vähemmän sitovia. Freyssinet ja Seifert (2001) näkevät työllisyyttä ja kilpailukykyä koskevien sopimusten muodostavan vaihtoehdon aiemmalle strategialle, jossa kysynnän laskuun on liittynyt pyrkimys vähentää työvoimaa. Tältä kannalta kansalliset sopimukset voivat kohottaa tuottavuutta ja joustavuutta rakennemuutoksen kautta.

Globaali kilpailu tai eurooppalainen kilpailu eivät siten välttämättä ole tyystin ristiriidassa kooperaation säilyttämisen kanssa. Tosin uudet kansalliset sopimukset edustavat pikemminkin 'kilpailullista korporatismia' kuin aiempaa sosiaalista korporatismia, ja yritysten kilpailukyky on nyt selvästi etualalla – työllisyys yritetään sitten sovittaa kilpailukykyyn edistämiseen.

### Uusi kansainvälinen järjestelmä?

Pienet valtiot on edellä määritetty toisaalta väestön koon, toisaalta maan kansainvälisen aseman perusteella. Vaikka talouden avoimuus ja kansainvälinen

asema ovat tärkeitä tekijöitä, ne on suhteutettava maiden sisäisiin yhteiskunnallisiin rakenteisiin. Talouksien kansainvälistymisen ja hyvinvointivaltion laajenemisen suhde pätee yleistyksenä, muttei ehdottomana sääntönä. Yhteydelle on esitetty erilaisia selityksiä, jotka eivät välttämättä ole toisiaan pois sulkevia. Uudemman globalisaatiovaiheen merkitsevät muutokset ovat vielä paljolti avoimia.

Pitkään toisen maailmansodan jälkeen valtioiden kansainvälinen asema, etenkin Euroopassa, pysyi kuta kuinkin vakaana. Oli läntisen ja itäisen liiton jäseniä ja joukko enemmän tai vähemmän liittoutumattomia. Kaikki tämä on mullistunut muurin murtumisen jälkeen 1990-luvun alusta lähtien. Mikäli Neuvostoliiton ja kommunismin uhka oli osasyynä hyvinvointivaltion laajentamiselle, tilanne on tyystin muuttunut mielletyn uhan poistuttua, ja markkinaideologia saattaa edetä suhteellisen vapaasti. Onko näillä muutoksilla merkitystä kansallisille hyvinvointivaltioille?

Samalla Euroopan integraatio on johtanut uudelleen Bryssel-keskeiseen poliittiseen suuntautumiseen, jolloin sellaiset aiemmat alakeskukset kuin Ruotsi Pohjoismaissa ovat menettäneet poliittista rooliaan. Pohjoismaissakin omaksutaan eurokäsitteet, ja kansallisen hyvinvointivaltion sijasta puhe rajataan suppeampiin syrjäytymisen ongelmiin. Uusi kansainvälinen järjestelmä vaikuttaa epäilemättä kansallisvaltion ja hyvinvointivaltion asemaan.

## Kirjallisuus

- Andersson, Jan Otto (1992) Työttömyys, kansainvälistyminen ja maan koko. S. 145–157 teoksessa Pekka Kosonen (toim.): Euroopan integraatio, työmarkkinat ja hyvinvointivaltio. Jyväskylä: Gaudeamus.
- Andersson, Jan Otto & Pekka Kosonen, Juhana Vartiainen (1993) The Finnish Model of Economic and Social Policy – From Emulation to Crash. Åbo: Meddelanden från Ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi.
- Brown, Terence (1990) Ireland. A Social and Cultural History 1922-1985. 5. impr. London: Fontana Press.
- Cameron, David R. (1978) The Expansion of the Public Economy: A Comparative Analysis. *The American Political Science Review* 72:4.
- Dogan, Mattei (2002) Strategies in Comparative Sociology. *Comparative Sociology* 1:1, x-92.
- Eisenstadt, S.N. (1985) Reflections on Centre-Periphery Relations and Small European States. S. 41-49 teoksessa Risto Alapuro, Matti Aaltonen, Elina Haavio-Mannila & Raimo Väyrynen (toim.): Small States in Comparative Perspective. Essays for Erik Allardt. Oslo: Norwegian University Press.
- Freyssinet, Jacques & Hartmut Seifert (2001) Pacts for Employment and Competitiveness in Europe. *Transfer* 4/01.
- Huber, Evelyne & Charles Ragin, John D. Stephens (1993) Social Democracy, Christian Democracy, Constitutional Structure, and the Welfare State. *American Journal of Sociology* 99:3, 711-749.

- Kapstein, Ethan B. & Branko Milanovic (2001) Responding to Globalization. *Social Policy in Emerging Market Economies. Global Social Policy* 1:2, 191-212.
- Kaspersen, Lars Bo (2002) Denmark During the Eras of Internationalisation and Europeanisation 1801-2001. Paper to COST A15 meeting in Fiesole, 11-12 October 2002.
- Katzenstein, Peter (1985) Small States in World Markets. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Kenworthy, Lane (1995) In Search of National Economic Success. Balancing Competition and Cooperation. Thousand Oaks-London-New Delhi: SAGE.
- Kosonen, Pekka (1998) Globalization, Europeanization and Small Welfare States. S. 19-51 teoksessa Per Kongshøj Madsen (toim.): Work and Welfare. Proceedings of the workshop of the COST A7 final conference, London, 12-13 December 1997. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Kosonen, Pekka (1999) Globalisaatio sosiologisena käsitteenä. *Sociologia* 36:3, 181-192.
- Kuusi, Pekka (1963) 60-luvun sosiaalipolitiikka. 4. painos. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Käkönen, Jyrki (1981) Pikkuvaltiotutkimus ja vähiten kehittyneet maat kansainvälisessä järjestelmässä. Tutkimus pienuuden, kehittymättömyyden ja köyhyyden vaikutuksista valtioiden kansainväliseen asemaan ja ulkoiseen käyttäytymiseen. Turku: Turun yliopisto, Poliittikan tutkimuksen ja sosiologian laitos. Valtio-opillisia tutkimuksia No 39.
- Mishra, Ramesh (1999) Globalization and the Welfare State. Cheltenham, UK: Edward Elgar.
- Palier, Bruno & Robert Sykes (2001) Challenges and Change: Issues and Perspectives in the Analysis of Globalization and the European Welfare States. S. 1-16 teoksessa Robert Sykes, Bruno Palier & Pauline M. Prior (toim.): Globalization and European Welfare States. Challenges and Change. Basingstoke: Palgrave.
- Palme, Joakim ym. (2002) Welfare Trends in Sweden: Balancing the Books for the 1990s. *Journal of European Social Policy* 12:4, 329-346.
- Pochet, Philippe (1999) Monetary Union and Collective Bargaining in Europe: an Overview. Teoksessa Philippe Pochet (toim.): Monetary Union and Collective Bargaining in Europe. Bruxelles etc.: P.I.E.-Peter Lang.
- Rieger, Elmar & Stephan Leibfried (2001) Grundlagen der Globalisierung. Perspektiven des Wohlfahrtsstaates. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Robertson, Roland (1992) Globalization. Social Theory and Global Culture. SAGE: London, Newbury Park & New Delhi.
- Rodrik, Dani (1998) Why Do More Open Economies Have Bigger Governments? *Journal of Political Economy* 106:5, 997-1032.
- Saari, Juho (2002) Reforming Social Policy. A study on institutional change in Finland during the 1990s. Turku: University of Turku, Department of Social Policy.
- Senghaas, Dieter (1982) Von Europa lernen. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Scholte, Jan Aart (1996) *Beyond the Buzzword: Towards a Critical Theory of Globalization*. S. 43-57 teoksessa Eleonore Kofman & Gillian Youngs (toim.): *Globalization: Theory and Practice*. London: Pinter.

Therborn, Göran (1989) 'Pillarization' and 'Popular Movements'. Two Variants of Welfare State Capitalism: the Netherlands and Sweden. S. 192-241 teoksessa Francis G. Castles (toim.) *The Comparative History of Public Policy*. Cambridge: Polity Press.

## Pohjoismaat ja Välimeri

Tuomo Melasuo

TAPRI, Rauhan ja konfliktitutkimuskeskus, Tampereen yliopisto

Ensisilmäyksellä Pohjoismaiden ja Välimeren alueen suhteet vaikuttavat vähäisiltä. Mutta todellisuudessa – yhtä hyvin menneessä kuin nykyisessä – näiden kahden alueen yhteydet ja molemminpuoliset suhteet Euroopan naapurustossa ovat paljon monimuotoisimpia kuin voisi uskoa. Ja nämä suhteet ovat iänikuisia. Tämä johtuu varmasti siitä, että pohjoiset kansat ovat ennen kaikkea merenkulkijoita, jotka purjehtivat Atlantilla ja Itämerellä.<sup>1</sup>

Vanhin historiassa tunnettu yhteys Pohjoismaiden ja Välimeren välillä on marseililaisen maantieteilijän Pytheasin matka hänen purjehtiessaan Pohjanmerellä ja ehkäpä myös Itämerellä neljännellä vuosisadalla ennen ajanlaskumme alkua. Jopa ennen tätä tunnettua tosiseikkaa Rooman imperiumin kehityksellä oli ollut vaikutusta siihen rytmiin, jolla "suomalaiset" olivat muuttaneet Suomen niemimaalle.<sup>2</sup>

Ensimmäiset tunnetut pohjoismaiset vierailijat päinvastaiseen suuntaan eli Välimeren alueelle olivat viikinkejä, joiden seikkailuretket yltivät aina Pohjois-Afrikkaan asti. Sinne he purjehtivat läpi Gibraltarin salmen tai Mustanmeren käyttäen hyväkseen Venäjän jokireittejä. Viikinkiaikaan liittyi myös vilkas ja monipuolinen kaupankäynti. Pohjoismaista löydettyjen bysanttilaisten ja arabialaisten rahakolikkojen määrä on tästä todisteena, kun taas viikingit tunnettiin Välimerellä erinomaisina meripihkan kauppiaina. Tätä aikaa koskien kuuluisa arabialainen maantieteilijä Idrisi kirjoitti Suomesta ja Turun ympäristön eri kylistä.<sup>3</sup>

<sup>1</sup> Michel Cabouret, *Esquisse sur le rôle géographique de la Baltique dans les Pays du Nord*, ss. 3-4, teoksessa *Le Monde de la Mer, Cahiers du CIREN, No. 4, Centre Interdisciplinaire de Recherche sur l'Europe du Nord, Université de Paris 7, Paris, 1987*.

<sup>2</sup> Luigi de Anna, *Conoscenza e immagine della Finlandia e del settentrione nella Cultura Classico-Medievale*, ss. 23-25, *Annales Universitatis Turkuensis, Ser. B. Tom. 180, Turun Yliopisto, Turku 1988*, ja Saarenheimo, Eero, *La relazioni tra Italia e Finlandia, ieri e oggi*, teoksessa Lauri Lindgren (toim.), *Raportti Culturali tra Italia e Finlandia, Henrik Gabriel Porthan Insituutti, Julkaisuja 11, Turku, 1987, ss. 28-29*.

<sup>3</sup> Franco Cardini, *Alcuni aspetti dei rapporti economici e culturali fra Italia e mondo baltico-scandinavo nel Medioevo*, teoksessa Lauri Lindgren (toim.), *Raportti Culturali tra Italia e Finlandia, Henrik Gabriel Porthan Insituutti, Julkaisuja 11, Turku, 1987, ss. 77*, ja Matti Klinge, *Nordens betydelse för Europa*, teoksessa Svenolf Karlsson (toim.), *Frihetens källa. Nordens betydelse för Europa, Nordiska Rådet, Tukholma, 1992, s. 10*, sekä O. J. Tallgren-Tuulio ja A.M. Tallgren, Idrisi, *La Finlande et les autres pays baltiques orientaux*, teoksessa *Studia Orientalia III, Helsinki, 1930*.

Viikinkien jälkeen Pohjoismaat tulivat kristinuskon piiriin. Itse asiassa tämä merkitsi Pohjoismaiden Välimeri-suhteiden supistumista. Kristinuskon saapumisesta eteenpäin pohjoismaalaiset keskittivät yhteytensä Välimeren pohjoisrannalle ja arabimaailmaan suuntautunut yhteydenpito kävi harvinaisemmaksi.

Katolilaisella kaudella, joka kesti melkein kuusi vuosisataa aina 1500-luvun uskonpuhdistukseen asti, pohjoismaalaiset Välimeren matkaajat olivat lähinnä kirkonmiehiä ja -naisia sekä opiskelijoita. Muutaman pohjoisen kuninkaan matkailu ja oleskelu Välimeren alueella ja Lähi-idässä ovat todisteena siitä kulttuurisesta ja poliittisesta merkityksestä, joka tällä alueella oli Euroopan pohjoisimmille osille. Myös Maltan ritareiden läsnäolo Itämeren saarilla on tästä todisteena. Kuuluminen katolisen kirkon piiriin merkitsi, että Pohjoismaat kuuluivat melkein täysivaltaisina jäseninä eurooppalaiseen yhteisöön. Uskonpuhdistuksen vaikutukset 1500- ja 1600-luvuilla merkitsivät uutta jyrkkää ja suurta katkosta Roomaan ja katoliseen Eurooppaan, siis toista suurta katkosta Välimeren maailmaan.<sup>4</sup>

Mutta kuten kaikki katkokset, myös uskonpuhdistuksen aikaansaama katkos jäi monelta osin rajalliseksi. Pohjoiselle ja Itämeren maailmalle aatteiden vapaa liikkuminen sivistysvaikutuksineen Euroopassa oli tärkeä asia. Latina säilyi vielä pitkään tieteen ja kansainvälisen yhteydenpidon kielenä. Myöhemmin, *valistuksen* aatteiden myötä pohjoismaalaiset tiivistivät tieteellistä ja oppinutta kanssakäymistään Välimeren maailman kanssa. Huomatkaamme erityisesti Tanskan kuninkaan lähettämä "Arabia Felix"-retkikunta, joka tutki Arabian niemimaata 1700-luvulla. Turkulainen Peter Forsskål toimi retkikunnan maineikkaana kasvitieteilijänä, hänen toimittamansa kasvisto nimikäänöksiineen säilyi pitkään eurooppalaisena auktoriteettina.

Seuraavalla vuosisadalla, 1800-luvulla pohjoismaiset oppineet, erityisesti orientalistit ja taiteilijat matkustelivat eripuolilla Välimeren maailmaa. Tämä traditio jatkui aina toiseen maailmansotaan asti, jonka jälkeen pohjoismaalaiset kääntyivät – ainakin joksikin aikaa – enemmän kohti anglosaksista "uutta maailmaa".

## Nyky aika

Yllä olevassa olemme vierailleet menneisyydessä, jopa kaukaisessa, lähinnä saadaksemme lukija vakuuttuneeksi siitä, että kanssakäyminen pohjoisen ja

<sup>4</sup> Arno Fellman, *Voyage en Orient du Roi Erik Ejegod et sa Mort à Phaphos*, Akateeminen kirjakauppa, Helsinki, 1938, s. 32, ja Hannu Laaksonen, *L'Ordine Cavalleresco di Malta nei Paesi Nordici*, teoksessa *Settentriona. Rivista di Studi Italo-Finlandesi*, Anno IV, Turku, 1992, s. 109, sekä Jaakko Suolahti, *Che cosa in passato i finlandesi pensave degli italiani?*, teoksessa Lauri Lindgren (toim.), *Raportti Culturali tra Italia e Finlandia*, Henrik Gabriel Porthan Insituutti, Julkaisuja 11, Turku, 1987, ss. 28-29.

Välimeren maailmojen välillä on vanhaa ja ehkä paljonkin tärkeämpää kuin ensi katsomalla saattaisi uskoa.

Toisen maailmansodan jälkeen nämä suhteet ovat kasvaneet hyppäyksenomaisesti. Näin on tapahtunut erityisesti 1970-luvulta eteenpäin jolloin kaksi ilmiötä – Välimereltä tuleva maahanmuutto ja pohjoismainen turismi – ovat molemmat kehittyneet merkittävästi.

Jo noin neljän vuosikymmenen ajan ovat sadattuhannet pohjoismaiset turistit viettäneet joka vuosi muutaman viikon Välimeren alueella. He etsivät sieltä aurinkoista lomasäätä, erityisesti talvisaikaan, ja ehkä myös vapaamielistä ilmapiiriä, joka vapauttaisi heidät, ainakin muutamaksi hetkeksi, kotona vallitsevasta protestanttisesta tiukkamielisyydestä. Miten tämä massiivinen turismi vaikuttaa niihin mielikuviiin, joita pohjoismaalaisille on syntynyt Välimeren maailmasta, ei ole juurikaan tutkittu aihe eikä sitä tunneta tarpeeksi. Mutta on selvää että näinkin laajamittaisella ja pitkäaikaisella ilmiöllä on huomattavan monipuoliset ja moniulotteiset vaikutukset.<sup>5</sup>

Pohjoismaat ovat olleet 1950-luvulta lähtien Välimeren alueelta tulevan ja jatkuvasti kasvavan muuttoliikkeen kohteena. Tämä muuttoliike on kiihtynyt vuodesta 1995 eteenpäin, jolloin Ruotsi ja Suomi tulivat Euroopan Unionin jäseniksi ja erityisesti vuodesta 2001 lähtien jolloin nämä maat tulivat Schengen-sopimuksen piiriin. Tämä Välimereltä kotoisin oleva väestön osa näyttää tärkeää välittäjän roolia toimiessaan yhdyssiteenä ja siltana Pohjoisen ja Välimeren välillä samalla rikastuttaen tšekäläistä kulttuurimaaisemaa. Tämä seikka on erittäin tärkeä näiden alueiden välisille ihmiskontakteille lähinnä kahdesta syystä. Ensimmäisenä on sellaisten perheiden, joilla on isovanhempia tai lähisukulaisia Välimeren alueella, määrän huima kasvu viimeisten kolmenkymmenen vuoden aikana. Koskien yhteiskuntien yksityissuhteita tämä on todella merkittävä muutos. Toisena seikkana on Välimeren alueelta lähtöisin olevien toisen tai jopa kolmannen sukupolven pohjoismaalaisten merkityksen nousu. Yrityksemme ja yhtiömme ovat alkaneet julkisen hallinnon seuraamana yhä enemmän käyttämään näitä kansalaisiaan ammatillisissa ja taloudellisissa suhteissaan Välimeren maiden kanssa.

Kaikki tämä yhdessä merkitsee että Pohjoismaitten ja Välimeren maailman väliset suhteet ja kanssakäyminen ovat muuttuneet niin laadullisesti kuin määrällisesti viimeisen kolmen vuosikymmenen aikana. Tämä muodostaa sellaisten laajan ja tukevan pohjan, jota aikaisemmin ei ole ollut, ja jota voidaan käyttää poliittisten suhteiden kehittämiseksi.

<sup>5</sup> Jens Kristian Jacobsen, *Nordiske reisemater. Nordiske turistreiser utenlands og hjemme*, teoksessa Svenolof Karlsson (toim.), *En okänd sjö - på jakt efter det nordiske*, Nordiska Rådet, Eskilstuna, 1991, s. 66, ja Tuomo Melasuo, *The Nordic Visions on The Mediterranean*, teoksessa *Hemispheres, Studies on Cultures and Societies*, No. 10, Polish Academy of Sciences, Centre for Studies on Non-European Countries, Semper, Varsova, 1995, s. 100.

## Pohjoismaista Välimeri-politiikkaa

Pohjoismaiden tapa lähestyä Välimeren maailmaa ja niiden Välimeri-politiikan kehitys riippuvat kolmesta muuttujakokonaisuudesta; *primo*, Pohjoismaiden itsensä sekä niiden välittömän toimintaympäristön kehityksestä; *secundo*, Euroopan Unionin sekä niin Unionin Välimeri-suhteiden kuin Välimeri-politiikan muutoksista ja; *tertio*, Välimeren maailman omasta kehityksestä.

Pohjoismaiden ja Itämeren poliittinen toimintaympäristö on kokenut neljä suurta ja merkittävää muutosta viimeisen viidentoista vuoden aikana. Ensimmäisenä on kylmän sodan loppuminen ja Neuvostoliiton romahtaminen. Toisena tulee Saksan yhdistäminen, jolla on suuri merkitys Euroopalle ja erityisesti Itämeren alueelle. Kolmas suuri muutos Pohjoismaille toteutui 1995, jolloin Ruotsi ja Suomi tulivat Euroopan Unionin jäseniksi. Neljäs muutos tulee olemaan Euroopan Unionin laajeneminen Puolaan ja Baltian maihin vuonna 2004 kuten päätettiin Kööpenhaminan huippukokouksessa syksyllä 2002.

Nämä neljä muutosta ovat erittäin tärkeitä Pohjoismaille ja niiden Eurooppa-politiikalle. Viisitoista vuotta sitten Itämeren alue oli Itä-länsi-kilpailun ja kylmän sodan jakama. Itämeri-yhteistyö rajoittui ympäristön ja ekologian suojeluun sekä merenkulun sääätelyyn. Ainoastaan kaksi Itämeren maata kuului silloin Euroopan Unioniin. Nyt Itämerestä on tulossa Euroopan Unionin sisäjärvi, tämän päivän näkökulmasta ainoastaan Venäjä jäänee lähitulevaisuudessa Unionin ulkopuolelle. Itämeren poliittinen asema on näin kehittymässä entistä erilaisemmaksi verrattuna Välimeren asemaan.

Vaikka Euroopan "koherentin" Välimeren-politiikan voidaan katsoa alkaneen Kööpenhaminassa 1973 ensimmäiseen öljykriisiin seurauksena on odotettava aina 1990-luvulle ennen kuin pohjoismaisen Välimeri-politiikan voidaan katsoa vakavassa mielessä lähteneen kehittymään EU:n jäsenyysneuvottelujen myötä. Suomen kohdalla se tapahtui kesällä 1994 välittömästi Korfun huippukokouksen jälkeen jolloin maan poliittiset johtajat katsoivat maan tarvitsevan aktiivisen Välimeri-politiikan. Sama pätee myös Ruotsiin, joka oli ehkä hieman jälkijunassa Suomeen verrattuna.<sup>6</sup> Tukholmassa järjestettiin kesällä 1995 tärkeä kansainvälinen konferenssi Euroopan ja islamilaisen maailman suhteista. Se oli ensimmäinen ruotsalaisakti tällä kulttuurisuhteiden pohdinnan saralla, jolla Ruotsi on edelleen aktiivinen.

Tullessaan Euroopan Unionin jäseneksi vuoden 1995 alussa nämä kaksi pohjoismaata, Ruotsi ja Suomi, ymmärsivät nopeasti, että jos ne halusivat olla todella täysipainoisia jäseniä, niiden piti pystyä osoittamaan tiettyä määrää ja tietyn tasoista aktiivisuutta kaikilla niillä aloilla, jotka koskivat EU:n ulkosuhteita. Saman vuoden marraskuussa pidetyn *Barcelonan konferenssin* ja sen *Barcelonan julistuksen* myötä täällä pohjoisessa vakuutettiin siihenastista paremmin strukturoidun ja paremmin profiloituneen Välimeri-politiikan välttämättömyydestä,

<sup>6</sup> Tobias Schumacher, *Towards the Mediterranean? Sweden and the Barcelona Process*, Institute of Political Science, Department of International Relations, Johannes Gutenberg-University Mainz, 22 March 2001, ss. 4. Ruotsi alkoi kyllä jo tuona samana vuonna suunnittelemaan *Euro-Islam-projektiaan*.

etenkin jos haluttiin aktiivisesti seurata muuta Eurooppaa *Barcelona-prosessin* kehittämisessä. Viimeisen kahdeksan vuoden aikana kaikki kolme pohjoista jäsenmaata ovat yrittäneet kehittää näkyvää aktiivisuutta *Barcelona-prosessin* puitteissa.

Euroopan Unionin pelisäännöt merkitsevät, että Unionin ulkosuhteet muodostavat kokonaisuuden, jossa ei ole yhtään aluetta eikä yhtään sektoria, jonka joku jäsenmaasta voisi jättää vähemmälle huomiolle. Jos Pohjoismaat toivovat, että muut jäsenmaat tukevat niitä niille tärkeillä politiikan alueilla, niillä itsellään pitää olla aktiivinen lähestymistapa muiden eurooppalaisten maiden prioriteettialueilla. Nämä kaksi Pohjoismaata, Ruotsi ja Suomi, ovat esimerkiksi kumpikin painottaneen *Pohjoisen ulottuvuuden* tärkeyttä Unionille. Tämä laaja ohjelma alkuaikoinen koski Barentsin aluetta pohjoisessa, mutta myös Itämeren ja Venäjää. Ruotsi ja Suomi ymmärsivät nopeasti, että saadakseen eteläisten jäsenmaiden tuen hankkeelle, niiden tulee itse ymmärtää ja sisäistää Euroopan välimerellistä ulottuvuutta.

Pohjoismailla on kaksi pääasiallista syytä kehittää itselleen aktiivinen Välimeri-politiikka. Ensimmäisenä on tarve saada tukea niiden omille poliittisille tavoitteille pohjoisessa olemalla solidaarisia Etelä-Euroopan jäsenmaille. Toiseksi Pohjoismaat tuntuvat ymmärtävän – ainakin silloin tällöin – että EU:n Välimeri-politiikka on niin tärkeää, että ne eivät voi olla siinä passiivisia, jos ne haluavat vaikuttaa Unionin politiikkaan nyt ja tulevaisuudessa. Joskus tällä asetelmalla on ollut ja on myös päinvastaisia vaikutuksia. Suurissa kysymyksissä, kuten Lähi-idän rauhaa, Kyproksen tilannetta ja turvallisuutta koskevissa, Pohjoismaat, erityisesti Suomi, ovat yhtäältä joutuneet ottamaan kantaa tarkemmin ja selkeämmin kuin aikaisemmin. Toisaalta eurooppalainen solidaarisuus ja harmonisointi ovat ajaneet aikaisemmin joissakin kysymyksissä radikaalin maan nyt maltillisimpiin kantoihin, kuten Ruotsin kohdalla silloin tällöin on tapahtunut.

Kuten yleensä ulkopoliitikassaan ja omissa Eurooppa-politiikassaan kaikki kolme Pohjoismaata ajavat ennen kaikkea omia etujaan ja tavoitteitaan sekä sitten tärkeinä pitämiään arvoja kuten ihmisoikeuksia, hallinnon läpinäkyvyyttä, oikeusvaltiota sekä niin sallivuuksia ja toleranssia kuin muiten kulttuurien ja erilaisuuden kunnioittamista. Tämä koskee luonnollisesti myös *Barcelona-prosessia* ja *Euro-Välimeri-suhteita*. Edellä mainittu heijastelee ennen kaikkea sitä virallista kuvaa, jota Pohjoismaiden valtiot haluavat levittää – todellisuus on usein monimuukaisempi ja proosallisempi.

Näiden yleisten vaikutelmien lisäksi jokainen Pohjoismaa on yrittänyt kehittää tarkemman ja yksilöllisemmän profiilin *Euro-Välimeri-suhteiden* alueella. Yhtäältä tämä on ollut näkyvissä ja korostunut jokaisen Pohjoismaan puheenjohtajakaudella, toisaalta se ilmenee näiden maiden välisessä eräänlaisessa epävirallisessa työnjaossa.

Tanska on Välimeri-politiikassaan painottanut ihmisoikeuksia. Todellisuudessa tämä näkyy hyvin vähän Tanskan omissa ulkopoliitikassa, erityisesti nykyisen hallituksen aikana, jolla on äärimmäisen rajoittunut ja jyrkkä lähestymistapa ulkomaalaisiin, etenkin jos he tulevat Euroopan Unionin ulkopuolelta. Mutta tästä huolimatta Tanskan pitkäaikainen suhtautuminen ihmisoikeuksiin on saanut

EMHRN<sup>7</sup>, Euro-välimerellisen ihmisoikeusverkoston sijoittamaan päämajansa Kööpenhaminaan. Johtuen verkoston toiminnasta ja sen näkyvyydestä, sen päämaja yhteyksineen auttaa tanskalaista kansalaisyhteiskuntaa kantamaan kortensa tällä tärkeällä alueella euro-välimerellisen yhteistyön kehoon.

Perinteisesti aktiivisen ulkopoliittikan Ruotsi keskittyy kulttuuriseen vuoropuheluun omassa politiikassaan suhteessa Barcelona-prosessiin ja Euro-Välimeri-suhteisiin, joihin se tässä kontekstissa lukee mukaan koko arabi- ja muslimimaailman. Kuten jo aikaisemmin todettiin Ruotsilla on ollut *Euro-Islam-projekti* jo vuodesta 1994 lähtien. Ja Barcelonan konferenssin vuonna liittymisvuonnaan 1995, Ruotsi järjesti suuren tapahtuman Tukholmassa, jonka toinen osa pidettiin seuraavana vuonna Mafraqissa Jordaniassa. Muutama vuosi myöhemmin eli vuonna 1998 Ruotsi kutsui kokoon eurooppalaisen kokouksen, jossa "Tukholman yhteenvedot" hyväksyttiin kulttuurienvälisen vuoropuhelun toimintasuunnitelmaksi.<sup>8</sup> Ruotsi on jatkuvasti aktiivinen tällä sektorilla, jolla se hyödyntää niin osaamistaan kuin luomaansa symbolista pääomaa.

Snomi on valinnut ympäristökysymykset yhdeksi erikoistumisalueekseen Euro-Välimeri-yhteistyössä. Yhtäältä, sanokaamme se suoraan, tämä alue on poliittisesti vähemmän riskialtis kuin Tanskan ja Ruotsin valinnat, mutta toisaalta, Suomella on myös erittäin merkittävää osaamista tällä alueella, jolla se voi olla todella hyödyksi. Vuonna 1997 Suomi järjesti ensimmäisen *Euro-Välimeren ympäristöministerien konferenssin*. Tähän konferenssiin liittyi kaksi erityispiirrettä. Vuoden 1995 Barcelona-julistus oli ensimmäinen kansainvälinen hallitusten allekirjoittama asiakirja, joka tunnusti kansalaisyhteiskuntien merkityksen julistuksen tavoitteiden saavuttamiseksi. Tässä kontekstissa ja ensinunäistä kertaa kansalaisyhteiskunnan edustajat olivat virallisesti läsnä Helsingin ministerikonferenssissa. Toinen erityispiirre oli, että kolme viikkoa ennen konferenssia *TAPRI:n Välimeri-projekti* järjesti tieteellisen seminaarin, jonka yhteenvedot saatettiin ministerien käyttöön. Konferenssia ja sen yhteydessä puhjennutta aloitteellisuutta seurannut ympäristöyhteistyö sai aikaan esimerkiksi Suomen osallistumisen SMAP<sup>9</sup>-yhteistyöhön, joka jatkuu merkittävänä vielä tänäänkin.

Suomen EU-puheenjohtajuuden aikana syksyllä 1999 TAPRI:n Välimeri-projekti järjesti ympäristöalan koulutusta Välimeren alueen lehtimiehille ja toimittajille. Ensimmäinen osa pidettiin Tampereella ranskaksi lähinnä Pohjois-Afrikan ja läntisen Välimeren alueen edustajille, toinen osa toteutui englanniksi vieläkin eksoottisemmassa ja ainakin vähemmän kylmässä ympäristössä eli Caprilla itäiseltä Välimereltä tuleville toimittajille.

<sup>7</sup> EMHRN, *Euro-Mediterranean Human Rights Network* (REMDH, *Reseau Euro-Méditerranéen des Droits de l'Homme*), Kööpenhamina. Huomattaamme että Tanskan nykyinen hallitus eräissä mielessä lakkautti 1. tammikuuta 2003 alkaen kaikki kansainvälisiin kysymyksiin keskittyneet laitokset paitsi EMHRN:n. Katso enemmän osoitteessa <http://www.euomedrights.net/>

<sup>8</sup> Schumacher, op.cit., ss. 18-20.

<sup>9</sup> SMAP, *Short and Medium Term Action Plan*, Välimerta koskeva erityisesti rannikkoalueiden ympäristöohjelma.

## Tuore kehitys

New Yorkin tapahtumilla syyskuussa 2001, vaikka niiden merkitystä onkin laajasti paisuteltu, on ollut selvä vaikutus Pohjoismaihin ja niiden suhtautumiseen Välimeren maailmaan. Hallitukset, kuten myös julkinen mielipide, ovat nostaneet esiin ajatuksia, joiden mukaan on entistä tärkeämpää kehittää kulttuurien välisiä suhteita, jotta voitaisiin välttyä sellaisilta yksinkertaisilta ja yksinkertaistavilta näkemyksiltä sivilisaatioiden vastakkainasettelusta, jotka vallitsevat Pohjois-Amerikan Yhdysvalloissa. Tämänkaltaisten näkemysten voimistuminen on saanut aikaan vaatimuksia Välimeren alueen kanssa tehtävän yhteistyön lisäämisestä, jotta suhteet kehittyisivät harmonisesti ja konfliktien puhkeamista välttäen.

Huolimatta tietyistä epäluuloista ja epäilyistä, tällä lähestymistavalla on saatu aikaan aivan tyydyttävää tuloksia paikallisesti ja alakohtaisesti. Huomattava määrä näitä erilaisia vaatimattomia toimijoita on vastannut julkisiin toiveisiin perustamalla sellaisia euro-välimerellisiä toimintamuotoja jotka kehittävätkin ihmillisiä yhteyksiä molempien rantojen välillä. Koskien itse yhteiskuntia kaupungit, kansalaisjärjestöt ja jopa yksityisyrietykset ovat jo kolmen vuotta kehittäneet merkittävällä tavalla Välimeren ylittävää yhteistyötään.

Yleisellä tasolla pohjoismaainen taloudellinen toiminta Välimeren suuntaan on kasvanut huomattavasti, vaikka se ei juuri julkisuuteen näy. Esimerkiksi ruotsalaiset investoinnit ovat kahdeksankertaistuneet vuosien 1995 ja 1998 välillä.<sup>10</sup> Syksyllä 2001 Suomi lähetti kauppa- ja teollisuusministerin johtaman taloudellisen valtuuskunnan Marokkoon ja Tunisiaan, joka oli suurin tähänastisista Pohjois-Afrikkaan lähetetyistä valtuuskunnista. Toisaalta suurilla pohjoismaisilla yhtiöillä – kuten Nokialla ja Erikssonilla – on maailmanlaajuinen toimintastrategia eivätkä ne välttämättä tarvitse Euro-Välimeri-kumppanuuden rakenteita laajentaakseen markkinointiaan. Vaikka yleisesti ottaen Pohjoismaiden ja Välimeren alueen välinen taloudellinen vaihto ja yhteistyö ovat vaatimattomia, ne eivät missään tapauksessa ole merkityksettömiä.

Yleensä euro-välimerelliset tai paremminkin pohjoismaalais-välimerelliset suhteet ovat kokeneet vain vähäistä mutta kuitenkin mielenkiintoista kehitystä. Vaikka tietoisuus kuulumisesta periferiaan ei ole kovin voimakasta skandinaavien keskuudessa, on tietty aktiivisuus selvästi kasvanut viime vuosina Itämeri-Välimeri-aisapanin ympärillä. Jo noin viitisentoista vuotta sitten heränneiden puhtaasti merentutkimuksellisten vertailujen lisäksi viime vuosina on toteutunut useita hankkeita, jotka ovat lähestyneet näitä kahta aluetta joko yhtenä kokonaisuutena taikka sitten vertailuun keskittyen. Yksi ensimmäisistä oli kollokvio *Dialogue Arabo-Scandinave*<sup>11</sup>, jonka Suomen Ranskan instituutti järjesti vuonna 1992 Pariisissa.

Iberian niemimaalta tulleen aloitteen seurauksena Alcalá de Hénaresin yliopistossa pidettiin vuonna 2000 kollokvio *European Peripheries: The Nordic*

<sup>10</sup> Schumacher, op.cit. ss. 16.

<sup>11</sup> Tämän kollokvion anti ilmestyi teoksessa *Dialogue Arabo-Scandinave, Etudes récentes et inédites* par Tuomo Melasuo, TAPRI tutkimusraportteja, No. 51, Tampere, 1993.



*Countries and the Iberian Peninsula*, jonka tulokset julkaistiin viime vuonna.<sup>12</sup> Näitä seurasi keväällä 2002 Barcelonassa pidetty kollokvio *La cooperació regional al Baltic i a la Mediterrània*, joka oli katalonialaisten, ruotsalaisten ja suomalaisten yhdessä järjestämä. Tähän kollokvioon osallistui merkittävä määrä Maghrebin ja arabimaiden edustajia joten se oli todella välimerellinen kohtaaminen. Osittain edellisten innoittama Barcelonan IEMed-laitos järjesti toukokuussa 2003 kollokvion *L'Ampliació de la Unió Europea i la Mediterrània*, joka oli suunnattu uusille tuleville jäsenmaille, erityisesti Itämeren maille.<sup>13</sup>

Yllä esitetyn perusteella vaikuttaa siltä, että espanjalaiset ovat saaneet etumatkaa verrattuna naapureihinsa. Niinpä maan EU-puheenjohtajuuden aikana keväällä 2002 esitettiin yhteinen ruotsalais-espanjalainen ehdotus *Kulttuurien ja sivilisaatioiden vuoropuhelun toimintasuunnitelmaksi*. Ja keväällä 2003 Madridin Complutensia-yliopistossa otettiin ensi askel uuden yliopistollisen aineen *Estudios Nordicos*-opintokokonaisuuden perustamiseksi. Hankkeen on tarkoitus alkaa kansainvälisellä kollokviolla syksyllä 2003 aiheena "Pohjoismaat ja uusi kommunikaatioteknologia". Uusin tulokas tällä saralla löytyy Algeriasta, jossa Tlemcenin kulttuurikaupungin yliopistossa ollaan niin ikään suunnittelemassa Pohjoismaiden tutkimus- ja opetustoimintaa.

## Euroopan Unionin laajeneminen

Kuten kylmän sodan päättymisen ja Neuvostoliiton romahtamisen puolitoista vuosikymmentä sitten, Euroopan Unionin laajeneminen vuonna 2004 tulee muuttamaan merkittävästi Itämeren alueen poliittista ja strategista todellisuutta. Kymmenen vuotta sitten vain Tanska ja Saksan liittotasavalta kuuluivat Unionin, nyt kaikki Itämeren maat paitsi Venäjä tulevat siihen kuulumaan.

Pohjoismaille, erityisesti Ruotsille ja Suomelle, ulkopoliittikan prioriteetit tulevat suuntautumaan välittömään naapuristoon, siis Baltian maihin ja erityisesti Viroon. Mutta tässä ei ole mitään dramaattista. Baltian maat ja Itäinen Eurooppa ovat jo pitkään olleet Suomelle ja Ruotsille prioriteettialueita. Tässä katsannossa Euroopan Unionin laajeneminen ei mitenkään merkitse liian raskasta ja yllättävää muutosta.

Mutta mitä tulee Välimeren suhteisiin yleisemmällä tasolla nämä kaksi pohjoista maata tulevat keskittymään Välimeren politiikkansa parempaan jäsentymiseen ja laajentamiseen. Esimerkiksi Suomessa ne eri ministeriöt, joiden toiminta koskee Välimeren maailmaa ja Euro-Välimeri-yhteistyötä, ovat

<sup>12</sup> Luis Beltrán, Javier Maestro & Liisa Salo-Lee (editors), *European Peripheries in Interaction. The Nordic Countries and the Iberian Peninsula*, Universidad de Alcalá, Alcalá, 2002.

<sup>13</sup> Enemmän näistä kahdesta kollokviosta katso *La cooperació regional al Baltic i a la Mediterrània*, TAPRI, University of Tampere & Generalitat de Catalunya & Landstinget Gävleborg, Barcelona, 2002, ja *L'Ampliació de la Unió Europea i la Mediterrània*, Barcelona, 16-17 de maig de 2003, IEMed (*Institut Europeu de la Mediterrània*), Barcelona, 2003.

onnistuneet yhdistämään lähestymistapansa ja intressinsä yhteiseen poliittiseen dokumenttiin, jossa määritellään niiden yhteiset lähtökohdat ja jota ne ovat esittäneet koko hallitukselle maan Välimeri-politiikan peruslinjaksi.

Joten huolimatta EU:n laajenemisesta tai jopa sen johdosta Pohjoismaat haluavat antaa vaikutelman että ne ovat vakavissaan myös Välimeri-toiminnassaan ja että ne haluavat kehittää edelleen Välimeri-politiikkaansa osallistuakseen täysipainoisesti Euroopan Unionin kehitykseen.

## Tulevaisuus

Turvallisuuskysymysten ja turvallisuuspolitiikan kohdalla Pohjoismaat ovat hajallaan. Tanska ja Norja kuuluvat NATOon kun taas Suomi ja Ruotsi pitävät vanhan Euroopan vapaina maina parempana pysyä sotilasliittoutunien ulkopuolella.

Näinä aikoina EU:n lisäksi myös NATO on laajenemassa. Vielä tällä hetkellä käytössämme on vain vähän tutkimukseen perustuvia arviota siitä, mikä on näiden molempien Baltiaan laajenemisen vaikutukset Enro-Välimeri-suhteisiin. Yksi näiden laajenemisen seurauksista saattaa olla, että NATO tulee tähänastista tärkeämmäksi Euro-Välimeri-suhteille.

Todellisuudessa Euro-Välimeri-kysymykset eivät aiheuta hajaannusta ja jakaantumista ensisijaisesti vain valtioiden ja maiden suhteille, ne jakavat ennen kaikkea myös yhteiskuntia. Eri maista löytyy henkilöitä, ryhmiä ja sosiaalisia kategorioita, jotka kannattavat Euro-Välimeri-yhteistyötä ja jotka ymmärtävät sen merkityksen vanhalle mantereelle, ja sitten "toisia". Globalisaation ja Euroopan yhdentymisen myötä maantieteelliset etäisyydet ovat muuttamassa merkitystään.

Huolimatta kaikista vaikeuksista Pohjoismaat ovat tänään enemmän läsnä Välimerellä kuin koskaan aikaisemmin. Yksi osoitus tästä on aluetta koskevan pohjoismaisen tieteellisen tutkimuksen ja ennen kaikkea sinne perustettujen pohjoismaisten tutkimuslaitosten määrän voimakas kasvu.

Viime vuosien kuluessa Suomi ja Tanska ovat perustaneet omat tutkimuslaitoksensa arabimaailmaan. Tanska perusti omansa Damaskokseen ja Suomi omansa Jerusalemiin sekä sen toimipisteet Ammaniin, Kairoon ja Damaskokseen. Ruotsi prolestaan on selvästi vahvistanut jo kauan olemassa olevia tutkimuskeskuksiaan. Tämä koskee erityisesti Ruotsin tutkimuslaitosta Istanbulissa ja ehkä vieläkin enemmän Ruotsin Aleksandrian instituuttia, joka on avattu uudelleen oltuaan suhteellisen pitkään suljettuna. Ehkä voimme sanoa sarkastisen proosallisesti, että Euro-Välimeri-yhteistyörahastojen kasvu EU:n budjetissa on vihdoinku herättänyt pohjoismaalaiset talviunestaan.

Mutta kaikesta edellä esitetystä pessimismistä huolimatta Pohjoismainen läsnäolo Välimerellä on kasvanut iskostuakseen sinne pysyvästi. Pohjoismaat ovat siellä hnuumanisten ja sosiaalisten suhteidensa kautta, mutta myös kulttuurisesti, taloudellisesti ja poliittisesti. Yksiselitteisyydessään tämä merkitsee sitä, että jokainen Pohjoismaa on tuomittu kehittämään ja edistämään omaa Välimeren politiikkaansa voidakseen ottaa täysivaltaisesti osaa niihin prosesseihin, joilla

European Union osallistuu Välimerellä ja muualla kohtaamiinsa poliittisiin kriiseihin.

### Kirjallisuutta

- Beltrán, Luis & Maestro, Javier & Salo-Lee, Liisa (editors), *European Peripheries in Interaction. The Nordic Countries and the Iberian Peninsula*, Universidad de Alcalá, Alcalá, 2002.
- Cabouret, Michel, *Esquisse sur le rôle géographique de la Baltique dans les Pays du Nord*, ss. 3-4, teoksessa *Le Monde de la Mer, Cahiers du CIREN*, No. 4, Centre Interdisciplinaire de Recherche sur l'Europe du Nord, Université de Paris 7, Paris, 1987.
- Cardini, Franco, *Alcuni aspetti dei rapporti economici e culturali fra Italia e mondo baltico-scandinavo nel Medioevo*, teoksessa Lauri Lindgren (toim.), *Raportti Culturali tra Italia e Finlandia*, Henrik Gabriel Porthan Insituutti, Julkaisuja 11, Turku, 1987.
- De Anna, Luigi, *Conoscenza e immagine della Finlandia e del settentrione nella Cultura Classico-Medievale*, ss. 23-25, *Annales Universitatis Turkuensis*, Ser. B. Tom. 180, Turun Yliopisto, Turku 1988.
- Fellman, Arno, *Voyage en Orient du Roi Erik Ejegod et sa Mort à Phaphos*, Akateeminn kirjakauppa, Helsinki, 1938.
- Hemispheres, Studies on Cultures and Societies*, No. 10, Polish Academy of Sciences, Centre for Studies on Non-European Countries, Semper, Varsova, 1995.
- Jacobsen, Jens Kristian, *Nordiske reisemater. Nordiske turistreiser utenlands og hjemme*, teoksessa Svenolf Karlsson (toim.), *En okänd själ - på jakt efter det nordiske*, Nordiska Rådet, Eskilstuna, 1991.
- Karlsson, Svenolf (toim.), *Frihetens källa. Nordens betydelse för Europa*, Nordiska Rådet, Tukholma, 1992.
- Karlsson, Svenolf (toim.), *En okänd själ - på jakt efter det nordiske*, Nordiska Rådet, Eskilstuna, 1991.
- Klinge, Matti, *Nordens betydelse för Europa*, teoksessa Svenolf Karlsson (toim.), *Frihetens källa. Nordens betydelse för Europa*, Nordiska Rådet, Tukholma, 1992.
- Laaksonen, Hannu, *L'Ordine Cavalleresco di Malta nei Paesi Nordici*, teoksessa *Settentriona. Rivista di Studi Italo-Finlandesi*, Anno IV, Turku, 1992.
- L'Ampliació de la Unió Europea i la Mediterrània*, Barcelona, 16-17 de maig de 2003, IEMed (Institut Europeu de la Mediterrània), Barcelona, 2003.
- La cooperació regional al Baltic i a la Mediterrània*, TAPRI, University of Tampere & Generalitat de Catalunya & Landstinget Gävleborg, Barcelona, 2002.
- Le Monde de la Mer, Cahiers du CIREN*, No. 4, Centre Interdisciplinaire de Recherche sur l'Europe du Nord, Université de Paris 7, Paris, 1987.
- Lindgren, Lauri (toim.), *Raportti Culturali tra Italia e Finlandia*, Henrik Gabriel Porthan Insituutti, Julkaisuja 11, Turku, 1987.
- Melasuo, Tuomo (toim.), *Dialogue Arabo-Scandinave, Etudes réunies et éditées par Tuomo Melasuo*, TAPRI tutkimusraportteja, No. 51, Tampere, 1993.

- Melasuo, Tuomo, *The Nordic Visions on The Mediterranean*, teoksessa *Hemispheres, Studies on Cultures and Societies*, No. 10, Polish Academy of Sciences, Centre for Studies on Non-European Countries, Semper, Varsova, 1995.
- Saarenheimo, Eero, *La relazioni tra Italia e Finlandia, ieri e oggi*, teoksessa Lauri Lindgren (toim.), *Raportti Culturali tra Italia e Finlandia*, Henrik Gabriel Porthan Insituutti, Julkaisuja 11, Turku, 1987.
- Schumacher, Tobias, *Towards the Mediterranean? Sweden and the Barcelona Process*, Institute of Political Science, Department of International Relations, Johannes Gutenberg-University Mainz, 22 March 2001.
- Settentriona. Rivista di Studi Italo-Finlandesi*, Anno IV, Turku, 1992.
- Suolahti, Jaakko, *Che cosa in passato i finlandesi pensave degli italiani?*, teoksessa Lauri Lindgren (toim.) *Raportti Culturali tra Italia e Finlandia*, Henrik Gabriel Porthan Insituutti, Julkaisuja 11, Turku, 1987.
- Tallgren-Tuulio, O.J. et Tallgren, A.M., *Idrisi, La Finlande et les autres pays baltiques orientaux*, teoksessa *Studia Orientalia III*, Helsinki, 1930.

## Norden in the European state system

### A presentation of Einar Maseng's forgotten analysis

Lars Mjøset

Oslo University

In the 1970s and 1980s, there was a great interest in the peculiarities of the policies and institutional arrangements typical of the various Nordic welfare states. To the extent that these studies also covered the prehistory of the postwar success of these nation-welfare-states, they mainly relied on Stein Rokkan's comparative maps of nation building and state formation. Some even placed the Nordic area in the setting of U.S. hegemony, but mainly to account for influential changes in the world economic environment.<sup>1</sup> There were even some scattered studies of Nordic integration.<sup>2</sup>

But one major dimension is missing in all these studies: the geopolitical dimension. Although the Rokkan perspective is very important and could be fruitfully combined with a focus on the mobilization of various social classes (which guided most of the studies of Nordic welfare states), the absence of a geopolitical perspective is a serious omission. In this essay I want to indicate that such a geopolitical perspective is a missing link which fits nicely into a focus on small countries with important export staples and a strategic geographical location.<sup>3</sup>

Of course, there are extensive studies of such matters in the Nordic countries, but they are mainly focused on isolated, military-strategic matters or included in national historical narratives. There is, however, at least *one* main exception. Since that exception is completely unknown, I want to devote this essay to a presentation of it.

<sup>1</sup> It now strikes me that the section on comparative historical backgrounds and international context are among those I am still most happy about in the book that Jan Otto and I wrote together with thirteen other Nordic social scientists, cf. L. Mjøset, ed., *Norden dagen derpå* Oslo 1986.

<sup>2</sup> Cf. the literature cited in Lars Mjøset, "The Nordic Model never existed, but does it have a future?", *Scandinavian Studies*, 64:4, 1992; and in Lars Mjøset, "Vesteuropeisk og nordisk integrasjon i etterkrigstiden", in Johan P. Olsen & Bjørn Otto Sverdrup, eds., *Europa i Norden—Europeisering av nordisk samarbeid*, Oslo 1998.

<sup>3</sup> *Norden dagen derpå* had a focus on raw materials as export staples and their importance for the economic cycles typical of small states. This essay fills into this picture by adding a focus on the politics of raw materials.

### Four books that nobody read

As far as I can judge, none of the recent scholarly works on the history of Norden or on varieties of Nordic security policies have related to the four books published by Einar Maseng.<sup>4</sup> Maseng's personal history is linked to some of the events he analysed, in a fascinating and even fateful way<sup>5</sup>, but in this essay, I shall focus on his substantial analyses only.

<sup>4</sup> Einar Maseng, *Det kløde Norden mellom de store stater*, Oslo 1952, 160 pp; Einar Maseng, *1905 og 1940 — en leksjon i maktpolitikk*, Oslo 1953, 278 pp, Einar Maseng, *Utsikt over de nord-europeiske staters utenrikspolitikk i de siste århundrer*, Del I, Oslo 1964, 323 pp; Einar Maseng, *Utsikt over de nord-europeiske staters utenrikspolitikk i de siste århundrer*, Del II. Nasjonalismens århundre. 1800-tallet, Oslo 1967, 291 pp. All four books were published by Johan Grundt Tanum publishers. There is even an unpublished third part: Einar Maseng, *Utsikt over de nord-europeiske staters utenrikspolitikk i de siste århundrer*, Del III. 1900-tallet. Det politiske samarbeid innen Norden opphører, unpubl. ms. Riksarkivet RA-P-0964, Hyllennr. 3B 036 5/4. — In the following, page-references are given directly in the text, after the publication year: 1952, 1953, 1964, 1967. Rather than quoting Maseng in Norwegian, I have made rough translations of my quotes from him into English.

<sup>5</sup> Maseng was born in 1880 and died in 1972. He was a military officer, graduated from the Military Academy in 1907. On the back of his first book, we find the following brief biography which he probably wrote himself: "Einar Maseng belong to the circle which entered Norway's new foreign affairs diplomacy after 1905. In the years following 1905 he was also very active in implementing the new army organisation (hærordning). In the Ministry of Foreign Affairs, he also worked on the white papers that led to the strengthening of Norwegian defence during World War I. Through that war, he was head of permanent office of the trade-, industry- and shipping commission, and one of the civil servants most closely working with Foreign Minister Ihlen on questions of trade policy towards the warring parties. He was also a state representative in the export-association which regulated the sale — to both warring and neutral parties — of Norway's most important strategic raw material, sulphur pyrite [svovelkis]. He was also a board-member at the Norwegian Industrialists' Association (Norges Industriforbund). In the 1920s he led the Nordic negotiations on economic cooperation and also held diplomatic and consular appointments in South America and Germany. In the 1930s he was Norway's permanent representative at the League of Nations and followed — at close distance [på nært hold] — the escalation towards World War II. He also followed that part of Norway's foreign policy which — just as Denmark's and Sweden's — was determined in Genève. Between 1939 and 1941 he was Norway's envoy to Moscow. — Einar Maseng has thus for a long period been in a position to follow external political questions from three perspectives: military, economic and diplomatic" (1952: back flap). In his advice to the Norwegian government 1940-41 he opposed the "Atlantic turn" in Norway's foreign policy, suggesting a continued policy of armed neutrality, preferably in alliance with Sweden. This was probably the underlying reason why he was dismissed from the Norwegian foreign service in 1945. Rather than resignation and silent retirement, he sat down to write the books mentioned above.

Written by a retired, ageing diplomat and former officer, Maseng's books reflect no academic ambitions, they lack the footnotes and the detailed archival references that would satisfy the professional historian. The books were also written with a view to justifying the advice Maseng had provided during his long career as a civil servant and diplomat, roughly 1910-40. Since that advice was a firm defence of the security policy of armed neutrality, he was probably written off as an uninteresting eccentric in the Cold War period, when most of the Norwegian intelligentsia shared in the "Atlantic alliance"-consensus. Those who did not — the "new left" — were either pacifists or regarded the military establishment with great skepticism. It is a telling example of the divisions in security orientation among the Nordic countries in the postwar era that in Sweden, and also in Finland, Maseng's views would have been uncontroversial!

What is most regrettable, in retrospect, is that Stein Rokkan and his followers never happened to pick up and read a few chapters in any of Maseng's books in the 1950s or 1960s. If they had, they would have been hooked, and Maseng's work would have been better known! This brings us to the substance of his work: whatever his special position, personal bitterness and non-mainstream views, Maseng wrote first-rate comparative social science!

In the field of geopolitics, Maseng was thinking along the same lines as Rokkan in political sociology. Rokkan had one major, organizing research question: How do we explain the differences between the postwar political systems in Western Europe? Trying to answer that question, he looked at the historical development of all these cases, as well as at their interaction, with due emphasis on their geographical location.<sup>6</sup> Maseng's organizing research question was another one: How do we explain the fact that the Nordic area was never organized as one state? Seeking an answer, he looked at the emergence and development of the Nordic states, their interaction inside Norden and especially their interaction with the great powers that struggled to dominate the European state system. While accepting the importance of good monographic craftwork by nationally oriented historians, both Rokkan and Maseng insisted that the best way to understand longer-term historical developments was through comparative exploration of the units — both their interaction and their relative autonomy — of the state system in question.

A full evaluation of Maseng's work would require two things: First, his framework of analysis should be critically evaluated in the light of recent synthetic work in comparative macro-oriented social science.<sup>7</sup> Second, his detailed narratives should be assessed in the light of state of the art historical monographs on the events — e.g. great-power diplomacy, Nordic social, political and economic developments — he covers. In a short essay like this one, I can of course not accomplish such an evaluation. My main concern is to make scholars

<sup>6</sup> Lars Mjøset, "Stein Rokkan's Thick Comparisons", *Acta Sociologica*, 43: 4, 2000.

<sup>7</sup> I have discussed this tradition in Lars Mjøset, "An Essay of the Foundations of Comparative Historical Social Science", *Arena Working Paper*, 22, August 2002, cf. also the literature cited in Lars Mjøset, "Stat, sivilsamfunn og verdensøkonomi fra renessansen til i dag", in Åsmund Birkeland, editor, *Den moderne staten*, Oslo 1997.

aware of Maseng's contribution, to indicate how it can be fitted together with more recent synthetic efforts in comparative historical social science, and to sketch some of the answers he suggested to his main research question: Why have we never in modern history seen Nordic unification?

I thus concentrate on Maseng's contribution, with some support from macrohistorical schemes developed later. I make no efforts to judge Maseng's work in the light of later historical research. If I am right that they have ignored Maseng completely, I could argue that in this essay, I will now ignore them, letting Maseng speak. But this is not the right way to put it. It is rather a question of space, not of principle. I characterize Maseng's approach as grounded theory, and such theory is open to critical revision. For the many intricate empirical details involved in an account of 500 years of European and Nordic history, I have no doubt that historians knew much about them before Maseng and that they have explored them in even greater detail later. But such an evaluation will have to wait until later.

Still, I think Maseng's contribution is original enough to merit treatment on its own terms. Maseng insisted that the understanding of Nordic developments had to go beyond national monographs. It was necessary to analyse them in the context of a local system within the broader European state system. Fruitful explanations required a study of how these systems interacted. This implied that one had to be a historian not just of Norway, not just of one of the other Nordic countries, but of all the European great powers too! This is something that mainstream historians have tended to regard as impossible. But Maseng makes it possible by asking his very specific research question — why never Nordic unity — thus avoiding the inclusion of too much detail, which often burden conventional national histories.

Like most really good research questions, Maseng's question is also a burning moral and political question. Maseng writes history from the standpoint of a historical possibility that was never realised: one modern Nordic state. Whenever he sketches counterfactual alternatives to the historical trajectories he reconstructs, they represent slight alterations of causal factors that could have created conjunctures more favourable to Nordic convergence and unity. His counterfactual scenarios are not decontextualized thought experiments, they are reflections on lost opportunities, based on solid case knowledge. They are not essential to the explanation offered, but helps the author to highlight the most crucial aspects of the situations he analyses.

Both Rokkan and Maseng relate to the historical substance. But unlike a mainstream historian, who would cover only the events of the moment, they move upwards. Given their research questions, they try to synthesize various dimensions of a complex historical process. Such social science certainly aggregates, but not all the way up to alleged laws of human nature. Instead, motives are always situated in a context. It is easy to see that in Maseng's analyses, motives are stylized and related to collective actors, mainly to great powers (sea/land) and small states. But the motives cannot be generalized in any simple ways. Maseng applies the same principles as anyone who tries to decide how to act (or give advice) in an open historical present: one can rely on historical experience, but one must always seek out those differences that will most likely prevent history from

repeating itself. Educated in military strategy, he was surely aware of the classical fallacy of military leaders: fighting the old battle in a new situation! Thus, the emphasis on differences is typical of how Maseng addresses historical analogies, such as the analogy drawn between Denmark/Norway's inability to maintain neutrality in 1807 and Norway's inability to do the same in 1940.

Is this theory? In Rokkan's case, I have argued that he develops grounded theory, understood as limited regularities derived from explanatory studies with due consideration of context and related to one or more of the various subfrontiers of research in the social sciences. Among the main subfrontiers are studies of nationalism, of state formation, of contentious politics, of trade and economic development, etc. Such grounded theory accumulates knowledge that is then again related to cases in new substantial studies. At what level the knowledge is generalized depends on the research question.

Maseng mainly works at the explanatory level. He has long reconstructions of the complex shifts in strategic great power alliances, he classifies conceptions, judges interests and restrictions on the knowledge possessed by crucial actors, and he deals with both economic, social, political and military developments.

A main reason why it is important to rediscover Maseng's work is the way he builds his explanations: he builds them via comparisons. For that reason, his work very often provides starting points for the discovery of grounded theory.<sup>8</sup> Such theory relates to various levels: he now and then makes statements that apply to all great powers in the era of the European state system, but he also evaluates the extent to which knowledge derived from one historical turning point can be applied to other turning points (as in the comparison of 1807/1940).

Since Maseng's main research question is about Norden, his most important contribution is that he helps us to develop grounded theory relevant to the case of the Nordic subsystem within the European state system. But at times, he sees Norden as one case among many. Unlike historians who concentrate on national or regional narratives, the historically oriented social scientist relates to various subfrontiers of research. They relate their empirical material to the research question by asking explicitly what they see their subject matter as a *case of*. Rokkan would see the European countries as cases of state formation, national building, political institution building, and so on. Maseng mainly sees Nordic history as a case of coastal regions with strategic relevance to the main units in a European state system of conflicting sea-and land-powers.<sup>9</sup> They are important for

<sup>8</sup> B. Glaser & A. Strauss, *The Discovery of Grounded Theory*, New York 1965.

<sup>9</sup> In contrast, rational choice-oriented international relations theory, so called "neo-realism", puts its pride in decontextualization. Such an approach hopes to accumulate knowledge quite independently of what research questions that are asked, that is, outside the various specific subfrontiers of research. Such an approach gets into the same problems of model-platonism as the neoclassical economics that inspired it. For a criticism, see Lars Mjøset, "Les significations historiques de l'eupéanisation", *L'Année de la régulation*, Vol. 1, pp. 85-128, Paris 1997 (English version: *ARENA working paper*, No. 24, 1997). Geopolitics always differed from abstract realism by actually naming elements of the context. They also differ from the highly variables-oriented search for cycles (mentioned

the great powers due to possession of strategic raw materials or to geographical location which tempts great powers to establish bases, bridgeheads or to maintain transport routes on or through the territory of these small countries.

In particular, Maseng regards Norden, Korea and Greece as cases of small states exposed to the traditional policies of great powers which "through centuries have aimed to control islands and peninsulas in the periphery of the landmasses, in order to use these as points from which they can project their naval power into the interior" (1952: 52, 72). Furthermore, his studies also concern cases of armed neutrality as a typical security policy preference of small states. He also considers the states around strategic passages such as Øresund, the Turkish or the Tsushima straits as cases of states with a sensitive location (1952: 148 ff).

### The geopolitics of the European state system

Recent comparative historical social science has given us a broad overview of the emergence, consolidation, expansion, contraction and — finally — integration of the European state system: Rokkan, followed by Tilly, has mapped the emergence of the "dorsal spine" of city states from North Italy to the North Sea and Baltic coastline. Braudel, followed by the clearly too stylized account of Wallerstein, has analysed the turn from a Mediterranean to an Atlantic economy in the long 16th century.<sup>10</sup> The development of Baltic trade and the emergence of the second serfdom in Eastern Europe at a time when feudalism declined in the West, were important aspects of this.<sup>11</sup> The dynamic links between territorial consolidation, recruitment of military manpower, and trade led to the dominance of larger states. When we add McNeill's classic analysis of the interaction between warfare and technological innovation in that same state system,<sup>12</sup> we have a number of clues that allow us to fill into the picture of "Western specificities" that Weber began to draw.

Wallerstein's early efforts to stylize cycles and trends of the "modern world system" that was constituted by this Atlantic conjuncture since around 1450, have been taken up by a string of studies focusing on "hegemonic cycles". The

below). Both realism/neorealism and variables oriented social science — each in their own way — dream of grasping a small set of formulae from which to explain complex historical developments. I think they will always fail, at least, they will fail until cognitive biology gets to the stage where it proves able to predict the human mind, and I should think that is a situation which — for moral and thus political reasons — we all hope we will never live to see.

<sup>10</sup> Immanuel Wallerstein, *The Modern World System*, Vol. I, New York 1974.

<sup>11</sup> Robert Brenner, "The Origins of Capitalist Development: a critique of neo-smithian Marxism", *New Left Review*, No. 104 (July/August 1977), Perry Anderson, *Lineages of the Absolutist State*, London 1974.

<sup>12</sup> W. H. McNeill, *The Pursuit of Power*, Blackwell 1983.

empirical basis of such studies are the list of great power wars,<sup>13</sup> as well as more or less solid time series indicating the power resources (economic and military) of the various states.<sup>14</sup>

The cycle of hegemonies can be specified as a sequence: global war (Maseng's "great trials of strenght") — world power consolidation — delegitimation — deconcentration.<sup>15</sup> As ambitious, variables-oriented theories, these analyses are not so interesting. Treating, for instance, the whole period 1914-45 as one era of global war clearly sacrifices too much in the interest of grand regularities. But as periodizing sketches, used in conjunction with comparative accounts of historical context, such schemes are useful.

Maseng's main focus is the fate of the Nordic area in these great power wars. Above all he focuses on the security policy challenges in the periods of "deconcentration", i.e. in the period leading into periods of global war, "great trials of strength" as he often calls them. It is no coincidence that the first pages of his first book outlines a scheme which can be specified and extended as follows (1952: 7-8):

**Table 1. Maseng's periodization of sea power dominance**

Sea power (hegemon)	Land power (challenger)	Secondary land power (assists hegemon)	Global war	Ends	Restructuring treaty
Britain/Netherlands	France	German states/Russia	War of Spanish	1713	Utrecht
Britain	France	German States/Russia (late point)	Napoleonic wars	1814	Vienna
Britain	Germany	France	World War I	1918	Versailles
Britain/US	Germany	France/Russia (EU/Japan)	World War II	1945	Yalta
US	USSR		(none)	1989	(none)

Source: 1952: 7-8. (Global wars and restructuring treaties, as well as information on the periods after 1918, has been added.)

Through the long 16th century (1450-1600), the Iberian states were important due to the discovery of the new world, interacting with the Italian city-states that had dominated Mediterranean trade. But in the same period, the centre of shipping

<sup>13</sup> Jack S. Levy, *War in the Modern Great Power System, 1495-1975*, Lexington 1983. Levy's main empirical source is the Correlates of War-project at the University of Michigan, whose databases can be accessed through <http://www.umich.edu/~cowproj>.

<sup>14</sup> This literature is summarized in Joshua Goldstein, *Long Cycles*, New Haven 1988.

<sup>15</sup> George Modelski, *Long Cycles in World Politics*, London 1987, Table 2.1, George Modelski & William R. Thompson, *Seapower in global politics, 1494-1993*, London 1988, Table 1.1.

activity moved northwards along the Atlantic coast. The crucial great powers became France, England and Holland. In the Dutch and Spanish wars 1580-1608, these three great powers opposed Spain. While Holland was little more than a city state, France and Britain came to exemplify two crucial state categories in any geopolitical scheme, also in Maseng's: the sea power and the land power.

Economic and technological developments since the Atlantic turn in shipping had favoured the seapowers. The far fastest communications until the railway age was by sea, of course. The dominant powers have always been seapowers and the challengers have always been land powers.

England discovered the oceans rather late, properly only in the mid-16th century, but its location as an island off the continental coast allowed it to gain dominance over the Dutch — by blocking their access to main trading routes — in the late part of that century (1953: 223). Maseng's scheme then recounts how the main tension in the 17th and 18th century was between Britain as hegemonic and France as the challenger. Russia, the massive and populous land power in the Eurasian heartland soon became a crucial second power and a focal point in the formulation of geopolitical thinking in the late 19th and early 20th century.<sup>16</sup> Since Norden lies inbetween landed Russia and the Western European seapowers, Russia is particularly important in Maseng's overview of the "emergence of the Northern European state system". In fact, the first sentence of that work (1964, 1967) is: "If one wants to understand the policies of the great powers towards Norden, one must primarily understand Russia" (1964: 9).

Early in the first chapter of his grand work, Maseng lists six stages of Russian expansion since the early 18th century, and all of them play important roles in his analysis:

- 1) Around 1700, a thrust towards the Baltic and the Black Sea.
- 2) Before and after 1800, advances towards the Black Sea/Mediterranean and towards the Baltic area.
- 3) Through the 1850-1878-period, expansion towards Constantinople and the Balcan.
- 4) Progress in Asia during the 1875-1905-period.
- 5) Renewed activity towards Balcan and the Baltic 1906-15
- 6) Inclusion of the Balcan- and Donau-areas in the slaviv bloc in connection with World War II. (1964: 11)

In all the violent clashes between the seapower and the land challenger, the seapower would strike alliances with secondary land powers, according to the following formula: "the most dangerous land power should be kept in check by that combination of landwards states that ranked closest to it in terms of power, so that the sea power would remain safe as the master of the situation" (1952:8).

<sup>16</sup> Halford Mackinder, "The Geographical Pivot of History", *Geographical Journal*, 1904. This was one of the first entirely global theories in the history of social science. A good overview is G. R. Sloan, *Geopolitics in United States strategic policy 1890-1987*, Brighton 1988.

This refers to the nature of the European state system, which had been consolidated as a system of larger territorial states linked by foreign policy diplomacy and trade relations with the Treaty of Westphalia that ended the Thirty Years' war 1618-48.<sup>17</sup> With the consolidation of territorial states, and the greater volume of trade, geography became increasingly significant. States guarded their strategic areas given existing political borders as well as available shipping and weapons technologies, and they considered the location of the raw materials of importance to them.

Besides its superior strategic location (natural defence), England was able to secure a growing extra-European empire, and — later on — also became the site of a peculiar economic dynamism (the transition to industrial capitalism). Maseng holds that England was the dominant great power since about 1650 (1964: 294). Its grand strategy was to maintain the continental European balance of power. British hegemony would be safe as long as no single state gained control over the continent. As long as the various continental great powers balanced each others, hegemony would be cheap. Unlike the continental great powers, England needed no large standing army. European stability would be a "subsidy"<sup>18</sup> allowing England to concentrate on its empire and the "rule of the waves". If the European balance was about to turn in favour of one large state, Britain would have to side with others and commit her forces in more expensive ways. Never in its entire history, writes Maseng, had England "been at war with the two largest land powers at the same time" (1952: 43)! Too high ambitions would lead to exhaustion, which is most often what determines the outcome of a war. The periods of deconcentration, leading into world wars, were marked by a weakening of the British capacity to manipulate the European balance of power.

This basic British strategy involved a military strategy of "harassing offensives"

through several centuries, the 'historical strategy' of the seapower has been to try to hit at whatever landpower that was its enemy through actions in peripheral areas. The British calls this the indirect approach and has pursued it with great success. Their weapon was the navy and its their financial force, and in addition to this, a small expeditionary corps which would — preferably by surprise — be thrown on shore in the flanks and back of the enemy. The purpose was partly to win and aid assisting states in these areas, and partly to force the land power to spread its forces and tie them down in outer areas. The classical example is the actions against France in the Pyrenean peninsula. The method also played an important role in Lloyd George's and Churchill's warfare against Germany. The basic principle was that the seapower would never tie itself down permanently in any coastal area, but would evacuate rapidly, as soon as the land power had gathered larger forces at this place. The evacuated troops would then immediately be used elsewhere in a similar way. 'The army was a shot fired by the navy.' (1952: 21).

<sup>17</sup> Charles Tilly, *Coercion, Capital and European States*, Oxford 1990.

<sup>18</sup> Michael Mandelbaum, *The Fate of Nations*, Cambridge 1988, p. 49.

The main instrument of the sea power was the use of economic pressure, above all naval blockade. Additional instruments were financial power (supplies and finance to allied nations) and military power. As for the latter, the sea power used a limited expedition corps, that is army troops on the ground. Since this was costly, such actions should be reduced to a minimum (1952:91). The coastal territories of interest to the seapower were the peripheries to the core continental areas and also central passage points for trade from the inland: Norden, the northern Mediterranean shore and the Korean peninsula.

This "amphibious system" was practiced in the form of three types of surprise actions: (a) actions on a coastal territory belonging to the opponent, (b) actions based on a coastal territory belonging to the sea power: a bridge head (*oppmarsjområder*) or support position, (c) actions on a coastal territory belonging to a state assumed to be so friendly that it would not guard its neutrality against the British!

A geopolitical perspective typically comes with a related sociology of knowledge relating to the interests producing knowledge. A distinction between basic motives (forces) and the ideological strategies mobilised is clearly involved. More broadly, Maseng refuses to analyse any struggle between great powers in idealistic or ideological terms. Typically, the Cold War to him was just another way of using ideological visions and threat perceptions in the struggle between great powers. A fear of Russia was, as he points out, quite frequent long before the Cold War. This fear — "Russerskremsele" — was something the seapower would use to gain support from small partners on the mainland (1952: 39, cf. 1953: 255 ff on its use in various Nordic conjunctures). With the emergence of modern mass media, the sea power could also wage "modern psychological warfare", thus influencing even more popular propaganda, threat-images and risk-perceptions (1952: 68 on the Hearst press).

From this followed also a rather pessimistic judgement on the role of international institutions.<sup>19</sup> When great powers were exhausted after great trials of strength, Maseng wrote, they would employ international institutions such as the League of Nations or the United Nations for their own geopolitical purposes. Using propaganda, they would try to maintain the power positions they had won, without fighting wars. "Power politics is something wonderful, also in that it allows the world to declare, that power politics is simply not power politics, but simply an exercise of the principles of international law. When it has been repeated sufficiently often that the raven is white, people start to believe that it is white" (1952: 67).

### Norden's geopolitical position

The 'historical strategy' of the sea power implied "harassing offensives" in peripheral areas. A lot of British diplomatic skills had been used in order to win

<sup>19</sup> Echoing E. H. Carr, *The twenty years' crisis 1919-1939*, London 1941.

coastal territories, as their own bases, or as friendly regimes, to offer "aid against attack" (1952: 92). These areas may be peninsular, islands off the coast and straits. If they are close to vulnerable areas such as industrial regions, raw materials or power-sources, all the worse. In fact, Western Europe as such may be seen as a great peninsula surrounded by the Baltic sea and the Mediterranean sea. (1952: 97).

In World War II, for example, the Western front was not the decisive front, it was the main link in a more extensive system of fronts that were linked: There would never be an offensive on any front unless there was at this point clearcut superiority, either due to surprise attack or because the resources of the opponent had been diverted to other fronts. This "strategic system" was based on offensive exploitation of the opponents "soft spots", on surprise, on movement, and on concentrated efforts.

Maseng here relies on the standard literature on grand strategy.<sup>20</sup> His really original contribution lies in the incorporation of small states, in particular the Nordic ones, into this framework. As we shall see below, the Nordic states became small states. As soon as their leaders got rid of their "ancien regime"-ideas, they realised this and opted for neutrality.

On the modern world map we may find some small states with little or only moderate importance to the great powers. For such countries, a policy of neutrality may be easy to implement, although when most states have become organized as territorial states, there will also be regional state systems, with local geopolitical tensions. The Nordic states, in any case, belong to a group of small countries that are "squeezed inbetween the great powers". As small countries, they prefer neutrality, their power resources will always be inferior to the great powers, so they want to remain outside their bloody clashes. But they are vulnerable to involuntary involvement in great power wars for two basic reasons: strategic location and raw materials sources. Here is one of Maseng's typical statements:

England, the leading sea- and financial power, has on several occasions in our history sought to pull Norden into its wars, and has also tutored others in the policy of exploiting one Nordic state against the other. The reason for this has not been that England has pursued less noble goals than other great powers. The reason is rather that they have been inclined towards such a policy by geographical strategic relations. The same is now the case with the U.S. (1953: 258).

Maseng sketches a comparison between the strategic locations of the Nordic countries and the Low Countries. The Nordic region forms the north-western, seawards front of the Eurasian landmass towards the Atlantic. It has no great defensive importance to the seapower. If the continental countries wanted to attack Britain, they would approach it across the British channel. But the Nordic area was of great *offensive* importance to the seapower in a situation of war. This was

<sup>20</sup> Maseng's main source on "indirect approach" (1952) seems to be Basil H. Liddell Hart, *Defence of the West. Some riddles of war and peace*, London 1950.



partly because the opposed land power could be forced to divert its forces to this peripheral area, and also because it possessed important strategic raw materials. Below, we shall see which ones. Furthermore, the geography of the Nordic realm implied certain passage points of great importance to the surrounding great powers: above all the Øresund strait and the Danish "belts", but also the Gulf of Finland in relation to Russia. In addition, there were also locations on the North Sea coast that in specific strategic situations would represent important "supporting positions" for one or more great powers.

In contrast, the Low Countries, located at the continental channel coast, had both defensive and offensive importance, to both the land and the sea power. Britain was always particularly interested in the Low Countries since they were bridgeheads from which French industrial areas (Flanders, Paris) and later the German Ruhr-area could be reached. Manchuria had a similar attraction in the East, China had been invaded by sea powers through that area several times (1952: 97).

Since Norden was of only defensive importance to the land power, Maseng argued that the Nordic area stood a better chance of retaining neutrality than the Low countries.<sup>21</sup> The land power mostly would prefer it to remain outside the great-power war! It would then avoid diversion of its forces away from more important war theatres. It could also escape the naval blockade which was the main instrument in the seapower's efforts to force the land power to the point of exhaustion given the pressures that the war efforts meant to its resource base.

Since the seapower might be tempted by its offensive option in the area, the political will to deter it from intervention should be a cornerstone in the security policy of any Nordic country. This required a firm commitment to armed neutrality (1953: 245). In addition, it was of course also important that armed neutrality could deter the land power from preemptive strikes. Armed neutrality should deter both parties of the great power conflict.

This was the main reason why Maseng favoured Nordic cooperation. The more the Nordic countries had been able to unite, the stronger the commitment to armed neutrality would be. One can understand why he took such interest in tracing the turning points at which the Nordic region could have unified. This was simultaneously an interest in studying how the linguistic-culturally quite homogenous Nordic people could have insured themselves against the temptation of the seapower to involve the region in great power wars.

But these countries would have areas that could serve as support points ("støttestrukturer", "oppmarsjonsområder") or passage points (that could be blocked) at times of war. "The unification of such coastal countries to larger and therefore

<sup>21</sup> Switzerland, of course, is the classic case of armed neutrality in Europe: but in modern European conflicts its totally landed, mountainous nature has made it less interesting to the sea power. Thus, that case of armed neutrality falls outside the specific category that Maseng focuses on: small states in coastal areas, that are interesting to the seapower. The Alpine countries, in contrast, are caught between the landed powers. For a formal grounded theory of armed neutrality, however, the Alpine states would also be relevant cases.

more independent groups therefore thus something that did not fit the interests of the trading power" (1964: 294). Any kind of splits would be in the interest of the sea power. In a typical statement, Maseng relates this general point to the Norwegian postwar situation:

in London, one had seen over several generations that the four Nordic states, who all shared the same interest, had been rubbed against each others unable to unite their forces in order to keep the great powers out. No wonder that their estimate was that whatever happened, they would have Norway at their disposal. When the standard of living had become close to being the only meaning of life, one could always, in the case of a country with such a small population, win the necessary goodwill with the aid of some crumbs from the table of the rich (the dollar country) (1953: 276).

In such bitterness about this Atlantic turn — which also cost him his job — Maseng spent the last 27 years of his life researching this topic. In the following, I give a brief and condensed reconstruction of some of his main findings. We shall see that the general account of Norden's security situation — based on the 20th century constellation with which Maseng himself had practical experience — has to be modified for earlier periods.

The following summary is organized with reference to a periodization of the various versions of the Nordic subsystem within the larger European state system. Maseng is less systematic, but it is obvious that his historical discussions focus on those critical periods through which the structure of this system changed. This is where his accounts become really detailed: meticulous tracing of alliance shifts, treaties, secret agreements, and the related geopolitical considerations made in the various foreign policy headquarters — so complicated to follow for scholars (like us) who grew up in the stable and permanent security structure of the Cold war!

Given his focus on efforts at unification, Maseng also traces a number of arguments and strategies favouring Nordic unification, that is: various "scandinavianisms". That yields another set of *potential* turning points: historical conjunctures at which these various projects of Nordic unification had some chance. I shall mention some of these too, but my treatment of them will be less systematic.

### Kalmar — the weak early union

The Kalmar union (1397-1521) was a loosely consolidated personal union, joining three weak "states" in the Nordic area under the Danish king. Since 1428, the Kalmar king had charged customs from ships passing through Øresund, on the condition that the area was kept clean of pirates. These customs were one of the most lucrative incomes any King could have at the time.

The North Atlantic trade along "nor-way" was based on *fish* (with Bergen as the main trading centre), the earliest among Norway/Denmark's export staples.

Baltic trade was based on grain and raw materials from the eastern inland (but its main period of expansion came after 1550). Another main Nordic asset at this time, was the highly skilled seamen along the Norwegian and Danish coast, and especially the large Norwegian trading fleet (1964: 321-23).

Historians have seen the union as an effort to counteract the power of the Hansa league city state merchants in North-Atlantic and Baltic trade. Hansa power peaked in 1370. Its power in the Nordic area was parallel to the power of the Italian city states (especially Venice) at the Southern end of Europe's "dorsal spine". In both cases, the city state merchants had gained many trading points and other possessions by lending money to local rulers and heads of state. Spain and Portugal were early larger political units fighting Venice, becoming early territorial states. In parallel, the earliest modern Nordic state formation, Kalmar, attempted unity to curtail Hansa power.

Maseng's account starts with the break-up of the Kalmar union, but in an appendix (1964: 314-8), he provides a short summary of its dynamics. In particular, he notes that it depended on the king gaining dominance over the nobility. When noble resistance grew against centralized royal power, that resistance was centered in Stockholm (a group of Swedish economic elites) and in the Danish German areas (the German nobles were eager to weaken Copenhagen's dominance). The German nobles received direct support from the Hansa traders, who also set up an economic blockade which frustrated the Swedish elites. The Lübeck Hansa traders supported Gustav Vasa who led the Swedish secession in 1523, establishing the Swedish Vasa kingdom (1964: 14)

The Danish king Christian II (who reigned 1513-23) tried to save the Kalmar union. Three years earlier, he had brought his mercenaries to Stockholm and had executed eighty Swedish aristocrats in the "Stockholm blodshed" (1964: 316). But his efforts to save the Nordic union were in vain. Maseng regrets this failure. He recalls the stories about the king's fighting companion, Skipper Klemet,<sup>22</sup> a renaissance figure who took up the Hansa legacy and sailed his ships all over the expanding world economy. Maseng refers to Johannes V. Jensen, who in his novel *Nordisk ånd* claims that if the King had succeeded, the European-based maritime empire of early modern history would have been a Nordic, not a British one!

Denmark had as good chances as the other European states to become the leading world power. If the King had succeeded, we could have encountered our language wherever we travelled in the world, from New York to Singapore and Melbourne. (1964: 37)

Had the process of mercantilist and absolutist consolidation happened in a united Denmark/Sweden, Norden could at least have played a game with the other great powers from a more equal position. In a longer term perspective: with a

<sup>22</sup> I first met Jan Otto at the 1976 Tvind session of the Nordic Summer University. Although I think few of us knew the background to the song "Skipper Klemets morgensang", it was always included in the NSU songbook and one of the songs most frequently sung.

united Norden before the coming of nationalism, 19th century nationalist mobilisation might *not* have focused on separate national regions, but on the whole of Norden (see 1964: 64).

Maseng counterposes two movements for Nordic unification. Kristian II's was a broad one, a movement for a "bourgeois kingdom" against the noble elites (1964: 316). Maseng clearly sees this as a forerunner for the popular Scandinavianism that emerged in the 19th century (1964: 14-15). Kristian II had tried to liberate the farmers that the nobles now chained to the land by feudal ties. Gustav Vasa's movement was a narrow one. It was a movement for forced unification based on a "national" king in harmony with his "local" noble elites.

We shall now see now both the Danish and the Swedish mercantilistic states fought each other in attempts to achieve this kind of unification. Maseng's general point is that divided, they were too weak. Thus for two centuries, the dominant Western European seapowers could "exploit politically this Nordic dissension, which was the result of Gustav Vasa's efforts" (1964: 317). Rather than Nordic unity, two hundred years marked by frequent Nordic internal warfare followed.

### The Nordic two-state system

Between 1523 and 1814, the Nordic state system was a two state system. These states were not small states. A main point in Maseng's analysis is that even though the Kalmar unity could not be maintained, European history at the time show us several processes of consolidation of larger political units (such as Spain, France and England). The European state system became a hierarchy where the great powers were among those who succeeded in unifying into relatively strong territorial states. These would then relate to regional subsystems of smaller states that they would pit against each other in order to avoid their merger into a broader political unit.

Swedish secession had produced two states and in the warridden mercantilist age of the 16th and 17th century European state system, Sweden or Denmark could either have fully absorbed the other, or they could deepen their national integration as two separate states. Largely, they achieved the last by trying to do the first. Maseng emphasized that the two states did not rank below the others in their command of power resources such as population, skills, navy, naval stores and other crucial raw materials. However, at critical junctures where a forced unification might have been possible, two factors counteracted this: the actions of other aspiring great powers, influencing the local Nordic balance of power, and the local noble classes. Reflecting on why it was not a united Norden, but rather Amsterdam and then London, that established leadership in the world economy, Maseng postulates a general connection between the internal Nordic wars and the strategies of the sea powers:

it did play some role that the latter were closer to overseas supplies of raw materials. But the real cause of the dominance that the Western European "sea

powers" gained must be sought in their greater political abilities and will. These political skills were not the least expressed in the way the Western powers were able to pit the two Nordic centres against each others in an intense internal conflict. (1964: 35)

But there were also, argues Maseng, "in the 17th, 18th and 19th century quite a few occasions at which the option of Nordic unity was in fact to some extent a possibility". But on these occasions, "Sweden's governing elites did not possess the necessary amount of prestige among that country's noble strata" (1964: 56). This indicates that the chances of merger between the two states should have been largest when there was fierce fighting between the great powers, while at the same time, the local noble strata actually agreed with, or had been successfully subdued by the ruling royal elites.

In conjunctures where both these conditions tended to prevail, Maseng sees the most obvious chances of "scandinavianism". He uses the terms "great danish" and "great swedish" scandinavianism, indicating projects of unification from above, based on a bloc between royal and aristocratic forces. However, it does not seem that strong such blocs were ever seen in situations where the great powers were unable to commit resources to measures — above all support to the weaker party in a Nordic war — that counteracted Nordic unity.

With reference to the ebbs and flows of the internal Nordic wars, we can sketch a sequence of three subperiods — each lasting about 100 years — of the Nordic two state system.

The first period, 1523 to around 1620/30, is a period of Danish offensives and Swedish eastwards expansion. Denmark was the strongest and most populous country, with very lucrative incomes from both Øresund-customs and staples such as fish (from Norway) and grain (from Denmark). The Danish kings could rely mainly on mercenaries when they went to war. Sweden was a poorer state and in this period pioneered military conscription by forced requisition and land-for-service bargains which increased the autonomy and strength of the Swedish peasantry.<sup>23</sup> The Nordic states were "coercion-intensive"<sup>24</sup> in two different ways: The Swedish state made direct deals with peasants, forcing the noble upper class to accept such state command of agrarian resources (they also utilized Swedish iron and copper as well as their proto-industries to bolster the military strength of the state), while the Danish state allowed estate owners to retain feudal ties on the peasants (but Denmark had a "capital-intensive" aspect in its taxing of international trade through Øresund).

In the second half of the 16th century, the Baltic areas gained enormous importance for trade and politics. Agrarian products and raw materials were brought from the Russian inland and shipped from Regal, Riga, Königsberg and

<sup>23</sup> Cf. the discussion of early modern Sweden and Denmark in Lars Mjøset & Steve van Holde, "Killing for the State, Dying for the Nation. An introductory essay on the life cycle of conscription into Europe's armed forces", *Comparative Social Research*, Vol. 20, 2002, p. 17-19.

<sup>24</sup> Tilly, *Coercion, Capital and European States*.

Danzig to Western markets, while products from Western protoindustries were imported. These cities were "the world's largest and richest trading cities" (1964: 23).

From about 1510, the specialized naval ship (capital ships), which could fire a broadside, had been developed.<sup>25</sup> Both Denmark and Sweden were among the earliest states to develop strong navies. Their large contingent of skilled sailors were here certainly important. In the "dispute of the duke" (1534-6), the Nordic navies beat Hansa. During the Seven Years' war (1563-70), Sweden probably had the largest fleet in Europe.<sup>26</sup>

Maseng notes the curious fact that while Sweden expanded eastwards, it was unable to counter its Nordic adversary in the west. Sweden competed with the Poles in the east and by 1580, Russia was shut out of the Baltic. But southwards, westwards and northwards, Sweden was at this time encircled by Denmark/Norway: Sweden only had one small coastal area (Göta river mouth) facing the open ocean in the west. Skåne was Danish and Denmark had kept control over Småland and Västergötland when the union broke up in 1523 (1964: 24f). In the Kalmar war (1611-13), Sweden had tried to break this encirclement, but instead, the Danish king took Kalmar on the east coast and Elfsborg by the Göta river, two points from which Sweden could be penetrated. But like in the earlier Nordic Seven years war (1563-70), the Swedish king managed to buy back the conquered region. In the 16th century, Maseng claims, Copenhagen was the dominant centre, but the Swedes were able — supported by German military and financial power — to block Copenhagen's attempts to unite Norden (1967: 38).

Maseng points out that Sweden much easier could project its growing forces eastwards (1964: 25). Sweden aimed at control over all passage points for Russian trade with the West. While Denmark/Norway was able to maintain control over the Barents ocean passage point (the Vasas tried to claim both Finnmark and the Kola peninsula), Sweden succeeded in pushing back the Poles on the southern Baltic coast (1964: 26). Keeping Russia away from the ocean was a crucial feature of this trade-motivated strategy and Sweden's position in the Baltic corresponded to Turkey's expansion around the estuaries on the northern Black Sea coast (1964: 31).

Sweden continued to expand in the east and south. In the peace of Stolbova 1617, she became the major force shutting Russia out of the Baltic, giving a better defence of Finland and direct control on both sides of the Gulf of Finland.<sup>27</sup>

The sequence of bloody wars called The Thirty Years' war started in 1618. First the Danish king involved Denmark/Norway, an adventure which ended in disaster, with Jutland occupied by the Habsburg Kaiser in 1626. A peace treaty followed and Denmark/Norway withdrew from the war without territorial losses.

Sweden, in contrast, came out of the Thirty Years War with great gains, taking more Baltic areas in 1628. Following a solution with Poland in 1629, Sweden could cash in customs at all main Baltic trading ports (30 percent of all the fiscal

<sup>25</sup> Geoffrey Parker, *The Military Revolution*, 2nd ed., Cambridge 1996, p. 160.

<sup>26</sup> Harald Gustafsson, *Nordens historia*, Lund 1997, p. 89.

<sup>27</sup> Gustafsson, *Nordens historia*, p. 101.

incomes of the Swedish state). Like Denmark earlier, even Sweden now had huge incomes from Baltic trade. These incomes, as well as other taxes on transit and transport of goods to and from the "Slavic raw materials area in the east" (1964: 27) enabled Sweden to enter into the war between the other European great powers. Sweden invaded Germany in 1630, but was driven back in 1632. In the final bloody showdown 1635-48, Sweden allied with France to block the progress of the Habsburg empire, and confirmed its position as the dominant Baltic power. This expansion also spurred foreign investments in Sweden's mining industries.

In the second period, from the late 1620s and on to 1720, Sweden was the Baltic great power and expanded into Danish/Norwegian territory. Towards the end of the Thirty Years war, they attacked Denmark (Thorstensonkrigen/Hannibalfejden 1943). The peace at Brömsebro (1645) gave Sweden areas in Germany, just south of Denmark. When the sea powers now entered into their Anglo-Dutch "Thirty years war at sea" (1964: 48, Ch. 2), Sweden and Denmark interacted with these great powers in various constellations.

Øresund had long been important as a trade route. During the Anglo-Dutch naval wars it became even more important because of a new, crucial Nordic export item: naval stores, which became important in a strategic sense. These were export products of great importance for sailing ships: wood, especially wood for masts, and related products such as tar, deals, pitch, rope and hides (1964: 47). The clearing of land and cutting down of trees for fuelwood had over centuries depleted the forest resources of the core European area. With the development of specialized warships through the many naval wars since the 17th century, the specific kinds of timber required for good masts had become scarce for sea powers such as England and Holland,<sup>28</sup> especially as they confronted France, which had its own supplies of such strategic raw materials (1964: 49).

Thus, the Nordic countries here had a crucial monopoly position vis-a-vis the sea powers: "Nordic products were the basis of the greatness of Western seapowers" (1964: 33). Maseng quotes Cromwell's worry that the Nordic states together could "shut us out of the Baltic sea" (1964: 33), and also a typical message from the British to the Dutch government: free access to the Baltic is an imperative since this region is "the Indies of the materials of shipping" (1964: 34). In the 17th and 18th centuries, naval forces were the most crucial elements in foreign policies (1964: 323).

Sweden had a grip on Baltic trade, while Denmark controlled Øresund. In the early 1650s, when Denmark sided with the Dutch, a convoy of 20 ships carrying timber could not get out of Øresund. English shipyards had to use skottish pine, "an inferior substitute", and only when seven Swedish ships arrived some months later, refitting and building of new ships could go forward (1964: 47)

The Sound was no longer just crucial as a trading route and source of customs, not just as a passage for naval ships, but as a geographical point where the supply of one of the most crucial strategic inputs to naval warfare could be controlled. The interest of the sea powers was of course sharpened. It should be noted that

<sup>28</sup> Robert G. Albion, *Forests and sea power*, Cambridge, Mass. 1926, p. vii, mentions 1652 (beginning of the First Dutch War) as the starting point.

from Norway, one could in principle get naval stores independently of passage through the straits (see 1964: 49 f): specific networks between Norwegian and British elites related to this. But as long as Norway was a part of Denmark, this mattered less.

The question of the straits — the option of a closed Baltic sea as a consequence of a disturbance of the "Nordic equilibrium" — was over centuries one of the world's great questions. "The freedom of England's access to the Baltic" became one of the major concerns of British foreign policies. (1964: 34 f)

In 1657, Denmark tried to revenge Sweden's progress at Brömsebro, but Karl X Gustav took his forces from Poland, crossed the frozen Belts and stood at Sjælland. At the Roskilde peace of 1658, Sweden made large gains from Denmark/Norway, most particularly Skåne.<sup>29</sup> But when Sweden tried to take Denmark in an attack on Copenhagen in October 1658, the siege was broken by the Dutch navy.

To Maseng, this was a master example of how the great powers acted to block Nordic unification. In the 17th century, he states, Stockholm was the dominant centre, but the Danes were able — supported by Dutch financial and maritime power — to block Stockholm's attempt to unify Norden (1967: 38). By 1658, Sweden had conquered most of Denmark, but the Dutch intervened and saved Denmark in the battle of Øresund in the 29th of October 1658 (1964: 60). This was classical balance of power manipulation, and England and Russia would later make similar moves. It suited the sea powers well that Sweden took Skåne, as there was then one state on each side of Øresund. But they both feared Swedish rule on both sides.

As already noted, Maseng holds that together, Denmark and Sweden could have countered the great powers. They had three trumpcards (1964: 35): (1) Export sales to Western and Southern Europe of most of the then crucial raw materials based on production in their own area. (2) Self-sufficiency in naval stores. (3) A population not significantly lower than the other seapowers (1964: 32), and with a large share of skilled, experienced sailors (1964: 47).

Several North-European countries offered naval stores for sale (also Finland, Russia, Poland, and north-German territories did), but:

Out of these, there were, however, only two states, namely Sweden and Denmark, that had any naval power worth mentioning. If these two united, they could close the gate to the Baltic, the Øresund, thereby being able to submit the importing countries of the West to their law. It thus became crucially important for these importing countries, especially for the Dutch and the English, to block Nordic cooperation. (1964: 32 f)

But as long as they were divided these advantages were not enough:

<sup>29</sup> Gustafsson, *Nordens historia*, p. 103.

Thanks to the fact that the Nordic kingdoms had their bases and resources close at hand, and that they themselves possessed everything that was needed for warships, they need not have been, when they stretched their forces, inferior to the Western seapowers. But if Denmark and Sweden stood against each other, and only one of the Western great powers operated in Nordic waters, that great power would dominate all positions here, needing the support of only one of the Nordic states. (1964: 61)

Maseng regards that 1658-60 as a turning point with long term implications even for the economic and political transformations of the 19th century.

If Sweden in 1660, despite the Dutch countermeasures, had been able to hold on to Trøndelag, or to the alternative suggested by the Swedish king, Akershus and Agder, there would have been no "Nordic balance". Most likely, the completion of Nordic unity would have been a question of time alone. And the lucky situation that the Nordic people was locked into when the ideology of national unity reached Norden in the early 19th century — that each of the Nordic peoples stood united within their natural borders — would not have emerged. (1964: 64)

The string of Nordic wars put great pressures on the state, leading to growing tension between the heads of state and the noble elites. These struggles were decided to the advantage of the Kings, and absolutist rule was introduced following setbacks in war in Denmark in 1660 and in Sweden in 1680. Like in the other absolutist states at the time, this led to many measures that strengthened direct rule.<sup>30</sup>

On this basis, the Swedish king once more tried to consolidate Sweden's great power status, but now faced an alliance of all its adversaries: Denmark/Norway, Brandenburg/Prussia, Saxony/Poland and Russia. The Great Nordic War (1700-21) basically concerned control of the Baltic, and Sweden lost her leading position to Russia.

In the broader European state system, a complex process of consolidation took place in the late 17th century. France had strengthened royal rule, and tried to gain Dutch and German areas. France thus supported England's unification under Cromwell, and England started its empire by annexing Spanish positions in the West-Indies, since France had beaten Spain. The late 17th century saw complex movements between England, Holland, France and Russia. But in the war of Spanish succession the earlier enemies England and Holland (with Germany and Russia as allies) fought France (see Scheme 1)

Maseng implies that the great powers — England in particular — during the Great Nordic War supported Russia in order to avoid the emergence of a Nordic political unit dominated by Sweden (1953: 255 f). British dominance over the Dutch allowed them to counteract Swedish expansion, and this contributed to

<sup>30</sup> Tilly, *Coercion, Capital and European States*.

Swedish decline. By the late 17th century, Britain was dominant in Nordic waters (1964: 59-61).

Sweden had to join Denmark/Norway as a second rate great power. A united Norden would have stood a better chance:

The short duration of Swedish greatness — only about one century — was mainly due to the fact that it was a Swedish, not a Nordic regime. (1964: 34 f)

Maseng provides this broad speculation:

Although it is not the task of a writer of history to discuss possibilities that were not realised, but still the thought presses forward: what would have happened if the Kalmar union had been maintained during the 17th century? The seapowers then would have had to come to terms with the Nordic monopoly on strategic raw materials, Norway would, within a unified Norden, have served to complete this monopoly. — It was a major Nordic weakness that outside Øresund there was one raw materials country to which the Western sea-powers could recur if their operations in the Baltic were impaired.

Had the unity of Norden been maintained, the Western seapowers would have assisted Russia during its modernization in less crucial ways than they did. Thus, that modernization process would have been slower. It was a misfortune for Norden that already in the 18th century, that the region was so strongly exposed to Russia's power. (1964: 49 f)

France had gained importance in the Nordic area since its alliance with Sweden in 1635. Maseng notes that France had supported British unification and expansion. The same might have been the case with Nordic unification:

It is full well possible to imagine that with greater benevolence and support from this rising great power, also the Nordic efforts at consolidation could have been completed. (1964: 49, 65)

The absence of such French support had long term consequences:

A united Norden cooperating with France could have avoided the alternating dependency on England, Russia and Germany characteristic of Nordic history from about 1700 and through till this day. (1964: 34 f)

Maseng thus regrets that the century long cooperation between France and Sweden ended by the early 18th century. The seapower (particularly England) in the early decades of the 18th century fought France in one war and pitted Sweden against its neighbours in another. The two theatres were not linked.

Let us now turn to the final period of the Nordic two state system: 1720-1807. With the end of the great trial of strength 1700-20, the relative seapower of Holland and France declined significantly and the British share rose to nearly 50

percent.<sup>31</sup> Some scholars regard the 18th century after 1720 as a first long period of British hegemony, although the great powers were involved in numerous wars during that period. The most general pattern was that England and Holland opposed France, and Russia was a huge new partner that the various great powers strove to include on their side.

In Norden, the 1721-treaty established a balance, ending the period of internal Nordic warfare, with the exception of 1788-90, when Russia was joined by Denmark/Norway in its war with Sweden (also in 1741-3, Sweden had been at war with Russia).

There was a new interest in cooperation, but cooperation was mainly seen as a tool for one state that needed to block the other state from recovering as a great power.

In the 18th century, Maseng notes, there were times when the seafaring Norwegian people were attracted to some kind of alliance with England, and that it was "no small achievement" (1964: 38) on the part of the Copenhagen king to keep the long political unit from Pasvik to Elben together.

The great-powers had assisted Russia in order to counteract Sweden, now they felt the effect of that strategy. Russia had become a full actor in the European balance of power.

But due to the competition between the Western great powers, Russia was often also assisted in its efforts to modernize. This complicated the situation for Norden in the 18th century! While Sweden had rolled back Russia in the 17th century, now the Swedes began to fear Russian expansion into the Nordic area. This "fear of the Russians" was stimulated and exploited by the seapower. The balance between two Nordic states was only shattered in connection with the next period of chronic great power war (see Scheme 1).

England's dominance was challenged in the period which started with the escalation to revolution in France. France supported the independence movement among England's North American colonies, even before the Declaration of Independence (1776). Only once England had found herself in a situation with no strong ally on the European mainland. Through the 1780s the French support was so costly that it contributed to the huge state deficits of the ancien regime, one factor behind the French revolution of 1789. But France had still been able to deprive Britain of its first empire (in North-America) (1952: 43). As a result, England stepped up its activities in the Orient, particularly in India.

From this period of French pressure against England stems the story of British Admiral Keppel, who was put before court martial in 1779. The year before, he had retreated to an English port instead of fighting back against a superior

<sup>31</sup> Modelski & Thompson, *Seapower in Global Politics 1494-1993*, Figure 5.10, p. 129. (The shares are percentages of the naval capabilities of all great powers, cf. p. 128.)

French fleet. To his defence, he emphasized that he knew that the supply of masts and other naval stores was very low, so he feared it would be difficult to repair the loss due to scarcity of naval stores in a situation when the French were superior in the Channel. He actually claimed that he saved the country by his decision.<sup>32</sup>

After 1789, France emerged as a revolutionary republic that had thrown away the absolutism of the ancien regime. The new regime was able to mobilize huge numbers of enthusiastic conscript soldiers in what ended in Napoleon's bid to control the Continent as such. As indicated, France also had strong sea power capabilities, catching up on the British share particularly in the 1770s and around 1810.<sup>33</sup>

In the Wars of the French revolution (1792-1802) and the Napoleonic war (1803-1815), England launched at least four coalitions against France. The two countries established mutual blockades against each other. Napoleon could not beat England at sea and thus not occupy the British isles, so the strategy was to block British exports in order to prevent her from earning the financial surplus which allowed her to buy support from other continental states. Maseng describes this as a mercantilistic kind of blockade, aimed to hurt the financial surpluses of the state. It differed from the 20th century blockades, which aimed at both imports and exports, trying to restrain the productive power of the adversary, as well as its ability to cater for the home population.

During the late 18th century situation of French pressure against England, Catharina II moved to improve Russia's position (1952: 43). An alliance between two such populous states with disciplined armies: Russia with its feudal peasant army and France with its revolutionary, reformed army,<sup>34</sup> was England's main fear.

Maseng places Sweden and Denmark/Norway into this bloody Anglo-French struggle on the European geopolitical stage. The crucial events in the destruction of the Nordic two-state system were: Sweden's alliance with England since 1805, England's provocation of Denmark/Norway in 1807, Sweden's loss of Finland to Russia in 1809, and Sweden's union with Norway in 1814. Maseng deals with these crucial events of 1807, 1808/9 and 1814 in great detail. Let us just survey some of his main claims.

Although weakened, Sweden was still the strongest state in the Nordic area, with two major strategic interests (1964: Ch. 10). First, to consolidate the country as a raw materials-based power, such as the other continental states, generally opposing England's sea power rule. Naval stores and certain metals were the most important items. There were various schemes for a Nordic monopoly and even a bloc involving also Russia. Second, political and social elites were eager to recover Sweden's status as a first rate great power, either by adding Norway

<sup>32</sup> Albion, *Forests and Sea Power*, p. viii.

<sup>33</sup> Modelski & Thompson, *Seapower in Global Politics 1494-1993*, Figure 5.10, p. 129.

<sup>34</sup> Comparison in Mjøset/Van Holde, "Killing for the State, Dying for the Nation", p. 25, p. 29 ff.

(west), areas in the Karelia (east) or in the South (Baltic coast). This "great Swedish scandinavianism" was increasingly focused on annexing Norway.

While relations with England had been tense at the turn of the century, the Swedish king struck a "speculative" alliance with England in 1805 (1964: 264). Maseng claims that without this alliance, Norden might have remained neutral in the Napoleonic wars.

In the summer of 1807, the alliance that the British had tried to avoid, was formed again. The Tilsit agreements between Russia and France (1964: 202) were to be a crucial precondition of the events that transformed the Nordic state system. Despite the Tilsit-agreement, the Swedish king ignored his advisors and confirmed the alliance with England in 1807 (1964: 201). Had the alliance been broken, Maseng claims, the British attack on Copenhagen in August 1807 would have been out of the question.

Denmark's fate was a string of setbacks. Denmark/Norway had tried to pursue something like a policy of neutrality, being loyal to British demands. But England doubted that Denmark would be able to retain this stance given the French pressure from the south. For the same reason, there had been British actions against Øresund also in 1800 and 1801. After Tilsit, France and Russia used the continental blockade to try to force England to sign a peace treaty. 1806-7 was the one period through which Napoleon's economic warfare was extensive and rigorously enforced. The Baltic and its entry point — Øresund — became a focal point in the British attempts to evade the blockade. The British doubted Danish neutrality more than ever. In a famous preemptive attack, the British — under Admiral Nelson — bombarded Copenhagen and seized the Danish fleet. Although Denmark/Norway then fell to the Napoleonic side and supported the Continental system, England was able to protect its Baltic trade, with yearly fleets sent to the Baltic until 1813, and with convoys for merchants.<sup>35</sup>

Maseng describes this as a catastrophe, without historical parallel, a British betrayal of Denmark. Danish authorities should have learned in 1801 that a small country with strategic geographical points or a large navy, must remain mobilized, in order not to be "overrun". But they were not mobilized in 1807, they were humiliated by British "machiavellian" policies (1953: Ch. 8, 1964: 194).

Earlier on, we surveyed Maseng's general discussion of the possibilities that small Nordic countries could maintain neutrality. But in the case of Denmark 1807, he finds an exception (1953: 245) to the rule that a small state "when it guarded itself against the seapower, it could count on the land power to leave it to itself", that is, respect its neutrality. In 1807, France (the land power) wanted to gain control over the Sound to complete its continental blockade, and also to include the Danish/Norwegian fleet in its forces. France here moved offensively against Denmark. In this case, the two adversaries, both the sea and the land power had a mix of preventive and aggressive motives (1953: 245f).

<sup>35</sup> Derek McKay & H. M. Scott, *The Rise of the Great Powers 1648-1815*, London 1983, p. 324.

Thus, in that historical conjuncture, the Nordic (Danish) situation was like that of the Low countries in the 20th century.

France and Russia stood against England and Sweden. Russia feared an English attack on St. Petersburg from Swedish territory in Finland. Sweden was not willing to discuss any kind of compromise in the Baltic (1964: 204). Russia considered this an attempt to establish a Nordic raw materials block (Sweden, Finland, Norway) against Russia. War ensued between Russia and Sweden in February 1808. Sweden lost at Oravais and the Tilsit great powers dictated the terms of peace. Sweden had to cede Finland to Russia in the Peace of Fredrikshavn. Finland was made a grand duchy under Russia in 1809. Since then, the wish to regain Finland periodically played an important role in Swedish politics. Maseng describes the 1807-9-events as the final collapse of the "great-Swedish" policy (1964: 261).

Russia's war with Sweden was "undertaken on French urging to compel (Sweden) to enter the Continental System".<sup>36</sup> It gave Russia more security on its north-western frontier. But Sweden continued to let British trade flow uninterrupted, undermining the French blockade. In that respect, it was no big gain for Napoleon that he by 1810-11 had annexed the North Sea coastline and even most of the southern Baltic coast.<sup>37</sup> Even Denmark/Norway could not be fully included in the continental blockade, since Napoleon was aware that this could have provoked Denmark/Norway back into an alliance with England. Norway was therefore periodically allowed regulated trade ("lisensfart"): she could get certain products from Britain.

The defeat undermined Swedish absolutism: Gustav IV Adolf was dethroned in March 1809. The traditional nobility aimed to resurrect its pre-1772 rule, but the revolt was also backed by certain elite personalities that were inspired by the French revolution. The breakdown of great-Swedish scandinavianism, Maseng implies, opened up for a voluntary approach to Nordic unification (scandinavianism) (1964: 261f) It was implied by Adelsparre, and by intellectuals such as Tegner and Grundvig, and Maseng surely regards it as a revival of Kristian II's line, discussed above. This anticipated a sentiment that would erupt more strongly in the mid-19th century (1848-64) (1964: 261f). One of the crucial great powers, France, was relatively indifferent: If Norden united by its own free will, France would not mind.

Following the overthrow of absolutism, a Swedish-Norwegian elite network tried to establish conditions for Nordic unity by suggesting the Danish Prince Christian August as the new king of Sweden. Maseng has a detailed discussion of this option for Nordic unity (1964: xx), but the efforts came to nothing as Christian August died soon after his arrival in Stockholm. Instead, the Swedish nobles recruited Karl Johan (Bernadotte), one of Napoleon's best officers, who later became king, but was influential already from 1810. He secured no tight Franco/Swedish-alliance, rather he began to play his own part in the great power

<sup>36</sup> McKay & Scott, *The Rise of the Great Powers 1648-1815*, p. 331.

<sup>37</sup> McKay & Scott, *The Rise of the Great Powers 1648-1815*, p. 324.

game. Soon after moving to Stockholm, he revived the "great-Swedish" scandinavianism (1964: 284), with the main objective of getting Norway as compensation for the loss of Finland. His strategic shifts were many and he contributed in serious ways to the coalition against Napoleon. No amount of detail is possible here.

When Napoleon's continent wide thrust eventually faltered in 1813-14, the situation in Norden was a challenge for the British strategists: Sweden was important for the anti-French coalition, and one of its goals was to get Norway. However, the British held Norwegian independence to be preferable to a union either with Sweden, or — an even worse scenario to the seapower — a union of all three Nordic units. It seemed obvious to them that the foreign policies of an independent Norway would be consistently British-oriented. But the coalition with Sweden was not that solid: the British were aware of the imminent danger of a new Franco-Russian alliance — a new Tilsit. Sweden had lost Finland partly because of its alliance with England and the English strategists understood that they had to let Karl Johan satisfy the "great Swedish" claim to Norway (1964: 290). In the end, England went for the second best solution — a union between Norway and Sweden — but:

The association had to be made as loose as possible, so that — as time went by — it could be untied. — What was particularly important to England was that a united Nordic group could possibly come under the influence of Russia (a raw materials front against the West). Now, as earlier, Britain regarded a Northern League, inspired by Russia, as a great danger. (1964: 296)

The concern for the supply of naval stores had been growing through the French and Napoleonic wars. As always the sea power was eager to resist that one state controlled the Sound. In the Kiel treaty of January 1814, England blocked Karl Johan's claim to Danish areas (Sjælland). They also had Karl Johan agree that Norway should enjoy a free and independent role in the union, which was defined as a personal union (1964: 300f) with constitutional home rule. A full confrontation was avoided in July 1814 (1964: 306) as Karl Johan was able to restrain the more wideranging "great Swedish" ambitions of the Swedish upper classes. Norway's Eidsvoll constitution was accepted by the Swedes. The main element of Swedish dominance was the King's firm control of foreign and security/military policies of both countries (1964: 310).

The fact that Norway's new order could be established with so little pain, was due to a lucky coincidence: England preferred a personal union, Norway preferred a personal union, Karl Johan preferred a personal union, and to Norden's popular feeling of unity, the Swedish-Norwegian personal union was a step in the right direction. (1964: 310)

In this way, the Nordic two-state system had been turned into what can be labeled a three-state system, since Norway gained autonomy enough to establish its own national institutions within which a sense of national Norwegian identity

could thrive. Sweden had lost Finland, and the compensation England granted them was a loose kind of union with a Norwegian state that was able to gain its own constitution. Finland was a Russian grand duchy in the 1807-1917-period, but Maseng does not discuss it as a part of the Nordic 19th century state system. Most efforts at unity in that system aimed at a union of three states. Finland played a more negative role, in the sense that Sweden at times would accuse Denmark and Norway of unwillingness to support its efforts to win Finland back into the Swedish state. In this context, the Nordic countries entered the period of nationalism, increasingly thinking about themselves as small states.

### The Nordic three state system

The period between 1815 and the early 20th century is the second and most celebrated period of British hegemony: *Pax Britannica*. It is called a period of peace because in the core European area, there were few wars, while the great powers kept on fighting wars in the periphery, thus globalizing the European balance of power, a process that culminated in the imperialist rivalries of the late 19th century.

In this period, the economic, social and political transformations spurred by the industrial and political-national revolutions of the late 18th century and early 19th century played themselves out in Western Europe. Since this did not lead to any major changes in the Nordic three state system, we shall only mention a few changes of great relevance to Nordic developments.

The transition from sail to coal-driven steam engines in international shipping had several consequences, one of which was the declining importance of Øresund: naval stores lost their importance as strategic raw materials in the 1860s.<sup>38</sup> Tensions now gathered on Denmark's southern border in connection with Bismarck's cunning geopolitical manouvers to unify large German areas under Prussian leadership, excluding the Habsburg areas. The question of links to Germany became very urgent and one of the moves that started the development towards a new critical period (1905-1914) was King Oscar II's conviction that the union between Sweden and Norway had to look to Germany for security vis-a-vis Russia.

For most of the 19th century, namely, Russia had been seen as the most threatening land power. In the mid-19th century, under the impact of panslavism (1967: Ch. 1), Russia's focus had increasingly moved to the southern European slavic areas around the Black sea. This area was also of economic importance as Russia's corn exports followed the rivers to the Black sea, then being shipped out through the Turkish straits (1967: 9). But Russian expansion in this part of the world was halted in the Crimean War (1967, Ch. 4). This Russian setback was a condition for Bismarck's establishment of Prussian Germany as "an empire in the

<sup>38</sup> Albion, *Forests and Sea Power*, p. viii, notes the abrupt change: in 1861 the Navy ordered more naval timber than ever before, but in 1862, iron had replaced wood!



middle" (1967: 209). In the 1860s and 1870s, Bismarck strove to maintain a "Crimean war constellation" (1967: 211), since continuing tension between Russia and England would give him room to consolidate Prussian Germany. Russia tried again to reach Constantinople (Russian-Turkish war of 1877), but was cut off by the Royal Navy (1967: 219, Ch. 12).

Maseng claims that this new setback was followed by a change in Russian orientation, away from panslavism to a more specific Russian nationalism which legitimated expansion into Asia. As predicted by Dostojevski (1967: 229f), in Asia "Russia's America" could emerge, based on that region's enormous resources and the guidance of Russian specialists in industry and trade. With the trans-siberian railway, Russia proceeded on its Asian mission in the 1890s, leaving the slavish south-east European areas in the hands of a declining Habsburg empire interacting with the other great powers. Maseng draws the broad lines here as follows:

British diplomacy had gathered together virtually the whole West against dynamic Russia and its panslavism, thereby halting the Russian westwards thrust towards Europe (Berlin congress [after the Russian-Turkish war, 1878]). But Russia also had an eastern front, in the Asian direction. Russia's activity here was of more direct significance for the British empire than Russia's earlier pressure in the Near Orient, against Donau and Balcan. — Just as France some time before its Great Revolution had beaten the British Empire in America — enabling the North American secession from England and the loss of "Britain's First Empire" — a hundred years later Russia now saw it as its goal to beat the British in Asia, thereby allowing India — "Britain's Second Empire" — to break loose from Britain's dominance. (1967: 276 f)

With the globalization of power politics, England was running the danger of overextension and had to readjust its global commitments. In the Napoleonic war, England's most feared alliance had been that between France and Russia. Now France was relatively weaker and Germany a new power marked by impressive economic dynamism. A triple alliance of Russia, France and Germany would be a disaster for Britain. To manipulate the balance of power properly, a British alliance with two of these three was probably required.

We can thus distinguish two major possible outcomes, depending on whether Russia allied with Germany or with England (1953: 27). The first — which we shall call *Germany encircled* — would be a British-led alliance with France and Russia, one which would be stronger than Germany. The second — which we shall call a *New Continental Bloc* — would join Germany and Russia (cooperation in the Baltic was a main tool to secure such cooperation) and — the German Kaiser assumed — then also attract France. Such an alliance could gather enough strength to isolate England, which would imply a failure of England's balance of power manipulation leaving England without any ally on the mainland. England would not exactly be encircled, but its maritime power would be vulnerable to strikes from the mainland ports — and the Danish straits were here crucial.

In the earliest years of the 20th century, England made four decisive geopolitical moves: First, in the Hay—Paunchefote Accord of 1901, Britain abandoned any military engagement in North America, a final acceptance of its loss of the "first empire". This was the start of the famous Anglo-American special relationship.

Second, in January 1902, an Anglo-Japanese alliance was established, leaving Britain less exposed in the Far East. The background was Russia's recent expansion in Asia: When the trans-siberian railway was close to completion, with Russia moving into Manchuria, war broke out between Japan and Russia in February 1904. Russia lost some of her ships, and had to surrender Port Arthur to Japan, while Japan increased its influence in Korea. The Anglo-Japanese treaty of alliance was renewed after Japan's victory in this war.

Third, in 1904 a major break in the European alliance structure occurred: Following unsuccessful proposals to both Russia and Germany, England established its *Entente Cordiale* with France in 1904, following earlier more occasional cooperation (Crimean war). The bitter enemies of the Napoleonic age would be on the same side in both the 20th century world wars. From 1904, then, we can trace a grand struggle in which the Anglo-French entente competed with Germany to win Russia for its side.

Fourth, British naval power was concentrated in the home waters. The Royal Navy regrouped its fleet in mid-1905. This was a preparation against German attack: the German navy faced three times its strength in battleships. The Navy commander, Sir John Fisher, indicated that they could enter the Baltic without any concern for Danish neutrality.<sup>39</sup>

The sum of these four moves was that England scaled down engagements in Asia and in America, turning back to Europe, seeking allies on the Continent in order to isolate Germany.

The fourth move was a response to Germany's naval build-up, which had been a consequence of the view that a populous industrial country needed a large navy to secure its overseas imports of foodstuffs from overseas. The colonies Germany had been able to get in Africa were economically insignificant, but at the turn of the century, its Near East activities were extensive, as witnessed by the German construction (starting 1899) of the Bagdad railway (1967: 233-5).

The events that led to a modification of the Nordic three state system belong to this conjuncture: the landwards expansion of Russia in Asia, Germany as a strong new power in the middle, and a refocusing of British power towards Northern Europe. Although Russian foreign policies had for a long time been concerned with the Baltic and Øresund (increasingly important given the unification of Germany), the activities in the Near East (Turkish straits) and recently Far East (Tsushima strait) had been more important in the 19th century. In the 1905-1914 period, however, the focus of the great powers is directed back to Nordic waters. This also involved a struggle for the loyalty of the small Nordic countries.

<sup>39</sup> Pertti Luntinen, *The Baltic Question, 1903-1908*, Helsinki 1975, s. 13-15, Paul M. Kennedy, *The Rise and Fall of British Naval Mastery*, London 1976, Ch. 8.

Germany hoped to tempt them into a broad alliance with Russia, while England now realised the importance of supporting points on the North sea coast.

While naval stores had lost their importance, other Nordic raw materials gained importance. Industrial capitalism had reached its phase of heavy engineering, based on iron, steel, electricity and chemicals. Sweden's iron ore deposits were crucial inputs to German steel industry, whether it produced for peace or for war, and supply lines would be particularly crucial if Germany was encircled in a war. Supplies were shipped via the Baltic, but the huge ore fields in the inlands of Northern Sweden could now be exploited, thanks to the Kiruna-Narvik railway (Ofotbanen), completed in 1902, which was in operation even when the Baltic froze in the winter. This ore was then shipped along the Norwegian coast to German North Sea ports.

Germany's upgraded naval capacities was a major new feature of the situation. If Russia confronted Germany, Germany could strike towards Russia in the Gulf of Finland, but if Russia and Germany cooperated, they could strike out from the Danish straits and hit England in the North Sea (1953: 46, see 1953: 248f for an extensive discussion). In 1903, Germany and Russia wanted to join a grand association of the Nordic states to protect the Baltic, referring to Denmark's vulnerability to British strikes such as that of Nelson in 1807 (1953: 39). A few years later there were discussions on a "Zollverein" that would constitute a "modernized continental blockade" (1953: 47).

This open situation was transformed into a relatively fixed alignment in 1907: the Triple Entente of England, France and Russia. But there was much back and forth before that. At times a German-Russian alignment was close at hand. The German Kaiser hoped that such an alignment would tempt even France to break with England and to join a broad continental bloc.

The first major change in the Nordic state system was dissolution of the union between Norway and Sweden in 1905. There is no space here to recapitulate the internal developments that led to strong demands for Norwegian independence.<sup>40</sup> We enter into this story at the time of the intense negotiations on the future of the union in 1904-5. Sweden pointed to the Russian threat, especially the policy of russification in Finland, but there was no consensus on the risks. Negotiations were terminated. Sweden required Norway to remain loyal to the union ("lydrikepunktene"). Both the main Norwegian political parties now supported the claim for full independence.

The Union King had hoped for assistance from some great power, not armed assistance, but at least help in talking the nationalistic Norwegians away from secession. He also hoped that the great powers would agree not take action if Sweden chose to use arms to keep Norway in the union. But in the end, there was no Swedish military intervention. According to Maseng, the recent shifts in the relation between the great powers explain why none of them were interested in supporting the Union King.

<sup>40</sup> This is discussed in Maseng's unpublished third volume, which deals with the period 1900-1908.

Let us consider more closely some Nordic consequences of England's revised strategies. England succeeded in staging a cunning game, which weakened Russia but also brought her into the Anglo-French entente. Russia suffered setbacks in its war with Japan, and they needed a greater naval presence in that area. British regulations following the Crimean and Turkish wars prevented the Russian Black Sea fleet from passing through the Turkish straits. Thus, Russia had to send its Baltic fleet to East Asia (1953: 41). In this, England assisted, supplying Cardiff coal to the Russian Baltic fleet on the way to the East (1953:42), even though it was on the way to fight Japan, the new British Far East ally!

At the same time, both France and England made use of their positions as the main European centres of financing:

Financial matters now, as always, played a major role. First, England supported Japan financially in order to halt Russia's expansion in Asia. Then France used financial measures to prevent Russia from allying with Germany and to pull Russia into the Anglo-French entente. (1953:42f)

In 1904-05 strong tensions developed between England and Germany. The German navy was alarmed by the redeployment of the Royal Navy. This crisis "stimulated the *Admiralstab* to intensify preparations for its operations plan against Britain, which since 1899 had involved a defensive strategy in the North Sea together with the overrunning of Denmark and even southern Sweden by the German army in order to make the Baltic a *mare clausum*."<sup>41</sup> Preparations had been made in mid-November 1904 to execute this plan, the problem was that the plan would block Russia's access to sea (1953: 42). Thus, it was soon decided against the plan in order to maintain good terms with Russia. Also, the Germans were hoping for Russian loyalty.

This brings us to the mid-1905 events: the Russian Baltic fleet reached the Far East after a difficult journey, but was totally destroyed by the Japanese in the battle of the Tsushima strait in late May 1905. Just months later, England confirmed its alliance with Japan, while Japan gained Korea, the local Russian railway systems, territories on mainland China and half the Sakhalin Island. At home, in Russia's central areas, grave domestic turmoil picked up in a situation where 3/4 of the Army, and all the railway troops were in Manchuria. Russia's Asian adventure had failed.

England was relatively friendly to Russia in Europe, but still let its Asian ally humiliate her! Russia's naval power was now partly destroyed, partly locked into the Black Sea. Russia was more dependent on Germany, and the tsar was angry at England. A new continental bloc was again dangerously close. There was more diplomatic manoeuvring, but the end result, which was de facto the case in 1905, but not formal before 1907, was the Triple Entente:

<sup>41</sup> Paul M. Kennedy, *The Rise of the Anglo-German Antagonism 1860-1914*, London 1980, p. 273.

The competition over Russia was finally won by Britain. Rather than forming a Germanic-British bloc against a slavio-roman one (which had seemed a likely development at the turn of the century), England joined the slavio-roman bloc against the central powers. (1953:44)

This setback for the Russians undermined the strategy of the Swedish union king, who could no longer expect that England would care about the danger that Russia might invade Scandinavia. England was back to the same position as in 1814: the preferred solution was an independent Norway. There was convergence between the Norwegian secessionists and the sea power. The Norwegian leaders knew about England's stance. They had less information about Berlin.

England's success brought the "Germany encircled"-option closer. The efforts to link Germany and Russia together proved unsuccessful. If such a link had been tightened, Maseng claims, Norwegian secession would have been less likely. The Swedish groups trying to save the union were in any case not happy about support from such an alliance. The German Kaiser wanted the Swedes to use their power, but it seems he did not push the matter. If the continental Russian/German bloc had been realised, these countries would have preferred a united Norden, blocking the seapower from foothold.

Maseng (1953: 50f) also discusses another counterfactual development that would have made a dissolution of the Norwegian/Swedish-union less likely: Russia would have tried to become the great Baltic power against England and Germany. In this case, England and Germany might have allied, and they would have preferred Norway and Sweden to remain together in order to form the strongest possible barrier against Russia (this had been the situation in 1903).

Both these possibilities would have given better chances for the Union King, and they would have implied less encirclement of Germany. But none of these alliances occurred. Since Germany was now England's main concern, they positively wanted to support Norwegian independence. The problem, like in the critical juncture 100 years earlier, was uncertainty. Even in 1905, England was not sure that it would be able to block a Russian-German alliance! Such an alliance implied a new strategic challenge to England, since these two landpowers (even with Russia's Baltic fleet destroyed!) had sufficient naval capabilities to hit the seapower through the Danish straits. The Germans could start from their naval bases on the Elbe delta and in Kiel. For this reason, support points on Norway's southern tip became geopolitically important for Britain.

It would be much easier to secure such points of support if there was a fully independent Norwegian state:

One would have to assume that Gothenburg and other harbours on the Swedish west coast would be obstinately defended, and the same would be the case for ports on the Norwegian south and east coast, as long as they were covered by the common defence force of the union. It would be easier to strike a deal with a Norway that had been split out of the union. The negotiations on our treaty of integrity made out that England was not willing to guarantee Norway's neutrality, only its integrity. (1953:48)

This was a defensive concern, but Øresund, the Norwegian coast and the Baltic were now also important for sea power offensives that could exhaust Germany by blocking its external supplies:

Nordic raw materials, and the geographical location of Norway (which made blockade by the seapower of the huge landpower difficult), gained prime importance in the foreign policies of the great powers. In order to block dangerous developments, Britain was again forced to conduct a policy of disruption towards the Nordic area. Within this framework, Norway's 1905-experience can be seen. (1953: 64)

Germany's weak spot was raw materials (1953:47), given the danger of encirclement and the country's lack of resource-rich colonies. Both France and England received supplies by sea. But even England was afraid of being locked out from Nordic raw materials: a united Sweden/Norway could have put stronger restrictions on the access to raw materials such as fish, agrarian products (from Denmark), forest products, paper and pulp, Swedish iron ore, and certain metals and alloys. Furthermore, with the world's third largest merchant fleet and many skilled seamen, Norway could provide important shipping services for England and her allies.

England's diplomats knew of Oscar II's friendly attitude to Germany. Sweden wavered between neutrality and a German link. If the Scandinavian peninsula remained dominated by Sweden, they held, the area would be a potential Germany ally. They also believed Germany could attract Denmark. Against the Russians, a Norwegian/Swedish union had been fine, but now England would prefer Bernadotte's Norden split (1953:48), since that would be unfavourable for Germany. On its own, it was assumed, Norway would lean towards England, and England now wanted better control of the Western areas of the Scandinavian peninsula.

This was the context of the Karlstad-negotiations in the spring of 1905. Norway gained full independence from Sweden on September 27, 1905. On November 18, the Danish prince Carl of Denmark was crowned as Haakon VII, King of Norway. At these negotiations, England played a withdrawn, but conscious role behind the curtains. Its diplomacy managed to split Norway and Sweden, maintaining a close alliance with Norway, but managing to keep Sweden close too. Thus, Sweden was pulled away from Germany, and England increased its chances of an alliance with Russia. Had the Karlstad-negotiations broken down, Sweden and Germany could have struck an alliance and moved to block the Sound.

Tension between Germany and England — the two vital seapowers in the North sea — was the "new danger for Norden", the danger that triggered the dissolution of the union. Ironically, this tension should really have been seen as a factor making "a common Nordic foreign policy" even more important than it had been during the time when Russia was the main challenge.

The change that had just taken place, made possible the dissolution of the union, a dissolution already favoured by strong internal forces. But it also posed the demanding claim that the dissolution was undertaken in such a way that future cooperation between them was facilitated. (1952 (eller 53?): 53)

Our account of the processes that led to 1905 includes elements that also help explain the outbreak of World War I: Germany's encirclement by the Triple Entente, the relocation of geopolitical tension to Europe and the difficult relations between Russia and Habsburg in the Balkans.

As a consequence of World War I, the last piece of a new Nordic state system fell into place. Mobilisation for Finnish independence had gained pace since the 1904/5-period, interacting with the general domestic turmoil in Russia. After the Bolshevik revolution of 1917, the newly formed Finnish parliament declared Finnish independence, and the new nation was immediately trapped in a civil war along class-lines.<sup>42</sup>

Although Maseng has scattered discussions of Finnish developments (we shall soon return to some of them), I do not find anywhere in his four books an analysis of how Finnish secession from Russia was influenced by great power involvement. Since this essay is limited to a presentation of Maseng's views, we shall not discuss this topic further here.

By 1918, then, the Nordic area consisted of five independent states.<sup>43</sup>

### The Nordic neutral five state system

In the period between 1918 and World War 2, the five Nordic states all pursued a security policy of neutrality. This reflected their experience in World War I: Norden remained a neutral zone. The Germans required Denmark to establish a mine barrier in Storebælt in 1914, but there was no German attack. Maseng notes that this success was mainly due to luck. Particularly, the Germans chose to be less aggressive as a seapower than what could have been expected. England's extensive blockade policy was thus not really challenged.

Swedish liberals suggested a common Nordic defence of neutrality in the years preceding World War 1 (1953: 107-109). This was most likely the first proposal of

<sup>42</sup> For some comparative notes on Finland in this respect, see Lars Mjøset, *The Irish Economy in a Comparative Institutional Perspective*, Dublin 1992, p. 228-9, p. 234-7.

<sup>43</sup> As the fifth one, we include Iceland, which Maseng nowhere discusses: on Iceland's independence, there are a few notes in Mjøset, ed., *Norden dagen derpå* p. 34-5 and 42. Iceland gained limited home rule in 1874, limited parliamentarism in 1904 and full sovereignty in 1918, except foreign policies (still a Danish prerogative). During World War 2, Iceland declared herself neutral, but was occupied by British troops in 1940, replaced by U.S. troops 1941. Bilateral agreement with the U.S. on the use of Keflavik 1951, member of Nato since 1949.

defence cooperation, in the brief period when there was actually just a four power system. But Norway preferred to consolidate its independence.

As neutral countries during the war, Norden enjoyed a wartime boom, exporting large amounts and struggling with bottlenecks in the production of a number of crucial inputs. Sweden was better able than Norway to resist Britain's conditions. Sweden had industrialized later than Norway. In connection with its large iron ore deposits, Sweden developed an advanced metal and machine tools industry. To a greater extent than Norway, Sweden was a land power, so maritime interest had a much weaker influence than in Norway. Although a small state, Norway commanded the third largest merchant fleet in the world, and was thus drawn towards the large seapower. Norway agreed to let some of her ships be used by the entente (1953: 133 ff). This bolstered the westwards loyalties of the shipowners. Through sectoral agreements, England exerted extensive controls over Norwegian business, imposing significant constraints on Norway's trade with Germany.

Sweden exploited its position as a transit country to Russia, England's ally. She thereby managed to secure imports of important inputs to her industry, counteracting bottlenecks. England was not able to prevent Sweden from maintaining many economic ties to Germany (1953: 113f, 117). This has been an important background to Sweden's consistent policy of neutrality in the 20th century.

Maseng also sketches a counterfactual alternative to the Swedish-Norwegian split in this respect:

A similar policy of compensation in all three countries, with continuous cooperation and mutual support, would have brought results and a very different Nordic wartime attitude than what the world actually got to see. Among the Nordic peoples, it would have led to a mentality that could have ensured cooperation between them in the interwar period. The attitude of the business sectors would have been different. The tendency not to consider the neighbouring countries in any respect, the inclination to consider the business of one's own country as an addition or annex to the economies of the great powers which so easily emerged when each of the countries had organized their economic matters with a strong emphasis on sales to and purchases from the world market — would have been displaced by a partly novel viewpoint. Norden would have become a reality once more. (1953: 140)

The policy of armed neutrality required tight cooperation between small neighbouring states. Thus, the vision of Nordic economic unification became a central element for the adherents of such a security policy. The Nordic negotiations on trade and economic coordination aimed to establish the economic preconditions for political unification. But these negotiations broke down in 1921-22. Maseng claims that this was not due to mutual fear of dominance within the Nordic state system, but rather a consequence of great power influence (1964: 57).

Maseng also claims that the League of Nations, dominated by the great powers, convinced Norwegian nationalist groups that there was no danger of more war, so

the latter concluded that there was no need for extensive cooperation with Sweden. It was not long since the union had been dissolved. Finally, the social democratic labour movement was skeptical of more resources and manpower to the military forces, which they saw mainly as the government's tool in internal class struggles. The social democratic movement was indifferent to the policy of armed neutrality.

As for Finland, the USSR pursued a relatively moderate strategy towards the new Finnish state. But when the European situation deteriorated in the late 1930s, the USSR demanded from Finland a statement of neutrality. The main security concern was Russia's wish to prevent military actions through the Gulf of Finland. The USSR even wanted a supporting point on Finnish territory (the Hogland island), arguing that the defense of Leningrad depended in this.

The Finnish government was in 1938/9 not able to satisfy the Russians. According to Maseng, Mannerheim and others held that Finland should accommodate the Russians. Mannerheim wanted to trade these concessions with USSR acceptance of a joint Swedish and Finnish defence of the Åland islands, which would have been a first step towards Nordic common defence. But the government feared that any concessions to the Russians would imply political defeat in the next election. They did not believe that the break in the negotiations November 1939 would lead Russia to declare war (1953: 259f). Maseng claims that Finland should have taken the burden of letting the USSR get its support point, even if this was problematic for domestic politics.

Before we see how the Winter War and the German occupation of Norway and Denmark were interlinked, and thus spelled the end of the neutral Nordic five state system, we shall briefly sketch Maseng's analysis of the broader context at the beginning of World War 2.

Unlike the run-up to World War I, England did not manage to prevent a Russo/German alliance. The Hitler/Stalin-non-aggression pact was signed in August 1939. Given this cooperation with the USSR, Germany was better placed in the first years of World War 2 than during World War 1, since the Eastern neighbour was not part of encirclement. Germany had somehow better access to supplies of food and raw materials. But Germany was weak in terms of access to world oceans: Hitler had believed Germany could expand in the Donau and Balcan areas in cooperation with England: he thus had stuck to his 1935 agreement with Britain, according to which the German fleet should be no larger than 1/3 of the British fleet. Neither did the Nazi regime build enough submarines (1953: 225).

When the war started, and Poland capitulated, the Germans could focus on the Western front only. Securing its industrial muscle, the Ruhr, was seen as crucial. Since Germany's supply situation would very soon deteriorate, they decided to take action quickly. Benelux became the focal point, an area which, in Maseng's analysis, was important both in offensive (point of departure for submarines and bombers) and defensive terms (avoid allied bombing of Ruhr).

British strategies relied on their World War I-experience. In comparison with the age of Napoleon, the broad masses of the populations were now dependent on industrial products and a blockade which hit directly at the raw materials supplies

could hamper the productive capacity of the opponent's economy, undermine the legitimacy of its wartime leadership and create bottlenecks in their production of military equipment. What the earlier mercantilist blockade had tried to affect, the financial capacity of states, could no longer be disturbed, because this sector was now fully organized by the interventionist state (1953: 110-114, 245f).

England now drew the consequences of their experience in the first world war. The strategic raw materials had now become the factor which determined the two warring great powers' relationship to the Scandinavian peninsula. The fact that Germany had reoriented, and now had only a weak navy, was to the detriment of the Nordic countries. In World War 1, Germany's navy was so strong, that it would have been content with only certain Norwegian coastal areas, and in fact even without such. In World War 2, Germany had to occupy the whole of Norway to protect its North-Scandinavian raw materials base.<sup>1</sup>

And if Norway was to be occupied, Germany also needed to occupy Denmark on the way.

In Maseng's view, the German thrust to the North was not an offensive one. As a seapower, Britain had been able to push Germany towards seeking a purely continental basis for its raw materials supplies. Germany lacked a large enough commercial fleet and lacked international currency. Germany relied on supplies from the continental mainland and held that the Scandinavian peninsula to be part of their mainland block. The basic German interest was a neutral Norden, which would simply open lines of raw materials supply to their war economy. Germany tried eagerly to get Norway to pursue armed neutrality in 1939/40.

In fact the governments of the Scandinavian countries had embarked on a policy of hoarding resources, in order to become less dependent on external supplies.

They were thus on the right way. Had they been tough enough towards profit motives of the business community and towards the consumers with their wish for an affluent life style despite the war, they could have gone all the way. The pity is that they did not. The Germans could before and during the war count on the prevailing inclination in the Scandinavian countries to maintain economic ties both with Germany as well as with England. It was quite natural that the German plans presupposed this, and the Brits knew that they did. The Scandinavian raw materials riches had become the neural point of the situation.

The other side had offensive purposes. The Anglo-French alliance that had declared war on Germany in August 1939 planned an attack in the North. Occupation of the area around Ofotbanen would deprive Germany of its raw materials supplies from Norway and Sweden. The two countries were now in a position similar to Belgium and the Netherlands. In addition, British air forces could hit German airplanes from airports in Southern Norway. It was assumed that the Norwegians would not resist, they had loyalty to the British. The Western allies had only offensive motives, no independent preventive motive (which they

had in 1807). They did not believe that Germany would gain any military advantage by occupying Norway. But they needed an excuse to strike against the Nordic countries. This need related to a distinct feature of British diplomacy:

the unease it felt if there was a danger of provoking the general opinion, its restless concern to arrange all matters in such a way that England would stand as a champion for all that is right and good in this world, and especially as the protector of the weak, as a state that small nations could trustfully admire. British diplomacy was very careful to develop their skills in this respect. This was all the more necessary since England's strategy was such that it would often crash with the interests of the small countries. The fact that England so often was able to win them and utilize them for their own purposes anyway, was to a large extent due to its economic power, and its command over the supplies to the small countries, but still maybe most of all its ability, its skill in exploiting all chances, of finding ways out of all situations, in short: its political intelligence. — Had not England, upon its hard armour-plating worn a mantle looking so mild and friendly, England would never have achieved any of its political results. (1953: 215 f)

With the German-Russian pact of August 1939, Hitler proved willing to let the USSR take some kind of action against Finland. This led to the winter war. The USSR attack on Finland on September 30th, 1939, left Norden in a highly critical situation. Here was the excuse that the British — and even more the French — needed to involve the Scandinavian peninsula in the war. Maseng holds that if that war had been avoided, the allied actions towards Norway and Sweden would not have been possible (1953: 252).

Maseng was personally involved in these events. As the Norwegian envoy to Moscow, he had first hand information on the situation. In February 1940, he submitted a memo and travelled to Oslo to convince the government that they had to stick firmly to the policy of armed neutrality: they should deter the British by sending Norwegian soldiers to Narvik and by defence pact with Sweden. But the responses he got indicated a kind of fatalism: Norway would be pulled into the war anyway, like in 1807. In retrospect this response can be interpreted as one of the early steps towards Norway's break with the policy of armed neutrality, that is: the Norwegian turn towards explicit and formal alliance with the seapowers: the Atlantic alliance. Sweden, in contrast, stuck consistently to armed neutrality.

Maseng's proposal of troop deployments to the North would emphasize that Norway (preferably together with Sweden) would defend its territory against any great power. Only this would secure trust from Russia. In his memo of Febr. 12, 1940 Maseng emphasized that Germany was well aware of the allied efforts, and for the small Nordic countries, the danger was that Germany might be tempted to preempt these efforts. Already in December 1939, the Germans had been well aware that an allied expedition to Narvik could block its supplies of iron ore,<sup>1</sup> and move the war to the Baltic, thereby undermining the westwards move. Both they and the Russians saw that the real goal of the planned Western invasion was to occupy the ore fields in Northern Sweden and the railway connection to Narvik.

When the Russians made peace with Finland in March 1940, a main concern was that they feared an allied attack on the Northern areas, sensing an anti-Soviet sentiment in all the Nordic countries. The peace of Moscow was hard on Finland (1953: 252).

The Western allies now had to find a new excuse for their northern expedition. In fact, a lot of internal British as well as Franco-British tensions played themselves out, but a final decision was to place mines in Norwegian waters, thereby forcing German freight ships into international territory where they could be attacked. The Western allies thus planned to violate Norwegian sovereignty.<sup>1</sup>

Since the Germans were in a hurry, Hitler had wished to go directly towards the Channel. But in late February, he decided on action in the North before the westwards thrust. The German leaders held that it was unlikely that Norway be able to hold on to its neutrality. Maseng also notes that the British were so sure that their naval capabilities were more than strong enough to halt a preventive German attack, that — an exception to the general rule — they made no secret about their offensive plans (1953: 263).

To the surprise of almost everybody, Hitler's preemptive attack on Denmark and Norway on April 9th, 1940 was successful (1953: 236-8). British seapower was not in a position to block it, and the latter attied attempt to take Narvik failed.

Nordic neutrality would have been even better for the Germans, but these actions at least partly blocked the historical strategy of the seapower. Hitler succeeded on the inner lines, combining panzer formations and fighter planes. Germany prevented the Western allies from using Norden as a base for operations via the Baltic sea. Germany faced no military threat from the north, and was able to retain its raw materials supplies. After preempting allied «indirect» actions in Norden, Nazi Germany also won on the Western front, as well as in the Mediterranean, countering the «harassing offensives» of the Western allies in Greece, Yugoslavia and Crete in 1940/41. But the historical strategy of the seapower worked in another respect: the defensive actions were costly in terms of resources and manpower.

Following Hitler's victories later in 1940, distrust accumulated between Russia and Germany: rivalries on Donau and in the Balcans reappeared. Finland was again squeezed between the greatpowers, and struck the Finnish-German transit treaty in September 1940. This treaty allowed the Germans to transport supplies via the Baltic sea and through Finland to the North of Norway. In October 1940, the Swedes suggested an association between Sweden and Finland, but Russia rejected such a proposal twice (1953: 253). In November 1940, Hitler told the USSR leaders that he would not accept Russian control over Finland. But this was not known in Finland before May 1941, as Germany and the USSR stood against each others. (1952: 253; Maseng compares to the situation in 1812.)

If the Winter war had been avoided — which it could have been — Finland would also have maintained its peace during the war between Russia and Germany. There can be no doubt that the Finnish leaders — men such as Paasikivi, Ryti and Mannerheim — had a sincere wish that Finland should not become involved in it. But it was beyond their powers. The Finns felt

threatened by Russia. Germany's prestige by June 1941 was overwhelming. In the first [Winter] war, the Finns had fought a desperate fight on their own. Now Germany was eager for a brother in arms. When the war with Germany was a fact, the Russians expected to see the Finns on Germany's side and began with an attack on Finland. (1953: 254)

Maseng emphasizes that this was a separate war of defence against the USSR. Finland avoided participation in German offensive attacks into USSR territory. The Norwegians encountered the same problem, and to a larger extent they fought with the Western allies (1953: 254).

With the Germans split from the USSR, Germany was again more encircled: the operations of the Western powers led to wide-spread fronts, which produced overstrain for the land power. The sea power succeeded in provoking the Germans to take preemptive action in the following sense: the occupation of Norway and Denmark tied huge German forces up in the northern periphery throughout the war (1952: 94). As noted, in this respect the historical strategy of the seapower was still in action. Furthermore, the Norwegians responded by putting all its merchant shipping capabilities at the service of the Allied.

A parallel case was allied pressure on Greece and Turkey: Turkey denied British aid offers, but Greece and Yugoslavia were pushed and strongly influenced by the British. Small expeditions were land in Greece, and Nazi occupation followed both in Greece and Yugoslavia. The allied lost legitimacy in Western opinion, but these «eccentric operations» were effective in binding the resources of the enemy.

Although the Nazi military leaders realised that they could themselves follow the indirect approach, against the the vulnerable peripheries of the sea power, they were unable to strike (e.g. in North Africa) with the range and firmness typical of the British actions. The Nazi regime had already over-strained itself. In the decisive battles that ended World War II, Maseng notes, Britain's economy of force was visible, since the British only had 6 percent of the participating divisions. British losses in World War 2 was only a fourth of their losses in World War I (1952: 96).

Maseng holds that the peace between the USSR and Finland in 1944 shows that the USSR would not pursue a policy of expansion everywhere. He sees continuities between tsarist and communist Russia: For 200 years, Russia tried to gain control over the Turkish straits, but never in that period had they tried to move into Norden. Of the five wars Russia participated in between 1840 and 1940: four were related to the East (especially the Black sea entrance), the fifth was in South-Asia (war with Japan) (1953: 255). The point seems to be that the moves against Finland during World War II were atypical. This point would be important as soon as the USSR became the main adversary of the West in the Cold War.

When Maseng describes the German occupation of Norway as defensive, he implies that the offensive actions of the Western allies, as well as Norway's unwillingness to hold firmly on to the policy of armed neutrality were responsible for the situation. Maseng's leading idea was loyalty to the Norwegian policy of

armed neutrality, not support for the German move. In particular, he holds that the Germans made a big mistake in supporting Quisling. Maybe he holds that the Germans could have related to Norwegian authorities in a way similar to what they did in Denmark, but I do not find that he discusses this at any point. He does, however, claim that it was the impact of the sea power and not the German occupation that was responsible for Norway's drift towards explicit ties with the Western sea power side.

What brought Norway to join its military forces with the very state which for its own strategy in the war had planned aggressive against our country, was the influence and power that England exerted over Norwegian interests and Norwegian ways of thinking. (1953: 259, cf. Chs. IV, V, VI)

But certainly, exerting this influence, both British and Norwegian political elites also could build on the hatred stirred by what Maseng calls a German «mistake».

In any case, we see here how Maseng's firm application of his geopolitical scheme brings him into a full confrontation with prevailing Norwegian interpretations of these events. To Maseng, the Atlantic turn started with the betrayal of the principles of armed neutrality in early 1940. The conventional view has been that both the German attack and the alternative planned allied invasion were inevitable, neutrality in the war was impossible. Thus the main blame for the popular turn to Atlantic ties was the evil ways of the Nazis during their five years occupation of Norway. However, Maseng, could still the Cold War consensus, since he also argued that like Germany, the USSR — both were land powers — had no offensive aims in the Nordic area. Only the seapowers have an interest of involving small countries like the Nordic ones in a global war.

World War 2 led to a change in the Nordic five state system: the members of the system no longer agreed on a policy of armed neutrality! Finland was pulled towards the USSR, Sweden had its experience with armed neutrality confirmed, and Norway, followed by Denmark and Iceland, was already quite firmly tied to the West.

### The Nordic Cold War state system

When the North Atlantic Treaty was signed in 1949, the Nordic Cold War state system fell into place: Denmark, Norway and Iceland became Nato-members, Finland's signed its Treaty of Friendship and Cooperation with the USSR (1948), while Sweden retained its armed neutrality.

Rather than regarding the Cold War as a clash between two different social and ideological systems, Maseng considers the U.S. as the heir to Britain as the dominant seapower, defining the USSR as its primary landed challenger. The seapower would counter the land power by means of alliances with friendly states on both the main, resource-rich coastal areas of the East-Asian landmass — from

Svalbard to the islands north of Japan. The result was NATO and the U.S.' Pacific alliance with Japan.

In continuity with Britain's situation, the challenge was «to get military foothold in the coastal areas of the landpower — bases or departure points for possible operations» (1952: 97). Countering Russia, Britain had extended its reach from the Baltic via the Bleack Sea to the Japan sea. The U.S. now related to the whole Eurasian landmass, not so much through seapower, but through its superior airforce. In the early 1950s, Maseng notes, the U.S. had established bases in 29 countries around the Euroasian heartland. The Cold War, then, followed from a «natural principle followed by all states» (1952): the USSR strengthened its positions, defensively in some areas, offensively in others.

In 1952, Maseng commented on the plans to include (Western) Germany in the Atlantic alliance. He pointed out that this was in line with the historical tendency whereby the reigning hegemon would ally with the defeated great power after a grand conflict (1952: 8). But he still predicted that the inclusion of Germany would undermine the Atlantic alliance, since Germany would strive to recover as an independent nation, to reunite and to continue its efforts of being the «third power».

We now know that this was not the case. Germany recovered its international status as a member of the Atlantic pact from 1955, and as a founding member of the EU since 1957. Only at the end of the Cold war, in 1991, Germany reunited. What Maseng did not predict was the U.S.-supported process of European integration. Even though the U.S. played the role as the seapower, the U.S. turned out to be a seapower that favoured integration of the *key* continental areas, often trying to emphasize that such integration should be the return for U.S. aid. The U.S. this in direct opposition to the more traditional balance of power thinking of the earlier hegemon Britain.<sup>1</sup>

U.S.-supported integration covered of the Western half of the continent: the west/east-cleavage separated core continental Europe from the remaining most populous part of the Euroasian landmass. The U.S. established a much more permanent alliance structure than what was seen during British hegemony. Nato was a broad security alliance with a U.S.-led command structure, and the U.S. also supported the EU. The USSR was now the primary land power, while earlier participants in the European great power contests (England, Germany, France) were all allied with the U.S. (despite French reluctance). For the U.S. as the seapower there was no question of alliance with the USSR, while earlier, the seapower had always competed with its primary challenger to *ally* with Russia. The closest we get is the Kissinger/Nixon-alliance with China, much in line with the classical European balance of power strategy.

In the permanent U.S. alliance structure, Nato was the military part. In this respect one element of continuity with British hegemony comes out clearly: also the U.S. was very eager to pursue cheap hegemony. A main reason why the U.S. supported EU-integration, was that this would make it easier for the continental Western European countries to put up the manpower for armies that together could match the Red Army. All had armies based on peacetime conscription, while the

U.S. and England had professional armies, and strove to dominate in the business of nuclear missiles (although France did not trust this).<sup>1</sup>

The Cold War, as Maseng saw it, became a disguise for keeping the small split. He had argued that in the two world wars Denmark, Norway and Sweden had no offensive meaning to the land power. What then about the Cold War? Would not the USSR be interested in the Nordic area? With reference to Denmark, Norway and Sweden, he answers no, since the Soviets had the Kola area on their own territory. If the USSR would approach the Western powers, Maseng notes — quite contrary to the whole corps of Cold War strategists — it would seek frontiers from Norden (1953: 246). In the Cold War period, Russia was — even more than earlier — drawn towards offensive action only in the Persian Bay, Suez and the North of Africa (1953: 257). Maseng held that Cold War public opinion (and research) in Scandinavia analysed the USSR in the light of its policy on the southern fronts. But in the north, there was no impact of panslavism. The lesson of history, he claimed, was that only in periods of Russian alliance with Western powers it opted for control of north-Atlantic areas, in order to safeguard supplies from the West.

But the sea power had an offensive motive in the Cold War: the U.S. needed advanced (*framskutte*) bases in Norden, from which they could strike into the USSR. Maseng holds that if the Nordic countries were able to resist Western pressure for such bases, they would stand a good chance of avoiding involvement in a new great power war (1953: 247) The sea power can use Norden offensively against the land power, while the latter has preference for a neutral Norden.

The position in Norden presently is a continuation of the position as of the winter before April 9th 1940. The 'historical' strategy of the seapower pulls them towards actions against the flanking areas of the land power. Under the pressure of the inclination of its opponent, the land powers search for ways to protect itself. The nervous vigilance of the Russians in the Baltic, at sea and in the air, and their intelligence-activities in the neighbouring countries is a function of the advancement of the Western military system to the Baltic entrance or east of it. (1952: 159 f)

He feared that Denmark's and Norway's first formal alliance in modern history would make it all the more difficult to avoid involvement in a coming Third World War:

The novel feature of the Atlantic pact was the pushing ahead of USA's military system on the northern flank. The old Danish and Norwegian kingdoms, the «twin kingdoms» have been pulled into the system of Western bases. — It makes sense that there was great satisfaction in the West that one had now been able to win the support of two border areas which since the days of the Crimean war mainly had been holding on to the policy of neutrality. (1952: 84)

However, Maseng's analysis of Finland shows this country forms an exception: The Finnish-Russian treaty of friendship (1953:260 f) states that Finland and the USSR jointly are to decide whether the situation merits USSR assistance. This is



stronger than Norway's commitment to Atlantic cooperation, according to which Norway itself decides (1953: 261). Maseng relates this to differences in the geopolitical context:

Finland has offensive importance relative to Sweden and Northern Norway. But if the whole Scandinavian peninsula could be maintained as protected outside the war of the great powers, Finland would in the present world situation only have importance as a protective belt. (1953: 262)

Thus, the fenno-scandinavian scull-cap («kalotten») should become a neutral «buffer area» with a common defence (1953: 262-3). Sweden suggested a common neutral Nordic defence union in 1948-9. This reflected the Nordic experience in earlier wars. Cooperation in defence would also have allowed the five Nordic states to engage in serious discussions of economic integration. The study of such efforts in the postwar period shows well enough how the different security links — Denmark/Norway/Iceland westwards, neutral Sweden and Finland eastwards — was one of the factors that made coordination difficult.<sup>1</sup> The Cold War — as Maseng emphasized — became a disguise for keeping the small split. Ironically, however, the leading western Cold War power would gladly have seen Norden united, but only if all the units of the Nordic state system sided with the West, a requirement which Sweden and Finland could not at all satisfy.

### A Nordic state system after the Cold War?

Maseng was concerned to keep Norden outside a third global war. Fortunately, Maseng's fears were not borne out. The Cold War did not escalate into hot war. The end of the Cold War implied a major change in international relations, unconnected to global war.

Maseng expected the Atlantic alliance to dissolve in the 1950s or 1960s. It is only now that we can spot such a trend. With the consolidation of the EU and greater Atlantic tension (as over the Iraq war in the spring of 2003), the world situation has become somewhat more similar to the pre-1945 world that Maseng was familiar with. But again, to analyse in the spirit of Maseng, we must consider not just similarities but differences!

A crucial question is whether it is at all relevant to see the U.S. as another seapower. The best analyses of U.S. hegemony emphasizes its unique historical roots.<sup>1</sup> Furthermore, as Maseng also noted, the U.S. took over Western leadership in a period where the advantages of the seapower had in important respects been reduced (1952: 21f). But one recent change is interesting in this respect: the revolution in military affairs, which happened after the end of the Cold War, as an effect of the new microelectronics techno-economic paradigm, seems to have given U.S. back some of the properties which characterized Britain at its peak as a naval power. The hegemon's superiority is no longer in rapid naval manouvers at the peripheries, but refers to superior military capacity by the airforce and in smart

missiles, detection technologies, etc. Operations in the Balcans, in Afghanistan and in Iraq shows that.

These operations point us to an even more basic change in comparison with the situation that Maseng analysed: what the hegemon today counters is not a major land power striving for dominance of the Euro-Asian landmass. This landmass today consists of the EU, Russia and China, as well as very unruly areas in the Middle East and Central Asia. If there are peripheral operations, they are not conducted in order to block an aspiring ruler on the Euro-Asian landmass. The Soviet invasion in Afghanistan was probably the last movement that could be seen in such a light.) Russia's periphery has crumbled into a number of independent states, and the U.S. is well aware of its chances of recruiting these as clients. The arguments about dangers to world stability that were involved in the Anglo-American war against Iraq in 2003, are now believed by fewer and fewer, and no weapons of mass destructions has so far been traced after the fall of Saddam.

Rather: we find present post-Cold War conflicts in areas where the European great powers played complicated strategic games before World War I. Great power actions have related to «rogue states», dictatorships that had developed regional aspirations (often with the aid of the hegemon), having then proved to be unmanageable. As for Iraq, the main link is to the specific geopolitics of the Middle East state system! The Middle East has the very unique ethno-political-religious dimension of a sionist state.

In Maseng's perspective one would certainly emphasize the role of these areas as raw materials producers. The geopolitics of oil are clearly very important, and can be analysed in line with Maseng's earlier analyses of the strategic and political role of raw materials. But the difference remains that present conflicts are linked to regionalized state systems, with no clear links to an overall strategy of ruling the Euro-Asian continent.

In a sense, Maseng's analysis as here reconstructed, focused on Norden as a regional state system. Since the Napoleonic wars, the sea powers intervened in Nordic matters basically because they were eager to contain or ally with the huge neighbouring land powers. In this perspective, the Cold War was the last period in which the fear of Russian expansion was a crucial factor in world politics. If present conflicts are not related to such great power concerns, we find a closer analogy further back in history, before the Russian expansion started: The great powers intervened in the Nordic two state system in 1659 to prevent Sweden from absorbing Denmark/Norway and rising to challenge their dominance as sea powers. In a similar way, the U.S. has through two Gulf Wars led a Western alliance that has tried to interfere with states that are suspected of striving for regional dominance. Of course, there are also differences: the Western countries are democracies of some sort, facing varieties of dictatorships.

The Cold War conflict has faded, but the conditions for Nordic unity have changed. The major factor now is European integration, a process which Maseng never analysed (when that process started, he was eagerly writing his huge historical volumes, covering the period between the Kalmar union and 1908). Denmark joined the EU even before the end of the Cold War, while the non-aligned Nordic countries, Sweden and Finland, joined after. Norway, the country

most eager to ally westwards, has proven most resistant — together with Iceland — to europeanization. Thus, to a lesser degree than earlier the Nordic countries today form a distinct regional state system. If they are to develop more elements of unity in the future — those elements will inevitably have to develop inside the EU.

We have followed Einar Maseng's Nordic odyssey through five hundred years. We have seen now the outcomes at critical junctures influenced the conditions for later developments: when the Kalmar union failed, the state formation processes so typical of mercantilism and absolutism would happen within two Nordic states at war with each other. When this system was split into three smaller states in 1809/1814, the processes of nationalist mobilisation would occur within five different «national» contexts (although only two were fully sovereign states, while Norway and Finland had relative autonomy, while Iceland benefitted from relative geographical isolation).

When in 1905/1917 these five units all became proper states (Iceland as partial exception). 20th century processes of state intervention, crisis management and welfare state consolidation followed these national borders. While there were historical moments at which unification was perhaps close, one Nordic state never saw the light of day. Today, Maseng's main question is less and less frequently asked. Today, national borders are being weakened, but not by «pan-nationalist» forces such as scandinavianism, but by forces arising from trends that transcend such distinctions — the forces we — as social scientists — strive to understand as «europeanization», «globalization», and the like.

## Eurooppalainen integraatio ja edistys

Jukka Pekkarinen

Palkansaajien tutkimuslaitos

Älylliset polkumme ovat kulkeneet Jan Oton ja itseni osalta aika lähemmäksi. Joskus olemme kulkeneet jotain sivupolkua aivan yhtä jalkaa. 1980-luvulla puuhailimme samassa työryhmässä pohjoismaiden talouspoliittisten mallien parassa. Sieltä lähti liikkeelle käsite Suomen malli, jota sittemmin esimerkiksi Pekka Kosonen on kehittänyt yhteen suuntaan, minä yhdessä Juhana Vartiaisen kanssa toiseen.

Suurimman osan matkastamme olemme silti taivaltaneet Jan Oton kanssa eri teitä. Näkökulmiemme erot kävivät selvästi ilmi jo pohjoismaisten talouspoliittisten mallien projektissa. Itse olin kiinnostunut lähinnä siitä, miten voisimme pelkistetyn mallin avulla ymmärtää Suomen kansantalouden tuolloista ja aiempaa toimintaa. Jan Otto puolestaan käytti kehitteillä ollutta Suomen mallia ainespuuna tulevaisuuden visioiden rakentamiseksi. Hän haki mallista neuvoa siihen, miten todellisuutta voidaan muuttaa.

## Jan Otto Andersson – protektionistinen internationalisti

Jan Otto onkin aina rakentanut utopioita. Aluksi niiden pääväri oli voimakkaan punainen. Mutta aikaa myöten utopioiden vihreä sävy on voimistunut. Nykyään Jan Oton, kaimaansa Claes Anderssoniin verrattuna ”iloisemman Anderssonin”, utopiat taitavat olla jo kepeän vihreitä.

Utopian rakentajana Jan Otto Anderssonissa on ollut myös annos sosiaali-insinööriä. Henkisellä piirustuspyydällään hän on muokannut yhteiskuntia, joiden toiminta vastaa niitä tavoitteita, joita Jan Otto on hyvälle yhteiskunnalle asettanut. Aikanaan tämä yhteiskunta lienee ollut lähellä perinteistä mielikuvaa sosialistisesta suunnitelmataloudesta.

Myöhemmin Anderssonin utopiat näyttävät alkaneen toimia pikemminkin ”vaihtoehtoyhteiskuntina”, joissa sosiaalisen insinööritaidon keinoin on onnistuttu ratkaisemaan jokin oman yhteiskuntamme kipeä, ajankohtainen ongelma. Tällaisesta utopioiden avulla toteutetusta talouspoliittisesta keskustelusta on omaan mieleeni jäänyt voimakkaimmin Jan Oton – vanhalle marxilaiselle luonteva – kahden sektorin malli työttömyyden ratkaisemiseksi palkkatyöaikaa lyhentämällä (ja samalla ympäristöön kohdistuvaa räsitusta keventämällä). Siinä vaihtoehtoihmiset tytyvät alhaisempaan kansalaispalkkaan työskenneläkseen vähemmän tuottavalla pehmeällä sektorilla, jonka ylläpitoon tarvittavan ylijäämän markkinalakien alainen, korkean tuottavuuden kova sektori tuottaa. Markkinakilpailun lietsoman, työtä säästävän teknisen kehityksen aikaansaama

teknologinen työttömyys voidaan puskuroida kasvattamalla pehmeää sektoria – ja lyhentämällä siten kokonaistyöaikaa kovalla sektorilla. Tässä Jan Otto Anderssonin varhaisessa utopiassa marxilaisen suunnitelmatalousajattelun ja vihreiden arvojen mukaisen työajan lyhentämisen yhdistäminen oli aluillaan.

Minulla on käsitys, että Jan Oton optimististen utopioiden piiri on rajattu. Hän ei usko punavihreän sosiaali-insinöörin harpin ja vasaran purevan kansainvälisen talouden rakenteisiin. Ei, kansainvälinen talous on Anderssonille hillittömien markkinavoimien temmellyskenttä, jota kansainväliset suuryritykset hallitsevat ja jolla eivät vallitse aidon, tasapuolisen kilpailun edellytykset. Hän ei usko markkinavoimille riittävän vastapainon tarjoavan kansainvälisen poliittisen yhteistyön syntyyn. Ehkä tämä pessimistinen – tai, miten vain, realistinen – suhtautuminen kansainvälisen talouden rakenteisiin on perua ajalta, jolloin nuori Jan Otto Andersson perehtyi kehitysmaakysymyksiin ja näki kansainvälisen kaupan rakenteiden vääristyneisyyden sekä köyhien maiden synkän tilan.

Jan Otto Andersson on kansainvälisen talouden, erityisesti kehitysmaakysymysten, ekspertti. Hän on ylipäätään kansainvälisimmän orientoituneita ekonomisteja sekä tutkimusharrastustensa että arvomaailmansa osalta. Tähän lähtökohtaisesti kansainväliseen orientoitumiseen nähden vaikuttaa paradoksaaliselta, että Jan Otto yhtä kaikki hakee kansallisista ratkaisuista suojaa kansainvälisiä paineita vastaan. Kuinka internationalisti voi olla protektionisti?

Tämän paradoksaalisen piirteen Jan Oton ajattelussa selittää hänen pessimistinen käsityksensä kansainvälisten markkinoiden toiminnasta. Kun tasapuolisen kansainvälisen ohjauksen avulla hallittu avoin maailmantalous on epärealistinen utopia, täytyy punavihreät utopiat toteuttaa suojautumalla vapaakaupan paineita vastaan. Globaalin utopian sijasta on tyydyttävä paikallisiin utopioihin. Vain tällä tavalla on mahdollista saavuttaa niin tehokas talouden poliittinen ohjaus, jota Jan Otto pitää tarpeellisena. Jan Otto Andersson on rakentanut elämänsä aikana erilaisia suojatun suunnittelutalouden utopioita. Viime vaiheissa ne ovat olleet lähinnä pohjoismaisia ratkaisuja. Pohjoismaista unionia Jan Otto esitti vaihtoehdoksi EU-ratkaisulle. Sitä hän on kaikesti pitänyt parhaana perustana myös edellä mainitsemani, punavihreän työajan lyhentämismallin toteuttamiselle. Pohjoismaissa vallitsevat sellaiset yhteiset arvot, jotka mahdollistavat tehokkaamman kansantalouden sääntelyn, erityisesti tiukempien työvoiman hyväksi käytölle asetettujen ehtojen asettamisen, kuin muualla Euroopassa – Yhdysvalloista puhumattakaan.

### Vapaakaupan puolustus ekonomistin verenperintönä

Oma ajatteluni kansainvälisen talousjärjestyksen suhteen on kehittynyt eri suunnasta kuin Jan Otto Anderssonin. Siinä missä Jan Otto on lähtökohtaisesti kansainvälisen talouden tutkija, olen itse aloittanut urani kansallisen talouspolitiikan tutkijana. Oman tartuntapisteeni ekonomistin ajatteluun on aikanaan tarjonnut keynesiläinen makrotaloustiede. Ja mitä muuta se lopultakaan on kuin parhaiden mahdollisten kansallisten talouspoliittisten ratkaisujen

hakemista kansainvälisen talouden pelisääntöjen kulloinkin asettamissa rajoissa? Esimerkiksi Keynesin oman talouspoliittisen ajattelun joustavuus, jota monet ovat pitäneet opportunistisena epäjohtomukaisuutena, ei pohjimmiltaan ollut muuta kuin kansallisten talouspoliittisten ratkaisujen sovittamista kulloinkin vallitseviin kansainvälisen talouden instituutioihin. Sotien välisenä aikana nämä instituutiot muuttuivat nopeasti kelluvista kurseista kultakantaan ja sieltä taas pääomaliikkeiden ja ulkomaankaupan säännöstelyyn. Näin kansallista pelitilaa hakevan Keynesin oli pakko olla joustava.

Keynesin omassa ajattelussa tämä nationalistinen piirre terästyi toisen maailmansodan vuosina vielä lähtökohdalla, josta tuli leimaa antava koko sille nopean kasvun ”kulta-ajalle, joka vallitsi läntisissä teollisuusmaissa ensimmäiset kaksi, kolme sodanjälkeistä vuosikymmentä ”. Kansainvälisen talouden pelisäännöt tuli pyritä muokkaamaan sellaisiksi, että ne asettaisivat mahdollisimman vähän esteitä täystyöllisyyden toteuttamiselle kansallisella tasolla.

Tätä kompromissia kansainvälisen talouden pelisääntöjen ja kansallisen talouspolitiikan pelivaran välillä on haettu vaihtelevin muodoin ja vaihtelevin painotuksin koko toisen maailmansodan jälkeisen ajan. Ensimmäinen, ennen kompromissin lopullista valmistusta kohtalokkaasti uupuneelle Keynesille pettymykseksi muodostunut ratkaisu oli Bretton Woodsin sopimus. Kuten Robert Skildelskyn Keynes-elämäkerran vähän aikaa sitten valmistuneesta kolmannesta osasta käy ilmi, piti Keynes tätä sopimusta amerikkalaisten sanelemana talouspoliittisena pakkorauhana. Hänen mielestään se jätti sodan heikentämän Britannian ja muut Euroopan maat maksutaserajoituksen asettamaan kurimukseen.

Tämä kurimus osoittautui myöhemmin potentiaalisesti jopa vaikeammaksi kuin mitä Keynes ehkä oli alun perin ajatellut. Käytännössä Bretton Woodsin järjestelmää näet tuli luonnehtimaan valuuttakurssien kiinteys maailmankaupan avainvaluuttojen välillä. Keynesin ajatus joustavasti tapahtuvasta valuuttakurssien muuttamisesta kansantalouksien ulkoisen ja sisäisen tasapainon samanaikaiseksi toteuttamiseksi ei toteutunut. Eri asia on, että sodanjälkeinen dollaripula väistyi lopulta nopeasti ja aikaa myöten ulkoisen tasapainon ongelma siirtyi Länsi-Euroopan taloudellisista ydinmaista Yhdysvaltoihin (samoin kuin Isoon-Britanniaan sekä Suomen kaltaisiin Länsi-Euroopan periferioihin). Yhdysvaltojen kasvavan alijäämän aiheuttamaan dollarien liikatarjontaan Bretton Woodsin järjestelmä sitten 1970-luvun alussa lopulta sortui.

Bretton Woodsin kauden jälkeen kansainvälisen yhteistyön ote globaalin raha- ja valuuttajärjestelmän sääntelyyn on entisestään herpaantunut. Joustavista kurseista on tullut pääsääntö. Tämä on periaatteessa lisännyt rahapolitiikan autonomiaa. Samalla kuitenkin rahapolitiikan painopiste siirtyi työllisyydestä inflaation hillintään. Myös kansainvälisten pääomanliikkeiden vapautuminen ja niiden volyymin valtava kasvu sekä valtioiden velkaantuminen ovat muuttaneet rahapolitiikan ehtoja.

## Vapaa hyödykekauppa vai vapaat pääomanliikkeetkö pahempi uhka?

Näiden kansallisen talouspolitiikan muuttuneiden ehtojen tulkinta ja niiden talouspoliittiset seuraukset ovat laaja kysymysvyhti. Nostan siitä tässä esiin vain yhden aspektin, joka paljastaa mielenkiintoisen painotuseron tavallisen – itseni edustaman – keynesiläisen ajattelun sekä Jan Otto Anderssonin punavihreän utopian välillä. Kysymys on suhtautumisesta vapaakauppaan ja sääntelyn purkuun toisaalta tavaroiden ja palvelusten kansainvälisen vaihdon, toisaalta kansainvälisten pääomanliikkeiden osalta.

Keynesiläisen perinne on myötäillyt kantaa, jonka mukaan nimenomaan hyödykkeiden vapaakauppa edesauttaa kilpailua ja taloudellista tehokkuutta ja on sen takia perusteltu kansainvälisen kaupan pelisääntöjen kehittämissuunta. Vapaakauppa luo tehokkaimman esteen kansainvälisten suuryhtiöiden harjoittamalle monopolivoittojen kalastukselle – eikä suinkaan ole astinlauta tälle, kuten punavihreät globalisaation vastustajat väittävät. Kehitysmaiden ongelmia ei liioin ole kärjistänyt vapaakauppa. Elintasoerojen kasvun taustalla on ollut pikemminkin se, että osa kehitysmaista on itse jättäytynyt sivuun hyödykkeiden vapaasta kansainvälisestä vaihdosta. Vielä suurempi syy kehityserojen kasvuun on ollut se, että jäljellä olevat, teollisuusmaiden ylläpitämät vapaakaupan esteet syrjivät nimenomaan kehitysmaita estämällä niiden pääsyn kehittyneiden teollisuusmaiden markkinoille. Samalla teollisuusmaiden esimerkiksi maataloudelleen maksama tuki painaa elintarvikkeiden maailmanmarkkinahinnat keinotekoisesti alhaisiksi.

Vapaisiin pääomanliikkeisiin nähden keynesiläisten suhde on sen sijaan ollut varauksellisempi. Vapaiden pääomanliikkeiden tarjoamat tehokkuusedut eivät ole etenään mittakaavaltaan eniten kasvaneiden lyhytaikaisten pääomanliikkeiden osalta yhtä kiistattomia eivätkä ainakaan samaa mittaluokkaa kuin hyödykkeiden vapaakaupan tarjoamat. Kansainvälisille pääomanliikkeille on lisäksi ominaista ylilyönti. Korkojen ja valuuttakurssien vaihtelut voivat edestakaisten pääomanliikkeiden vaikutuksesta muodostua suuremmiksi kuin itse taloudellisten fundamenttien muutos edellyttäisi.

Vapaat kansainväliset pääomanliikkeet voivat siis kärjistä taloudellista epävakautta. Pahimmillaan ne voivat ajaa talouspolitiikan sellaiseen umpikujaan, että hallitukset ryhtyvät ulkomaankaupan säännöstelyyn talouspoliittisen liikkumatilansa palauttamiseksi. Vapaista pääomanliikkeistä voi siis tulla uhka vapaakaupalle.

Kansainvälisten pääomanliikkeiden vapauttamisessa on tarpeen käyttää tilannekohtaista harkintaa. Sääntelyjärjestelmän muutokset on suunniteltava huolellisesti. Kansainvälisten rahoitusmarkkinoiden toimintaa on lisäksi valvottava. Niiden aiheuttamia vääristymiä on korjattava julkisen intervention toimin. Rahoituskriisit on pyrittävä estämään ennakolta. Kriisien yllättäessä on niihin puututtava tehokkaasti. Rahoitusmarkkinoiden vakauden vaalinta edellyttää lisääntyvää kansainvälistä yhteistyötä kansainvälisten pääomanliikkeiden merkityksen kasvaessa. Tällaisen yhteistyön puuttuessa voi yksittäisten maiden

kannalta olla perusteltua säilyttää mahdollisuus puuttua tarvittaessa pääomaliikkeiden ja valuuttamarkkinoiden toimintaan.

Mielipiteet viime vuosikymmeninä tapahtuneen kansainvälisten rahoitusmarkkinoiden deregulaation onnistumisesta vaihtelevat. Kysymys pysyy pitkään tutkimuksen agendalla. Tosiasia joka tapauksessa on, että raha- ja pankkikriisien määrä on kasvanut räjähdysmäisesti 1980-luvulta lähtien samanaikaisesti deregulaation etenemisen kanssa. Tämä lisääntynyt epävakaas on pantava toiseen vaakakuppiin vapaiden pääomanliikkeiden tehokkuusetujen ja muiden mahdollisten hyötyjen vastapainoksi.

Meillä Suomessa oli oma raha- ja pankkikriisimme runsaat kymmenen vuotta sitten. Vaikka käsitykset 1990-luvun alun laman syistä vaihtelevatkin, ei kukaan kiistä sitä, että keskeisenä tekijänä kriisin taustalla olivat aiempien vuosien virhearviot kotimaisten rahoitusmarkkinoiden säännöstelyn purkamisen, ulkomaisten pääomanliikkeiden vapauttamisen sekä rahapolitiikan strategian yhteensovittamisessa. Joku voi olla sitä mieltä, että rahoitusmarkkinoiden liberalisointi olisi pitänyt toteuttaa aiemmin, joku toinen taas sitä mieltä, että pääomaliikkeiden vapauttamista olisi tullut lykätä ja pankkien valvontaa tehostaa. Kaikki kuitenkin myöntävät, että rahoitusmarkkinoiden ylilyönti oli se pullon paha henki, jonka irti pääsy käynnisti kansantaloutemme romahduksen. Erehdyksestä oli pyrittävä ottamaan jatkossa opiksi.

## Entä EMU?

Käsitykset rahoitusmarkkinoiden toiminnasta sekä omat, tuoreet lamakokemuksemme vaikuttivat kannanottoihimme, kun jouduimme ekonomisteina ottamaan 1990-luvun puolivälin jälkeen kantaa Suomen osallistumiseen talous- ja rahaliiton kolmanteen vaiheeseen. Jälleen Jan Otto Anderssonin ja itseni ajatukset kulkivat ristiin.

Ekonomisteille eurooppalainen talous- ja rahaliitto on hankala kysymys. Sen arvioinnissa menevät ristiin toisaalta yhteisen rahan myötä tiivistyvän integraation pitkän ajan tehokkuushyödyt, toisaalta lisääntyvän reaali-taloudellisen epävarmuuden riski, joka aiheutuu siitä, että yhteinen rahapolitiikka ei sovi taloudelliselta rakenteeltaan edelleenkin hyvin epäyhtenäisen Euroopan kaikille maille samanaikaisesti. EKP:n rahapolitiikka voi olla esimerkiksi Suomen kannalta joskus liian keveää, liian kireää taas jonkin muun maan kannalta.

Esimerkiksi Yhdysvaltojen eri alueet voivat poiketa taloudelliselta rakenteeltaan jopa enemmän kuin Euroopan eri maat. Mutta Yhdysvaltojen tapauksessa liittovaltion tasoinen vero- ja tulonsiirtojärjestelmän välityksellä julkisen talous tasoiittaa automaattisesti kansantalouden sisäisiä alueellisia vaihteluita. Euroopan unionin tasolla tällainen yhteisen budjetin puskuri on taas häviävän pieni. Kun työvoima ei liioin liiku Euroopassa hevin rajojen yli ja palkat ovat käytännössä jäykkiä, ovat yhteisen rahapolitiikan riskinä täällä työttömyyden kasvavat vaihtelut. Tämä riski on erityisen suuri sellaisten maiden kannalta, joiden tuotantorakenne ja alttius taloudellisille häiriöille poikkeaa eniten talous- ja

rahaliiton muista maista. Suomea pidettiin yleisesti maana, jonka alttius tällaisiin epäsymmetrisiin taloudellisiin häiriöihin on suuri.

Näiden yhteiseen rahaan liittyvien taloudellisten etujen ja haittojen arviointi ja vertailu on vaikeaa. Kun ne on lisäksi suhteutettava siihen poliittiseen kysymykseen, miten Suomen tulisi suhtautua eurooppalaisen integraation syvenemiseen, on ymmärrettävää, että arviot menevät helposti ristiin.

Ei ollut yllätys, että Jan Otto Anderssonin, punavihreän utopian rakentajan, kanta talous- ja rahaliiton jäsenyyteen muodostui kielteiseksi. Kun yhteinen rahapolitiikka vähentää kansallisen talouspolitiikan mahdollisuuksia, se vähentää kansalaisten talouspoliittisia vaikutusmahdollisuuksia ja periaatteessa myös punavihreän utopian edellytyksiä. Totta kyllä, punavihreän utopian mukaisten arvojen läpilyönti kansallisella tasolla on epätodennäköistä. Mutta vielä epätodennäköisempää se on eurooppalaisella tasolla, jolta kaiken lisäksi puuttuvat utopian toteuttamiseksi tarpeelliset yhteiset poliittiset päätöksentekoinstituutiot. Käytännössä utopian reunaehdoissa tapahtuu ehkä marginaalisen pieni muutos. Mutta koska muutoksen suunta on kielteinen, on muutos torjuttava. Ei siis askeltakaan...

Oma suhtautumiseni euroalueen jäsenyyden talouspoliittiseen merkitykseen on ollut monimutkaisempi. Yhteisen valuutan merkitsemän ulkomaankaupan esteiden poistumisen myötä tapahtuvan taloudellisen tehokkuuden kasvun ohella on kysymys suhtautumisesta erilaisiin, taloudelliseen vakauteen vaikuttaviin tekijöihin. Epäsymmetrian riski on kiistaton. Mutta toisaalta kansallinen finanssipolitiikka tehostuu yhteisen rahan oloissa. Tärkeäksi muodostuu siis finanssipolitiittisen pelivaran säilyttäminen. EMUn oloissa on samoin entistä tärkeämpää kansallisen palkkakehityksen hallittavuus hintakilpailukykyä jätävien kustannushäiriöiden ehkäisemiseksi.

Mutta taloudellisen vakauden ehtojen muutosten arvioinnissa oli kysymys myös siitä, miten EMU-ratkaisuun tulisi suhtautua 1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alussa kansantaloutta ravistelleiden rahataloudellisten häiriöiden näkökulmasta. Merkitsikö euroalueeseen liittyminen sitä, että laman opetuksista ei piitattu vaan kiinteän kurssin pakkopaita tehtiin peruuttamattomaksi? Näin ajattelivat ne, jotka Jan Oton tavoin pitivät EMU-ratkaisua kansallisen talouspolitiikan pelivaran tietoisena kaventamisena.

Toisen, itseni edustaman ajattelun mukaan taas 1990-luvun lamaan johtaneet tapahtumat osoittivat pikemminkin sen, miten voimakkaiksi rahataloudelliset häiriöt ja ylilyönnit voivat vapaiden kansainvälisten pääomanliikkeiden oloissa osoittautua etenkin Suomen kaltaisen, pienen, tuotantorakenteeltaan yksipuolisen maan tapauksessa. Keskenään paljon kauppaa käyvien maiden valuuttaunionit ovat keino vähentää rahataloudellisten häiriöiden riskiä sekä pienentää niiden haitallisia vaikutuksia reaaliiseen valuuttakurssiin ja ulkomaankauppaan. Integroitujen kansainvälisten pääomanliikkeiden oloissa itsenäinen rahapolitiikka on pienen maan kannalta käytännössä ehkä lopultakin illuusio – tai, kuten Willem Bouter kerran on sanonut, ylellisyys johon ei ole varaa sen pahan päivän tullen, jolloin rahapolitiittista itsenäisyyttä todella tarvittaisiin. Valuuttamarkkinoiden häiriöt ovat siis rahapolitiittisen itsenäisyyden menettämistä suurempi uhka. Siksi

on luonnollista, että valuuttaunionista haetaan suojaa kansainvälisten pääomanliikkeiden myrskytuulia vastaan.

Me molemmat, Jan Otto ja minä, arvioimme siis EMU:a oman kansantalouden vakauden näkökulmasta. Johtopäätöksemme ovat kuitenkin ristikkäiset. Jan Otto, protektionistinen internationalisti, hakee turvaa mahdollisimman pitkälle kansallista ratkaisusta. Itse taas, niin kansallisten talouspoliittisten ratkaisujen kautta kansantaloustieteeseen alkujaan perehtynyt kuin olenkin, olen päätenyt hakemaan osittaista selkänöjää yhteisistä eurooppalaisista ratkaisusta. Olen siis päätenyt kansainväliseksi, tai eurooppalaiseksi, nationalistiksi. Tiemme Jan Oton kanssa ovat kulkeneet tässä ristiin.

### Tilinteon päivä ei ole vielä

EMU-ratkaisun taloudellisia Aspekteja punnitessa joutuu tekemisiin vaikeasti arvioitavien trade-offien kanssa. Yhteisestä rahapolitiikasta toistaiseksi kertynyt lyhyt kokemus ei liioin tarjoa riittävästi aineksia näiden kiistakysymysten ratkaisemiseksi. Kun me Suomessa pohdimme EMU-jäsenyyden riskejä, oli mielessämme aina lähinnä negatiivinen – eli kontraktiivinen – epäsymmetrinen shokki. Tällaista ei ole osaksemme vielä tullut. Vuosikymmenen alussa koimme telekommunikaatioalan rajun kasvun takia lähinnä positiivisen epäsymmetrisen impulssin. Sen pystyimme hyvin sulattamaan. Kansainvälinen taantuma taas on koetellut sen jälkeen kaikkia Euroopan maita, toisia vain vähän enemmän kuin toisia.

Suomi ja Ruotsi ovat muodostaneet vertailuparin, jonka avulla EMU-jäsenyyden vaikutuksia voi yrittää eritellä. Tästäkään vertailusta ei saa kuitenkaan kovin paljoa irti. Taloudellinen kehitys on kulkenut Suomessa ja Ruotsissa pitkälti samaan tahtiin. Kruunun kurssi on vaihdellut aika vähän suhteessa euroon. Lyhyet korot ovat olleet Ruotsissa vähän korkeampia, mutta pitkissä koroissa erot ovat supistuneet vähäisiksi. Oman valuutan epävakaus ei ole muodostunut Ruotsille ongelmaksi. Toisaalta rahapolitiittisen itsenäisyyden merkitys on jäänyt sen tapauksessa suhteellisen vähäiseksi. Suomi ja Ruotsi ovat molemmat pärjänneet viime vuosina suhteellisen hyvin, toinen EMU:ssa, toinen sen ulkopuolella.

Samalla kun Suomen EMU-jäsenyys on ainakin toistaiseksi osoittautunut pelättyä kitkattommaksi, on itse euroalueen talouspoliittisiin instituutioihin ja niiden välisiin suhteisiin kohdistunut ennakoitua suurempi muospaine. EKP:n rahapolitiittinen strategia on joutunut uuteen tarkasteluun. Inflaatiotavoitteen tulkintaa on jo hieman muutettu. Euroalueen maiden julkisten talouksien alijäämiä rajoittava vakaus- ja kasvusopimus näyttää jauhautuvan Saksan ja Ranskan taloudellisen ahdingon aiheuttamiin paineisiin. On epäselvää, miten talouspoliittista koordinaatiota euroalueen maiden kesken jatkossa kehitetään.

Me suomalaiset olimme omaa EMU-ratkaisua edeltäneessä keskustelussa niin keskittyneitä omaan tilanteeseemme ja meihin itseemme kohdistuviin paineisiin, että itse euroalueen toimivuuden arviointi jäi taka-alalle. Otimme

euroalueen ehkä liian sananmukaisesti annettuna ja muuttumattomana järjestelmänä. Kuluneen muutaman vuoden aikana on kuitenkin käynyt ilmi, että EMU-järjestelmä muuttuu olosuhteiden myötä. Muutos on kivulloista eikä se näytä olevan oikein kenenkään ohjauksessa. Mutta sitä kuitenkin tapahtuu. Itse integraation kohteena olevan järjestelmän muuttuvaisuus tekee EMU-ratkaisun arvioinnista vielä monisyisemmän.

EMU-kysymyksen monisyisyys tekee kaiken kaikkiaan ymmärrettäväksi sen, että kannanotoista erottuu lopulta selvimmin erilainen perussuhtautuminen itse kansainväliseen taloudelliseen integraation sinänsä. Toiset ovat integraation puolesta, toiset sitä vastaan. Kumpikin osapuoli hakee muuttumattomalle perussuhtautumiselleen parhaat mahdolliset perustelut. Jan Otolle nuo perustelut löytyvät punavihreän utopian poliittisten edistämismahdollisuuksien säilyttämisestä, itselleni kansainvälisen työnjaon syventämisestä. Peruskannat pysyvät samoina. Sovellamme niitä eri olosuhteissa vain eri tavoin.

Vaikka peruskantamme pysyisivätkin muuttumattomina, on niiden välinen rajankäynti olosuhteiden muuttuessa silti jatkuvasti tarpeen. Tällaisen periaatteellisen keskustelun merkitys on siinä, että se muokkaa käytännössä toteuttavien ratkaisujen reunaehtoja. Vaikka siis taloudellinen integraatio osaltamme jatkuvasti etenisikin, ovat integraatioon liittyviä tehokkuusnäkökohtia korostavien puheenvuorojen ohella tärkeitä myös epäilevät ja integraation riskejä korostavat kannanotot. Ne muokkaavat osaltaan niitä taloudellisia, sosiaalisia ja kulttuurillisia ehtoja, joiden vallitessa maamme integraation sopeutuu. Ilman laajaa periaatekeskustelun kirjoa muodostuisivat integraatoratkaisut liian yksipuolisiksi.

Raimo Sailas pilkkasi eräässä tuoreessa haastattelussaan nimeltä mainitsematta jättämiään sosialidemokraatteja siitä, että nämä ovat hankkineet kannuksensa vastustamalla etukäteen johdonmukaisesti ratkaisuja, jotka jälkikäteen ovat osoittautuneet viisaiksi. Hän unohti sanoa, että ilman näitä vastaanharaajia itse ratkaisut olisivatkin voineet muodostua yksipuolisemmiksi ja huonommiksi. Tässä käytännön sopeutumispolitiikan reunaehtoien asettamisessa on myös Jan Otto Anderssonin punavihreiden utopioiden arvo. Sillä on merkitystä, vaikka itse utopia ei koskaan edes likimainkaan toteutuisi.

## Is our economic model compatible with sustainable development?

Inge Røpke

Technical University of Denmark

My acquaintance with Jan Otto dates back to around 1980, when we both took part in one of the study circles of the Nordic Summer University. The circle focused on political economy, qualitative changes of capitalism, international economic development, neo-colonial exploitation and other hot issues of the 1970s and 80s. Being a bit younger I was a relative latecomer to the circle, and I knew some of Jan Otto's work, before I met him. Especially, I was impressed by his book *Studies in the theory of unequal exchange* (Andersson 1976) that I read as part of a self-defined curriculum on international economic problems. So I was respectful and happy to join the circle that had very stimulating academic discussions and simultaneously had a very amusing time – with Jan Otto as an active contributor to both.

After we left the Nordic Summer University we were not in touch for a long period, but some years ago we met again in relation to the emerging field of ecological economics. It turned out that our interests had developed in similar directions. In the old study circle I can not remember that we ever mentioned the environment, except maybe in passing as an example of the damages caused by capitalism – we were obviously more red than green. But both Jan Otto and I got caught by the environmental discourse and turned our academic work in that direction. However, the new perspective did not replace the old one, but rather gave it new dimensions: the 'red' focus on social justice was supplemented by 'green' aspects of injustice. With a different formulation, the increasing awareness that the environmental limits of the human economy had been exceeded in several ways brought the ethical challenge even more to the forefront: we have to share with the less fortunate. Directly in line with our previous interests we both dealt with trade in an environmental perspective and with unequal exchange in ecological terms (Røpke 1994, 2001, Andersson and Lindroth 2001). As Jan Otto and Mattias Lindroth put it: "International trade, although balanced in monetary terms, may be unequal in terms of the exchange of biomass and sink-capacity". The affinity with the good old formulations based on the labour theory of value is not difficult to see.

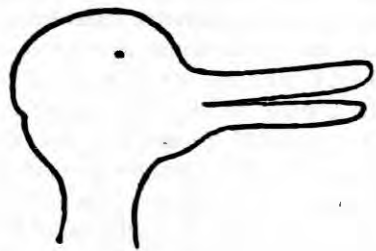
As our interests have in many ways been parallel I have chosen for this festschrift a small piece that touches on several of these interests: sustainability, social justice, ecological footprints, market mechanisms and the European Union. The paper is based on a verbal presentation that I did some years ago in the EU – trying to explain in a popular way some of the ideas that both Jan Otto and I work

with. I am not sure that Jan Otto would agree in the presentation, but I guess he would have liked to take part in the discussion. The presentation was given at a hearing arranged by the Research, Technological Development and Energy Committee of the European Parliament, and the topic of the hearing was 'Community policy on research and sustainable development'. The hearing was based on a working document (Working document 1995) that I used as the point of departure for my presentation:

In the working document on Community policy for research and sustainable development, it is emphasized that research & development (R & D) should contribute to devising a new model of sustainable development. The currently dominant model is seen as detrimental to the environment as well as to the social aims concerning justice and greater equality in income distribution nationally and internationally. The need for a new model is pressing, and in the short term R & D outlines intermediate stages of the process towards a new model so that the transformation from the old to the new will not be too traumatic. For a start, consensus must be established on the social priorities of the new model so that R & D can be guided in the right direction and subsequently help to make social changes in accordance with the selected priorities.

Whereas these ideas are very appealing in my opinion, we have to consider that we face a problem of the chicken and the egg: the priorities are closely related to the dominant model, and changes in priorities co-develop with social and technological changes. We have a co-developing circle rather than a linear relationship between priorities, R & D and social changes. The first task of R & D is thus to question the understandings that underlie the now dominant priorities. Even though we look at the same world, we can perceive it very differently, just as we can see two different animals in the figure below:

Fig. 1. The duck-rabbit



In relation to environmental and distributional problems, fundamentally different conceptions are apparent in the debate. Very simplified examples could be as in table 1 below:

Table 1.

Growth in the rich countries will also benefit the poor countries	The rich countries live at the expense of the poor countries
Social values are expressed by prices	Prices have no relation to social values at all

The different ways of seeing the world imply, of course, different understandings of what the problems are and how they can be solved. It is an important task to point out when different understandings appear and to disclose self-contradictions - as for instance they appear in the Delors report between the ideas in chapter 10 and the rest of the report.

The traditional understanding - that economic growth is necessary to solve environmental and distributional problems, that technological development is the most important way to improve the environment, that environmental regulation is mostly a question of correcting prices, and that this can only be done if it does not entail a deterioration in competitiveness - this understanding is still so dominant that there is a great need to elaborate alternative understandings. An example of such an alternative is the ecological footprint analysis (Wackernagel & Rees, 1996), which estimates human appropriation of land area by transforming all consumption into the common denominator of land. This analysis is one way of illustrating the scope of the problems we face: if everybody in the world lived like the Canadians, we would need two additional planets. The analysis thus emphasizes the distributional aspects of environmental problems and elucidates how seemingly equal trade can entail the transfer of resources from the South to the North.

Ecological footprint analysis as well as calculations of ecological space make it clear that if we want to take seriously both the scope of environmental problems and the distributional aspects, the North will have to reduce consumption. The development of cleaner technologies, increased longevity of products, re-cycling etc. are necessary and important parts of a more sustainable development, but they are not sufficient. The efficiency revolution has to be accompanied by a sufficiency revolution. When this challenge is accepted, a new question arises: can we cope with falling consumption within our present economic system?

Before dealing explicitly with this question, it will also be formulated from a somewhat different perspective. In recent years many business firms have actively engaged in environmental improvements by saving resources, replacing noxious substances, increasing recycling etc. Business organizations and networks are discussing the challenge of the Factor 10 Club, environmental charters are being considered, and as one of the most far-reaching ideas the need test is being applied

(SustainAbility Ltd. 1995). Related to all these efforts to promote cleaner technology and even to consider whether specific products are really necessary, it has been argued that the firms taking the lead on environmental issues will also gain a competitive advantage. It is becoming ever more important to have a green profile to attract both customers and investors, so "greening" can be very profitable. It can be tempting to deduce from this trend that business can "green" itself, especially if government provides relevant incentives, and that sustainable development can be achieved this way. Unfortunately, this is a fallacy of composition: from the fact that some firms can make a profit from environmentally friendly behaviour, it cannot be deduced that the economy will both prosper and become sustainable if this behaviour becomes widespread. Even if what Schumpeter calls the creative destruction of competition does away with the more polluting industries and replaces them with cleaner solutions, and even if pollution per unit of most products is reduced considerably, we are still left with the so-called rebound effects. Even the most environmentally progressive firm that has passed the need test and set targets for reducing pollution per unit of output does not restrict its sales, so if it is successful it can end up causing more pollution than before. At the macro level of the economy, continued growth can very well offset the gains achieved for individual products. Therefore, if the accumulated environmental problems and the distributional problems are also taken into account, the greening of business does not go far enough, if we do not cope with the rebound effects.

It is obvious that the market economy, as it functions today, is not compatible with long-term sustainability and social justice. Market mechanisms reinforce inequity, and technological change provides an endless stream of new products that maintain growth and consumption. So again we face the problem: can we cope with rebound effects inside the framework of a market economy?

The answer depends on whether we can change the social values and institutionalize fundamentally different practices in relation to the market mechanisms. Maybe the market as a mechanism of exchange can continue to exist, if it can be detached from some of the ideas and practices that have co-developed with the market economy. The following is a kind of thought experiment to try to envision what such a detachment would entail. First of all, as sustainability and equity presuppose decreasing consumption in the North, work is no longer about getting most material goods in exchange for wages, and labour is no longer the production factor that is the focus of efforts to economize. Therefore, the deepening of the division of labour and increased specialization is no longer the core of further industrialization. Furthermore, the fundamental idea that if everyone follows his own egoistic interests then the common good will be served in the best way is no longer relevant and will be replaced by taking into account broader considerations in decision-making. What would a business report look like if we had a market economy explicitly giving priority to sustainability and equity?

## Report for the year 2010

It has been a very good year during which we have reduced sales by 5%. It has thus been possible to work less, and after some discussion we have decided to take out half of the benefit in the form of reduced labour intensity and the other half as a reduction of labour time. This is a compromise between on the one hand those who emphasize the need for further improvements of the work environment and for decreasing the division of labour by further training, and on the other hand those who want to engage more in building up the activities of the civil society and to have the possibility of taking a day off when the weather is good. Of course, we are all aware that both the opportunities for interesting work and for having time to engage in local activities are crucial for attracting new employees, so balancing the competing interests can be difficult. We continue our policy of offering extra long holidays to those who plan long distance travelling by train or bicycle.

Of course, wages have been reduced in accordance with the reduction in sales, but most of the cut has been borne by the best-paid employees. Our study groups on the latest edition of "Your money or your life" (Dominguez & Robin) help most employees to cope easily with the cuts.

Much effort has been put into saving resources. We have succeeded in keeping the costs per unit at the same level as last year in spite of the increase in eco-taxes. We are proud of our increased contribution to the public economy.

We have also put much effort into improved product quality: increased longevity, reduced size, less consumption of resources in use, reparability and reusability - all these aspects that are so important to customers whose incomes are falling. Furthermore, we have published some suggestions to customers about how they can do different tasks without using our product by finding social and organisational solutions instead. So we hope that our sales will continue to decrease in the future.

We have met increased demand for our product from markets far away from the factory. As it would entail too much transport to serve these markets, we have found related local firms and supplied them with information so that they can start a comparable production.

Our investors have been satisfied with our priorities, as we have improved the long-term viability of the local economy, and they are willing to back up new investments. To develop relevant ideas for new investments we take part in local discussion groups about the way lifestyles are changing at present and how the emerging needs can be met. Sometimes the social visions require new technical solutions that can be challenges to us.

Is this still a market? Somehow it is. Customers still use their wages to buy products, firms still compete, and if they do not succeed in attracting customers, employees and investors, they can disappear. But all the aims are different from what they are now: self-interest in the short term is replaced by long-term considerations combined with regard for others. A crucial point in the imaginary report is that the aims of the different actors fit into a dynamic interplay, just as



they do today. Now the obvious question is whether this vision is a contradiction in terms? The market economy has co-developed with self-interest and focus on material consumption, so maybe market mechanisms as such contribute to these values, which are so detrimental for the environment and for social justice? They probably do, but there are also clear signs that many people are beginning to think differently.

The challenge is to strengthen this co-development of changing values and new practices. To this end the EU could promote research in new understandings and ways of conceiving the interrelated problems of the environment and social justice. Simultaneously, it is important to be very explicit with regard to the values underlying decision-making in the EU. Part of the value basis of the EU is characterized by values such as cooperation between nations, cross-cultural understanding and respect, the avoidance of wars, and help to poor regions. Unfortunately, another part of the value basis, which is much more dominant in practical policies, is characterized by selfishness and focus on material consumption. Many political arguments take it as just self-evident that the EU should strive to be a strong economic power and work for ever-increasing consumption - and continue to deny that this can only be achieved at the expense of others. As long as the EU aims at competitiveness, economic growth, and advanced technologies, irrespective of their relevance for environmental and social purposes, it will be difficult to have business reports like the one illustrated above. Markets can only promote sustainable development in the long run if they are embedded in values different from those now dominant. To achieve the necessary dynamic interplay, the EU, too, has to change.

Finally, I will turn to the reasons for celebrating Jan Otto: I am sure that he will do whatever he can to change our priorities and our economic model towards a path more compatible with sustainable development. He takes part in an EU-network developing European sustainability strategies, and he is also an active participant in Attac. With his combination of academic insight and experience from active political work he might have a better chance than many others to obtain results. Let us hope for the best!

## References

- Andersson, J.O., 1976. *Studies in the theory of unequal exchange*. Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi Forskningsinstitut, nr. 9, Åbo.
- Andersson, J.O. & M. Lindroth, 2001. Ecologically unsustainable trade. *Ecological Economics* 37: 113-122.
- Dominguez, J. & V. Robin (1992): *Your Money or Your Life*, Penguin Books.
- European Commission (1993): *Growth, Competitiveness, Employment* (The Delors report), Luxembourg.
- Factor 10 Club. Carnoules Declaration. 1994.
- Røpke, I. (1994). Trade, development and sustainability - a critical assessment of the "free trade dogma", *Ecological Economics* 9: 13-22.

- Røpke, I. (2001). Ecological unequal exchange. *Human Ecology*, Special Issue no. 10: Human Ecology in the New Millenium. Kamla-Raj Enterprises, India.
- SustainAbility Ltd. (1995): *Who needs it? Market Implications of Sustainable Lifestyles*, London.
- Wackernagel, M. & W. Rees (1996): *Our Ecological Footprint. Reducing Human Impact on the Earth*, New Society Publishers.
- Working document of the Committee on Research, Technological Development and Energy on Community policy for research and sustainable development. Draftsman: Mr. Marset Campos. 18 Oct. 1995. The hearing took place 3 September 1996.

## Debatten om solidarism och kollektivavtalet – en växelverkan mellan ekonomisk analys och ideologi<sup>1</sup>

Juhana Vartiainen

Fackföreningsrörelsens Institut för Ekonomisk Forskning

### 1 Inledning

Politik, ekonomisk politik och nationalekonomisk teori har alltid befunnit sig i en växelverkan. Nationalekonomin ger verktyg för en positiv matematisk beskrivning om hur en marknadsekonomi fungerar. Men teoriernas naturliga tillämpningar är normativa. Resultaten kan användas för att rangordna olika institutioner och ekonomisk-politiska åtgärder. Men ekonomisk politik och politik i allmänhet kan också framkalla nya idéer och ny teoribildning inom nationalekonomin. De politiska beslutsfattarnas konkreta strävanden för att upprätthålla hög sysselsättning även i en lågkonjunktur bidrog på 1930-talet till att det uppkom en teoretisk nyfikenhet på finanspolitikens teoretiska grunder.

Många professionella nationalekonomer betonar i dag nästan fanatiskt sin politiska obundenhet och värdeneutraliteten hos sina teoretiska eller statistiska analyser. Men politiska frågeställningar påverkar valet av forskningsfrågor, vilket ofta också är av godo. Många av de allra intressantaste ekonomiska teoretikerna har uppenbarligen motiverats av politiska värderingar. Sådana lysande innovatörer som *Friedrich von Hayek*, *Robert Lucas* och *Milton Friedman* på högerkanten eller *Amartya Sen*, *Joseph Stiglitz* och *George Akerlof* på vänsterkanten hade knappast författat sina bästa verk om de inte hade varit "politiskt" intresserade av just marknadsekonomin meriter och inriktningen av den ekonomiska politiken.

*Jan Otto Andersson* hör till de få nationalekonomer som också ständigt försöker utnyttja kontaktytan mellan politik och nationalekonomi. Mycket av Jan Ottos verk kan tolkas som ett sökande av en positiv växelverkan mellan politik, ekonomisk politik och nationalekonomisk forskning. Men för att hylla en prominent 1960- och 1970-talist skall jag i denna artikel analysera ett motsatt tema: hur politiken ibland kan spela en negativ roll. Jag kommer att granska två episoder som visar hur allmänpolitiska värderingar och ideologiska konjunkturer ibland kan vara skadliga för etablerade ekonomisk-politiska rutiner. Alltför markanta politiska motiveringar kan skapa ekonomisk-politiska motsättningar som annars inte ens hade uppkommit.

Mitt exempel har med kollektivavtalets roll och lönebildningens spelregler att göra – alltså en "marknad" som av många skäl inte fungerar som en vanlig marknad och som alltid har varit ett föremål för politiska strävanden. Detta är inte förvånande om man påminner sig om att det är just människornas skilda roller på

arbetsmarknaden som över huvud taget har bildat den grundläggande politiska rollfördelningen som råder i demokratiska marknadsekonomier.

## 2 Kollektivavtalets roll och kollektiv lönebildning

Arbetsmarknadens spelregler utgör en synnerligen intressant kontaktyta mellan ekonomi och politik. Som *Svante Nycander* (2003) har påpekat, bildar arbetsmarknadsrelationerna en egen samhällssfär eller "ett styrsystem som varken är politiskt eller marknadsekonomiskt" (Nycander 2003, s. 71). Arbetsmarknadsrelationerna bildar ett egenartat "interface" mellan organisatoriska och kollektiva strävanden och ekonomins behov att allokera arbetsinsatser på ett effektivt sätt.

Ur nationalekonomisk synvinkel kan man nämna flera motiveringar för den kollektiva regleringen av arbetsmarknaden och en viss stelhet i löneavtalen. Arbetsmarknaden lider av osymmetrisk information som gör att rörligheten av arbetare mellan olika företag inte nödvändigtvis blir optimal (Hall and Lazear 1984). Därutöver är långvariga arbetsförhållanden typiska, och det är kännetecknande för sådana samarbetsformer att deras produktivitet beror på parternas egna investeringar. Det är väl känt att för sådana investeringar är inte incitamenten optimala om lönen förhandlas flexibelt (Macleod och Malcomson 1994). Dessa särdrag innebär att den makroekonomiska flexibiliteten måste skaffas med kollektiva beslut och en inkomspolitik som anpassar ekonomin till arbetslöshetschocker (Teulings och Hartog 1998). Därutöver vet man sedan Calmfors och Driffills (1988) grundläggande insats att en viss samordning av fackföreningsrörelsens lönekrav gynnar sysselsättningen, eftersom ett fackförbund via mångfaldiga kanaler också påverkar andra förbunds och andra ekonomiska agenters välbefinnande. Teorin säger således ungefär att kollektivavtalets och de fackliga huvudorganisationernas roll blir framstående i små, volatila och öppna ekonomier som i hög grad är beroende av exportmarknader. Denna hypotes har empiriskt granskats och i viss mån bekräftats av Jonas Agell (1999).

Det är inte meningen här att fördjupa sig i dessa teoretiska argument som jag förresten har behandlat på annat håll (Dølvik & Vartiainen 2002). Men dessa teoretiska argument kanske också hjälper en att förstå varför det i de nordiska länderna uppstod starka fackföreningar som snart började spela en viktig roll i lönebildning och ekonomisk politik.

## 3 Inkomstpolicens uppkomst i Sverige och Finland

I både Finland och Sverige etablerades under efterkrigstiden ett praktiskt mönster kring kollektiv reglering av lönebildningen. Båda utgjorde ett svar på samma utmaning: hur går det att upprätthålla en rimlig funktionell inkomstfördelning samt hög sysselsättning i en ekonomi som styrs med mjuk penningpolitik och som

också drabbas av stora konjunkturella chocker. Under sådana omständigheter blev fackföreningsrörelsen faktiskt delvis ansvarig för den penningpolitiska stabiliteten, men samtidigt skulle man försöka undvika arbetslöshet.

I Sverige hade motiveringen för den berömda Rehn-Meidner-modellen (eller "den svenska modellen") ursprungligen nästan helt och hållet att göra med behovet att samtidigt kontrollera både arbetslöshet och inflation. Inflationsbekämpningen spelade alltså en huvudroll. *Gösta Rehn* och *Rudolf Meidner* (se LO 1951, Erixon 2003) tänkte att man bäst kunde bekämpa inflationen och främja produktiviteten med allmänt bindande och enhetliga löneökningar, så att arbetarna i de företag som var i stånd att generera höga vinster inte skulle utmäta denna höga produktivitet i form av höga löner. Men för att dessa enhetliga löneökningar skulle kunna accepteras av arbetarkollektivet, måste den rådande lönestrukturen betraktas som rättvis. Därav följer att man måste erhålla "samma lön för samma arbete". Denna mikroekonomiska lönenorm skulle därutöver gynna produktivitetstillväxt, eftersom de mest produktiva företagen skulle erhålla höga vinster som skulle kunna investeras, medan mindre produktiva företag skulle vara tvungna att omstrukturera sin verksamhet (se essäerna i Erixon 2003).

Denna tolkning står i motsats till hur de flesta nutida kommentatorerna betraktar den svenska modellen. I den senare debatten och i internationella sammanhang har man ofta förväxlat den svenska modellen med "solidarism", en vilseledande och anakronistisk tolkning som inte motsvarar modellens intellektuella ursprung och som leder till en missuppfattning om modellens funktionsduglighet i en modern marknadsekonomi.

På 1950- och 1960-talen ställde sig även arbetsgivarorganisationerna positiva till en samordning av löneförhandlingarna, eftersom detta skulle dämpa fackförbundens inbördes konkurrens om högre löner (de Geer 1992). Under dessa årtionden fungerade den svenska modellen bra vad sysselsättning och produktivitetstillväxt beträffar. Inflationen steg inte heller över OECD-genomsnittet. Ekonomiska skattningar av Hibbs och Locking (2000) stöder också hypotesen enligt vilken utjämningen av löneskillnader mellan företag ledde till en accelerering av produktivitetstillväxten.

I Finland blev den "inkomstpolitiska" modellen etablerad först från och med 1960-talet, efter att fackföreningsrörelsen hade dämpat sina interna politiska motsättningar och både statens ekonomisk-politiska strategi och president Kekkonens säkerhetspolitiska tänkande hade börjat gynna en korporativistisk tillväxtmodell där även den organiserade fackföreningsrörelsen blev en fullvärdig samhällelig part. Men utan att tala om "inkomspolitik" hade man redan i början av 1950-talet framgångsrikt använt omfattande löneuppgörelser (Pekkarinen & Vartiainen 2001).

Även i Finland ville man alltså styra den ekonomiska utvecklingen i samarbete med fackföreningarna. I Finland spelade dock stabiliseringssyftet en mindre roll och modellen var mera tillväxtinriktad än i Sverige. Ett huvudmål var att upprätthålla exportindustrins konkurrenskraft och en hög investeringsgrad. Denna politik försnabbade den ekonomiska tillväxten, men markanta konjunktursvängningar blev också kännetecknande för den finska ekonomin under efterkrigstiden (Pekkarinen & Vartiainen 2001).

#### 4 Två misslyckade politiska interventioner

##### *Sveriges ambitiösa solidarism*

I Sverige började lönebildningsmodellen mot slutet av 1960-talet lida av svårigheter som först och främst manifesterade sig i form av högre löneinflation. Det råder ingen enighet i historieskrivningen om krisens alla orsaker. Dock förefaller det klart att en central orsak var den radikala och mera ambitiösa solidaritet som både LO och de politiska beslutsfattarna hade börjat stå för. Den ursprungliga idén om "lika lön för lika arbete" fick ge vika för "lika lön för allt arbete". Ramavtalen och kollektivavtalen dimensionerades således så att de lågavlönade fick de största löneökningarna. Denna nya och radikala version av lönepolitiken ledde också till en väsentlig sammanpressning av lönestrukturen (Hibbs och Locking 2000).

Forskarna har traditionellt hävdats att det var fackföreningsrörelsen och först och främst LO som initierade den radikala versionen av den svenska modellen (även jag, se Vartiainen 1998). I en ytterst intressant ny uppsats har Svante Nycander dock betonat de politiska beslutsfattarnas centrala roll (Nycander 2003). Enligt Nycander drevs 1969-1971 årens omsvängning fram av politikerna, både socialdemokrater och borgerliga. Nycanders konkreta beskrivning av utvecklingen är kortfattad och visar snarast att regeringens ekonomiska politik var medskyldig till den allmänna löneexplosionen och de offentliganställdas höga löneökningar, men det förblir mindre klart huruvida den radikala versionen av solidarism också kan spåras till de politiska beslutsfattarna. Kanske är det svårt att skilja åt de olika politiska agenternas roll eftersom den solidaristiska politiken uppenbarligen motsvarade både LO-medlemmarnas och väljarkårens genuina preferenser.

Vilken den slutliga tolkningen av den radikala solidarismens uppfinnare än blir, blev resultatet mot slutet av 1970-talet en markant försämring av arbetsmarknadsrelationerna och slutligen ett sammanbrott av den samordnade lönebildningsmodellen. Solidarismen bidrog till den höga löneinflationen och framkallade ett tilltagande motstånd bland arbetsgivarna. Alla företag måste ju bevilja en relativt hög löneökning åt de arbetare som hade de lägsta lönerna, men det fanns bland löntagarna ett visst motstånd mot så markanta förändringar i det relativa löneläget. Detta innebar att många bättre avlönade fick ytterligare lönehöjningar, så att den totala löneglidningen ökade. Därutöver blev det för många företag svårt att rekrytera bättre utbildad personal.

Dessa svårigheter ledde till en markant attitydförändring bland de svenska arbetsgivarna, som ursprungligen hade ställt sig positivt till en samordning av lönebildningen. Men löntagarsidan kunde i en extremt politiserad lönebildningsdebatt inte heller behärska sina interna motsättningar, och flera fackförbund började träffa separata avtal med sina arbetsgivarparter. Efter mitten av 1980-talet blev det kännetecknande för svensk lönebildning att man inte kunde följa några etablerade rutiner. Mestadels förde man förbundsvisa löneförhandlingar, men under krisstämningar åstadkom man också generella avtal. Det var endast mot 1990-talets slut som ett nytt mönster med sektoriella

samarbetsavtal började etablera sig. (Elvander 2003, Dølvik & Vartiainen 2002). Många har ansett att den oklara lönebildningsmodellen är den svenska ekonomins akilleshäla inför ett eventuellt emu-medlemskap (SOU 1996).

##### *Finland och den lönepolitiska nyliberalismen*

I Finland etablerades arbetsmarknadsmodellen i ett senare skede och den ifrågasattes inte på allvar innan 1990-talets stora depression. Men även i det finska fallet kan man säga att denna ifrågasättning först och främst reflekterade ideologiska och allmänpolitiska strävanden. 1990-talets initiativ för en mera långtgående omvandling av arbetsmarknadens spelregler kom inte från parterna själva utan från politiskt håll. I denna utveckling kan man skilja åt två distinkta faser. Först, under depressionsåren, försökte den borgerliga Aho-regeringen helt distansera sig från lönerörelsen. Senare, under valkampanjen inför 1999 års riksdagsval, politiserades lönebildningsfrågan återigen p.g.a. centerpartiets så kallade "arbetsreform".

1991-1995 års borgerliga regering var inte inställd på ett fortsatt samarbete med löntagarorganisationerna. Detta skapade ett läge där det inte fanns någon initiativtagare till ett samordnat löneavtal under åren 1994-1995. Utfallet blev 1994 års ekonomiskt katastrofala "förbundsruna" med nominella löneökningar kring 5 procent – i ett läge där arbetslösheten hade nått nästan 17 procent. Det är också klart att de ömsesidiga misstankarna mellan regeringen och löntagarorganisationerna bidrog negativt till Finlands Banks räntepolitik. Eftersom centralbanken inte kunde lita på en fortsatt återhållsam löneutveckling, bestämde den sig för att hålla räntenivån relativt hög ända fram till nästa samordnade löneavtal som undertecknades 1995, efter regeringsbytet och med den nya Lipponen-regeringens aktiva uppmuntran (Pekkarinen & Vartiainen 2002).

##### *Centerpartiets "arbetsreform"*

Under en senare fas blev lönebildningsmodellen återigen en politisk tvistefråga med hög profil, utan att arbetsmarknadsparterna själva skulle ha yttrat något fundamentalt missnöje med lönebildningens spelregler. Denna debatt fördes under valkampanjen inför 1999 års riksdagsval och den gällde den arbetsreform som hade framförts av centerpartiet som ett centralt kampanjtema.

Dokumentet kring "arbetsreformen" är många och något otydliga, och det är inte möjligt att kristallklart fastställa vad reformen skulle ha inneburit för den konkreta löneförhandlingsprocessen. Men om man tar det sista officiella dokumentet som utgångspunkt (Keskustan työreformi, 30.11.1998, kan laddas ner från websidan <http://www.keskusta.fi/tietopankki>), kan man summera reformens centrala förhandlingsmässiga innehåll på följande sätt:

*I stället för de kollektivt förhandlade allmänna löneökningarna skall man först på varje arbetsplats förhandla om löneökningar, och det är endast om denna lokala förhandling havererar som man tillämpar kollektivavtalet.*

Denna formulering kanske inte förefaller så värst radikal och många har säkert undrat varför den vållade en så pass enorm våg av motstånd och misstankar hos

fackföreningsrörelsen. Min tolkning är att dessa misstankar var motiverade av just tvetydigheten i formuleringen ovan. Formuleringen är väldigt oklar och man kan med fog anta att arbetsreformens författare inte ens hade velat fördjupa sig i det nuvarande förhandlingssystemets konkreta innehåll.

För att detta skulle bli begripligt måste vi börja med att förstå den nuvarande uppsättningen regler som styr lönebildningen samt kollektivavtalets och det lokala avtalets växelverkan. Vi vet att löneökningarna i hög grad styrs av "allmänna löneökningar" (yleiskorotus) som bestäms i förhandlingar mellan fackförbund och arbetsgivarförbund. I motsats till vad många politiker och samhällsdebattörer tror, bildar dessa allmänna löneökningar inte någon bindande norm för de lokala förhandlingarna. De lokala förhandlingarna kan faktiskt komma överens om vilken helst förändring i en arbetares lön, vare sig en större ökning eller en markant lönesänkning. Betydelsen av den kollektivt avtalade allmänna löneökningen är helt enkelt följande:

a) Om företaget genomför den allmänna ökningen, får arbetarna inte vidta några ytterligare stridsåtgärder för att begära högre löneökningar. Med andra ord, arbetsfredsförpliktelsen råder.

b) Företaget är i sin tur förpliktad av den allmänna löneökningen som nämns i kollektivavtalet (eller dess underteckningsprotokoll). Om företaget inte ökar medarbetarnas löner med motsvarande belopp, kan det stämmas i arbetsdomstolen om arbetarna så vill.

Dessa begränsningar innebär att man i de flesta arbetsplatserna och under normala omständigheter helt enkelt höjer arbetarnas löner med just den allmänna ökningen. Företaget vill knappast bevilja en större ökning åt någon, eftersom det är förbjudet för löntagarna att vidta stridsåtgärder för att kräva en högre löneökning. Och löntagarna accepterar knappast någon lägre ökning, eftersom företaget förpliktas av kollektivavtalet till utbetalningen av den allmänna ökningen.

Dessa begränsningar innebär dock inte alls att en annan löneuppgörelse är omöjlig om båda lokala parter kommer överens om det. I ett krisläge går det alltid att sänka alla löner – något som inträffade ofta under års 1991-1993 depression (Lilja & Sauramo & Vartiainen 2002). Och om arbetsgivaren vill unna en extra lönehöjning åt en arbetare som har jobbat extra hårt, har denna naturligtvis full frihet att göra så.

Vi kan dra slutsatsen att bestämmelsen om arbetsfredsförpliktelsen är väldigt central. Ett avtal om en allmän löneökning kan tolkas som ett köp: arbetarna säljer sin rätt till strejkåtgärder, och arbetsgivarna köper detta genom att garantera en generell löneökning åt alla.

Således är det också av central betydelse hur arbetsfredsförpliktelsen kommer in i arbetsreformförslaget. Dock säger centerpartiets arbetsreform och dess formulering ovan inte ett enda ord om denna förpliktelse!

Såvitt jag kan se kan man då tolka reformen på två (och bara två) olika sätt, som faktiskt leder till extremt olika slutresultat. Enligt den första tolkningen skulle de lokala förhandlingarna föras under fredsförpliktelsen. En sådan procedur är emellertid *identisk* med det nuvarande förhandlingssystemet! Även i dag kan man förhandla "lokalt" så mycket som man vill, men denna förhandling leder i de flesta

fall till inget annat än ett tillämnande av den kollektivt avtalade löneökningen. Eftersom den lokala fackklubben inte kan vidta några stridsåtgärder, skulle den även efter godkännandet av "arbetsreformen" kräva just den allmänna löneökningen. Och företaget skulle knappast vilja betala mera, eftersom fredsförpliktelsen utesluter alla fackliga stridsåtgärder.

Enligt den andra tolkningen skulle de lokala förhandlingarna inte ens vara bundna av arbetsfredsförpliktelsen. Detta innebär att den kollektiva löneökningen blir *irrelevant* för sådana arbetsplatser där vinsterna är höga och där arbetarna med en lokal strejk skulle kunna erhålla en högre lönehöjning än den som står i kollektivavtalet. Lönerna skulle alltså öka *mera* i alla sådana företag som har höga vinster. Reformtexten innebär dock att arbetarsidan alltid kan garantera sig minst den kollektivt avtalade allmänna ökningen (om dessa lokala löneförhandlingar havererar, tillämpar man kollektivavtalet). Detta innebär att alla arbetare under normala omständigheter skulle erhålla åtminstone den allmänna löneökningen, men på vissa arbetsplatser skulle löneökningarna bli högre än enligt de nuvarande spelreglerna. Centerpartiets arbetsreform skulle enligt denna tolkning leda till en *högre löneökningstakt*.

Hur man preciserar fredsförpliktelsen är alltså totalt avgörande för hur man tolkar centerpartiets arbetsreform. Om man väljer den första tolkningen skulle reformen inte ha den minsta effekten på löneförhandlingen. Enligt den andra tolkningen skulle reformen framkalla en liten revolution av våra arbetsmarknadsrelationer, en revolution som sannolikt skulle leda till mera konflikter och en högre löneinflation. *Dokumentet säger emellertid absolut ingenting om denna avgörande fråga.*

Kanske är kritiken ovan alltför sträng och elak mot arbetsreformen, som trots allt var bara ett politisk valprogram. Men jag anser att just denna oklarhet blev ödesdiger för arbetsreformen. Båda arbetsmarknadsparter kunde lätt upptäcka att "reformens" författare inte hade haft någon motivering eller tålamod för att fördjupa sig i arbetsrättens detaljer. Då blev de misstänksamma på bägge håll. Om reformtexten var så uppenbart slarvig, var det kanske några dolda motiv som låg bakom reformen? Det var knappast förvånande att fackföreningarna hade sådana misstankar. Men det är värt att notera att "arbetsreformen" inte heller kunde framkalla någon större entusiasm hos arbetsgivarna. Även arbetsgivarna kunde lätt upptäcka att reformen inte var ordentligt genomtänkt och att den bara skulle vålla ilska hos löntagarsidan utan att på något sätt riktigt leda till en förbättring av företagets förhandlingsposition.

Arbetsreforminitiativet var också i hög grad betingat av aktuella politiska slagord och 1990-talets stereotypiska uppfattningar. I dag är "kollektiv" och "centraliserad" något tvivelaktigt och "lokalt" något fint. Vem skulle motsätta sig att de lokala parterna gör vad som är bäst för dem? Det är delvis p.g.a. sådana ideologiska fördomar att man så ofta negligerar att ta hänsyn till arbetsrättens detaljer. Nästan ingen politiker eller debattör som talar varmt för "lokalt förhandling" orkar minnas att *en genuin decentralisering innebär att beslutet om konfliktåtgärder också måste decentraliseras*. Man har levt så länge under den nuvarande löneförhandlingsmodellen att man tar den lokala

arbetsfredsförpliktelsen för något som alltid råder och är exogent givet<sup>1</sup>. Men, som Svante Nycander (2003) mycket riktigt påpekar:

*"Decentraliseringsideologin bygger på att kontrollen över stridsåtgärderna ligger kvar på förbunds-nivån, men i det långa loppet måste ändå bestämmanderätten över avtalens innehåll och arbetsfreden förenas."* (Nycander 2003, s. 81)

Det är också slående att just detta genuint decentraliserade alternativ är det minst populära hos de som faktiskt är berörda av denna debatt, nämligen arbetsmarknadsparterna. I en nyligen utkommen enkätstudie om de lokala arbetsmarknadsparternas attityder gentemot olika reformförslag har Etna (Elinkeinoelämän tutkimuslaitos) och PT (Löntagarnas Forskningsinstitut) låtit de lokala parterna i flera hundra företag rangordna olika alternativa förhandlingssystem. Det decentraliserade alternativet (som alltså motsvarar min "senare" tolkning av arbetsreformen, så att både löneökningarna och användningen av stridsåtgärder bestäms lokalt) hamnar sist och är alltså *det minst omtyckta systemet hos båda parter* (Alho & al. 2003).

## 5 Tolkningar och slutsatser

Min genomgång av dessa politiska episoder var inte avsedd att på något sätt ringakta LO:s eller det finska centerpartiets aktivism eller beskylla dem för sina misslyckanden. Jämfört med dagens ekonomisk-politiska ortodoxi förefaller LO:s och den svenska socialdemokratins 1970-tals-ambition i dag både djärv och innovativ. Inte heller vill jag svartmåla centerpartiets arbetsreforminitiativ som något som borde ringaktas eller föraktas. Jag betonade ovan att arbetsreformen kanske med fog betraktades som riktad mot fackföreningsrörelsen och inte som en lösning på ett genuint ekonomiskt problem. Men även centerpartiets arbetsreformprojekt vittnade om en djärv och initiativrik politisk förmåga att utmana etablerade rutiner.

Ett gemensamt drag i båda episoderna var att arbetsmarknadsrelationerna utsattes för politiska initiativ som först och främst återspeglade allmänpolitiska värderingar. I 1960-talets Sverige var det politiskt väldigt lockande att främja jämlikhet och en minskning av löneklyftor utan hänsyn till arbetsmarknadens grundläggande allokeringssystem. Jämlikheten var 1970-talets stora ideologi.

I 1990-talets Finland, och efter kommunismens fall, var det i sin tur politiskt lockande att avvärja "centralisering" och "reglering" och inställa sig ringaktande till de fackliga huvudorganisationerna och kollektivavtalet som ansågs

<sup>1</sup> Ett färskt exempel av detta är riksbanschef *Matti Vanhalas* uppmärksammade tal där han också pläderar för "lokala" förhandlingar, utan att ägna ett enda ord åt problemen kring arbetsfredsförpliktelsen! (Matti Vanhalas inlägg i Pohjanmaa-seminariet, Ostrobotnia, Helsingfors den 22 oktober 2002, kan hämtas från Finlands Banks hemsida [www.bof.fi](http://www.bof.fi)).

representera något slags central byråkrati. "Lokal" och "individuell" var 1990-talets ideologi.

I bägge fallen var det ideologiska budskapet dock okänsligt inför arbetsmarknadens egna traditioner och rutiner. Både den svenska löneradikalismen och den finska arbetsreformen skulle därutöver potentiellt ha inneburit en radikal omvälvning av den etablerade balansen: i det svenska fallet skulle utvecklingen ha lett till en radikal förändring av inkomstfördelningen, och Finland var fackföreningsrörelsen med fog bekymrad om sin maktposition i samhället.

Båda fallen är också instruktiva vad beträffar arbetsmarknadens komplexitet. Alltför "lätsinniga" och voluntaristiska politiska initiativ havererar. Det är endast om arbetsmarknadsmodellen själv har råkat i kris som det uppstår en social efterfrågan för radikala politiska initiativ. Detta var fallet med Storbritannien under Thatcher: då hade 1978-1979 års "winter of discontent" definitivt visat att fackföreningsrörelsen inte kunde behärska sina interna motsättningar och således inte heller kunde upprätthålla en löneökningstakt som skulle vara förenlig med hög sysselsättning. I ett sådant läge var det oundvikligt att regeringen, oavsett sin politiska färg, förr eller senare skulle utmana fackföreningarna.

En annan lärdom gäller den långa historiska skuggan av misslyckade politiska initiativ. Även i dag är den svenska LO:s ställning i det svenska samhället relativt svagare än den finska FFC:s. Efter sammanbrottet av stark centralisering har initiativet för en nyinrättad samordning av löneökningstakten – som fortfarande är nödvändig och blir än viktigare om Sverige blir euromedlem – kommit från fackförbunden som har undertecknat sektoriella samarbetsavtal (industriavtalet, handelsavtalet) med sina motparter på arbetsgivar sidan. Det återstår att se om huvudorganisationerna kan återerövra sin centrala ställning.

En annan följd av 1970-talets misslyckande gäller de svenska politiska attityderna. Ännu i dag är det ganska svårt för många politiker och debattörer i Sverige att acceptera en samordning av löneökningar. Detta är ironiskt, eftersom nästan alla nya teoretiska uppsatser kommer till den slutsatsen att det är bra för en liten ekonomi om fackförbunden samordnar sina löneökningkrav (se Coricelli - Cukierman - Dalmazzo 2000). Som vi finländarna vet, behöver en sådan samordning på inget sätt beröra relativlöner: samordning innebär helt enkelt att allas löner höjs med 3 procent i stället för 4 procent. Men den historiska skuggan av 1970-talet starka solidarism gör att många svenskar helt enkelt sätter ett likhetstecken mellan "samordning" och "solidarism". Då blir det kanske också politiskt svårare för Sverige att upprätthålla en återhållsam löneökningstakt, i synnerhet om Sverige blir emu-medlem.

I Finland är den historiska skuggan däremot snarast uppmuntrande för samordningen och fackföreningsrörelsens ställning, om man nu råkar ställa sig sympatiskt till sådana företeelser. Centerpartiets arbetsreform betraktas i dag som den centrala orsaken till partiets relativt blygsamt valresultat i 1999 års riksdagsval. Därutöver har en respekt för kollektivavtalet och den finska fackföreningsrörelsen gjutits fast i vår politiska retorik för några år framöver. I bägge länder blev slututfallet något helt annat än vad arkitekterna av de misslyckade politiska initiativen ursprungligen hoppades på.

**Referenslistan:**

- Agell, Jonas (1999) On the benefits of rigid labour markets: norms, market failures and social insurance. *The Economic Journal*, 109, February 1999, s. 143-164.
- Alho, Kari & Anni Heikkilä, Jukka Lassila, Jukka Pekkarinen, Hannu Piekkola, Ralf Sund (2003): *Suomalainen sopimusjärjestelmä - työmarkkinaosapuolten näkemykset*. Elinkeinoelämän tutkimuslaitos / Palkansaajien tutkimuslaitos, Helsinki 2003.
- Calmfors, Lars & John Driffill (1988): Bargaining Structure, Corporatism and Macroeconomic Performance. *Economic Policy* 6, 1988.
- Coricelli, F, A. Cukierman och A. Dalmazzo (2000), "Monetary institutions, monopolistic competition, unionized labour markets and economic performance", Manuskript, *Tel-Aviv University*, 2000.
- Dølvik, Jon Erik & Juhana Vartiainen (2002), "Globalisering og europeisk integrasjon - utfordringer for lønnsdannelsen og kollektivavtalene i de nordiske land", *Fafo/SALTSA - Joint Programme for working life research in Europe/Arbetslivsinstitutet*, Report 7:2002.
- Elvander, Nils (2003), "Avtalsrörelsen 2001: Den nya lönebildningsregimen på prov", *Ekonomisk Debatt*, årg 31, nr 1, s 15-27.
- Erixon, Lennart (2003) (red.): *Den svenska modellens ekonomiska politik*. Atlas förlag 2003.
- de Geer, Hans (1992): *Arbetsgivarna: SAF i tio decennier*. SAF, Stockholm 1992.
- Hall, R.E. ja E. P. Lazear (1984): The excess sensitivity of layoffs and quits to demand. *Journal of Labor Economics* 2, 233-257.
- Hibbs, Douglas & Håkan Locking (2000): Wage Dispersion and Productive Efficiency: Evidence for Sweden. *Journal of Labor Economics* 18:4, 2000.
- Lilja, Reija & Pekka Sauramo & Juhana Vartiainen (2002): Palkat. I Pekka Sauramo (red.): *Kriisistä nousuun – miten kävi kansalaisille?* Palkansaajien tutkimuslaitos/Edita 2002.
- LO (1951): *Fackföreningsrörelsen och den fulla sysselsättningen*. LO, Malmö 1951.
- Macleod, W.P. ja J. M. Malcomson (1993): Investment, holdups and the form of market contracts. *American Economic Review*, 83, 811-837.
- Nycander, Svante (2003): En baksättesförares betraktelser. I antologin "*Tretton perspektiv på lönebildningen*" utgiven av Medlingsinstitutet, Stockholm 2003.
- Pekkarinen, Jukka & Juhana Vartiainen (2001): *Finlands ekonomiska politik. Den långa linjen 1918-2000*. Stiftelsen Fackföreningsrörelsens Institut för Ekonomisk Forskning. Uppsala, Universitetsstryckeriet 2001.
- SOU (Statens Offentliga Utredningar, Sverige) 1996: 158. "*Sverige och EMU*".
- Teulings, Coen & Joop Hartog (1998): *Corporatism or Competition*. Cambridge University Press 1998.

- Vartiainen, Juhana (1998): Understanding Swedish Social Democracy: Victims of Success? *Oxford Review of Economic Policy* 14:1, Spring 1998. 14:1, Spring 1998.

## Offentligt företagande och ekonomisk utveckling - kan Finlands erfarenheter generaliseras?

Johan Willner

Åbo Akademi

### 1 Introduktion

Synen på ekonomisk utveckling präglades av en större optimism på 1960- och 1970-talet än i dag. Paul A. Baran hävdade till exempel i sin bok *The Political Economy of Growth* (1962) att underutvecklade länder har ett potentiellt ekonomiskt överskott som är större än sparandet. De grupper i samhället som har råd att investera saknar intesse, så samhällets befintliga överskott spenderas på lyxkonsumtion och försvar. Undersysselsatta och felallokerade resurser, och i synnerhet arbetslöshet, innebär en potential för ytterligare tillväxtsatsningar. Ekonomisk utveckling förutsätter därför en politisk mobilisering som får till stånd produktiva investeringar, till exempel i statliga bolag, i stället för slöseri.

I dag dominerar emellertid en negativ inställning till statlig reglering och offentligt ägande. Den rådande ortodoxin innebär i stället att finansmarknaderna och utrikeshandeln liberaliseras och att hinder för konkurrens och utländska direktinvesteringar avlägsnas. Offentlig verksamhet, inklusive statsbolag, infrastrukturföretag och offentliga tjänster, skall också privatiseras. Man brukar använda uttrycket Washington-konsensus om en sådan syn på den ekonomiska politiken. Den favoriseras av USA:s regering samt av IMF och Världsbanken, ofta som villkor för krediter till länder i tredje världen i samband med så kallade strukturanpassningsprogram. När det gäller offentlig företagsamhet så sammanfattas Världsbankens bedömning i rapporten *Bureaucrats in Business* (1995).

Denna Washington-baserade ortodoxi har på senare tider kritiserats bland annat av nobelpristagaren Joseph Stiglitz i ett antal artiklar och intervjuer. Han betonar att länder som följt dess rekommendationer ofta har misslyckats, medan de som lyckats, till exempel i Sydostasien, har gått en egen väg (*Multinational Monitor*, 4/2002). Men man kunde nämna ett mera närliggande exempel på ett land vars utvecklingsstrategi avviker starkt från Washington-konsensusens nyliberalism, nämligen Finland. Finlands BNP per capita var 8.7 gånger högre 1998 än 1913, medan motsvarande siffra är 4.6 i Tyskland, 3.8 i Storbritannien, 6.0 i Sverige, 5.2 i USA, 5.6 i Kina och 14.7 i Japan (Maddison, 2001: 264). Av de länder som ingår i jämförelsen är det således endast Japan, som inte heller har utgjort något nyliberalt mönstersamhälle, som slår Finland.



Finlands förvandling till ett rikt industrisamhälle hade inte lika politiskt radikala förtecken som Barans analys. Men det fanns en brist på privat riskkapital och i vissa fall ett ointresse att investera inom den privata sektorn som fick staten att axla rollen som företagare (Miettinen, 2000; Willner, 1998; Pohjola, 1996). Statlig företagsamhet när kapitalmarknaderna är outvecklade eller om investerarna är för kortsiktiga eller ovilliga att ta risker brukar i själva verket rekommenderas också inom ramen för mainstream-teorin (se Rees, 1984). Privata företag uppstår inte som svampar efter regn bara för att det i princip finns vinstmöjligheter. Den process i vilken nya företag uppstår kan tvärtom vara mycket långsam (Geroski, 1995). Sådana motiveringar för statlig företagsamhet, inte minst i samband med efterkrigstidens återuppbyggnad, har förekommit också i Tyskland, Sverige, på Irland och till och med i USA (bidrag i Parker, 1998; Hausman och Neufeld, 1999).

Denna artikel koncentrerar sig på statsföretagens roll för Finlands utveckling och på eventuella bieffekter i form av lägre effektivitet. Statsföretagssektorn är inte nödvändigtvis den enda eller ens den viktigaste förklaringen till Finlands snabba tillväxt, men skulle säkert på grund av sin storlek ha haft en negativ effekt om statlig företagsamhet är så ineffektiv som det ofta påstås. Men jag ser i huvudsak ekonomisk underutveckling som en brist på ekonomisk aktivitet kombinerad med en oförmåga att organisera privat och statlig verksamhet, snarare än brist på resurser. Det här är i linje med John Suttons betoning av utveckling som en fråga om vad företagen i ett land är kapabla till (Sutton, 2001). Kunskap om när och varför statlig företagsamhet kan fungera utgör därför en viktig pusselbit när det gäller att förstå en av samhällsekonomin verkligt stora frågor.

Jag kommer att lägga tyngdpunkten vid statliga aktiebolag och inte det som man i dagligt tal brukar mena med den offentliga sektorn. Men de statliga företagens effektivitet och förmåga att fullgöra sina uppgifter är ändå av indirekt betydelse även när det gäller offentliga tjänster. Det ligger i deras natur att kvalitet och arbetsförhållanden kan variera mellan olika producenter. En kostnadsjämförelse behöver därför inte säga så mycket om vem som skulle vara bättre om det verkligen handlade om att producera samma sak under samma villkor.<sup>1</sup> Om statliga och privata industriföretag i en bransch i stort sett är lika effektiva, så är det troligt att eventuella kostnadsskillnader i tjänstesektorn snarast beror på skillnader i kvalitet eller arbetsförhållanden.

## 2 Statsbolagens roll i Finlands utvecklingsstrategi

Finlands utvecklingsstrategi har under självständighetstiden innehållit mycket annat än statlig företagsamhet. Man har främjat utvalda branscher och byggt upp

<sup>1</sup> Svårigheten att jämföra kostnadseffektivitet illustreras av att kvaliteten sjönk och/eller arbetsförhållandena försämrades när det gäller hemtjänst, gatuunderhåll, skolstädning och lokaltrafik efter konkurrensutsättning och ökade inslag av privat verksamhet i Helsingfors (Kähkönen, 2001).

utbildning och infrastruktur. Generösa avskrivningsregler och ibland till och med direkta subsidier har intensifierat kapitalackumuleringen. Den ofta kritiserade procykliska ekonomiska politiken uppfattades också tidvis som en tillväxtstrategi. Man ansåg att det var nyttigt att låta tider av snabb investeringsverksamhet och livlig företagsetablering avlösas av perioder när agnarna sållades från vetet (Pekkarinen och Vartiainen, 2001).

Moderna bedömare frågar sig ibland varför man överhuvudtaget försökte kompensera bristen på privat riskkapital med statlig företagsamhet i stället för genom att utveckla kapitalmarknaderna. De här strategierna kan emellertid delvis uppfattas som komplement. Man underlättade kapitalförsörjningen dels genom att låta företagen låna direkt från Finlands Bank. Men man ville också därmed påverka kreditmarknaden som helhet, för detta tvingade affärsbankerna att sänka sina räntemarginaler (Knoellinger, 1935: 327). Man kan med andra ord säga att centralbanken skapade ett så kallat *blandat oligopol*, där ett icke vinstmaximerande företag påverkar konkurrenternas strategier. Detta kan under vissa omständigheter förbättra den allokativa effektiviteten (Cremér *et al.*, 1989; De Fraja och Delbono, 1989; Willner, 1999).<sup>2</sup>

Men en modern värdepappershandel skulle knappast ha varit tänkbar under de första decennierna av självständighet. Man såg det bland annat som viktigt att företagen förblev finländska. Detta bidrog till att man satsade på statliga initiativ, men man gjorde det också för att man ansåg att investeringarnas samhällliga avkastning var större än den privata (Miettinen, 2000). Det ansågs också viktigt att skapa en motvikt till den starka svenskspråkiga dominansen inom den dåtida privata storföretagssektorn (Pohjola, 1996: 33). Man kan med dagens terminologi säga att ett företag har många intressenter som påverkas av dess strategiska beslut. Om det kontrolleras enbart av en minoritet, som till exempel av de största aktieägarna eller den högsta ledningen, så uppstår ett *strategiskt misslyckande* (Cowling och Sugden, 1998). Situationen förbättras knappast av att det dessutom sker en språklig eller könsmässig snedrekrytering inom detta toppskikt.

Den relativt stora statsbolagssektorn i Finland kan alltså till stor del förklaras av att landet var underutvecklat<sup>3</sup>. Företagen grundades så att säga grundades i brist på bättre alternativ. När statsbolagssektorn var som störst före 90-talets privatiseringsvåg så omfattade den 18-22% av industrins förädlingsvärde, 12-15% av den industriella sysselsättningen och 23-30% av exporten. Det är svårt att göra internationella jämförelser, bland annat för att en och samma verksamhet kan organiseras antingen som ett ämbetsverk eller som ett statsägt aktiebolag. Det förefaller i alla fall som om de statliga företagens andel av industrins förädlingsvärde skulle ha varit ca 14% i Österrike, 11% i Storbritannien, 7% i Tyskland, 6% i Sverige och 1-2% i USA (*Bureaucrats in Business*, 1995; bidrag i Parker, 1998).

<sup>2</sup> Den statliga Postsparen spelade däremot i början en begränsad roll som företagsfinansiär, även om den bidrog till att utveckla betalningssystemen (Kauko, 2000).

<sup>3</sup> Staten hade emellertid en komparativ fördel av att expandera företagsverksamheten också till sådana branscher där statligt ägande inte utgjorde det enda alternativet (Aura, 1962a).

Att statsbolagen uppkom i brist på privata alternativ betyder att företag i allmänhet inte har förstatligats. Men det första statsbolaget bildades genom köp av det norska bolaget W. Gutzeit & Co, som ägde sågar och cellulosafabriker, för att säkerställa finländskt ägande. Företaget hette Enso-Gutzeit från och med 1927, och växte snabbt efter svårigheter i början. Staten grundade emellertid 1932 ett annat träförädlingsföretag, Veitsiluoto. Företaget verkade i Kemi med nära tillgång till råvarukällor men i en region som inte favoriserades av privata investerare. Veitsiluoto och Enso-Gutzeit kom att ingå i Enso genom en fusion 1996.

Staten ägde också två tredjedelar av gruvindustrin. Outokumpu var det största statsbolaget inom denna sektor, och producerade till att börja med koppar, nickel och andra metaller från gruvor i Finland eller av utländska råvaror. Ett liknande utvecklingsmotiv låg bakom det statliga engagemanget i den kemiska industrin på 1930-talet. Statsbolagen Rikkihappo och Typpi försåg industrin med svavelsyra och salpetersyra samt jordbruket med konstgödsel och kom sedermera att ingå i Kemira. Alkoholiliiike, nuvarande Alko och Altia, grundades också på 1930-talet, men med andra motiv.

Ekonomisk utveckling förblev ett viktigt motiv för statligt ägande också under efterkrigstiden, men man såg det också som ett sätt att få militanta fackföreningar att acceptera måttfulla löneavtal. Urho Kekkonens inflytelserika pamflett *Onko maallamme malttia vaurastua?* varnar för att en ökande löneandel skulle bromsa investeringstakten (Kekkonen, 1952). Måttfulla löneavtal till förmån för de 20 mest välbärgade familjerna skulle emellertid vara svåra att förverkliga i praktiken och skulle kanske inte ens vara önskvärda. Fackföreningarna antogs bli mera medgörliga om investeringarna kanaliserades till statsbolagen, för deras medlemmar var ju på sätt och vis delägare. Men Kekkonen ansåg inte heller socialisering vara vare sig önskvärd eller politiskt möjlig, så det gällde att i stället utveckla existerande statsbolag samt grunda ett antal nya (Kekkonen, 1952; se äv. Pohjola, 1996).

Statens metallverkstäder omorganiserades efter kriget till Valmet, som tillverkade traktorer, flygplan och andra transportmedel, samt pappersmaskiner. Valmet tillverkade också fartyg inom ramen för krigsskadeståndsleveranserna. Stålproducenten Rautaruukki grundades i Brahestad av regionalpolitiska skäl. Oljeföretaget Neste är en annan efterkrigstida etablering, och dess raffinaderi i Nådendal var störst i Norden på 1960-talet (Pipping och Bärlund, 1967). Någon egentlig personbilstillverkning fanns inte i Finland innan Valmet bildade ett samföretag med Saab-Scania i Nystad på 1970-talet. Staten övertog även transportmedelstillverkaren Sisu, men efter 1970-talet skedde ingen egentlig breddning av statsbolagssektorn trots förvärv i samband med omstruktureringar eller räddningsoperationer i samband med 90-talets ekonomiska kris.

Statsbolagens främsta uppgift var alltså inte att korrigera statiska marknadsmisslyckanden som i ett blandat oligopol utan de etablerades så att säga i brist på bättre alternativ, på grund av ett dynamiskt marknadsmisslyckande (jfr. Rees, 1984). Statsbolagen var av denna orsak men också av finansiella skäl organiserade som aktiebolag som i stort sett förutsattes följa normal affärspraxis,

medan de i allmänhet var beroende av statsbudgeten i till exempel Storbritannien eller på Irland.

Att statsföretagen förutsattes följa så kallade sunda affärsprinciper innebar inte nödvändigtvis oinskränkt vinstmaximering. Teuvo Aura, själv länge chefdirektör för Postspargbanken, beskriver statsbolagens mål som ekonomisk vinst i kombination med ett ansvar för den sociala välfärden (Aura, 1962a; 1962b). En sådan beskrivning är kanske inte helt kristallklar, men det tycks finnas fog för att statlig företagsamhet inte alltid har varit vinstmaximerande. Det förefaller som om till exempel telekommunikationerna skulle ha kännetecknats av allmännyttig prissättning under perioden som statligt monopol (Björkroth och Willner, 2003). Billig energi och låga priser på järnvägsfrakter stödde industrisektorn i allmänhet på bekostnad av den egna lönsamheten (Willner, 1998). Men det finns också belägg för en relativt sett större tonvikt på miljöfrågor, samhällsnytta och tillväxt bland de statliga aktiebolagen så sent som 1986-89 (Miettinen, 2000).

Att statsföretagssektorn dessutom var kraftigt tillväxtorienterad har antagligen inneburit högre produktion än om alla företag i en bransch skulle ha varit enbart profitorienterade. Det här måste antagligen ha tvingat också privata producenter att hålla lägre priser. Om detta stämmer så har marknader med inslag av statligt företagande åtminstone indirekt fungerat som blandade oligopol, även om det finns belägg för en medveten strategi att påverka konkurrenternas prissättning endast när det gäller Finlands Bank.

### 3 Dynamisk och statisk effektivitet

Diskussionen kring offentligt ägande och privatisering är i dag starkt fixerad vid tanken på att politiker, direktörer och ministerietjänstemän alltid gör sig skyldiga till maktmissbruk. Statsbolag tros därför kännetecknas av felaktiga målsättningar och låg kostnadseffektivitet. Det är emellertid rimligt att offentliga företag i första hand utvärderas utgående från sina målsättningar (Rees, 1984). Det är i så fall viktigare att fråga sig om Finlands statsbolag har kunnat främja landets ekonomiska utveckling till rimliga kostnader än om de varit exakt lika effektiva som sina privata motsvarigheter.

Det är svårt att ge ett definitivt svar på en sådan fråga, för vi vet inte hur utvecklingen skulle ha gestaltat sig med en annorlunda politik. Men det är svårt att tro att Finland skulle ha kunnat uppnå betydligt högre genomsnittstillväxt än andra västländer ifall en statsföretagssektor som omfattar en femtedel av industrins förädlingsvärde hade utgjort en felsatsning. Sådana exempel kanske förklarar det positiva samband mellan statsbolagssektorn och den ekonomiska tillväxten som konstaterats av Fowler och Richards (1995).

Finlands strategi har visserligen kritiserats för en överdriven satsning på kapitalintensitet, och därför lågproduktiva investeringar från och med 1970-talet. Denna kritik drabbar emellertid inte satsningen på statsbolag i sig, för både privata företag som Kymmene och Repola och statliga som Enso-Gutzeit och Kemira var

överkapitaliserade (Pohjola, 1996).<sup>4</sup> Men generösa avskrivningsregler och andra direkta och indirekta investeringsstöd borde ha justerats när de hade spelat ut sin roll. Näringslivet har i alla händelser kännetecknats av en starkare tonvikt på aktieägarvärdet från och med 1990-talet (Ali-Yrkkö och Ylä-Anttila, 2001), på gott och ont.

Statsbolagen kan alltså ha främjat Finlands ekonomiska tillväxt. Vissa kritiker av statlig företagsamhet riktar emellertid in sig just på bristande dynamisk effektivitet. Man ser statsbolag som tröga och föga innovativa. Enligt Bös och Peters (1991) så har sådana företag inte samma intresse för att satsa på kostnadsänkande FoU som privata företag med kompetenta investerare. Men de antar att ett statsbolag inte kan anställa en kompetent ledare, vilket ter sig märkligt. Om man inte gör sådana antaganden så är det inte säkert att man kan sluta sig till att statsbolag satsar mindre. Finlands statsbolag har dessutom varit påtagligt FoU-intensiva.

Våra nuvarande eller före detta statsbolag ger föga stöd för tanken att offentligt ägande innebär tröghet och bristande dynamism. Enso-Gutzeit började till exempel expandera utomlands på 1960-talet och bidrog till att Stora-Enso nu är världens näst största företag inom pappersbranschen (*Statsbolagen 1990, 1991; Statsbolagen 1996, 1997; State Shareholdings in Finland 1991, 1992; Wikman, 1999*). Outokumpu, som numera är starkt internationaliserat, är inte längre ett gruvföretag utan ligger på tredje plats i världen som stålproducent efter Thyssen Krupp och Arcelor, är världsledande när det gäller rostfritt stål och supraleddare, och har också riktat in sig på tekniskt avancerade projekt, bland annat vattenreningsanläggningar (*Hufvudstadsbladet, 29.11.2002 och 19.6.2003; Outokumpu Technology Awarded Two Turnkey Projects, 2002*). Rautaruukki har genomgått en liknande förskjutning från stålproduktion till teknologi. Kemira arbetar med miljörensning och bioteknologi vid sidan av färgämnen och andra kemikalier och har anläggningar i över 30 länder. Metso som fortsätter Valmets traditioner är världsledande när det gäller pappersmaskiner, men sysslar också med automation och mineralbearbetning.

Nokia, som ursprungligen tillverkade papper, bilringar, gummistövlar, kablar och glödlampor och började producera bärbara telefoner 1963, har i och för sig inte varit något statsbolag. Men staten ägde ett företag som hette Televa, som i första hand betjänade försvaret och som på 60-talet började syssla med elektronik. Televa tillverkade kablar och utvecklade digitala växlar och bärbara telefoner som såldes i Finland samt till Sovjetunionen. Företaget togs över av Nokia 1981 och fusionerades med dess elektronikdivision. Denna avdelning, som kom att heta Telenokia, utvecklade 1982 en helt digital växel (DX 2000) och världens första mobila biltelefon 1984 (Kasvio, 1997 Moen, 2002). Det forsknings- och

<sup>4</sup> Om Pohjola har rätt så erbjuder Finland ett intressant motexempel också till Pint (1991) som hävdar att statsbolag tenderar att bli alltför arbetsintensiva, medan privata bolag är alltför kapitalintensiva (så att skillnaden i total faktorproduktivitet kan gå i bägge riktningarna).

utvecklingsarbete som utfördes inom statliga Televa kan därför ha bidragit till Nokias framgång.<sup>5</sup>

Det vanligaste argumentet för privatisering har emellertid i allmänhet gått ut på att statsbolag är dyra i drift (*Bureaucrats in Business, 1995*). Finländska regeringsdokument ger emellertid inte vid handen att så skulle ha varit fallet här. Lägre kostnader har använts som argument när det gäller reformer i den offentliga sektorn men när det gäller utförsäljning av statsbolag så framhåller man snarast deras effektivitet (*Visio yksityistämisestä Suomessa, 1991; Kohti tehokkaampaa ja laadukkaampaa julkista taloutta, 2002*). Att privatisering åtminstone officiellt har motiverats med ett behov av försäljningsintäkter innebär emellertid att Handels- och industriministeriet har ett intresse av att framhålla förtjänster snarare än brister.<sup>6</sup>

Det finns tyvärr få jämförelser av statliga och privata bolag i Finland, i synnerhet för den som intresserar sig för kostnadseffektivitet snarare än räntabilitet eller aktieägarvärde. Finansiella kriterier säger inte så mycket om kostnadseffektiviteten om statliga och privata företag har olika målsättningar, vilket ju delvis har varit fallet. En undersökning som gjordes strax före privatisering blev aktuell och före 90-talskrisen tyder i alla fall på att statliga och privata företag i samma branch var ungefär lika lönsamma (*Valtionyhtiöt markkinataloudessa, 1989*). Detta gällde också för de börsnoterade statsbolagen 1994, strax innan den statliga aktiemajoriteten gick förlorad (*Julkiset noteeratut yhtiöt, 1996*).

Tabell I erbjuder en färsk jämförelse mellan privata börsnoterade företag och sådana som är statliga eller som har inslag av statligt ägande (*statliga intressebolag* enligt Handels- och industriministeriets terminologi). Siffrorna utgör ett genomsnitt av årliga resultat. Stats- och intressebolagen är inte lika lönsamma som Nokia, men verkar att överglänsa landets övriga börsbolag.

Tabell I. De börsnoterade företagens genomsnittliga prestanda 1997-2002

	Räntabilitet	Dividendnetto resultat	Dividendavkastning	P/E-tal avkastning
All börsbolag i Finland	9.5%	5.8%	2.1%	26.7
All börsbolag utom Nokia	7.6%	4.3%	3.3%	18.0
Stats- och intressebolagen	7.8%	4.4%	2.7%	20.4

(Källa: State Shareholdings in Finland 2002:5).

<sup>5</sup> Men Post- och Telegrafverket i Finland, som alltså är Soneras föregångare, kan också ha bidragit till informations- och kommunikationsbranschens framgångar på grund av de låga telefonavgifter som följde av snabb automatisering och digitalisering.

<sup>6</sup> I Storbritannien sålde man däremot ut statsföretagen billigt, delvis för att man ville skapa ett utbrett aktieägarande. Men kritiken mot offentligt ägande (jfr. Thatcher, 1993) kan knappast ha främjat statsbolagens aktiekurser.

Ett annat sätt att utvärdera statligt ägande går ut på att jämföra prestanda före och efter ett ägarbyte. Detta är vanskligt av flera orsaker. Konjunkurlägena är inte alltid jämförbara, så en privatisering eller nationalisering får inte vara av alltför färskt datum. Många företag har dessutom fusionerats eller omorganiserats på annat sätt, och då kan vi inte veta om en förändring beror på privatiseringen i sig eller på den fusion som man kanske ville åstadkomma med hjälp av utförsäljningen.

Tabell II presenterar i alla fall rörelsevinsten i förhållande till försäljningsintäkterna för de HIM-företag som har privatiserats i den bemärkelsen att det statliga ägandet har minskats till under 50%. Åren 1987-90, som inföll innan betänkandet *Visio yksityistämistä Suomessa* (1991) tog upp privatisering på dagordningen, kännetecknades av högkonjunktur utom 1990 när man kunde se de första tecknen på en annalkande recession. Tabellen presenterar därför inte bara de färskaste tillgängliga uppgifterna, det vill säga för fyraårsperioden 1999-2002, utan också för perioden 1998-2001, som konjunkturnässigt påminner mera om 1987-90. Om man får tro dessa uppgifter så är Metso mera räntabelt än på sin tid Valmet. Men Veitsiluoto och Enso Gutzeit var däremot i stort sätt lika lönsamma som Stora Enso.<sup>7</sup> Räntabiliteten för Rautaruukki och Sisu/Partek försämrades, liksom även för det på sätt och vis fortfarande offentligt ägda Outokumpu.<sup>8</sup>

**Tabell II.** Den genomsnittliga rörelsevinsten i procent av försäljningen före och efter förlorad statlig aktiemajoritet

	1987-90	1998-2002	1999-2002
Enso-Gutzeit/Stora Enso	11.31%	12.26%	11.33%
Outokumpu	9.41%	5.72%	6.45%
Rautaruukki	12.29%	4.46%	2.89%
Sisu/Partek	5.94%	5.08%	n.a.
Valmet/Metso	1.10%	4.29%	4.96%
Veitsiluoto/Stora Enso	11.52%	12.26%	11.33%

(Källor: 1987-90: Bokslutsinformation från Statsbolagen 1987, Statsbolagen 1989; Statsbolagen 1990; 1998-2001: Siffrorna har publicerats i State Shareholdings in Finland 2001; 1999-2002: Siffrorna har publicerats i Valtion Yhtiöomistus 2002).

Dessa siffror handlar alltså inte om kostnadseffektivitet eller produktivitet. Men det är rimligt att tänka sig att statsbolagen skulle ha kännetecknats av lägre räntabilitet och att privatiseringen skulle ha medfört synbara förbättringar om det offentliga ägandet skulle ha haft ogynnsamma effekter. Statsbolagens räntabilitet borde ju dessutom rimligtvis ha påverkats negativt av att de förutsattes beakta även andra målsättningar än vinsten så sent som i slutet av 1980-talet (Miettinen, 2000).

<sup>7</sup> Enso klarade sig inte heller sämre än de ledande privata konkurrenterna Metsä-Serla och UPM-Kymmene (Wikman, 1999).

<sup>8</sup> Staten äger mindre än 50% av Outokumpus aktier, men Folkpensionsanstalten har en så stor andel att bolaget fortfarande till största delen är offentligt ägt.

Om alltså ägandet i sig inte har så stor betydelse för effektiviteten så är det också troligt att eventuella kostnadsinbesparingar i samband med reformer av den offentliga sektorn har mera att göra med kvalitet och arbetsförhållanden än effektivitet. Studier från USA tyder till exempel på att man ofta på så sätt har lyckats göra sophämtningen billigare (för referenser, se Willner, 2001).<sup>9</sup> En undersökning från Helsingfors stad tyder på att det är svårt att göra en entydig bedömning när man också beaktar kvalitet och arbetsförhållanden i samband med avregleringar inom hemtjänst, gaturenhållning, skolbespisning och busstrafik (Kähkönen, 2001).

Men min avsikt i detta sammanhang är att se på statsbolagens potentiella roll i en utvecklingsstrategi, inte att utvärdera hur i-ländernas sophämtning kan bli bättre och billigare. Vi kanske inte ännu känner alla detaljer om kostnadseffektiviteten i privata och statliga företag i Finland, men vi kanske kan tillbakavisa den kritik som säger att statsbolag är så ineffektiva att de inte bör grundas ens när andra alternativ verkar att saknas. Följaktligen bör ett land som behöver utveckla sin industrisektor kunna investera det potentiella ekonomiska överskottet i statliga bolag, åtminstone under de rätta omständigheterna.

#### 4 Är Finlands erfarenhet unik?

Betydelsen av Finlands ekonomiska framgång när det gäller att ta ställning till olika utvecklingsstrategier är naturligtvis marginell om det skulle visa sig att våra förhållanden har varit mycket speciella. Jag kommer i detta avsnitt att hävda att Finlands erfarenheter av relativt framgångsrik statlig företagsamhet inte är unika, eftersom både teoretiska och empiriska studier tyder på att effektivitetsskillnader mellan privat och offentligt kan gå båda vägarna. Men att det kan i alla fall vara skäl att fråga sig varför just Finland hört till dem som har haft relativt positiva erfarenheter.

Många bedömare brukar i likhet med Världsbanken hävda att vinstmaximerande ägare som kan råka ut för konkurser eller fientliga övertaganden har ett större intresse av att reducera kostnaderna än politiker och tjänstemän som har mera vidsträckta målsättningar, mjuka budgetrestriktioner och ofta ingår i komplicerade hierarkier (jfr *Bureaucrats in Business*, 1995). En ägare som själv leder sitt företag har visserligen ett starkt intresse av att kostnaderna hålls nere, men statsbolag skall i allmänhet jämföras med direktörsstyrda privata företag där man alltså måste anställa en företagsledare. I så fall kan ett oinskränkt profitmotiv leda till ett minskat intresse för att betala direktören för att jaga kostnader, medan mera vidsträckta målsättningar förstärker detta intresse (De

<sup>9</sup> Kostnaderna sjönk när sophämtningen privatiserades i Coventry i England, men hushållen fick i stället själva flytta soptunnorna till trottoaren och tillbaka efter tömningen. Det tidigare statsägda städföretaget Engel Group hade till att börja med föga framgång i anbudstävlingarna, tills man lärde sig att som konkurrenterna lämna mera ullhundar kvar i statens korridorer (Helsingin Sanomat, 30.11.1997).

Fraja, 1993; Willner, 2003). Om direktören för ett företag som klarar sig dåligt avskedas, så beror rangordningen mellan privat och statligt ägande på detaljerna i direktörens löneschema samt på om ägandet är aktivt eller passivt (Willner och Parker, 2003).

Man kan naturligtvis också bygga upp en modell med hjälp av sådana antaganden som implicerar att privat ägande är mera effektivt. Men det förefaller inte att finnas någon robust mekanism som förknippar ett givet slag av ägande med högre effektivitet under alla rimliga förhållanden. Den enda rättvisa sammanfattningen av den teoretiska forskningen på området går ut på att omständigheterna avgör, och att vi således kan vänta oss att finna att statliga företag ibland är mera och ibland mindre effektiva än sina privata motsvarigheter, och att det kanske inte alltid finns någon skillnad överhuvudtaget. Det här gör inte den teoretiska forskningen ointressant, för dels tycks den kullkasta vanliga fördomar, och dels kanske den hjälper oss att identifiera de omständigheter som kan göra ett företag mera effektivt.

Den empiriska forskningen ger inte heller entydiga svar. Det förekommer selektiva översikter som till exempel Megginson och Netter (2001), som verkar skriva för att befrämja privatisering.<sup>10</sup> Men de litteraturstudier som gjorts av Millward (1982), Boyd (1986), Dewenter och Malatesta<sup>11</sup> (1997) och Willner (2001) bekräftar att skillnaderna i effektivitet kan gå i vardera riktningen, i enlighet med vad den teoretiska litteraturen tyder på. Willner (2001) baserar sig såväl på nya källor som en omläsning av dem som förekommer i tidigare bidrag, och baserar sig i huvudsak på artiklar i refereebehandlade journaler. Den största gruppen av de ca 70 källorna (som i regel inte beaktas av Megginson och Netter, 2001) tyder på att det inte finns någon skillnad. Offentligt ägande tenderar rentav att vara mera effektivt när det gäller elektricitet och vattenförsörjning i Storbritannien och USA, medan vissa arbetsintensiva tjänster något oftare tyder på motsatsen (se äv. Willner, 2003).

När det gäller företag som sedermera har privatiserats, så förefaller det som om de statsägda företagen inom den brittiska tunga industrin rentav skulle ha kännetecknats av högre arbetsproduktivitet än sina privata motsvarigheter under perioden 1954-1979 (Iordanoglu, 2001). Privatisering gjorde en del brittiska företag mera effektiva och andra mindre, men man kan inte säga att åtgärden skulle ha förbättrat den totala faktorproduktiviteten. De förbättringar som förekom ägde dessutom i regel rum innan före privatiseringen (Martin och Parker, 1997). Studier från Österrike och Italien har gett liknande resultat (Fraquelli och Erbetta, 2000; Schaffhauser-Linzatti och Dockner, 2001).

<sup>10</sup> Megginson och Netter innehåller förhållandevis litet material om utvecklade länder men desto mera om transitionsekonomier. Privat ägande framstår något oftare som mera effektivt också i Borcherding *et al.* (1982), som emellertid baserar sig på proportionsvis mera utredningar än refereebehandlade bidrag jämfört med färskare översikter.

<sup>11</sup> Dewenter och Malatesta finner i sin studie av 500 företag från olika länder att privat ägande i allmänhet är förknippat med högre räntabilitet men inte med högre kostnadseffektivitet.

Finlands erfarenheter är således inte unika: statsbolag behöver inte fungera sämre än under privat ägande. Det kan ändå vara skäl att fråga sig varför just Finland hör till de länder där offentligt ägande fungerar, i kontrast till många länder i tredje världen. En rapport av några ekonomer vid Världsbanken jämför några indikationer på ett lands förmåga till ekonomisk och politisk styrning ('governance') i 199 länder och regioner (Kaufmann *et al.*, 2003). Dessa är redovisningsskyldighet, politisk stabilitet, politisk effektivitet, regleringens effektivitet, laglighet och laglydighet ('rule of law') samt frihet från korruption.<sup>12</sup> Ett försök att räkna ett ovägt aritmetiskt medeltal av poängtal för år 2002 ger vid handen att Finland kommer allra högst, med Schweiz som tvåa.

Det är rimligt att gissa att en god styrförmåga tar sig uttryck i att såväl privata som offentliga företag fungerar bättre. Vi vet inte hur poängsättningen skulle ha sett ut på 1920- och 30-talen, när Finland inte kunde betraktas som särskilt stabilt. Men man kan gissa att det skulle ha varit bättre ställt med andra indikatorer redan då, eftersom det säkert tar tid att bygga upp traditioner av god styrförmåga. Dessa kan delvis ha påverkats via utländska företagare som sedermera blev naturaliserade finländare, som till exempel Finlayson, Stockmann och Fazer. Nordiska rättstraditioner kan också ha spelat en roll, liksom frånvaron av livegenskap, som kanske ledde till en mera utbredd förmåga till ekonomiskt ansvarstagande än i andra länder.

Man kan tänka sig att arbetsmotivation och frihet från korruption hör till de mest betydelsefulla villkoren för att offentlig företagsamhet skall kunna fungera. Här kommer vi in på områden som är främmande för dem som kan tänka enbart i termer av ekonomiska käppar och morötter. Det kan emellertid vara farligt att generalisera de traditionella antagandena om den ekonomiska människan (*homo oeconomicus*) till våra sociala roller i politik, förvaltning och företagsledning. Offentligt ägande skulle endast innebära en källa till resursslöseri och korruption för den ekonomiska människan (men inte nödvändigtvis i större utsträckning än i privata företag; se ovan). Att det emellertid förekommer stora internationella variationer i korruptionsbenägenheten bland länder med ungefär samma inslag av offentligt ägande tyder på att det finns faktorer som kan påverka beteendet.

Det experimentella forskningen tyder på att det inte är sant att självskheten dominerar i alla våra roller. Olika individer har olika kombinationer av egenskaper, men hederlighet, ömsesidighet och inre motivation förekommer vid sidan av lättja och självskhet (Fehr och Schmidt, 1999; Fehr och Fischbacher, 2002; Frey, 1997). Självskhet eller ömsesidighet kan dominera, beroende på hur en organisation är uppbyggd (Fehr och Fischbacher, 2002). Den inre motivationen kan uppmuntras men också trängas ut, till exempel av ekonomiska käppar och morötter (Frey, 1997). Man kan alltså på olika sätt få en organisation, inklusive ett statsbolag, att fungera väl, så att dess anställda och dess ledning inte gör av med resurserna, men den kan också demoraliseras.

<sup>12</sup> Definitionen av indikatorerna är inte särskilt påverkade av Washington-konsensusens uppfattningar om vad som är en bra för ett västland. Regleringssystemets kvalitet kan härvid utgöra ett undantag, men det har alltså inte hindrat Finland från att placera sig framom nyliberala mönsterländer. Länder som Cuba är å andra sidan chanslösa.

God styrförmåga enligt Världsbankens kriterier tenderar att leda till hög tillväxt (Jalilian *et al.*, 2003). Detta passar väl in i synen på underutveckling som en kombinerad frånvaro av styrförmåga och företagsamhet. Det förefaller som om man i Finland skulle ha varit tillräckligt hederliga och arbetsamma för att få ekonomisk verksamhet att fungera. Att få den till stånd, till exempel genom att grunda statsbolag, är i så fall ett mindre problem.

### 5 Det statliga ägandets framtid

Betänkandet *Visio yksityistämistä Suomessa* (1991) introducerade alltså privatiseringspolitiken i Finland, men 90-talets lågkonjunktur innebar att man på allvar började sälja ut andelar i statsbolag först 1994. Man motiverar officiellt politiken med behovet att få in pengar (även om Finland hade ett överskott i den offentliga sektorns finansiering när betänkandet kom ut) samt behovet av att få till stånd fusioner. En färsk rapport från Finansministeriet talar också om "behovet av att minska den offentliga sektorns omfattning och betydelse" och om hur privatisering överallt är kopplad till "samhällets värde- och normklimat och till det administrativa och politiska systemet, makthegemonier och motsvarande frågor" (Salminen och Viinamäki, 2001: 56).<sup>13</sup> Det här tolkar jag som ett medgivande av att politiken också handlar om ideologi och modeströmningar.<sup>14</sup>

Regeringen i Finland har inte något privatiseringsprogram. Varje företag behandlas individuellt, men man särskiljer mellan tre huvudgrupper (Kaisanlahti, 2001; *Government Decision on the State's Corporate Ownership Policies*, 2001; *Omistusohjan laajeneminen*, 2001). Vissa företag anses för det första ha specialuppgifter. Regeringen avser därför att behålla en statlig aktiemajoritet, men en viss så kallad breddning av ägarbasen är ändå möjlig. Fortum, Vapo, Finnair och Alko hör till denna grupp, liksom Veikkaus, Patria och Yle. En annan grupp anses vara av strategisk vikt och kommer därför att ha inslag av statligt ägande, som dock skall omfatta men mindre än 50%. Kemira, Outokumpu och Rautaruukki hör till denna grupp. Övriga företag, såsom Stora Enso, Sampo, Metso och Kone ses enbart som investeringsobjekt, så staten kan vid behov sälja ut dem helt och hållet. Tabell III anger hur privatiseringen har framskridit för de viktigaste företagen, samt den undre gräns som staten har fastställt för sitt ägande.

<sup>13</sup> Översättningen från rapportens klumpiga engelska är min egen.

<sup>14</sup> En liknande observation av ideologins och modeströmningarnas betydelse har gjorts i Nederländerna: "Certainly, for a small open economy such as the Netherlands it would be difficult to ignore developments elsewhere in Europe. Thus, the Dutch privatization programme can be described as a 'curtsy to the times' rather than the result of a positive, grand design to revitalise the economy" (Hulsink och Schenk, 1998: 255).

Tabell III. Privatisering och återstående offentligt ägande<sup>a</sup>

Företag	1990	1996	2003	Undre gräns
Alko-Yhtiöt	100.0%	100.0%		
-Alko (detaljhandel av alkoholdrycker)			100.0%	
-Altia (produktion och partihandel)			100.0%	50.1%
Finnair (flygtrafik)	70.0%	60.9%	58.4%	50.1%
Fortum (energi)			60.8%	50.1%
- Neste	98.0%	83.6%		
- Ivo Group	95.6%	95.6%		
Kemijoki	77.3%	78.2%	67.0%	51.0%
Kemira (kemiska produkter)	100%	72.3%	56.2%	15.0%
Kone (hissar, rulltrappor, fordon, komponenter)			4.7%	0.0%
- Partek		30.2%		
- Sisu	97.7%			
Metso Corporation (pappersmaskiner och metallprodukter)			11.5%	0.0%
- Valmet	79.8%	20.3%		
Outokumpu Oyj (metaller och och teknologi)	57.5%	40.0%	39.6%	10.0%
Patria Industries (försvarsmaterial)			73.2%	50.1%
Rautaruukki (stål, gruvdrift, teknologi)	86.8%	68.9%	40.1%	20.0%
Sampo (bank- och försäkringsverksamhet)			40.4%	0.0%
-Postbanken, sedermera Leonia	100.0%	100.0%		
Telia-Sonera (telekommunikationer)			19.1%	
- Sonera			[52.8%]	[0.0%]
- Suomen PT	100.0%	100.0%		
Stora Enso (skogsprodukter)			11.2%	0.0%
- Enso		35.2%		
- Enso-Gutzeit	50.3%			
- Veitsiluoto	88.8%			
Vapo (torv, virke, bioteknologi)	100.0%	100.0%	66.7%	50.1%

a) Statsbolagen 1990, 1995; Stats- och intressebolagen 2001, 2002; Handels- och industriministeriet, pressmeddelanden (2.8.1996 och 18.9.1996). b) Folkpensionsanstaltens andel (12.3%) innebär indirekt offentlig aktiemajoritet. c) Enso var offentligt ägt på samma sätt som Outokumpu före fusionen med Stora 1998.

Det finns alltså beredskap att sälja ut åtminstone aktiemajoriteten i alla företag utom när det gäller infrastrukturbranscher eller försvarsproduktion. En sådan utförsäljning skulle i regel förverkligas i form av en fusion med ett annat företag, som när Enso gick ihop med Stora, Valmet med Repola, Leonia med Sampo, Sonera med Telia eller Sisu med Kone (efter ett mellanspel hos Partek). En sådan fusion skulle i många fall innebära utländskt ägande. Finland har visserligen förändrats sedan de första statsbolagen grundades, och man kan naturligtvis fråga sig om offentlig företagsamhet längre behövs. Finns det rationella skäl att ställa sig kritisk till privatiseringar och fusioner eller handlar ett sådant motstånd om en allmän motvilja mot förändringar?

En fusion minskar antalet finländska konkurrenter, och kan därmed försämra den allokativa effektiviteten. Ekonomisk integration innebär visserligen att den internationella konkurrensen ökar, men man kan också uppfatta fusionerna som en reaktion mot globaliseringen: företagssammanslagningarna kan vara ett sätt att motverka den ökade konkurrensen (Neumann *et al.*, 1985; Sugden, 1983). De branscher där statlig företagsamhet har förekommit i Finland har dessutom kännetecknats av låg efterfrågeelasticitet, så de sociala kostnader som kommersiell prissättning skulle innebära skulle kunna vara höga också utan ytterligare koncentration (se Willner och Ståhl, 1992). Det är dessutom inte alltid så att en fusion är lönsam ens för företagen - forskningen tyder snarast på motsatsen (Tichy, 2001; Mueller, 2001). Fusioner verkar således inte att vara en bra motivering för privatisering.

Tillväxtorienteringen hos de finländska statsbolagen kan ha inneburit högre produktion och därmed lägre priser, vilket i så fall måste ha påverkat prisnivån också för konkurrerande företag även om det inte finns tecken på någon medveten strategi för att sänka vinstmarginalerna på marknaden. Men man kan i fråga sig om inte fusioner och konsolidering snarast betyder att behovet av företag som kan tvinga privata konkurrenter att sänka sina vinstmarginaler ökar.

En strategi baserad på blandade oligopol skulle även kunna påverka inkomstfördelningen på olika sätt. Större produktion i en bransch än i ett konventionellt oligopol skulle kunna tänkas innebära högre sysselsättning, och lägre vinstmarginaler skulle gynna konsumenterna på aktieägarnas och de högsta direktörernas bekostnad. Men det förefaller som om en rädsla för sådana effekter i själva verket skulle en viktig drivkraft bakom viljan att privatisera. Två amerikanska ekonomer, Joseph Monsen och Kenneth Walters beskrev i tiden europeiska statsföretag som ett hot mot de amerikanska företagens lönsamhet, och definierar alla företag som inte tar ut 'normala' vinster som subventionerade (Monsen och Walters, 1983).

Man kan fråga sig om inte också andra exempel på mera vidsträckt målsättningar, som enligt Miettinen (2000) skulle ha kännetecknat statsbolagen i Finland ännu i slutet av 1980-talet, i själva verket skulle kunna vara mera betydelsefulla i dag. Man kan visserligen tvinga också privata företag till ett mera ansvarsfullt beteende genom reglering, men reglering introducerar ytterligare ett principal-agentproblem. Ett reglerat privat företag kan därför i själva verket vara mindre effektivt än ett statligt (Shapiro och Willig, 1990/2000; Laffont och Tirole, 1991). I sådana fall kan kanske företag som står direkt under statlig kontroll

reducera kostnaderna för regleringen av de övriga företagen. Denna aspekt av ett blandat oligopol skulle erbjuda en intressant forskningsuppgift.

Att statsbolag är börsnoterade kan emellertid vara problematiskt om de sociala och miljönässiga målsättningarna står i konflikt med en maximering av aktieägarvärdet. Så kan ofta vara fallet även utanför infrastrukturbranscher som postväsen eller järnvägar. Konflikten mellan sociala mål och vinstmaximering skall då naturligtvis inte lösas genom privatisering utan så att företaget inte börsnoteras. Det finns ju också stora och framgångsrika privata företag som inte är börsnoterade. Men att beakta det totala överskottet och inte enbart vinsten kan i själva verket göra ett företag mera lönsamt än sina vinstmaximerande konkurrenter i ett blandat oligopol (Fehrman, 1990; Willner, 1994, 1999). En konsekvent genomförd strategi baserad på blandade oligopol skulle dessutom påverka räntabiliteten på alla marknader, så det skulle inte existera några bättre placeringsobjekt. Det kan också hända att etiska värderingar kan uppfattas som attraktiva av många placerare, eller att de privata företagen i är alltför kortsynta i sin strävan efter vinst.

Det finns konkreta exempel på att till exempel större jämlikhet inte behöver vara en belastning och att just statsbolagen kan vara föregångare. Andelen kvinnliga medlemmar i de privata börsbolagens styrelse är endast 7%. Motsvarande andel är 25% i de börsnoterade statsbolagen (*Hufvudstadsbladet*, 9.12.2002; *Valtionyhtiöiden hallitukseen löytyy päteviä naisia*, 2003). Handels- och industriministeriet planerar dessutom att öka denna andel till 40%. Som var och en som är involverad inom den högre utbildningen torde känna till så skulle sådana könskvoter i första hand gynna företagen själva.

Statlig företagsamhet har alltså inte spelat ut sin roll, även om utvecklingsmotivet givetvis har trätt i bakgrunden för Finlands del. Men statlig företagsamhet kan kanske också bidra till att främja ekonomisk utveckling i andra länder genom att överföra förmågan att initiera och bedriva framgångsrik ekonomisk verksamhet. Världsbanken är starkt kritisk till offentlig företagsamhet i synnerhet i tredje världen, men medger att en utförsäljning till inhemska ägare knappast skulle innebära någon förbättring (*Bureaucrats in Business*, 1995). Man rekommenderar i stället att statsbolagen tas över av multinationella företag. Men detta skulle innebära att viktiga strategiska beslut oåterkalleligt skulle flyttas utomlands, och icke-kommersiella mål skulle hamna i bakgrunden också när det gäller offentlig service och infrastrukturbranscher. Man behöver inte vara en motståndare till alla former av multinationell verksamhet för att finna det oönskvärdt att ett land förvandlas till en dotterbolagsekonomi.

Utländsk know-how spelade visserligen en roll när det gällde att etablera en företagskultur i Finland, men det skedde så att företagarna blev naturaliserade finländare. Privatisering i den tredje världen skulle knappast ha en motsvarande effekt. Om emellertid statsbolag i den industrialiserade världen kan bli föregångare när det gäller etiska verksamhetsprinciper så skulle de kunna spela en viktig roll i att överföra förmågan att bedriva ekonomisk verksamhet hederligt och framgångsrikt. Våra statsbolag skulle till exempel kunna ingå i samprojekt, och skulle kunna dra sig tillbaka efter en tid.

## 6 Avslutande diskussion

Finland har alltså kunnat utveckla en relativt framgångsrik statsbolagssektor som troligen har bidragit till landets i en internationell jämförelse spektakulära ekonomiska tillväxt under självständighetstiden. Denna strategi är inte baserad på en så radikal tankegång som hos Baran (1962), men har i alla fall inneburit att man har investerat ett ekonomiskt överskott som i annat fall kanske hade utnyttjats på ett improduktivt sätt. Finlands strategi har på så sätt inneburit en intressant kompromiss mellan marknads- och planekonomiska lösningar och är därigenom ett intressant motexempel till Washington-konsensusen.

Målsättningarna för statsbolagsstrategin hade i många fall nationalistiska förtecken. Inhemsk produktion ansågs vara viktig. Det är därför anmärkningsvärt att att framgångsrikt internationaliserade företag som Stora Enso, Metso, Outokumpu och Kemira antingen är statsbolag eller åtminstone i stor utsträckning har sina rötter i den finländska statsbolagssektorn. Man kan fråga sig om ens Nokia hade kunnat nå sin nuvarande position utan att överta statsbolaget Televa och utan stöd av den tekniskt progressiva PT-administrationen. Utvecklingen har dessutom inneburit en kombination av importsubstitution och exportorientering, men så att betydelsen av det förstnämnda gradvis har tonats ner i takt med integreringen i världsekonomin.

Att Finland har förvandlats till ett ledande industriland betyder att vissa tidigare motiv har förlorat sin betydelse, men inte att statlig företagsamhet har spelat ut sin roll. Företag med mera vidsträckt målsättningar skulle därför i princip kunna spela en positiv roll när det föreligger konflikter mellan samhälls- och privatekonomisk lönsamhet. Anhängare av Washington-konsensusen har emellertid länge försökt hävda att kostnaderna för statliga ingripanden i allmänhet är för höga i förhållande till marknadens misslyckanden. Den här ståndpunkten baserar sig emellertid på en selektiv läsning av den litteratur som jämför statlig och privat företagsamhet. Det finns till exempel som vi har påpekat åtskilliga positiva erfarenheter av delstatlig och kommunal verksamhet just i USA när det gäller elektricitet och vattenförsörjning. Men Finlands erfarenheter förtjänar också att bli kända i en större krets.

Men ekonomisk underutveckling handlar till stora delar om en förmåga att organisera ekonomisk verksamhet. Att denna förmåga fanns i Finland betydde att det var relativt lätt att i egen regi bygga upp fungerande företag. Våra egna statsbolag borde därför engageras i samprojekt som överför denna förmåga till länder i tredje världen. Valet behöver därför inte stå mellan ineffektiv statlig verksamhet i egen regi eller utförsäljning till internationella storbolag. Att det inte är så ineffektivt som många har trott att investera ett ekonomiskt överskott i statliga bolag kan kanske lindra den pessimism som länge har präglat synen på utvecklingen i den tredje världen.

## Referenser

### *Monografier, artiklar och signerade rapporter*

- Ali-Yrkkö, Jyrki och Pekka Ylä-Anttila (2001), 'Globalisation of Business in a Small Country - Does Ownership Matter?', The Research Institute of the Finnish Economy, Discussion papers, No. 779.
- Aura, Teuvo (1962a), 'Valtion liiketoiminta', ss. 16-22 in Aura, Teuvo, Talous ja yhteiskunta. Puheita ja puheenvuoroja, Kuopio, 1962.
- Aura, Teuvo (1962b), 'Hyvinvoinnin rakennuspuita', ss. 56-60 in Aura, Teuvo, Talous ja yhteiskunta. Puheita ja puheenvuoroja, Kuopio, 1962.
- Baran, Paul A. (1962), *The Political Economy of Growth*, New York och London: Monthly Review Press.
- Björkroth, Tom och Johan Willner (2003), 'Liberalisation and Technical Change in Finland', in Hulsink, Willem och Emiel F. M. Wubben (red.), *On Creating Competition and Strategic Restructuring. Regulatory Reform in Public Utilities*, Cheltenham: Edward Elgar (utkommer 2003).
- Borcherding, Thomas E., Werner W. Pommerehne och Friedrich Schneider (1982), 'Comparing the Efficiency of Private and Public Production: The Evidence from Five Countries', *Zeitschrift für Nationalökonomie*, Suppl. 2, 127-156.
- Boyd, Colin W. (1986), 'The Comparative Efficiency of State Owned Enterprises', in Negandhi, Anant R. (red.), *Multinational Corporations and State-Owned Enterprises: A New Challenge in International Business*, Greenwich, Conn. och London: Research in International Business and International Relations, JAI Press.
- Bureaucrats in Business. *The Economics and Politics of Government Ownership* (1995), Published for the World Bank, Oxford: Oxford University Press.
- Bös, Dieter och Wolfgang Peters (1991), 'Privatization of Public Enterprises. A Principal-Agent Approach Comparing Efficiency in Private and Public Sectors', *Empirica*, vol. 18, no. 1, ss. 5-16.
- Cowling, Keith och Roger Sugden (1998), 'The Essence of the Modern Corporation: Markets, Strategic Decision-Making and the Theory of the Firm', *The Manchester School*, vol. 66, no. 1, ss. 59-86.
- Cremér, H., Marchand, M. och J. F. Thisse (1989), 'The Public Firm as an Instrument for Regulating an Oligopolistic Market', *Oxford Economic Papers*, vol. 41, April, 283-301.
- De Fraja, Giovanni (1993), 'Productive Efficiency in Public and Private Firms', *Journal of Public Economics*, vol. 50, no. 1, ss. 15-30.
- De Fraja, Giovanni och Flavio Delbono (1989), 'Alternative Strategies of a Public Enterprise in Oligopoly', *Oxford Economic Papers*, vol. 41, April, ss. 302-311.
- Dewenter, Kathryn och Paul H. Malatesta (1997), 'Public Offerings of State-Owned and Privately-Owned Enterprises: An International Comparison', *Journal of Finance*, vol. 52, ss. 1659-79.
- Fehr, Ernst och Klaus M. Schmidt (1999), 'A Theory of Fairness, Competition and Cooperation', *Quarterly Journal of Economics*, vol. 114, no. 3, ss. 817-868.



- Fehr, Ernst och Urs Fischbacher (2002), 'Why Social Preferences Matter - The Impact of Non-Selfish Motives on Competition, Cooperation and Incentives', *Economic Journal*, vol. 112, no. 478, ss. C1-C33.
- Fehrman, Chaim (1990), 'The Interdependence Between Ownership and Market Structure: The Case of Privatization', *Economica*, vol. 57, no. 227, pp. 219-238.
- Fowler, Paul C. and Donald F. Richards (1995), 'Test Evidence for the OECD-Countries, 1965-85: The Relationship Between the Size of the Public Enterprise Sector and Economic Growth', *International Journal of Social Economics*, vol. 22, no. 3, pp. 11-23.
- Fraquelli, Giovanni och Fabrizio Erbetta (2000), 'Privatisation in Italy: an Analysis of Factor Productivity and Technical Efficiency', ss. 537 och 557 in Parker, David (red.), *Privatisation and Corporate Performance*. Aldershot: Edward Elgar.
- Geroski, Paul (1995), 'What Do We Know About Entry?', *International Journal of Industrial Organization*, vol. 13, no. 4, ss. 421-440.
- Hausman, William J. och John L. Neufeld (1999), 'Falling water: The origins of direct federal participation in the U.S. electric utility industry 1902-1933', *Annals of Public and Cooperative Economics*, vol. 76, no. 1, ss. 49-74.
- Hulsink, Willem och Hans Schenk (1998), 'Privatisation and Deregulation in the Netherlands', ss. 242-257 in Parker, David (red.): *Privatisation in the European Union: Theory and Policy Perspectives*, London och New York: Routledge.
- Jordanoglu, Christafis H. (2001), *Public Enterprise Revisited. A Clooser Look at the 1954-79 UK Labour Productivity Record*, Cheltenham, UK och Northampton, US: Edward Elgar.
- Jalilian, Hossein, Colin Kirkpatrick och David Parker (2003), 'The Impact of Regulation on Economic Growth in Developing Countries: A Cross-Country Analysis', mimeo.
- Kasvio, Antti (1997), 'Finland's road to the Information Society', paper prepared for the Finnish Sociological Congress.
- Kaufmann, Daniel, Aart Kraay och Massimo Mastruzzi (2003), 'Governance Matters III: Governance Indicators for 1996-2002', mimeo, The World Bank.
- Kauko, Karlo (2000), *The Microeconomics of Innovation: Oligopoly Theoretic Analyses with Application to Banking and Patenting*, Helsingfors/Jyväskylä: Bank of Finland Studies E:18.
- Kekkonen, Urho (1952), *Onko maallamme malttia vaurastua?*, 2:nd ed., Helsingfors: Otava.
- Knoellinger, Carl-Erik (1935), *Jämförande studier rörande kreditväsendets organisation med särskild hänsyn till konkurrensen mellan affärsbanker och sparbanker*, Åbo: Åbo Tidnings- och Tryckeri AB.
- Kähkönen, Liisa (2001), 'Kilpailuttamisen kustannusvaikutukset Helsingin kaupungin bussiliikenteessä, kotipalvelun ateriapalveluksessa, katujen kunnossapidossa ja koulusiivouksessa', Helsingin kaupungin tietokeskus, Tutkimuksia 2001:5
- Laffont, J.-J. och J. Tirole (1991), 'Privatization and Incentives', *Journal of Law, Economics and Organization*, vol. 7, Spring, ss. 84-105.

- Maddison, Angus (2001), *The World Economy. A Millennial Perspective*. Paris: OECD.
- Martin, Stephen och David Parker (1997), *The Impact of Privatisation. Ownership and Corporate Performance in the UK*, London och New York: Routledge.
- Meggison, W.L. och J. M. Netter (2001), 'From State to Market: A Survey of Empirical Studies on Privatization', *Journal of Economic Literature*, vol XXXIX, no. 2, ss. 321-389.
- Miettinen, Topi (2000), 'Poikkeavato valtionyhtiöt yksityisistä?', *The Research Institute of the Finnish Economy, Discussion Papers No. 730*.
- Millward, R. (1982), 'The Comparative Performance of Public and Private Ownership', in Roll, Lord E. (red.), *The Mixed Economy*, London: Macmillan.
- Moen, Eli (2002), *Globalisering og industripolitiske strategier. En sammenligning av Finland og Norge*, Oslo: Makt- og demokratiutredningens rapportserie, Rapport 41.
- Monsen, R. Joseph och Kenneth D. Walters (1983), *Nationalized Companies: A Threat to American Business*, New York: McGraw-Hill.
- Mueller, Dennis C. (2001), 'Rethinking EU Merger Policy', paper presented at the V:th Annual EUNIP conference.
- Neumann, M., I. Böbel, och A. Haid (1985), 'Domestic Concentration, Foreign Trade and Economic Performance', *International Journal of Industrial Organization*, vol. 3, March, ss. 1-19.
- Parker, David (red.), (1998), *Privatisation in the European Union. Theory and Policy Perspectives*, London och New York: Routledge.
- Pipping, Hugo E. och Ragni Bärlund (1967), *Finlands näringsliv*, Helsingfors: Söderström & Co Förlags Ab.
- Pekkarinen, Jukka och Juhana Vartiainen (2001), *Finlands ekonomiska politik. Den långa linjen 1918-2000*, Uppsala: Stiftelsen Fackföreningens institut för ekonomisk forskning.
- Pint, Ellen M. (1991), 'Nationalization vs. Regulation of Monopolies: The Effects of Ownership on Efficiency', *Journal of Public Economics*, vol. 44, no. 2, ss. 131-164.
- Pohjola, Matti (1996), *Tehoton pääoma. Uusi näkökulma taloutemme ongelmiin*, Borgå: WSOY.
- Rees, Ray (1984), *Public Enterprise Economics, Second Ed.*, London: Weidenfeld and Nicholson.
- Schaffhauser-Linzatti, Michaela M. och E. J. Dockner (2001), 'The Financial and Operating Performance of Privatized Firms in Austria', mimeo, University of Vienna.
- Shapiro, Carl och Robert D. Willig (1990), 'Economic Rationales for the Scope of Privatization', ss. 55-87 i Suleiman, Ezra N. and John Waterbury (red.), *The Political Economy of Public Sector reform and Privatization*, Boulder CO: Westview Press; även ss. 39-71 i Parker, David (red.), *Privatisation and Corporate Performance*, *International Library of Critical Writings in Economics* 123, Cheltenham: Edward Elgar, 2000.

- Sugden, Roger (1983), 'The Degree of Monopoly, International trade, and Transnational Corporations', *International Journal of Industrial Organization*, vol. 1, June, ss. 165-188.
- Sutton, John (2001), *Rich Trades, Scarce Capabilities: Industrial Development Revisited*, STICERD, Discussion Paper no. EI/28.
- Thatcher, Margaret (1993), *The Downing Street Years*, Glasgow; Harper Collins Publishers.
- Tichy, Gunther (2001), 'What do we Know of the Success and Failure of Mergers', *Journal of Industry, Competition and Trade*, vol. 1, no. 4, ss. 347-374.
- Valtionyhtiöt markkinataloudessa (1989), *Liiketaloustieteen tutkimuslaitos*, Helsingfors.
- Wikman, Daniel (1999), *Privatisering av offentligt ägda företag - en studie om privatiseringen av Enso Oy*, opublicerad avhandling pro gradu, Institutionen för samhällsekonomi och statistik, Åbo Akademi.
- Willner, Johan (1994), 'Welfare Maximisation With Endogeneous Average Costs', *International Journal of Industrial Organization*, vol. 12, no. 3, pp. 373-386.
- Willner, Johan (1998), 'Privatisation in the Nordic EU-countries - Fashion or Necessity?', ss. 172-190 in Parker, David (red.), *Privatisation in the European Union: An Industrial Policy Perspective*, London and New York: Routledge.
- Willner, Johan (1999), 'Policy Objectives and Performance in a Mixed Market With Bargaining', *International Journal of Industrial Organization*, vol. 17, no. 1, ss. 137-145.
- Willner, Johan (2001), 'Ownership, Efficiency, and Political Interference', *European Journal of Political Economy*, vol. 17, no. 4, ss. 723-748.
- Willner, Johan (2003), 'Privatization - A Sceptical Analysis', Ch. 4 in Parker, David och David Saal (red.), *International Handbook of Privatisation*, Cheltenham: Edward Elgar (utkommer 2003).
- Willner, Johan och David Parker (2003), 'The Relative Performance of Public and Private Enterprise under Conditions of Active and Passive Ownership', mimeo, Åbo Akademi och Aston Business School/The Centre on Regulation and Competition, IDPM, University of Manchester.
- Willner, Johan och Leila Ståhl (1992), 'Where are the Welfare Losses of Imperfect Competition Large?', *European Journal of Political Economy*, vol. 8, ss. 477-491.

#### **Osignerade artiklar från tidningar och tidskrifter**

- Helsingin Sanomat, 30.11.1997, ('Palkka putosi ja työt lisääntyvät', Talous ja työ, s. E2).
- Hufvudstadsbladet, 9.12.2002, s. 6 ('Männerna styr styrelserna').
- Hufvudstadsbladet, 19.6.2003, s. 12 ('Lågkonjunkturen hot mot nya satsningar').
- Multinational Monitor, April 2000, vol. 21, nr. 4 ('Unraveling the Washington Consensus. An Interview with Joseph Stiglitz'; erhållen 1.7.2003 via <http://www.multinationalmonitor.org/mm2000/00april/interview.html>).

#### **Dokument från ministerier**

- Government Decision on the State's Corporate Ownership Policies (2001), Handels- och industriministeriet, 16.9.2001: Helsingfors (även publicerat som Appendix 1 i Kaisanlahti, 2001).
- Kohti tehokkaampaa ja laadukkaampaa julkista taloutta (2002), Valtiovarainministeriön työryhmä, VM128:00/2001, Keskustelualoitteita nro 70, Finansministeriet: Helsingfors.
- Omistusohjan laajentaminen (2002), Handels- och industriministeriet, <http://www.reputation.fi/ktm/tilastot/>, version 1.11.2002; läst 21.11.2002.
- Pressmeddelande, 18.9.1996, Handels- och industriministeriet: Helsingfors.
- Pressmeddelande, 2.8.1996, Handels- och industriministeriet: Helsingfors.
- State Shareholdings in Finland 2001 (2002), Helsingfors: Handels- och industriministeriet.
- Statsbolagen 1987 (1988), Helsingfors: Handels- och industriministeriet.
- Statsbolagen 1989 (1990), Helsingfors: Handels- och industriministeriet.
- Statsbolagen 1990 (1991), Helsingfors: Handels- och industriministeriet.
- Statsbolagen 1995 (1996), Helsingfors: Handels- och industriministeriet.
- Valtion yhtiöomistus 2002 (2003), Helsingfors: Handels- och industriministeriet.
- Valtionyhtiöiden hallitukseen löytyy päteviä naisia (2003), Handels- och industriministeriet, Pressmeddelande, 14.03.2003, <http://www.reputation.fi/ktm/ajankohtaista/>, läst 23.5.2003.
- Valtionyhtiöt ja osakkuusyhtiöt (2002), Handels- och industriministeriet, <http://www.reputation.fi/ktm/tilastot/>, version 13.11.2002; läst 21.11.2002.
- Valtionyhtiöt ja osakkuusyhtiöt (2003), Handels- och industriministeriet, <http://www.reputation.fi/ktm/tilastot/>, version 23.4.2003; läst 23.5.2003.
- Visio yksityistämistä Suomessa (1991), Handels- och industriministeriet, 12.2: Helsingfors.

#### **Dokument från företag och organisationer**

- Julkiset noteeratut yhtiöt 1996, Lahti: Opstock, Oko-Osuuspankit, 1996.
- Outokumpu Technology Awarded Two Turnkey Projects (2002), Outokumpu Technology, Pressmeddelande, 11.10.2002, <http://www.outokumpu.com/corporat/info/>, läst 13.12.2002.

## Jan Otto Anderssons publikationer i urval

1. Industrierbetarnas lönestruktur i Finland under perioden 1939-1964. (För allmänheten tillgänglig maskinskriven pro gradu avhandling, Åbo Akademi 1966)
2. Arbetaren och tekniken (rec.) *Ekonomiska Samfundets Tidskrift* 1967:1
3. Berättelsen om Per och Pål, *Libertas* 1968:4
4. För en marxistisk nationalekonomi, Häftet för *Kritiska Studier* 1968: 1-2. Ingår även i *För en marxistisk politisk ekonomi - artiklar ur Häftet för Kritiska Studier*, Stockholm 1973 och i Halldén, Hermén och Johansson (red.): *Försvarar vetenskapen det bestående?*, Stockholm 1975. Publicerad på finska i *Trikont* 19 (stencil)
5. Välfärdsteoretisk dialektik - en diskussion mellan en lärare L och en elev E, *Häftet för Kritiska Studier* 1968:3. Ingår även i *För en marxistisk politisk ekonomi*
6. Marx och nationalekonomin, *Mammon* 1968:6
7. Tjeckoslovakien - vägen till demokratisk socialism (med Jan Anward), *Kommentar* 1968:8
8. Om arbetsvärdelärans giltighet, *Häftet för Kritiska Studier* 1968:4. Svar till Mandel i samma nummer.
9. Avsnitten "Inkomst och inkomstfördelning", "Kollektivavtal och förhandlingar" samt "Tid-, rörelse- och metodstudier. Arbetsbeskrivning, arbets- och meritvärdering" i *Svensk Arbetsmarknad 1950-1968*. Bibliografi över forskning och debatt, Stockholm 1969.
10. Utvecklingen av universitetsväsendet. Osignerad ledande artikel i *Häftet för Kritiska Studier* 1969:2-3
11. När politiken kom till kåren (med Maj Palmberg) *Vårdrälet* VI, Åbo 1969
12. Politik och paradigm i en nationalekonomisk lärobok, *Häftet för Kritiska Studier* 1969:4. Ingår även i *För en marxistisk politisk ekonomi*
13. Fran 'ren' kapitalism till imperialism - från Karl Marx till A. G. Frank. Kompendium för ett betyg, Stockholms universitet 1969 (stencil).
14. Om Kapitalet (rec.) *Häftet för Kritiska Studier* 1970:1
15. Om underutvecklingens orsaker, *Sosiologia* 1970:1

16. Kansantaloustieteilijät - nykyinen papistomme, *Tutkain* 1970:1
17. Taloustieteen päämäärät ja menetelmät. Ingår i *Tieteen teorian seminaari 30.10.-1.11.1970*, Jyväskylän Yliopiston ylioppilaskunta (stencil)
18. Pearson-kommissionen och det andra utvecklingsdecenniet. *Ekonomiska Samfundets Tidskrift* 1970:2
19. Teorier om imperialismens orsaker. *Häftet för Kritiska Studier* 1970:5
20. Alikehittyneisyyden ja imperialismen teorioista. *Interkontin julkaisuja* n:o 19, Helsinki, Yliopiston maantieteiden laitos 1971 (stencil)
21. Economics: Mainstream Readings and Radical Critiques (rec.), *Häftet för Kritiska Studier* 1971:1-2
22. Reflections on the Theory of Unequal Exchange. International symposium on Imperialism - its place in social science today, Elsinore, Denmark, April 12th-17th 1971 (stencil)
23. Statens ekonomiska roll under den moderna kapitalismen (rapport från ett symposium), *Häftet för Kritiska Studier* 1971:1-2
24. Imperialismsymposiet i Helsingör, *Häftet för Kritiska Studier* 1971:4 (rapport)
25. Den svåra socialismen (rapport från ett kollokvium) *Häftet för Kritiska Studier* 1972:1
26. Marxilaisen kansantaloustieteen luentosarja. Taloustieteen klubi r.y., Turku 1972 (stencil)
27. Ojämnt utbyte och protektionism, *Ekonomiska Samfundets Tidskrift* 1972:2
28. Utrikeshandels teori och det ojämna utbytet. *Meddelanden från Statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi B* :14 1972 (licentiatavhandling)
29. Till kritiken av den neoklassiska utrikeshandelsteorin. *Häftet för Kritiska Studier* 1972:5 (motsvarar sidorna: 1-49 i 28 )
30. Marxistisk utrikeshandelsteori: det ojämna utbytet, *Häftet för Kritiska Studier* 1972:8 (motsvarar sidorna 67-135 i 28)
31. Den finländska forskningen i ett europeiskt sammanhang (med Jukka Takala), *Nordiskt Forum* 1972:3
32. Det ojämna utbytets teori - debatt. *Häftet för Kritisk Studier* 1973:2-3
33. Kaupungin vaihtosuhteet ympäröivän seudun kanssa, *Yhteiskuntasuunnittelu* 1973:2-3

34. Priser och värden under monopolkapitalismen, *Sosiologia* 1973:2
35. Vad en pessimistisk humanist ser - och inte ser (rec.), *Finsk Tidskrift* 1973:5
36. Om klyftor och broar, *Finsk Tidskrift* 1973:8 (Debatt med anledning av svar på 35)
37. Studier i statsmonopolistisk kapitalism - litteraturöversikt, *Häftet för Kritiska Studier* 1973:7
38. Ekologisk anpassning som mittenideologi (rec.), *Finsk Tidskrift* 1974:4-5
39. The law of value and unequal exchange, *Meddelanden från Statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi B* :33, 1974
40. Neocolonialism in crisis. Ingår i Jyrki Käkönen (red.): *The Mechanisms of Neocolonialism. Proceedings of a Nordic Seminar*. Finnish Peace Research Association 1974
41. En liberal moralfilosofisk historik (rec.), *Finsk Tidskrift* 1975:2
42. Geoffrey Kay: Development and Underdevelopment (rec.), *Politiikka* 1975:1
43. Vetenskapsmännen och kampen för avrustning (rapport från ett symposium), *Nordiskt Forum* 7 (1975) och 1975:4-5
44. Poliittisen taloustieteen asema kehitysmatutkimuksessa. Ingår i Jeremy Gould (toim.): *Suomalaisen kehitystutkimuksen suunnat*, Helsingin Yliopiston Kehitysmatutstituutti, 1976
45. Siirtomaajärjestelmän romahduksen taloudellinen vaihe alkanut, *Soihtu* 1976:2
46. *Studies in the Theory of Unequal Exchange between Nations*. Åbo 1976 (doktorsavhandling)
47. Den amerikanska utmaningen idag. Några kommentarer, *Finsk Tidskrift* 1976:8-9
48. Internationell exploatering, *Finsk Tidskrift* 1976:10
49. Suomalaisen demokratia-analyysin taloustieteellisestä perustasta (rec.), *Tiede & Edistys* 1977:3. Ingår även i Suomen Akademia - Finlands Akademi: DETA- ja TANDEM-projektien arviointiseminaari, Helsinki 3.-4.10.1977 (stencil)
50. Epä-ekvivalenttisesti vaihdosta. Ingår i Suomalais-neuvostoliittolainen taloustieteen symposiumi. Helsingfors 19.-20.4.1977. *Suomen ja Neuvostoliiton välisen tieteellisteknillisen yhteistoimintakomitean julkaisusarja* 4, 1977. Även publicerad på ryska
51. Raaka-ainesymposiumi Oslossa (rapport), *Rauhaan tutkien* 1977: 3

52. Bästa kamrater! Festtal vid Socialistiska Åbo-studenter 10-års jubileum, *Nya Argus* 1977:9
53. Ei-kapitalistisen kehityksen ongelma (rec.), *Tiede & Edistys* 1977:1
54. Rio - en rapport i världsomdaningens syfte, *Finsk Tidskrift* 1977:10
55. Om studiet av kapitalismens kris, *Nordisk Forum* 17 (1978)
56. Om krisen och vägen ut ur den. (Kommentar till Jørgen Lindgaard Pedersens artikel) *Nordisk Forum* 17 (1978)
57. Teorin om ojämnt utbyte mellan nationer & Icke-kapitalistisk utveckling som möjlig utvecklingsstrategi för u-länder. Vardera i *Tidskrift för utrikesdebatt* 1978:4
58. Nya krav på utrikeshandelspolitiken, *Finsk Tidskrift* 1978:6
59. Kehitysmat maailmantaloudessa, Jyväskylän talvi 1978: UKTJ-kongressi (stencil). Även i Kansan ETYK Finlandia-talossa 15.-16.4.1978, Konferenssin aineistoa, STETE, Helsinki
60. Kehitysmat ja kansainvälisen työnjaon kriisi, *Tiede & Edistys* 1978:2
61. *Kapital, stat och kris - en NSU-krets historia jänte en bedänning av dess betydelse* (rapport), Nordiska sommaruniversitet 1978 (stencil)
62. Maailmantalouden ja Suomen vaihtoehdot. Ingår i Jyrki Pietila (toim.): *Uusi kansainvälinen talousjärjestys ja Suomi*, Helsinki 1979
63. Den demokratiska vägen ut ur krisen. Ingår i Dencik & Skouby (red.) Økonomisk politik og socialisme. *Socialistiske Ønomers skriftserie* nr 4, Köpenhamn 1979
64. Nation, stat och samhällsformation inom teorin för internationell ekonomi, *Meddelanden från Statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi A* :135, Åbo 1979
65. Ett land med två typer av utrikeshandel, *Meddelanden från Statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi A*:139, Åbo 1979
66. Kristeori och teorin om profitkvotens fallande tendens. *Nordisk Tidskrift för Politisk Ekonomi* 9-10 (1979)
67. NSU:s stencilserie: Ny rapport. Häfte nr 18: "Keynesianismen och den ekonomiska politiken i Finland" rec *Nordisk Forum* 21 (1979)
68. Keskustelua marxilaisesta arveteoriasta (rec.), *Tiede ja Edistys* 1979:3
69. Mat för få eller mat för många? (rec.), *Finsk Tidskrift* 1979:9

70. Imperialismens dimensioner och Lenins imperialismteori idag. Ingår i *Att tillämpa Marx: Staten, strategin och socialismen*, Stockholm 1979
71. Johan Willner: Costs of Production, Values and Prices (rec.), *Nordisk Tidskrift för Politisk Ekonomi* 8 (1979)
72. Kapitalackumulation och inkomstfördelning. En litteraturkommentar, *Ekonomiska Samfundets Tidskrift* 1979:2
73. EFTA- och EEC-avtalens inverkan på Finlands utrikeshandel (med Yrjänä Tolonen), *Meddelanden från Statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi A*: 145, Åbo 1980
74. Brandt-rapporten - program för vems överlevnad? *Finsk Tidskrift* 1980:10
75. Påverkas reallönerna av strejker? Ingår i Jan Otto Anderssons (red.): *Arbete och kredit. Nationalekonomiska studier tillägnade Carl Erik Knoellinger på hans 75-årsdag*, Åbo 1981
76. Capital and Nation-State, *Meddelanden från Ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi A* :159, Åbo 1981
77. Inkomstpolitiken i Finland - bakgrund, genomförande och resultat (med Pekka Kosonen och Tapio Lovio), *Nordisk Forum* 28 (1981)
78. En marxistisk analys av välfärdsstaten (rec.) *Socialistisk Debatt* 1981:4
79. Omaehtoinen kehitys ja Suomen kehitysmat-suhteet, *Ulkopolitiikka* 1981:2
80. Nationalstaten i världsekonomin, Rauhaan tutkien. *Näkökohtia tutkimukseen* . 1981:3-4
81. Valtio ja talous nykykapitalismissa. (rec. av Heikki Paloheimos doktorsavhandling) *Tiede & Edistys* 1982:1
82. Kapital och nationalstat, *Häftet för Kritiska Studier* 1981:5-6 Capital and Nation-State: A Theoretical Perspective, *Development and Peace*, Autumn 1981 (Budapest)
83. Den förbryllande nationalstaten. Två essäer till temat nationalstaten i världsekonomin, *Arbetspapper fra NSU* nr 13, Nordisk Sommeruniversitet 1982 (Ålborg)
84. Utvecklingen av inombranschhandeln i Finlands utrikeshandel 1960-1980, (med Yrjänä Tolonen), *Meddelanden från Ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi A*:173, 1982
85. Kolmas tasavalta ja kolmas maailma. Medlem av redaktionsrådet och huvudansvarig för avsnittet *Kehitys ja alikehitys*, Kansan Sivistystyön Liitto, 1982

86. En post-keynesiansk modell för långa cykler. (rec. av Pekka Korpinen doktorsavhandling), *Ekonomiska Samfundets Tidskrift* 1982:2.
87. Katsaus ristikkäiskaupan teoriaan. (med Yrjänä Tolonen). *Kansantaloudellinen Aikakauskirja*. 1982:4,
88. Marx ja tulevaisuudennäkymät Pohjoismaissa. *Tiede & Edistys*. 1983:1 Marx framtidsvision i dagens Norden. Ingår i *Marx i Sverige*. Red. av Lars Vikström. Stockholm 1983
89. Den europeiska preferins svar på den industriella revolutionens utmaning. (Rec. av Ivan T. Berend & György Ranki: *The European Periphery and Industrialization 1780-1914*), *Sociologia* 1983:2
90. Rec. av Lars Anell and Birgitta Nygren: The Developing Countries and the World Economic Order. *Scandinavian Political Studies* vol. 6 nr 1. Mars 1983
91. Brandt-kommissionen 1983 (rec.) *Ulkopoliittika/Utrikespolitik* 1983 :3
92. In what sense is capitalism dualistic? A rejoinder to Attila Agh's article. *Development and Peace*. Vol. 4, no 1. Spring 1984 (Budapest)
93. Integration and Intra-Industry Trade. A Theoretical Outline and Some Empirical Evidence from the Nordic Countries 1961-1980. (med Yrjänä Tolonen), *Taloustieteellisen Seuran Vuosikirja* 1982/83
94. Millaista kehitysyhteistyötä tarvitaan. Ingår i "Kehitykseen soveltuva suomalainen tiede ja teknologia". *Suomen UNESCO-toimikunnan julkaisuja* No.25. Helsinki 1983
95. Skiss till en dualekonomisk lösning av blandekonomins kris. I Pekka Kosonen (toim.): *Työn uusjako - ohjelmat ja kritiikki*. *Tutkijaliiton julkaisusarja* 29, Helsinki 1983
96. Carl Erik Knoellinger. *Åsskrift utgiven av Åbo Akademi* 1982-83
97. From a Mixed Capitalist to a Dual Socialist Society. Ingår i *Nordic Views and Values*. Nordiska Rådet. Stockholm 1984
98. Intraindustriell handel och produktcykler i Finlands utrikeshandel 1965-80. *Ekonomiska Samfundets Tidskrift* 1984:3
99. Inombranschhandelns utveckling som indikator för ekonomisk integration. (med Yrjänä Tolonen). *Nordisk ekonomisk forskningsråd*, Årbok 1983. Universitetsforlaget 1984
100. Kapitalistisen hyvinvointivaltion kriisi ja kommunistien näköala työstä ja työajasta. Ingår i *Huomenta vasemmisto. Yhtenäisyyskirja 1*. Jyväskylä 1984
101. Den svenska modellen i kris. *Finsk Tidskrift* 1984:9

102. Sekatalous, dualitalous ja työvaenliikkeen utopiat. *KSL: Alustuksia ja avauksia. Kantti* 1984:5. Även *Sosialistinen Poliittikka* 1985 :1
103. The nation-state and international competition. Ingår i *Problems in the Redescription of Business Enterprises*. Proceedings of the first summer seminar of the group on the theory of the firm, Helsinki School of Economics Studies B:73. Helsinki 1985
104. Ekonomi och upprustning. Ingår i *Introduktion i fredskampen*. Kurscentralen vid Åbo Akademi 1985
105. Inombranschhandel och ekonomisk integration (med Yrjänä Tolonen). *Nordisk ekonomisk forskningsråd* Årbok 1984. Oslo 1985
106. Från blandekonomi till dualekonomi - risker och möjligheter. *Nordisk Forum* 42, 1985 Sekataloudesta dualitalouteen - riskejä ja mahdollisuuksia. Ingår i Timo Kytäjä (toim.): *Talouden kahtijako. Mykät pakot ja vapauden visiot*. Tutkijaliitto, Helsinki 1985.
107. Intra-Industry Trade in the Nordic Countries. (med Yrjänä Tolonen) *EFTA Occasional Paper 12*. Geneva 1985
108. Boni Manfred: Produktivität und Arbeitslosigkeit (rec.). *Das Argument. Rezensionen Beiheft zum Kritischen Wörterbuch des Marxismus*. Dezember 1985
109. Staten i framtiden - neofordism, anarkokapitalism eller kommunism? Ingår i Antero Jyränki & Veli-Pekka Viljanen (toim.): *Valtio. Eilen - tänään - huomenna*. Turun Yliopiston julkaisuja, Turku 1986, s.66-67, 127-134, 135-139, 151-152
110. Intraindustriell handel - en form av integration. *Nordisk ekonomisk forskningsråd: Åbok* 1985. Universitetsforlaget 1986, s.162-170
111. Valmistettu puheenvuoro Mika Pantzarin esitelmään Taloustieteellisessä Seurassa 3.2.1986: Modernin tulevaisuuden tutkimuksen näkökulma taloustieteeseen. *Taloustieteellisen Seuran vuosikirja* 1985/86, Helsinki 1986, s.63-66
112. Tankar om tänkbara utvecklingstendenser efter "fordismens kris". Ingår i *Utmaning för Norden. Alternativ till nyliberalismen - om konkurrenskraft, strukturomvandling och teknisk utveckling i Norden*. Föreläsningar och inlägg vid NFS' seminarium på Nässlingen 7-9 oktober 1985. s.181-189
113. (15 samförfattare under redaktion av Lars Mjöset) *Norden dagen derpå De nordiske økonomisk-politiske modellene og deres problemer på 70- og 80-tallet*, Universitetsforlag, Oslo 1986, 372 s.
114. [Rec. av] Gösta Esping-Andersen: Politics against Markets. The Social Democratic Road to Power. *Acta Sociologica* 3/1986, s.267-269

115. Reguleringskolans politiska ekonomi, *Häften för Kritiska Studier* 2/1987 s.24-36 o.62 (På finska i *Tiede & Edistys* 3/1986, s.214-221)
116. [Rec. av] Harald Dickson, P.A.Luukkainen & Bo Sandelin: Termer i nationalekonomi, *Ekonomisk Debatt* 8/1986 s.663-664
117. The State in the Transformation of Industrially Mature Societies. Ingår i Kálmán Kulcsár (ed): *The Role of the State in Social Transformation under the Impact of the World Crisis: The Case of East Central Europe*, Budapest 1986 s.65-84. På svenska i *Nordisk Tidskrift för Politisk Ekonomi* 20/1987, s.39-57
118. [Rec. av] Hans de Geer m.fl.: I framtidens kölvatten. Samhällskonflikter 25 år framåt. *Ekonomisk Debatt* 1/1987, s.52-54
119. Integration and Intra-Industry Trade: A study of the Nordic countries using LISREL-estimates. Ingår i Jan Otto Andersson (ed): *Nordic Studies on Intra-Industry Trade*, Åbo Akademis förlag, Åbo 1987 s.131-147
120. Medborgarinkomsten som mål och som medel. Ingår i *Valtavirran varrelta*. Kyösti Pulliaisen juhla-kirja, Joensuu yliopisto, Joensuu 1987 s.13-27 (På finska i *Kommunisti* 9/1987 s.10-14)
121. The welfare state - current problems and new perspectives. Ingår i *How to cope with urban environment*, TYY, ÅAS, TKKY, Turku 1987, s.17-23
122. [Rec. av] Tryphon Kostopoulos: The Decline of the Market: The Ruin of Capitalism and Anti-Capitalism, *Ekonomisk Debatt* 5/1987 s.425-427
123. The economic policy strategies of the Nordic countries. Ingår i H. Keman, H. Paloheimo & P. F. Whitley (eds): *Coping with Economic Crisis. Alternative responses to economic recession in advanced industrial societies*, Sage Modern Politics Series vol.17, London 1987, s.163-181
124. Var kan vi återfinna kommunismen? Ingår i *I någon ordning. En värbok till C.H.Hermansson*, Arbetarkultur, Stockholm 1987, s.200-219
125. (med Lars Mjöset) The Transformation of the Nordic Models, *Cooperation and Conflict XXII*, 1987, s.227-243
126. Fyra välfärdsstater i med- och motvind. (Rec. av Pekka Kosonen: Hyvintivaltion haasteet ja pohjoismaiset mallit) *Tiede & Edistys* 1988:2 s.161-162
127. Two Views of World Development Policies. A comparison of the reports of the Brandt-commission and of the report made by Fidel Castro to the seventh summit conference of the non-aligned countries. *Afryka-Azja-Ameryka Lacinska*, T 65 Warszawa 1988. p.45-50.

128. Basic Income in Three Social Visions. Ingår i Anne Glenda Miller (ed) *First International Conference on Basic Income*. Proceedings 1986, BIEN (Basic Income European Network), Antwerpen 1988. p.146-159
129. *Vänsterframtid. Nationalekonomiska studier av fordismens kris och morgondagens alternativ*. Folkets Bildningsförbund, Helsingfors 1988 198 s.
- 130a. Kansainvälistyminen, yhentyminen ja tuotannolliset järjestelmät. *TTT Katsaus* 3 - 1988 s.22-32
- 130b. Integration - öde eller vilja, *Finsk Tidskrift* 7-8 1988 s.393-407
131. Scandinavie sans chômage. *Projet, nov.-déc.* 1988 s. 59-70 (Paris)
132. Ajatus toisenlaisesta elämästä. Ingår i Ilpo Lahtinen (toim): *Kansalaispalkka. Ken elää sen syönäkin pitää*. Ylioppilaspalvelu r.y:n julkaisusarja 2/88, Helsinki 1988, s.81-102
133. (with Tony Walter) Basic Income in the Red-Green Society. *New Ground. Journal of Green Socialism* Winter/Spring 1989, No.20 p.8-9
134. Taloudellinen yhentyminen EFTA-maan näkökulmasta. *Kommunisti* 7/1989, s. 4-10
135. Kansalaistulo - keino kestävämpään talouteen. *TTT Katsaus* 4/1989 s.31-40
136. Controlled Restructuring in Finland? *Scandinavian Political Studies*, Vol.12 No 4 1989 s. 373-389
137. Hyvintivaltion kolme vaihtoehtoista tulevaisuutta. *Kansantaloudellien aikakauskirja* 1990:1 s.31-34
138. Socialisme med et nyt ansigt. *Tiden* (utges av DKP) 1990 nr 7, s.3-8
139. Kansallisvaltio ja kapitalismin kehitys. Ingår i *Kansallisvaltion tulevaisuus Euroopassa* (red) Allan Rosas. Suomen Unesco-toimikunnan julkaisuja N:o 51, Helsinki 1990, s 26-35
140. Andre Gunder Frank - Om kapitalistisk underutveckling 20 år senare. Ingår i Olle Anckar (red). *En ekonomisk historia. Festskrift tillägnad Heimer Björkqvist. Meddelanden från Ekonomisk-statsveten skapliga fakulteten vid Åbo Akademi*, Åbo 1990. s. 42-54
141. The 1992 Project from a Small Country Perspective. *IUI working paper* No 280, 1990. 17 s.
142. Den europeiska inre marknaden i ett nordiskt och reguleringssteoretiskt perspektiv. *Nordisk Tidskrift för Politisk Ekonomi* Nummer 25-26, 1990, s. 23-38.

143. EES' verkningar på EFTA-ländernas ekonomier. *Oikeus* Nr 3, 1990, s.224-230
144. Dags för en postfordistisk vänster. Ingår i David Karlsson och Per Månsson (red): *Socialism utan ansikte*, Daidalos 1990, (Göteborg) s.175-187. Socialisme med et nyt ansigt, *Praksis* 5/1990, s.2-6 samt *Tiden* 7/1990 (Översättning till danska av Karen Lehman)
145. Kansalaistulo, kansalaispalkka ja työttömyys. *Sosiaalivakuutus* 7-8:1990 s.183-185
146. Pieni kansallisvaltio syvenevän integraation pyörteissä. Ingår i Veikko Reinikainen & Olli Korhonen (toim) *Euroopan syvenevä integraatio ja Suomen talous*, Eurooppa-Instituutti, Turku 1991, s.29-36
147. Työttömyys, kansainvälistyminen ja maan koko. Ingår i Pekka Kosonen (toim.) *Euroopan integraatio, työmarkkinat ja hyvinvointi*, Gaudeamus, Jyväskylä 1992, s. 145-157
148. EG/EU och Finlands ekonomi. Ingår i *EG eller EJ*, utgiven Elevkåren för kursen Internationalisering & Teknik, Fortbildningscentralen vid Åbo Akademi, 1992. s. 18-24. (Även utgiven på finska: EY/EU ja Suomen talous i *EY vai EI*.)
149. Suomen malli murroksessa. *Tiede & Edistys* 2/1992, s.135-138
150. U-länder, utveckling och ekonomisk teori. Recension av Hans C. Blomqvist & Mats Lundahl: *Ekonomisk utveckling. En introduktion till u-ländernas ekonomiska problem. Ekonomiska Samfundets Tidskrift* 2/1992 s. 107-109
151. Den etiska socialismens profet och religionen. Recension av Svante Lundgren: Moses Hess on religion, Judaism and the Bible. *Finsk Tidskrift* 6-7/1992, s.385-388
152. Taloudellinen kasvu, kestävyys ja oikeudenmukaisuus. Ingår i Marjatta Bardy (toim) *Kestäväkehitystäetsimäsä*, Stakes, Rapporteja 93, Helsinki 1993, s.10-15
153. Size, Integration, and Unemployment: The Nordic Countries Facing the Single European Market. Ingår i Sven-Erik Sjöstrand (ed) *Institutional Change: Theory and Empirical Findings*, M E Sharpe, New York 1993, s. 263-274
154. Demokratikampens klassiker. Recension av Thomas Paine: Människans rättigheter. *Finsk Tidskrift* 2-3/1993 s. 161-164
155. Kohti tehokkuuden ja oikeudenmukaisuuden uutta liittoa. Teoksessa Tuovi Allén - Visa Heinonen - Mika Pantzar (toim.): *Täyskäänne? - Taloutemme valintojen edessä*. Gaudeamus, Helsinki 1993, s.149-155
156. with Pekka Kosonen & Juhana Vartiainen. The Finnish Model of Economic and Social Policy - From Emulation to Crash. *Meddelanden från Ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi*. Ser A:401, 1993, 53 s.

157. Pärjääjien vaiko kansalaisten sosiaalipolitiikka? Teoksessa Hannele Salminen (toim.): *Haasteita sosiaali- ja terveydenhuollon koulutukselle*. Opetushallitus, Helsinki 1993, s. 7-12
158. Economic integration, the Nordic models and unemployment. In Jan Fagerberg & Lars Lundberg (eds) *European Economic Integration: A Nordic Perspective*, Avebury, Aldershot 1993, s 380-395
159. Mistä uusi perusta hyvinvointivaltiolle. Teoksessa *Hyvinvointivaltio ristiaallokossa. Arvot ja tosiasiat*. WSOY, Helsinki 1993, s.247-282.
160. Yhdentymisen monet kasvot. Integrationens många ansikten. Julkaisussa *Europisto/Eurofolk*. Suomen Kansanopistoyhdistys. 1994 s.4-11
161. Nasjonal styring i en internasjonalsert økonomi. Ingår i Svein Gjerdåker, Tor Skålnes og Terje Tvedt (red): *Nasjonalstaten under press?* Chr. Michelsens Institutt/ Cappelen, Oslo 1994 ISBN 82-02-14139-7 (s.96-114) även som Nationell styrning i en internationaliserad ekonomi. *Ny Tid* 28.4.1994, s.14-15
162. Kansalaistulo ja kansalaispalkka. s 146-151 teoksessa *Työkirja. Kirjoituksia työtönä arjesta, työttömyydestä ja sen poistamisesta*. Vasemmistoliiton eduskuntaryhmä, Forssa 1994 ISBN 952-90-5485-8
163. An Outline for a Red-Green Mode of Development. In Mika Mannermaa, Sohail Inayatullah, Rick Slaughter (eds): *Coherence and Chaos in Our Uncommon Futures - Visions, Means, Actions*. Selections from the XIII World Conference of the World Futures Studies Federation, August 1993, WFSF, Turku 1994, p.87-92 ISBN951-738-430-0
164. Talous ja integraatio - pieni ja suuri teoriassa ja käytännössä. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 3/1994, s.296-301. Även publicerad på svenska i tidskrifterna *Ny Tid* (Finland), *Socialistisk Debatt* (Sverige), *Ny Tid* (Norge) och *Salt* (Danmark)
165. Fem scenarier för ett framtida Europa. *Ny Tid* 29.9.1994, s 8-10
166. Peningens sfär och livets. *Finsk Tidskrift* H.8 1994, s.423-435
167. Integraation talous ja politiikka - "pieni" vaiko "laaja" Eurooppa. *Oikeus* 1994:3 s. 224-232
168. Rättvisa och incitament på lång sikt genom en medborgarinkomst och en medborgarlön. I Mikael Forss & Steve Lindberg (red): *Välfärd eller irrfärd? Odysseer bland social klippor och skär*. Institutet för finlandssvensk samhällsforskning, Vasa, 1994, s 167-182
169. Real freedom, democratic community and sustainable development as fundamental values in economic enquiry. In Ralf Eriksson & Markus Jäntti (eds) *Economic Value and Ways of Life*, Avebury, England, 1995 p.157-170.



170. Dependenztheorie. Uppsats i *Historisch-kritisches Wörterbuch des Marxismus*, herausgeben von Wolfgang Fritz Haug, Band 2, Argument-Verlag, Hamburg 1995, s. 600-606 (Översättning och bearbetning Gunter Willing)
171. Dualwirtschaft. (med Gunter Willing) Uppsats i *Historisch-kritisches Wörterbuch des Marxismus*, herausgeben von Wolfgang Fritz Haug, Band 2, Argument-Verlag, Hamburg 1995, s. 848-855
172. De nordiska välfärdsstaterna och marknadernas realiteter. Ingår i Matti Wiberg (toim.) *Politiikan moninaisuus. Juhlakirja Heikki Paloheimolle*. Turun Yliopisto, Turku 1996, s. 31-42
173. Fundamental Values for a Third Left. *New Left Review*, Number 216, March-April 1996, p.66-78
174. EMU - ett steg för mycket? *Ekonomiska Samfundets Tidskrift*, 1/1996, s.39-40 (Korreferat vid Ekonomiska Samfundets möte 19.10.1995)
175. Seminaari EU:n laajentamisesta. Kirja-arvostelu. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 2/1996, s. 223-224
176. Kolmas vasemmisto tulossa. *Futura* 3/1996, s.32-34
177. En efterlängtd bok. *Finsk Tidskrift* 8/1996, s.531-533. Recension av Susanna Fellman & Christian Lindholm: Tillväxt, omvandling och kris. Finlands ekonomi efter 1945.
178. Building blocks for a new society. Why Citizen's Income should be combined with a Citizen's Wage. *Citizen's Income Bulletin* 23, February 1997
179. Ympäristö ja maailmankauppa. *Liiketaloudellinen aikakauskirja*. 2/1997, s.193-199
180. Marknadskrafterna och vänstern (s.47-58), Markkinavoimat ja vasemmisto (s.59-71). I Jarmo Lindén (toim): *Uuden huimauksen aika* (Skrift tillägnad Claes Andersson), Kansan Sivistystyön Liitto, Helsinki 1997
181. Marx ja vasemmiston kolme vaihetta. Kirjassa Jukka Heiskanen (toim): *Marx ja villi läsi*, Demokraattinen sivistysliitto 1997, (s.179-182)
182. Världskapitalismens ackumulationscykler. *Kosmopolis* vol 27:2/1997, s.51-58
183. Kansalaistulo ja kansalaispalkka. Avsnitt 5.13 (s.75-81) i Heikki Stenlund (toim): *Työn tulevaisuus*. Työskenaariohankkeen loppuraportti. Työhallinnon julkaisu 185, Euroopan sosiaalirahasto, Työministeriö 1997
184. Comment to Servaas Storm's article "Trade liberalization, the terms of trade and agricultural growth: the example of India". In Amit Bhaduri and Rune Skarstein (eds): *Economic Development and Agricultural Productivity*, Edward Elgar 1997 (p. 95-97)

185. Fattig eller arbetslös? (recension av Per Wirtén: Hellre fattig än arbetslös?) *Finsk Tidskrift* 6-7 1997, s.417-420
186. Den monetära unionen och Finland. Reflektioner i anslutning till EMU-expertgruppens rapport. *Ekonomiska Samfundets Tidskrift*, nr 3 1997, s.169-173
187. Kansalaistulo ja kansalaispalkka - toimeentulon välineet. *Futura* 2/1998, s.25-33
188. Inkomst utan arbete? Debatten om medborgarlön i Finland och Sverige. *Historisk Tidskrift för Finland* 2/1998 årg 83, s.356-377
189. Trygghet och hållbarhet i informationssamhället - tre dilemman. *Finsk tidskrift* 10/1998 (februari 1999) Även i Tomas Lundqvist (red) *Informationsteknologi - en utmaning för socialsektorn i kommunerna*. NOPUS-rapport 1999:14, Vasa
190. (Rec. av) Conrad P. Waligorski, *Liberal Economics and Democracy*. Keynes, Galbraith, Thurow, and Reich. *Review of Political Economy*, Volume 11, Number 2, 1999, Book Reviews, p.233-235
191. Utopin om den ekonomiska jämlikheten. *Vardøger* 26, 2000 (Trondheim) s.91-104
192. (Rec. av) David S. Landes: *The Wealth and Poverty of Nations*. Why some are so rich and some so poor. Book Reviews. *Review of Political Economy*, Volume 12, Number 4, 2000, p. 473-477.
193. The History of an Idea. Why did Basic Income Thrill the Finns, but not the Swedes? In Robert van der Veen & Loek Groot (eds). *Basic Income on the Agenda. Policy Objectives and Political Chances*. Amsterdam University Press, Amsterdam, 2000, p. 224-237.
194. Ekologiskt ohållbar handel. *Socialistisk Debatt*, 2000 3/4, s.45-48
195. Ekologiska fotavtryck. Ohållbar handel? *Finsk Tidskrift*, 1-2.2001, s. 27-37
196. Ecologically unsustainable trade. *Ecological Economics*, Vol 37:1, April 2001, pp.113-122 (tillsammans med Mattias Lindroth)
197. Gränser för ekologisk hållbarhet och internationell rättvisa. (med Ralf Eriksson). Ingår i José L. Ramirez (red) *Att forska om gränser*. Nordregio R2001:3, Stockholm, s. 13-27.
198. Ekologisk ekonomi för en globaliserad tid. Ingår i Ea Maria Blomqvist (red) *Från teknik till etik. Miljöfrågor i universitetsperspektiv*. Åbo Akademi förlag 2001, s.129-138.
199. Pitäisikö valuutta- ja muita finanssitransaktioita verottaa? *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 4/2001, s.513-518

200. Homo economicus och homo reciprocans. Autism, formalism och cynism. *Niin & nån* 2/2002, s.71-73
201. Perustulon kannatus Suomessa. Olli Kangas medförfattare. *Yhteiskuntapolitiikka* 67, 4/2002, s.293-307.
202. Tobinin vero - pieni askel kohti toisenlaista maailmaa. Ingår i Rosa Meriläinen (toim) *Mikäön Attac*. WSOY, Vantaa 2002 s.101-111 (reviderad version av 199.)
203. Marxist theories of imperialism: three waves in one century. Ingår i *Maailman tutkimisesta ja muuttamisesta. Juhlakirja Jyrki Käkän täyttässä 60 vuotta* 23.1.2003. TAPRI 2003, s.137-158 ISBN 951-706-200-1
204. Det vi icke fick veta om makten. *Finsk Tidskrift* 1/2003, s.67-69 (recension av John Pilger: Det vi inte fick veta.)

The image features a dark green background with two large, overlapping circles in a lighter shade of green. The circles are positioned in the lower half of the frame, with the one on the left overlapping the one on the right. The overall texture appears slightly grainy, typical of a book cover or endpaper.

Åbo Akademis förlag